

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่
กรณีศึกษาการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออกของประเทศไทย

**Indigenous Knowledge Transfer to a Young Generation: A Case of Indigenous
Vegetable Knowledge Transfer of Eastern Communities of Thailand**

ลั่นทม จอนจบทรง
ณัฏฐกร ธรรมบุญวิริศ

การวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจาก มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
ปีการศึกษา 2552

ชื่อเรื่อง	กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่ กรณีศึกษาการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาค ตะวันออกของประเทศไทย
ผู้วิจัย	ลั่นทม จอนจวบทรง และ ณัฏฐร ธรรมบุญวิศ
สถาบัน	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
ปีที่พิมพ์	2555
สถานที่พิมพ์	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
แหล่งเก็บรายงานฉบับสมบูรณ์	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
จำนวนหน้างานวิจัย	171 หน้า
คำสำคัญ	การถ่ายทอดความรู้ ความรู้ท้องถิ่น ความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ภาค ตะวันออก
ลิขสิทธิ์	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชนที่ยังคงให้ความสำคัญกับสำคัญของความรู้ท้องถิ่นและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจากคนแต่ละรุ่นในชุมชนสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อสรุปเป็นโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านภาคตะวันออกของประเทศไทยโดยศึกษาผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยวิธีการศึกษาการวิเคราะห์เรื่องเล่า (Narrative analysis) โดยทำการเก็บข้อมูลจากการเล่าเรื่องของชาวบ้านที่มีความสนใจในเรื่องผักพื้นบ้านในอำเภอสนามชัยเขตและอำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทราจำนวน 11 คน และเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้านในพื้นที่ 1 คน และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีใช้การเข้ารหัสและจัดหมวดหมู่ โดยจัดตามประเด็นของเนื้อหาที่ค้นพบ และกรอบการวิจัย

การศึกษาแสดงให้เห็นว่า ชุมชนในภาคตะวันออก ใน 2 อำเภอ ของจังหวัดฉะเชิงเทรา มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ประกอบด้วย 3 กระบวนการย่อย ๆ คือ 1) กระบวนการถ่ายทอด 2) กระบวนการรับรู้ และ 3) กระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้ โดยแต่ละกระบวนการมีการพิจารณาคัดเลือกความรู้ในการถ่ายทอด และรับความรู้ โดยความรู้แต่ละเรื่องจะมีวิธีการสำหรับแต่ละ

กระบวนการที่แตกต่างกัน นอกจากนั้น ในแต่ละช่วงเวลาก็มีวิธีการที่แตกต่างกัน เนื่องจากสภาพแวดล้อมต่างกัน และสภาพสังคมก็เปลี่ยนไป โดยที่แต่ละเรื่องของความรู้ และช่วงเวลามีวิธีการถ่ายทอดความรู้ในกระบวนการที่แตกต่างกันโดยปรากฏการณ์เหล่านี้ได้นำมาเสนอเป็นโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออก เพื่อเป็นแนวทางให้ชุมชนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในภาคตะวันออกที่สนใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นได้นำไปประยุกต์ใช้โดยโมเดลประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ เนื้อหาความรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้และผู้ถ่ายทอดความรู้ บริบทในการถ่ายทอดความรู้ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูลโดยเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูลที่สนับสนุนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้กับคนรุ่นใหม่ได้ ได้แก่เทคโนโลยีการจัดการเนื้อหาบนเว็บ และเทคโนโลยีเว็บ 2.0 เพื่อช่วยจัดการเนื้อหาความรู้ และเผยแพร่ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านอย่างเป็นระบบและโต้ตอบได้ ซึ่งจะเป็นบริการที่เหมาะสมกับคนรุ่นใหม่

Research Title	Indigenous Knowledge Transfer to a Young Generation: A Case of Indigenous Vegetable Knowledge Transfer of Eastern Communities of Thailand
Researchers	Lanthom Jonjoubsong Nataporn Thammabunwarit
Institution	Huachiew Chalermprakiet University
Year of Publication	2012
Publisher	Huachiew Chalermprakiet University
Source	Huachiew Chalermprakiet University
Number of Pages	171 pages
Keywords	Knowledge transfer, indigenous knowledge, indigenous vegetable knowledge, eastern region of Thailand
Copy right	Huachiew Chalermprakiet University

Abstract

This research seeks to explore knowledge transfer processes of indigenous vegetable knowledge to young generation in order to propose plausible indigenous knowledge (IK) transfer model for communities in east region of Thailand. This research used a qualitative method—narrative analysis. Data were collected through narrative inquiry and participant observation in 2 districts—Sanamchaikate and Thatakeab—of Chacheonsao province. The respondents were 11 members of seven villages and an non-governmental work who has work for indigenous vegetable promotion in the areas. The data were analysed through theme analysis.

The findings of this research reveal that, the communities in two districts of Chacheosao province have indigenous knowledge transfer with three processes—knowledge transmission, knowledge acquisition and knowledge interpretation which all processes are associated with knowledge screening process. Significantly for this study, different periods of knowledge transfer have different methods of knowledge transfer. This is because environment and contexts have changed. All

phenomena found in this research were used to proposed plausible indigenous vegetable knowledge transfer which comprises five components—knowledge content, knowledge transfer processes, knowledge senders and receivers, contexts, and information technology and communication (ICT).

The ICT that can support indigenous vegetable knowledge transfer to young generation would be content management technology and Web 2.0 technology. These technologies allow to organise content with interactive aspect.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะการได้รับความร่วมมือและการช่วยเหลือ จากคนหลายฝ่าย คนแรกและผู้วิจัยขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ คือผู้ที่ทำให้การศึกษาในครั้งนี้ได้ดำเนินการได้ คือคณะกรรมการพิจารณางานวิจัยของ คณะบริหารธุรกิจ และมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ที่เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาวิจัยนี้ ที่อนุมัติให้ดำเนินการ พร้อมให้ทุนอุดหนุนในการทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

กลุ่มที่ 2 ที่นักวิจัยต้องขอขอบพระคุณอย่างสูง คือสมาชิกกลุ่มเกษตรกรรมอินทรีย์ อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ยินดีเป็นผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ด้วยการเล่าเรื่องอันมีคุณค่าให้นักวิจัยได้นำมาเสนอผลไว้ ณ ที่นี้ และต้องขอขอบคุณ คุณนันทวัน หาญดี และ คุณภูเพ็ชร สีเหลืองอ่อน เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิส่งเสริมทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาชุมชนที่อำนวยความสะดวกแนะนำนักวิจัยให้รู้จักกับสมาชิกในชุมชนที่ทำการศึกษา และอำนวยความสะดวกเรื่องที่พักระหว่างทำการศึกษาวิจัยในพื้นที่ให้นักวิจัย

ลำดับต่อมาต้องขอขอบคุณ เพื่อน ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณก่อศักดิ์ นพรัตน์เรืองเด่น และ ภรรยา และคุณบุรณี สุนทรชัย ที่สนับสนุนการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัย และร่วมเป็นเพื่อนเดินทางไปในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าไปร่วมสังเกตการณ์พื้นที่ในช่วงเวลากลางคืน

สุดท้าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอย่างสูงต่อท่านอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ Prof Dr Gary Gorman และ Dr Brian Harmer ที่ประสิทธิประสาทวิชาความรู้ในการทำวิจัยให้ และบิดา มารดาของผู้วิจัยที่ให้การสนับสนุน ความรัก และกำลังใจเสมอโดยข้าพเจ้าขออุทิศความดีทั้งหลายที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้แด่บิดา มารดา และท่านอาจารย์ทั้งสอง

คณะผู้วิจัย

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ii
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	iii
กิตติกรรมประกาศ.....	iv
สารบัญ	v
สารบัญตาราง	xi
สารบัญภาพ.....	xii
คำย่อ	xiii
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและความเป็นมา.....	2
1.2 ปัญหางานวิจัย.....	2
1.3 วัตถุประสงค์ และคำถามงานวิจัย.....	4
1.4 กรอบทฤษฎีสำหรับการวิจัย.....	4
1.5 ระเบียบวิธีวิจัย.....	5
1.6 ขอบเขต และข้อจำกัด.....	6
1.7 ประโยชน์ที่จะได้รับ.....	6
1.8 นิยามศัพท์.....	7
1.9 บทสรุป	8
บทที่ 2 เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
2.1 ความรู้.....	9
2.1.1 ชนิดความรู้ตามลักษณะการเห็น.....	9
2.1.2 ชนิดความรู้ตามการใช้งาน.....	11
2.2 ความรู้ท้องถิ่น.....	13
2.2.1 ลักษณะของความรู้ท้องถิ่น.....	14
2.2.2 ความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน.....	15
2.2.3 ความรู้สร้างสรรค์.....	17
2.2.4 ประสบการณ์.....	18

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
2.2.5 ความเชื่อ และความเข้าใจร่วม.....	18
2.3 ความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน.....	19
2.3.1 องค์ความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน.....	20
2.3.2 แหล่งความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น.....	20
2.4 การถ่ายทอดความรู้.....	22
2.4.1 กระบวนการถ่ายทอดความรู้.....	22
2.4.2 การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น	31
2.5 ปัจจัยส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดความรู้.....	33
2.5.1 ผู้ถ่ายทอดและผู้รับความรู้	34
2.5.2 สื่อที่ใช้ถ่ายทอดความรู้	35
2.5.3 คุณค่าเนื้อหาความรู้.....	36
2.5.4 บริบทในการถ่ายทอดความรู้	36
2.5.5 รางวัล และสิ่งกระตุ้น	40
2.6 เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูลสำหรับกระบวนการ.....	42
การถ่ายทอดความรู้	
2.6.1 เทคโนโลยีสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอด และได้มาซึ่งความรู้	42
2.6.2 เทคโนโลยีสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ และสร้างความเข้าใจ	44
2.7 กรอบทฤษฎีการวิจัย.....	46
2.8 บทสรุป	47
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	48
3.1 กระบวนทัศน์งานวิจัย.....	48
3.2 วิธีวิจัย.....	49
3.2.1 งานวิจัยเชิงคุณภาพ.....	49
3.2.2 การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง.....	50
3.3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	53
3.3.1 การเลือกพื้นที่วิจัย.....	53

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
3.3.2 ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง.....	54
3.4 การดำเนินงาน.....	55
3.4.1 การเก็บข้อมูล.....	55
3.4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล	59
3.4.3 การนำเสนอและตอบคำถามงานวิจัย.....	63
3.5 คุณภาพงานวิจัย.....	64
3.5.1 ความถูกต้องของผลการศึกษา.....	64
3.5.2 ความน่าเชื่อถือ.....	65
3.5.3 ความเชื่อมั่น.....	66
3.5.4 จริยธรรมการทำวิจัย.....	66
3.6 ระยะเวลาการวิจัย และแผนการดำเนินงาน.....	67
3.7 บทสรุป.....	67
บทที่ 4 เรื่องเล่าผักพื้นบ้าน	68
4.1 ลักษณะภูมิประเทศ และที่ตั้งของชุมชน.....	68
4.2 ผักพื้นบ้านในอำเภอสนามชัยเขต.....	71
4.2.1 พืชผักสวนครัว.....	72
4.2.2 พืชผักป่าหรือธรรมชาติ.....	73
4.3 การกินผักพื้นบ้าน.....	75
4.4 การขายผักพื้นบ้าน.....	76
4.5 บทสรุป	79
บทที่ 5 การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนภาคตะวันออก.....	80
5.1 ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในอำเภอสนามชัยเขต.....	80
5.1.1 ความรู้เรื่องชนิดและการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน.....	80
5.1.2 ความรู้เรื่องการปรุงอาหาร.....	83
5.1.3 ความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้าน.....	85
5.2 วัฒนธรรมชุมชนในอำเภอสนามชัยเขต.....	87

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
5.2.1	วัฒนธรรมความเป็นชุมชน 87
5.2.2	วัฒนธรรมการแบ่งปัน และเรียนรู้..... 89
5.2.3	วัฒนธรรมโครงสร้างครอบครัวไทย 90
5.3	กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน..... 91
5.3.1	การถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว..... 91
5.3.2	การถ่ายทอดความรู้เรื่องการบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน 94
5.3.3	การถ่ายทอดความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน 96
5.3.4	การถ่ายทอดความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้าน 98
5.4	บทสรุป..... 99
บทที่ 6	โมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น (ผักพื้นบ้าน) ภาคตะวันออก..... 101
6.1	กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน..... 101
6.1.1	ความรู้และการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชน 101
6.1.2	สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมชุมชน 104
6.1.3	โมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านสำหรับชุมชนใน..... 105
	ภาคตะวันออก
6.2	องค์ประกอบ 105
6.2.1	เนื้อหาความรู้ 105
6.2.2	กระบวนการถ่ายทอดความรู้ 109
6.2.3	ผู้รับการถ่ายทอดความรู้และผู้ถ่ายทอดความรู้..... 116
6.2.4	บริบทในการถ่ายทอดความรู้ 120
6.3	เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล 123
6.3.1	เทคโนโลยีการบริหารเนื้อหา 124
6.3.2	เทคโนโลยีเว็บ 2.0 124
6.4	บทสรุป..... 125
บทที่ 7	สรุป และข้อเสนอแนะ..... 127
7.1	สรุปการวิจัย..... 127

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
7.1.1	วัตถุประสงค์ และคำถามงานวิจัย..... 127
7.1.2	ระเบียบวิธีวิจัย..... 127
7.1.3	การค้นพบ..... 128
7.2	ข้อเสนอแนะ..... 132
7.2.1	ข้อเสนอแนะต่อผู้นำไปปฏิบัติ..... 132
7.2.2	ข้อเสนอแนะสำหรับนักวิจัย..... 133
7.3	บทสรุป..... 134
เอกสารอ้างอิง..... 135	
ภาคผนวก..... 149	
ภาคผนวก ก: การอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมงานวิจัย..... 150	
ภาคผนวก ข: รายชื่อผู้ให้ข้อมูล (ชื่อปลอม)..... 155	
ภาคผนวก ค: ตัวอย่างเรื่องเล่าจากผู้ให้ข้อมูล..... 156	
ภาคผนวก ง: เอกสารการวิเคราะห์ข้อมูล 168	
ประวัติย่อผู้วิจัย 171	

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 สรุปกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของแต่ละโมเดลการถ่ายทอดความรู้	25
6.1 สรุปกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา	102
6.2 วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา	104

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 กระบวนการถ่ายทอดความรู้.....	26
3.1 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย.....	53
3.2 รูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของ Miles and Huberman (1994)	57
3.3 ขั้นตอนทั่วไปในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ	57
3.4 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลของการศึกษาวิจัย.....	58
4.1 แผนที่อำเภอสนามชัยเขตแสดงตำบล และหมู่บ้านสำหรับเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัย	69
4.2 แผนที่แสดงหมู่บ้านพื้นที่ศึกษาวิจัยในตำบลท่าตะเกียบ อำเภอท่าตะเกียบ	69
ที่ติดต่อกับอำเภอสนามชัยเขต	
4.3 สวนฝักสวนครัวหน้าบ้านเกษตรกร.....	72
4.4 ฝักกูดที่ปลูกไว้ข้างบ้าน และที่เก็บมาส่งจำหน่าย.....	73
4.5 ต้นแต้ว และกระเจียวที่เกษตรกรนำมาปลูกไว้ที่แปลงนาของตนเอง.....	74
4.6 การเก็บฝักมาส่งจำหน่ายกับกลุ่มของสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ฯ.....	78
6.1 องค์ประกอบของโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องฝักพื้นบ้านของชุมชน	106
ในจังหวัดฉะเชิงเทรา	
6.2 กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องฝักพื้นบ้าน	109

คำย่อ

ICT	Information technology and communication
IK	Indigenous knowledge
NGO	Non-government organisation

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและความเป็นมา

ความรู้ท้องถิ่น (Indigenous knowledge) คือความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะตามสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมของท้องถิ่น นั้น ๆ โดยความรู้ท้องถิ่นจะมีเจ้าของเป็นชุมชนนั้น ๆ (UNESCO. 2006) เนื่องจากความรู้ท้องถิ่นเกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมภายใต้สภาพแวดล้อมท้องถิ่นเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน (Sefa Dei, Hall and Rosenberg. 2000; Hansen and VanFleet. 2003) เพื่อพัฒนาการด้านอาชีพ อาหาร สุขภาพ การบริหารจัดการชุมชนเพื่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน (UNESCO. 2006) ความรู้ท้องถิ่นจึงเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และอาชีพของชุมชนท้องถิ่น เช่น ความรู้ของท้องถิ่นในเรื่องการเกษตรกรรม ประมง ความรู้เรื่องพืชสมุนไพรและการรักษาโรค และ อาหาร ซึ่งรวมถึงพืชผักพื้นบ้าน (Indigenous vegetables)

ดังนั้นความรู้ท้องถิ่นจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาท้องถิ่น และกระจายสู่วงกว้างในระดับประเทศ โดยความรู้ท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนา โดยความรู้ท้องถิ่นคือปัจจัยที่จะพัฒนาอาชีพ สุขภาพ การพัฒนาชุมชน และแก้ปัญหาความยากจนของคนท้องถิ่น เนื่องจากความรู้ท้องถิ่นประกอบไปด้วยประสบการณ์ ทักษะ และความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง (Insights) (World Bank. 2009) ในกรณีของผักพื้นบ้าน ซึ่งจัดเป็นความรู้ท้องถิ่นแขนงหนึ่งที่ท้องถิ่นค้นพบ เพื่อใช้เป็นอาหาร รวมทั้งเป็นสมุนไพรรักษาโรคสำหรับคนในชุมชน การศึกษามากมายพบว่าผักพื้นบ้านเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของท้องถิ่น เป็นสินค้าเพื่อสร้างรายได้ และการพัฒนาผู้หญิงในชุมชน เนื่องจากผู้หญิงจะเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการหาพืชผักเป็นอาหารทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือน และ เพื่อขายเป็นรายได้มากกว่าผู้ชาย (Price and Ogle. 2009)

ถึงแม้ความรู้ท้องถิ่นจะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศของประเทศกำลังพัฒนา แต่ความรู้ท้องถิ่นกำลังอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญหาย เนื่องจากไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ ซึ่งปัจจุบันคนรุ่นใหม่มีวิถีการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม และพิธีการดั้งเดิมของท้องถิ่นลดลง เนื่องจากกระแสของคนรุ่นใหม่ใช้วิถีการดำเนินชีวิตแบบเมืองมากขึ้น และศึกษาจากรูปแบบทางการ ซึ่งสืบเนื่องมาจากการถ่ายทอดของวัฒนธรรมตะวันตกในยุคของการล่าอาณานิคม และการหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตกในยุคโลกาภิวัตน์ที่มองความรู้ท้องถิ่นเป็นความรู้เก่าที่หยุดนิ่งไม่ทัน

ยุคสมัย (Puffer, 1995) แต่ความรู้ท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ฝังอยู่กับประสบการณ์ของผู้สูงอายุ พิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต (Chonchon, 2007) และถ่ายทอดผ่านกระบวนการของท้องถิ่นแบบปากเปล่า และการเรียนรู้เชิงปฏิบัติแทนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน นอกจากนี้ความรู้ท้องถิ่นยังถูกรุกรานจากประเทศพัฒนาแล้วที่เข้ามาล่าอาณานิคม โดยนำความรู้ท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์ และครอบครองเป็นเจ้าของ (Obomsawin, 2001)

ดังนั้นกระบวนการจัดการความรู้ท้องถิ่นควรมีการศึกษาอย่างจริงจังเพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมกับคุณลักษณะของความรู้ท้องถิ่น และวิถีการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ในขณะที่แวดวงวิชาการที่ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ให้ความสนใจกับการจัดการความรู้ของหน่วยงานธุรกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธุรกิจขนาดใหญ่ และหน่วยงานรัฐบาลหรือองค์กรสาธารณะ (Public sector organisations) การถ่ายทอดความรู้ระหว่างองค์กรใหญ่ข้ามชาติสู่องค์กรลูกในประเทศกำลังพัฒนา หรือการถ่ายทอดความรู้ระหว่างองค์กรที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน (Cross culture organization knowledge transfer) ในขณะที่การถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นเก่าที่เก็บสะสมประสบการณ์ความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่เป็นเรื่องที่ควรให้ความสำคัญในการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง รวมถึงการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (Information and communication technology หรือ ICT) เพื่อเสริมประสิทธิภาพให้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น

1.2 ปัญหาในการวิจัย

ความรู้ท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น คือความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่นั้น ๆ โดยความรู้ท้องถิ่นเกิดจากการสะสม และประยุกต์ให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ มาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน โดยความรู้ท้องถิ่นได้เกิดการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องด้วยกระบวนการของท้องถิ่น หรือกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ (Sefa Dei, Hall and Rosenberg, 2000)

วิวัฒนาการของสังคมในปัจจุบันได้เปลี่ยนไป ชุมชนท้องถิ่นให้ความสำคัญกับความรู้ท้องถิ่นน้อยลง โดยพึ่งพาองค์ความรู้สมัยใหม่ที่สร้างขึ้นจากระบบการศึกษาที่เป็นทางการ และถ่ายทอดผ่านกระบวนการที่เป็นทางการ การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่นเกิดความไม่ต่อเนื่อง ความรู้ท้องถิ่นบางเรื่องได้จางหายไปจากท้องถิ่น แต่ในบางท้องถิ่นพยายามรื้อฟื้นความรู้ท้องถิ่นและ

ถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ด้วยวิธีดั้งเดิม และวิธีการถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นทางการ เช่น การจัดวิชาเรียน ความรู้ท้องถิ่นให้โรงเรียนในชุมชน โดยให้ผู้มีความรู้และประสบการณ์ในชุมชนเป็นครูสอนโดยตรง

การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นถูกละเลยไปในแง่มุมของการศึกษาวิจัยในแวดวงของการจัดการความรู้ ในขณะที่ความรู้ท้องถิ่นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ทั้งความเข้มแข็งของชุมชน ความมั่นคงด้านอาหาร และเศรษฐกิจ ดังนั้นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นควรมีการศึกษาวินิจฉัยเป็นกระบวนการเพื่อให้ท้องถิ่นที่มีภาวะวิกฤตในเรื่องการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นได้นำไปปฏิบัติ และในยุคของสังคมดิจิทัล เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สามารถเสริมศักยภาพกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้กับความรู้ท้องถิ่นได้ นอกจากนี้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ได้มีการศึกษากันอย่างกว้างขวางในบริบทของธุรกิจขนาดใหญ่ หรือหน่วยงานราชการหรือองค์กรสาธารณะ อาจไม่เหมาะสมกับชุมชนชนบทที่ต้องการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เนื่องจากชุมชนชนบทมีลักษณะที่แตกต่างอย่างมากกับธุรกิจขนาดใหญ่ หรือหน่วยงานราชการหรือองค์กรสาธารณะ

โดยสรุปกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ที่มีคุณลักษณะที่เฉพาะเจาะจง และกระบวนการถ่ายทอดที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตแต่ละท้องถิ่น ดังนั้นปัญหาการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจะแตกต่างกันไป จำเป็นที่ควรหาคำตอบให้กับชุมชนที่ต้องการดำเนินการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่ โดยปัญหาโดยสรุป คือ

- 1) ความรู้ท้องถิ่นมีคุณลักษณะที่แตกต่าง และมีกระบวนการความรู้ที่แตกต่างจากความรู้ทั่วไป
- 2) โมเดลกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของวิสาหกิจขนาดใหญ่ หน่วยงานราชการหรือองค์กรสาธารณะอาจไม่มีความเหมาะสมกับชุมชนชนบท และความรู้ท้องถิ่น
- 3) ไม่มีการศึกษาและนำเสนอกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นออกมาเป็นโมเดลอย่างชัดเจน
- 4) ไม่มีผู้ให้ความสนใจในการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาเสริมศักยภาพในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น

1.3 วัตถุประสงค์งานวิจัย และ คำถามงานวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก คือ 1) การศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชนที่ยังคงให้ความสำคัญกับความสำคัญของความรู้ท้องถิ่นและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจากคนแต่ละรุ่นในชุมชนสู่คนรุ่นใหม่ (Young generation) เพื่อสรุปเป็นโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น โดยศึกษาจากความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนภาคตะวันออก และ 2) ศึกษาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ดังนั้น การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีคำถามการวิจัยเพื่อการค้นหาคำตอบ 3 ข้อ คือ

- 1) ชุมชนชนบทมีการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น (ความรู้ผักพื้นบ้าน) สู่คนรุ่นใหม่อย่างไร
- 2) โมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านควรเป็นอย่างไร
- 3) เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information and communication technology หรือ ICT) สามารถมีส่วนสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นได้อย่างไร

1.4 กรอบทฤษฎีสำหรับการวิจัย

ความรู้ท้องถิ่น (Indigenous knowledge หรือ traditional knowledge) คือความรู้ของกลุ่มคนหรือชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นเป็นระยะเวลายาวนาน ความรู้ท้องถิ่นไม่ใช่ความรู้โบราณ ล้าสมัย และไม่ใช่นวัตกรรมของชนพื้นเมืองเท่านั้น แต่ความรู้ท้องถิ่นเป็นความรู้แบบพลวัตที่เกิดการพัฒนาแบบต่อเนื่องเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน (Obomsawin, 2001; Hansen and VanFleet, 2003; Rao, 2006; Langill, 2007) เป็นประสบการณ์เฉพาะตัว (Sefa Dei, Hall and Rosenberg, 2000) และเป็นความรู้แบบองค์รวม (Holistic) และแบบแฝง (Obomsawin, 2001) เห็นได้ว่าความรู้ท้องถิ่นจึงมีลักษณะของความรู้แบบแฝง (Tacit knowledge) และเป็นความรู้แบบดำเนินการ (procedural knowledge) ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินอาชีพ และการปฏิบัติ ยากที่จะถ่ายทอดได้ด้วยวิธีการศึกษาในระบบแบบทางการ (Formal education) แต่ต้องเรียนรู้จากการสังเกต และพิจารณาในสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น (Waldram, 1986)

ดังนั้นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น จะมีความแตกต่างจากการถ่ายทอดความรู้สมัยใหม่ที่เรียนได้จากในชั้นเรียน การฝึกอบรม หรือในหน่วยงานธุรกิจขนาดใหญ่ที่ต้องถ่ายทอด

ความรู้จากองค์กรแม่ โดยที่กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น สามารถศึกษาเปรียบเทียบกับ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในหลักการ และศึกษาเพิ่มเติมในองค์ประกอบที่มีส่วนในการสร้าง รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของท้องถิ่น ซึ่งในการศึกษาใน 5 องค์ประกอบ คือ 1) คุณลักษณะ ความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้าน 2) ลักษณะและวัฒนธรรมชุมชน 3) กิจกรรมการถ่ายทอดความรู้ ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนที่ผ่านมาและในปัจจุบัน เพื่อสรุปเป็น 4) โมเดลการถ่ายทอด ความรู้ท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วยอย่างน้อย 2 กระบวนการหลัก คือ กระบวนการสื่อสารข้อมูล และ กระบวนการตีความหมายเพื่อสร้างความรู้ 5) ปัจจัยสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ซึ่ง ประกอบด้วยผู้ถ่ายทอดความรู้และรับความรู้ สื่อกลางการสื่อสารข้อมูล กิจกรรมเพื่อการถ่ายทอด ความรู้ วัฒนธรรมชุมชน และ เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่สนับสนุนกระบวนการถ่ายทอด ความรู้ท้องถิ่น

1.5 การออกแบบการวิจัย

งานวิจัยนี้จัดระเบียบการวิจัยแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการใช้งานวิจัย 2 รูปแบบ คือ การ วิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) เพื่อค้นหากระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน และ ปัจจัยต่าง ๆ ที่ สนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชน การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องมีการ นำไปใช้กับงานวิจัยทางสังคมที่ต้องศึกษาเกี่ยวข้องกับคนและชุมชนในระดับย่อย ที่มีความซับซ้อน (Creswell, 2005) ซึ่งสามารถค้นหาคำตอบได้ด้วยคำพูด ข้อความ หรือประสบการณ์ตรงจากสมาชิก ของชุมชน ซึ่งต้องใช้การพูดคุยแบบธรรมชาติ หรือการเล่าเรื่อง และการตีความหมาย (Riessman, 1993) การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะทำความเข้าใจ และนำเสนอประสบการณ์ตรง เนื่องจาก การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องทำให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่ละเอียด (Clandinin and Connelly, 2000)

การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยในครั้งนี้ใช้การเข้ารหัสและจัดหมวดหมู่ โดยจัดตามประเด็น ของเนื้อหาที่ค้นพบ และกรอบการวิจัย ที่นำเสนอโดย Clandinin and Connelly (2000) และ Boje (2001) ซึ่งเป็นวิธีทั่วไปสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ วิธีเข้ารหัสยังเป็นการช่วยนักวิจัยทำ ความเข้าใจข้อมูล และขยายการอธิบายให้ผู้อ่านงานวิจัยได้ด้วย (Hall and Hall, 2004) โดยข้อมูลที่ได้ จากการวิเคราะห์ข้อมูลได้นำมาใช้สรุปเป็น โมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชนภาคตะวันออก ของประเทศไทย

1.6 ขอบเขตและข้อจำกัด

งานวิจัยในครั้งนี้จะทำการศึกษาจากความรู้ท้องถิ่นเรื่องความรู้ผักพื้นบ้านของชุมชนในเขตป่ารอยต่อ 5 จังหวัดของภาคตะวันออก เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีการอนุรักษ์และส่งเสริมให้บริโภคผักพื้นบ้าน และใช้ผักพื้นบ้านเป็นประเด็นในการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านความมั่นคงทางอาหาร และเศรษฐกิจของชุมชน ดังนั้นชุมชนในพื้นที่นี้จะเป็นชุมชนที่มีกระบวนการของการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่ ในการศึกษาในพื้นที่ดังกล่าวมีข้อจำกัดดังนี้

1) เพื่อครอบคลุมกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ชุมชนในภาคตะวันออกใช้ถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น การศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นในครั้งนี้ จะศึกษารวมจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวสู่คนรุ่นต่อ ๆ มา ด้วย เนื่องจากครอบครัวที่ให้ความสำคัญในการบริโภคผักพื้นบ้าน หรือการใช้ผักพื้นบ้านแก้ปัญหาเศรษฐกิจอาจมีจำนวนไม่มาก เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรทั้งชุมชน

2) ผักพื้นบ้านในพื้นที่ศึกษาอาจมีเป็นบางฤดู เพื่อศึกษาให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกที่ผู้เข้าร่วมในการวิจัยให้ข้อมูลและ การประจักษ์จริงโดยการสังเกตของนักวิจัย การศึกษาในครั้งนี้ควรจะต้องครอบคลุมช่วงเวลาที่พักพื้นบ้านของท้องถิ่นนั้นผลิดอกออกผลและมีการบริโภคหรือจำหน่ายพืชผักนั้น ๆ ด้วย

1.7 ประโยชน์ที่จะได้รับ

งานวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้เฉพาะ คือความรู้ท้องถิ่น ที่มีความแตกต่างจากความรู้ในองค์กรวิชาชีพ หน่วยงานราชการ และหน่วยงานสาธารณะทั่วไป และชุมชนชนบทของประเทศกำลังพัฒนามีข้อจำกัดในเรื่องการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร งานศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีประโยชน์กับทั้งส่วนของแวดวงวิชาการด้านการจัดการความรู้ และการพัฒนาชุมชน ดังนี้

1.7.1 ประโยชน์ต่อแวดวงวิชาการ

งานวิจัยในครั้งนี้จะเพิ่มความเข้าใจในการจัดการความรู้ท้องถิ่นด้วยมุมมองในด้านของการจัดการความรู้แบบสมัยใหม่ โดยเน้นที่การสรุปรูปแบบ หรือโมเดลการถ่ายทอดความรู้ที่ชุมชนท้องถิ่นปฏิบัติกันมาอย่างมีประสิทธิภาพ โมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นที่จะนำเสนอในการศึกษาครั้งนี้จะ

เป็นโมเดลตัวอย่างให้นักวิชาการที่สนใจเรื่องการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นได้นำไปศึกษาต่อยอดในเรื่องของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ หรือการจัดการความรู้ท้องถิ่นต่อไป

1.7.2 ประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะได้รูปแบบการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นที่มีลักษณะของความรู้ วัฒนธรรม และสถานการณ์ที่ใกล้เคียง นำไปปรับใช้ได้ นอกจากนี้การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ยังเป็นส่วนหนึ่งของการกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักในสำคัญของผักพื้นบ้าน และการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นในชุมชนที่ทำการศึกษาวิจัยด้วย

1.8 นิยามศัพท์

ความรู้ท้องถิ่น

ความรู้ท้องถิ่น (Indigenous knowledge) คือความรู้ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมภายใต้สภาพแวดล้อมท้องถิ่นเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน เพื่อพัฒนาการด้านอาชีพ อาหาร สุขภาพ การบริหารจัดการชุมชนเพื่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน (Sefa Dei, Hall and Rosenberg. 2000; Hansen and VanFleet. 2003; UNESCO. 2006)

ผักพื้นบ้าน

ผักพื้นบ้าน (Indigenous vegetables) คือพืชผักที่ขึ้นหรือปลูกอยู่ในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นพืชที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ส่วนมากจะปลูกหรือขึ้นได้เองโดยไม่ต้องดูแล และเป็นพืชที่ท้องถิ่นรู้วิธีนำมาเป็นอาหาร และเป็นเครื่องปรุงของอาหารท้องถิ่น

การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge Transfer) คือกระบวนการเผยแพร่ความรู้จากจุดหนึ่งไปสู่จุดหนึ่ง ซึ่งแบบทางเดียว แต่การถ่ายทอดความรู้จะประกอบด้วยการสื่อสารความรู้ และการตีความหมายความรู้ ซึ่งแตกต่างจากการแบ่งปันความรู้ (Knowledge sharing) ที่มีการเผยแพร่ความรู้แบบสองทาง

หน่วยงานราชการและองค์กรบริการ	หรือ Public sector คือหน่วยงานที่รับผิดชอบในกิจกรรมบริการแก่ประชาชนโดยรวม
ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) คือ ความรู้ที่ยังรู้และค้นพบโดยคนท้องถิ่น โดยปราศจากการเรียนรู้ในห้องเรียน เป็นความรู้ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมของท้องถิ่น (ศูนย์กลางความรู้แห่งชาติ. 2552)
คนรุ่นใหม่	คนรุ่นใหม่ (Young generation) คือ เยาวชนรุ่นใหม่ ที่ได้รับระบบการเรียนรู้แบบเป็นทางการในโรงเรียน มากกว่าการเรียนรู้จากคนรุ่นก่อนด้วยวิธีดั้งเดิมที่ท้องถิ่นใช้

1.9 บทสรุป

รายงานวิจัยฉบับนี้จะประกอบด้วย 3 ส่วน ส่วนที่ 1 คือการศึกษาเอกสาร (บทที่ 2) ที่ทำการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่ 2 คือบทที่ 3 ส่วนของการออกแบบการวิจัย และการดำเนินการวิจัย ส่วนที่ 3 คือการนำเสนอผลการศึกษ ซึ่งประกอบไปด้วย 3 บท บทที่ 4 นำเสนอเรื่องเล่าที่ได้จากการเก็บข้อมูล บทที่ 5 นำเสนอกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา บทที่ 6 นำเสนอโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องการถ่ายทอดความรู้ผักพื้นบ้านของภาคตะวันออก และบทที่ 7 คือบทสรุปของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะต้องศึกษาค้นคว้าในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องทั้งหมด 6 เรื่อง คือ ความรู้ และชนิดความรู้ ความรู้ท้องถิ่น กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ปัจจัยส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศที่สนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น (Indigenous knowledge transfer) และ สถานการณ์ความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านในประเทศไทย เพื่อกำหนดกรอบ ทฤษฎีการวิจัยสำหรับการศึกษาในครั้งนี้

2.1 ความรู้

ในด้านของญาณวิทยา (Epistemology) ความรู้ คือ ความเชื่อที่ได้รับการพิสูจน์อย่างมีเหตุผล ที่อยู่กับประสบการณ์ หรือกระบวนการเปรียบเทียบเรียนรู้ (Nonaka. 2002; Audi. 2003) โดยความรู้ เกิดจากความคิดของมนุษย์ จากความเข้าใจ การให้เหตุผล (Jones. 1964; Davenport and Prusak. 1998; Nonaka. 2002) ในอีกนัยหนึ่งความรู้ คือ ผลลัพธ์ของความเข้าใจ (Varela, Evan and Rosch. 1995; Garud. 1997) เป็นสิ่งที่เปี่ยมนามธรรม (Abstract things) ที่แฝงอยู่ในหลายสิ่ง หลายอย่างรอบ ๆ ตัวเรา ในหลายรูปแบบ (Forms) เช่น ในสิ่งของ ในสมองคน ในการกระทำ ทักษะ และวิธีการทำงานของแต่ละคน (Brown and Duguid. 1998; Davenport and Prusak. 1998; Newell, Robertson, Scarbrough and Swan. 2002) ในคู่มือ หนังสือ และสิ่งของที่เป็นไฟล์อิเล็กทรอนิกส์ (Sutton. 2001) รวมทั้งในการ ดำเนินกิจกรรมประจำวัน (Badaracco. 1991; Davenport and Prusak. 1998) และในคำนิยาม (Davenport and Prusak. 1998) ความรู้สามารถแบ่งได้หลายชนิด ตามคุณสมบัติที่ใช้จัดแบ่ง ในที่นี้จะพิจารณาจาก 2 ลักษณะ คือการพบเห็น และการใช้งาน

2.1.1 ชนิดความรู้ตามลักษณะการเห็น

ความรู้ตามลักษณะการพบเห็นสามารถแบ่งเป็น 2 ชนิดหลัก ๆ คือ ความรู้ชัดเจน และความรู้ แฝง

1) ความรู้เด่นชัด (Explicit knowledge) คือความรู้ที่อยู่ในรูปของเอกสาร หรือ อิเล็กทรอนิกส์ (Codifying knowledge) ที่สามารถยึดจับได้ง่าย เป็นระบบ เช่นเป็นฐานข้อมูล หรือเป็น เอกสาร (Archives) และถ่ายทอดได้ด้วยระบบที่เป็นทางการ หรือทางภาษาศาสตร์ได้ง่าย (Nonaka. 2002) นอกจากนี้ความรู้เด่นชัดยังรวมถึงความรู้ในลักษณะของความรู้ในระยะที่ยังเป็นแค่ความคิด

หรือการตีความ (Ryles. 1949) ซึ่ง Varela และคณะ (1995) เรียกความรู้ชนิดนี้ว่า “knowledge that” หรือความรู้ที่ข้อความที่ต้องการการพิสูจน์ (Propositional knowledge) ซึ่งจัดเป็นความรู้ในช่วงของการคิดเท่านั้น โดยที่ยังไม่แน่ใจว่าสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง (Sutton. 2001) ซึ่งความรู้ส่วนนี้ต้องมีการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อเป็นการค้นหาความรู้ในเชิงทักษะที่สอดคล้องกับแต่ละสถานการณ์ สามารถนำไปใช้ได้จริง และเกิดเป็นทักษะ (Skill) ซึ่งเป็นความรู้ชนิดที่เรียกว่า ความรู้ดำเนินการ (Procedural knowledge) (Ryle. 1949; Brown and Duguid. 1998)

2) ความรู้แฝง (Tacit knowledge) คือ ความรู้ที่แฝงอยู่ในการกระทำ และเกี่ยวข้องกับบริบท หรือสถานการณ์เฉพาะ (Specific context) ที่ยากต่อการสื่อสารออกมา (Nonaka. 2002) โดยทั่วไปความรู้แฝงจะรู้จักกันในนามของความรู้ในการทำงาน (Know-how) ที่แฝงอยู่ในแต่ละคนในทักษะ การกระทำ การปฏิบัติงาน (Brown and Duguid. 1998) และงานประจำวัน (Badaracco. 1991) จะเห็นได้ว่าความรู้แฝง คือ ความรู้ประเภท ความรู้ดำเนินการ (Procedural knowledge) หรือที่ Jonjoubson (2008) เรียกว่าเป็นความรู้ที่พร้อมนำไปใช้งาน (Usable knowledge) ที่มีความสอดคล้องหรือเหมาะสมกับบริบท โดย Sternberg (2003) ได้กล่าวไว้ว่า ความรู้ที่ใช้ในการแก้ปัญหาการทำงาน หรือปัญญาเชิงปฏิบัติ (Practical intelligence) เป็นความรู้แบบแฝง (Tacit knowledge) ที่เป็นทักษะทางปฏิบัติ โดยเกิดจากประสบการณ์ทางปฏิบัติของตนเอง และเป็นความสามารถในการประยุกต์ประสบการณ์ของตนเข้ากับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเขาได้ศึกษาและพบว่า ความรู้แฝงจะเพิ่มมากขึ้นตามจำนวนประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้น

แต่ Nonaka (2002) ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่าความรู้แฝงมีมากกว่าความรู้ดำเนินการ Nonaka ได้แยกความรู้แฝงแยกได้เป็น 2 ส่วน คือ ความรู้ทางเทคนิค และความรู้ทางการรับรู้ ความรู้ทางเทคนิค (Technical elements) เป็นความรู้เพื่อการดำเนินงาน (Know-how) หรือเป็นทักษะ และความรู้ทางการประดิษฐ์ (Crafts) ที่แฝงอยู่ในผู้ทำงาน และสิ่งประดิษฐ์นั้น ๆ ส่วนความรู้ทางการรับรู้ (Cognitive elements) คือ โมเดลทางความคิด (Mental models) หรือรูปแบบการดำเนินงาน (Working models) ที่วางขึ้นเป็นแนวทางกำหนดการปฏิบัติงาน หรือการตีความหมายต่าง ๆ ซึ่งจะมาในรูปแบบของโครงสร้าง หรือหลักสูตร (Schema) กระบวนทัศน์ (Paradigms) และ ความเชื่อ (Beliefs) ซึ่งความรู้แฝงประเภทนี้จะแสดงถึงภาพลักษณ์ และวิสัยทัศน์ของคน ความรู้แฝงจะบ่งบอกความสามารถ การดำเนินการ และกิจกรรมที่จะกระทำต่อไปในอนาคตของแต่ละคน ดังนั้นการแลกเปลี่ยนความรู้แฝงประเภทความรู้ทางการรับรู้ และแนวคิด จะช่วยสร้างความเข้าใจ และการสร้างความรู้ใหม่ ๆ เนื่องจาก

ความรู้แฝงจะประกอบไปด้วยการหยั่งรู้ (Intuition) และการเห็นแจ้ง (Insight) (Nonaka and Takeuchi, 1995)

จากความรู้ทั้ง 2 ลักษณะที่ได้อภิปราย จะเห็นได้ว่าความรู้สามารถจำแนกตามลักษณะการใช้งาน โดยความรู้ทางเทคนิค (Technical elements) จัดได้ว่าเป็นความรู้เพื่อการดำเนินการ (Procedural knowledge) ที่ เป็นความรู้เชิงวิธีการทำงาน (Know-how) หรือรู้อย่างไร ส่วนความรู้ทางการรับรู้ (Cognitive elements) เป็นความรู้เชิงหลักการ (Theoretical knowledge) หรือ รู้เหตุผล (Know-why) ส่วนความรู้ชัดแจ้ง จัดได้ว่าเป็นความรู้ประเภทรับรู้ (Declarative knowledge) หรือ รู้อะไร (Know-what) ซึ่งจะอภิปรายรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

2.1.2 ชนิดความรู้ตามการใช้งาน

ความรู้ตามการใช้งานสามารถแบ่งได้หลายชนิดดังนี้ ความรู้ประเภทรับรู้ (Declarative knowledge) ความรู้การดำเนินงาน (Procedural knowledge) ความรู้เชิงหลักการ (Theoretical knowledge) ความรู้จากบุคคล (Personal knowledge)

1) ความรู้ประเภทรับรู้ (Declarative knowledge) หรือ รู้อะไร (Know-what) คือความรู้ในระดับที่ได้รับมาเพื่ออธิบายการรู้ แต่ไม่ได้แสดงถึงความสามารถในการกระทำ หรือการนำไปใช้ได้ในการดำเนินงาน (Nahapiet and Ghoshal, 1998) ความรู้ชนิดนี้เป็นแค่ความจริง (Facts) และข้อความที่ต้องการพิสูจน์ (Propositions) (Moorman and Miner, 1998; Nahapiet and Ghoshal, 1998) ซึ่งความรู้ชนิดนี้สามารถเห็นได้ชัดเจนในเอกสาร หรือข้อมูลที่บันทึกในรูปแบบต่าง ๆ และง่ายในการรับเข้ามาในองค์กร และถ่ายทอด (Nonaka, 2002) ความรู้เหล่านี้ต้องการนำไปปฏิบัติ เพื่อค้นหาทักษะ และความสามารถเฉพาะ เพื่อสร้างเป็นความรู้ดำเนินงาน (Procedural knowledge) ที่นำไปใช้ได้จริง (Ryle, 1949; Varela et al. 1995; Brown and Duguid, 1998) ด้วยลักษณะดังกล่าว ความรู้ประเภทรับรู้ จึงจัดได้ว่าเป็นความรู้ชนิดเด่นชัด (Explicit knowledge) ซึ่งความรู้ท้องถิ่น และความรู้เรื่องผักพื้นบ้านก็สามารถพบความรู้ประเภทรับรู้ได้การบอกเล่าของผู้รับรู้และเอกสาร และสื่อต่าง ๆ ที่มีการรวบรวมไว้

2) ความรู้การดำเนินงาน (Procedural knowledge) หรือรู้จกกันในนาม know-how จะเป็นความรู้ในระดับความเข้าใจ และความสามารถในการดำเนินกิจกรรม (Sanchez, 1997) ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับทักษะในการปฏิบัติงานประจำ (Routine) การฝึกฝน (Practice) ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ที่

เกิดมาจากการใช้ความรู้ประเภทรับรู้ (Garud. 1997; Sanchez. 1997; Skyrme. 1999) นอกจากนี้ยังรวมถึงประสบการณ์ และวัฒนธรรม (Brown and Dugid. 1998) การเกิดขึ้นของความรู้ชนิดนี้จะเกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน การเรียนรู้ด้วยการทำงาน (Learning by doing) (Sanchez. 1997) ความรู้ชนิดนี้จึงเป็นลักษณะของความรู้แฝง ซึ่งยากต่อการได้มา และการถ่ายทอดด้วยวิธีการทาง การ ซึ่งพอสรุปได้ว่าความรู้การดำเนินการเป็นความรู้ที่นำไปใช้ประโยชน์ได้ (Usable or Practical knowledge) และจัดเป็นความรู้แฝงประเภทความรู้ทางเทคนิคตามการจำแนกความรู้แฝงของ Nonaka (1994) ซึ่งยากต่อการฉกฉวย (Knowledge capture) และการถ่ายทอด (Van Den Bosch and Van Wijk. 2001) ความรู้ประเภทนี้จะฝังอยู่ในตัวบุคคล ในการดำเนินงาน ในกิจวัตรประจำวัน (Despres and Chauvel. 2000) ในส่วนของความรู้ท้องถิ่น และความรู้เรื่องผักพื้นบ้านความรู้เหล่านี้จะอยู่กับผู้ใหญ่ หรือผู้อาวุโส ในชุมชน ที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับผักพื้นบ้านมาตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งจะเป็นความสามารถ และทักษะในการจำแนกชนิด การเพาะปลูก และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน

3) ความรู้เชิงหลักการ (Theoretical knowledge or Know-why) คือความรู้ในเรื่องของหลักการ เหตุผล ความเข้าใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ (Badaracco. 1991; Garud. 1997) ซึ่งเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม วัฒนธรรม ความเชื่อขององค์กร (Audi. 2003) ซึ่ง Sackmann (1991) เรียกความรู้ชนิดนี้ว่า “ความรู้เชิงกฎเกณฑ์” หรือ “Axiomatic knowledge” ซึ่งเป็นเหตุผลที่บุคคลในองค์กรใช้เพื่อการทำงาน การเลือก หรือการจัดการกับเหตุการณ์ต่าง ๆ แต่ Choo (1998) เรียกความรู้ชนิดนี้ว่า ความรู้ทางวัฒนธรรม (Cultural knowledge) หรือในอีกนัยหนึ่งกล่าวได้ว่า วัฒนธรรม คือส่วนหนึ่งของความรู้ (Holsapple and Joshi. 1999) ซึ่งพอสรุปได้ว่าความรู้เชิงหลักการเป็นความรู้แฝงในลักษณะของความรู้ทางการรับรู้ (Cognitive elements) ตามการจำแนกความรู้แฝงของ Nonaka (1994) เพราะความรู้ชนิดนี้ประกอบด้วย โครงสร้าง หรือหลักสูตร (Schema) ซึ่ง Holsapple and Joshi (1999) เรียกว่าเป็นความรู้ชนิดโครงสร้าง (Schematic knowledge) และ ความเชื่อ (Choo. 1998) ในส่วนของความรู้ท้องถิ่น และความรู้เรื่องผักพื้นบ้านความรู้เหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการบริโภค ซึ่งในชุมชนชนบทจะมีวัฒนธรรมการบริโภค เช่นการบริโภคอาหารบางชนิดในบางฤดูกาล หรือการปรุงอาหารบางอย่างสำหรับบางกิจกรรม หรือพิธีกรรม เช่นในเกือบทุกภาค จะมีการทำข้าวต้มมัด หรือ ข้าวต้มลูกโยน ที่ห่อด้วยใบตอง ใบกะพ้อ หรือใบอ้อย ในประเพณีงานบุญต่าง ๆ เช่นบุญออกพรรษา (Wikipedia. 2554)

4) ความรู้บุคคล (Personal knowledge or Know-who) เป็นความรู้เรื่องแหล่งความรู้ความสามารถที่อยู่ในแต่ละบุคคล (Skyrme. 1999; Bosch and Wijk. 2001) หรือกล่าวง่าย ๆ คือความรู้ในแหล่งของความรู้ที่เป็นทรัพย์สินบุคคล (Human capital) ซึ่งความรู้บุคคลเปรียบเหมือนทำเนียบความรู้ขององค์กร (Dooley, Corman and McPhee. 2002) ที่จะชี้ไปสู่แหล่งความรู้ขององค์กร (Wegner. 1987) ซึ่งความรู้บุคคลอาจเป็นความรู้แฝงอยู่ในตัวบุคคล หรือเป็นความรู้ชัดแจ้งในเอกสาร นอกจากนี้ความรู้บุคคลยังเปรียบได้กับตัวบ่งชี้บุคคล (Personal identity) ที่มีเป็นเหมือนตัวจำแนกความเป็นบุคคล (Identification) และ ลักษณะเฉพาะของแต่ละคนในเรื่อง ความสามารถ ความสนใจ และความเชื่อ (Ashforth and Mael. 1989) ดังนั้นความรู้บุคคลจึงเป็นได้ทั้งความรู้แฝง ซึ่งฝังอยู่ในความจำของบุคคล และความรู้เด่นชัดในรูปของเอกสาร หรือฐานข้อมูลทำเนียบบุคคลากร เป็นต้น

นอกจากการจำแนกชนิดของความรู้ด้วยลักษณะการพบเห็น เป็น 2 ชนิดหลัก ๆ คือ ความรู้แฝง และความรู้เด่นชัด และตามการใช้งาน ที่แบ่งความรู้ได้เป็น 4 ชนิด ความรู้ประเภทการรับรู้ ความรู้การดำเนินงาน ความรู้เชิงหลักการ และความรู้บุคคล โดยทั่วไปความรู้ที่เราได้รู้จัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ท้องถิ่น สามารถพบเห็นได้ในหลายรูปแบบ ซึ่งมีความแตกต่างจากชนิดความรู้ที่อภิปรายข้างต้น ความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ที่มีชนิดพืช การเพาะปลูก การบริโภคที่แตกต่างกันไปตามวิถีชีวิตของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นความรู้ท้องถิ่น (Indigenous or Traditional knowledge) ซึ่งจะมีในหลายส่วน เช่นประสบการณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) และความรู้สร้างสรรค์ (Creativity) และรวมถึงความเชื่อร่วมกันของชุมชน (Shared values) ซึ่งมีการอภิปรายในหัวข้อต่อไป

2.2 ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความรู้ท้องถิ่น (Indigenous knowledge) คือความรู้ของกลุ่มคน หรือชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นเป็นระยะเวลายาวนาน (Rao. 2006; Langill. 2007) ความรู้ท้องถิ่นไม่ใช่ความรู้ของชนพื้นเมืองเท่านั้น (Storey. 2005) ไม่ใช่ความรู้โบราณ ล้าสมัย (Langill. 2007) แต่ความรู้ท้องถิ่นเป็นความรู้แบบพลวัตที่เกิดการพัฒนาแบบต่อเนื่องเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน (Obomsawin. 2001; Hansen and VanFleet. 2003; Rao. 2006; Langill. 2007) ซึ่งเราจะพบความรู้ท้องถิ่นในลักษณะของความรู้ดั้งเดิม (Traditional knowledge) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) ความรู้ที่เกิดขึ้นมาใหม่จากความรู้ดั้งเดิม ที่เรียกว่า ความรู้สร้างสรรค์ (Creativity) ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากในพื้นที่ (Experience) และความเชื่อร่วมกัน (Shared values)

2.2.1 ความรู้ท้องถิ่น

ความรู้ท้องถิ่น (Traditional knowledge หรือ Indigenous knowledge) เป็นความรู้ที่เป็นพลวัตร (Dynamic) และเป็นความรู้แบบสะสม (Collective) และเป็นประสบการณ์เฉพาะตัว (Experiential and subjective) (Sefa Dei, Hall and Rosenberg. 2000), เป็นความรู้แบบองค์รวม (Holistic) และแบบแฝง (Implicit) (Obomsawin. 2001) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ความรู้ท้องถิ่นเป็นความรู้แบบสะสมและเป็นพลวัตร (Collective and dynamic) ที่มีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งเกิดการสะสมและส่งผ่านมาเป็นเวลาหลายรุ่น ซึ่งเกิดพลวัตรผันแปรไปตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งต้องใช้เวลาในการปฏิบัติในพื้นที่หนึ่ง ๆ และปรับให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม วัฒนธรรม และการดำรงชีวิต (Sefa Dei, Hall and Rosenberg. 2000; Hansen and VanFleet. 2003; Langill. 2007) การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น เกิดขึ้นในลักษณะของการร่วมมือ และการปฏิสังสรรค์ของคนในท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้เกิดจากการถ่ายทอดที่เป็นทางการ (Obomsawin. 2001; Sefa Dei, Hall and Rosenberg. 2000) ในมุมมองของคนรับความรู้ ความรู้จะได้มาด้วยการสังเกตการณ์ และพิจารณาวิเคราะห์ความเหมาะสม (Justification) ด้วยตนเองในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และในปรากฏการณ์ทางสังคมที่เจาะจง (Waldram. 1986) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ความรู้ท้องถิ่นจะได้รับการถ่ายทอดและพัฒนาต่อยอดเมื่อผู้รับความรู้พิจารณาเห็นว่าเหมาะสมกับวิถีชีวิตในยุคของตน

2) ความรู้ท้องถิ่นได้มาจากการประสบการณ์ตรง (Obomsawin. 2001) ที่ได้มาด้วยการสังเกตการณ์ด้วยตนเองซ้ำหลาย ๆ ครั้ง จนมั่นใจ หรือหยั่งรู้ได้ (Castellano. 2000) ด้วยระบบการรับรู้แบบผู้เชี่ยวชาญท้องถิ่น หรือปราชญ์ชาวบ้าน (Obomsawin. 2001) ซึ่งเป็นการสร้างความรู้ที่ต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานในการทำความเข้าใจสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรม (Sefa Dei, Hall and Rosenberg. 2000) จึงทำให้ความรู้ท้องถิ่นมีลักษณะเฉพาะตัวบุคคล (Personal and subjective in nature)

3) ความรู้ท้องถิ่นมีลักษณะเป็นองค์รวม (Holistic) ที่เกิดขึ้นแบบบูรณาการทั้งความรู้จากรายบุคคล ระบบนิเวศวิทยาของท้องถิ่น และบริบททางสังคมของท้องถิ่น ซึ่งความรู้จากรายบุคคลประกอบด้วยประสบการณ์ ทักษะความสามารถ ภูมิปัญญา ความเข้าใจอันลึกซึ้ง (Insight) ความรู้สร้างสรรค์ (Creativity) และนวัตกรรม (Obomsawin. 2001) ส่วนบริบททางสังคมจะเน้นไปที่ความ

เชื่อ และความเข้าใจอันลึกซึ้งในจิตวิญญาณความเป็นท้องถิ่น (Castellano. 2000; Storey. 2005) นั่นคือความรู้ท้องถิ่นจะไม่มี ความหมายถ้าแยกออกจากบริบททางสังคม และสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น

4) ความรู้ท้องถิ่นมีลักษณะแฝง (Implicit) ซึ่งประกอบด้วยทักษะ ประสบการณ์ และความเข้าใจอันลึกซึ้ง (Insight) ซึ่งพบได้ในรูปแบบของความรู้ในหัว กิจกรรม การปฏิบัติ และวัฒนธรรม เช่น ค่านิยม ความเชื่อ เพลงพื้นบ้าน หรือนิทานพื้นบ้าน (Kroma. 1995; Grenier. 1998) ซึ่งต้องใช้วิธีการดั้งเดิมในการถ่ายทอดและยึดจับความรู้ (Obomsawin. 2001; Rao. 2006) เช่น การถ่ายทอดด้วยการบอกเล่า การเรียนการสอนโดยผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน หรือจากประสบการณ์ตรง (Kroma. 1995; Sefa Dei, Hall and Rosenberg. 2000; Storey. 2005)

จากลักษณะของความรู้ท้องถิ่น ความรู้ท้องถิ่นจึงเป็นความรู้แบบแฝง (Tacit knowledge) และเป็นความรู้ดำเนินงาน (procedural knowledge) ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินอาชีพ และการปฏิบัติยากที่จะถ่ายทอดได้ด้วยวิธีการศึกษาในระบบแบบทางการ (Formal education) แต่ต้องเรียนรู้จากการสังเกต และพิจารณาในสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น (Waldram. 1986) ถ่ายทอดด้วยวิธีของท้องถิ่น ดังนั้นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น จะมีความแตกต่างจากการถ่ายทอดความรู้สมัยใหม่ที่เรียนได้จากในชั้นเรียน หรือในหน่วยงานธุรกิจขนาดใหญ่ ที่ต้องถ่ายทอดความรู้จากองค์กรแม่ นอกจากนี้ ความรู้ท้องถิ่นยังเป็นความรู้ประเภทวัฒนธรรม (Cultural knowledge) ตามคำอธิบายชนิดของความรู้ของ Choo (1998) ที่อภิปรายในข้อ 2.1.1 เนื่องจากความรู้ท้องถิ่นประกอบด้วยมุมมองของสังคม การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และจิตวิญญาณของชุมชน (Langill. 2007) แต่ความรู้ท้องถิ่นก็มีในลักษณะที่เป็นรูปแบบชัดเจนในลักษณะของบทเพลง ดนตรี นิทาน บทกวี และ ประติมากรรม เป็นต้น

2.2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ Sophia ในทางปรัชญากรีกโบราณ ที่กล่าวไว้ในปรัชญาของ Aristotle, ภูมิปัญญา จะเกี่ยวข้องกับ ปัญญา (Intelligence) โดยเฉพาะปัญญาเชิงปฏิบัติ (Phronesis or practical wisdom) และคุณงามความดี โดย Aristotle กล่าวว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) คือ รูปแบบของความรู้ที่ชัดเจนที่สุดของความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (Scientific knowledge) ที่ประกอบไปด้วยปัญญา (Nous) หรือความรู้อย่างลึกซึ้ง (Insight) ซึ่งเป็นปัญญาที่ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบหลัก คือ ปัญญาที่ประกอบด้วยคุณธรรมที่นำไปสู่ความสุข และเป็นปัญญาที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมภาคปฏิบัติ (Practical

activities) (Reeve. 1992) หรือกล่าวในอีกนัยหนึ่งได้ว่า ภูมิปัญญา คือความรู้ในขั้นของการรู้อย่างถ่องแท้ ด้วยการปฏิบัติ เพื่อการเข้าถึงซึ่งความสุขที่แท้จริงที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าปัญญา โดยที่ความรู้นั้นต้องคู่กับคุณธรรมความดี หรือ Aristotle กล่าวได้กล่าวไว้ด้วยว่า ภูมิปัญญา คือความเข้าใจอย่างทอ้งแท้ (Profound understanding หรือ Sophia ในภาษากรีกโบราณ) (Pakaluk. 2005) และเป็นคุณงามความดีทางปัญญา (Intellectual virtue) ที่มีเพื่อความมั่นใจในการศึกษาที่ดี (Reeve. 1992)

จากการศึกษาในปัจจุบันมีนักวิชาการหลายท่านได้สรุปความหมาย และคุณลักษณะของภูมิปัญญาไว้ใกล้เคียงกัน Baltes (1993; 586) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญา คือ ระบบความรู้ของผู้เชี่ยวชาญเพื่อการพิจารณาที่ดีที่สุดในทางปฏิบัติ และการให้คำแนะนำที่เกี่ยวกับสิ่งที่สำคัญ ๆ และความไม่แน่นอนในชีวิต ซึ่ง Strenberg (2003) อธิบายไว้ว่า ภูมิปัญญาไม่ใช่ความรู้แบบสำเร็จรูปคงที่ ภูมิปัญญาจึงเป็นปัญญาในเชิงปฏิบัติการ (Pragmatic intelligence) ที่ปราชญ์จะมองได้ถึงความไม่แน่นอน และความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาเรื่องนั้น ๆ โดยมีองค์ความรู้ และทักษะที่มุ่งเน้นไปในภาคปฏิบัติ ที่เป็นการเข้าใจอย่างลึกซึ้ง (Insight) ทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม เพื่อการสร้างชีวิตที่ดี

โดยภูมิปัญญา เป็นความรู้ขั้นสูงสุด ที่ประกอบทั้งความรู้ระดับรับรู้ (Declarative knowledge) และความรู้ดำเนินการ (Procedural knowledge) อย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะเป็นความรู้ดำเนินงานในด้านการคิดพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต (Baltes. 1993) ซึ่งตรงกับที่ Nonaka (1994) กล่าวไว้ว่า ความรู้แบบแฝง ไม่ใช่ความรู้ทางปฏิบัติอย่างเดียว แต่ประกอบด้วยความรู้ทางการรับรู้ (Cognitive elements) หรือโมเดลทางความคิด (Metal model) นอกจากนั้น ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับบริบทในชีวิต เช่นสถานการณ์ และความสัมพันธ์ต่าง ๆ คุณค่า และความสำคัญของความรู้จะแตกต่างกันไปตามเหตุการณ์ คือกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญามีความเป็นความสัมพันธ์ (Relativism) อย่างไรก็ดีแล้วแต่ ถึงแม้ว่าภูมิปัญญา เข้าถึงได้ยาก แต่สามารถจัดการได้ง่ายเมื่อเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง (Baltes. 1993) โดยผู้ที่จะเป็นปราชญ์ได้ต้องเข้าใจอย่างทอ้งแท้ในศาสตร์นั้น ๆ ประกอบกับวัฒนธรรมนั้น ๆ และต้องมีสมดุลทั้งการกระทำ และการแสดงออก (Acting and reflecting) ดังนั้นปราชญ์ส่วนมากจึงเป็นผู้สูงอายุ (Birren and Fisher. 1990)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) คือภูมิปัญญาในบริบทของท้องถิ่น ซึ่ง Small (2004) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือความรู้ ความสามารถของคนท้องถิ่น ที่เกิดการสะสมในพื้นที่นั้น ๆ มากกว่าศตวรรษ โดยเน้นที่เป็นความรู้ความสามารถในการพิจารณาสิ่งที่ถูกต้องกับกระทำ

และการดำเนินชีวิต ในประเทศไทยมีผู้ให้คำนิยามไว้ใกล้เคียงกัน ศูนย์กลางความรู้แห่งชาติ (2554) ได้นิยามภูมิปัญญาท้องถิ่น คือความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ที่เกิดมาจากประสบการณ์ และความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ที่บูรณาการกับความรู้ของบรรพบุรุษและได้มีการประยุกต์ และปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และสังคม และเป็นความรู้ที่ผสมผสานกับคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการนิยามของเอกวิทย์ ณ ถลาง (2546) ได้อธิบายไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือความรู้ที่ชาวบ้านเป็นผู้สร้างขึ้นด้วยตนเอง เพื่อชาวบ้านเอง โดยเป็นการสร้างด้วยการสั่งสมมาเป็นเวลานาน ในบริบทของสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปตลอดเวลา เป็นความรู้ที่ได้รับการทดสอบในสภาพการณ์จริง และเกิดการปรับเปลี่ยนไปตามสิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ จนเป็นภูมิปัญญาที่ใหม่ หรือทันกับสมัยอยู่เสมอ และฝังอยู่ในระบบคิด พฤติกรรม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ซึ่งพอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นความรู้แบบดำเนินการ และความรู้เชิงหลักการ ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ในการดำเนินงาน และชีวิตประจำวัน จนเป็นทักษะ และความสามารถเพื่อการดำเนินกิจกรรมในการดำเนินชีวิต และประกอบไปด้วย ระบบคิด และพฤติกรรมที่จัดได้ว่าเป็นความรู้แฝงแบบแนวคิด (Cognitive elements) และวัฒนธรรม ซึ่งจัดเป็นความรู้เชิงหลักการตามที่ได้อธิบายข้างต้น

2.2.3 ความรู้สร้างสรรค์

ตามที่อธิบายในข้อ 2.2.1 ความรู้ท้องถิ่น จะประกอบด้วยประสบการณ์ ทักษะ ความสามารถ ภูมิปัญญา ความเข้าใจอันลึกซึ้ง (Insight) ความรู้สร้างสรรค์ (Creativity) และนวัตกรรม (Obomsawin, 2001) ความรู้สร้างสรรค์ (Creativity) คือทักษะในการสร้างแนวคิด กระบวนการ และผลิตภัณฑ์ที่เป็นสิ่งใหม่ มีคุณภาพสูง และเหมาะสมในการใช้งาน (Sternberg and Lubart, 1996) โดยเป็นความรู้ดั้งเดิมที่ไม่ได้ดัดแปลง (Original ideas) และเป็นความรู้เจาะจง (Kilgour, 2006) Amabile (1983) กล่าวว่า ความรู้สร้างสรรค์เกิดจากการรวมกันของแรงบันดาลใจ ทักษะ (องค์ความรู้ ทักษะเชิงเทคนิค และพรสวรรค์) และทักษะเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งตรงกับคำกล่าวของ Sternberg และ Lubart (1991) ที่ว่า ความรู้สร้างสรรค์จะถูกสร้างโดยผู้ที่มีความรู้ในภาคปฏิบัติระดับหนึ่ง และเกี่ยวข้องกับ 1) ความท้าทาย และความกดดัน 2) เรื่องเฉพาะเจาะจง (Specific domain) และ 3) ไม่ค่อยได้เกี่ยวข้องกับ ความจำ และความสามารถทางวิเคราะห์ หรือความเฉลียวฉลาด (Academic intelligence หรือ IQ) ดังนั้นพอสรุปได้ว่า ความรู้สร้างสรรค์ เป็นความรู้แฝง และความรู้ดำเนินการ (Procedural knowledge) ตามลักษณะที่อธิบายในข้อ 2.1

2.2.4 ประสบการณ์

ประสบการณ์ (Experience) คือ สิ่งที่ได้มาจากการสังเกตการณ์ และการซึมซับจากปรากฏการณ์ และกิจกรรมที่ได้กระทำมาด้วยตนเอง นอกจากนี้ประสบการณ์ ยังรวมถึงความสามารถในการสร้างความเข้าใจ และการพิจารณา (Judgment) จากการประสบการณ์ที่ตนเองไม่ได้พบโดยตรง (Davenport and Prusak, 1998) ซึ่งประสบการณ์ที่เกิดจากการกระทำ หรือจากประสบการณ์ตรง จัดเป็นประสบการณ์แท้ (True experience) ที่ปราศจากการสร้างความเข้าใจไปเอง (Perception) (Kitaro, 1960) ซึ่ง Lam (2000) พบว่าประสบการณ์แท้ ต้องได้มาด้วยการกระทำ ดังนั้นประสบการณ์แท้จัดได้ว่าเป็นความรู้แบบดำเนินการ (Procedural knowledge) ส่วนประสบการณ์ที่สังเกตการณ์ และตีความหมายเองจัดเป็นความรู้แบบรับรู้ (Declarative knowledge) ตามลักษณะของความรู้ที่อธิบายโดย Ryle (1949) Varela และคณะ (1995) และ Brown และ Duguid (1998) ตามที่ได้อภิปรายในข้อ 2.2.1 ความรู้ดั้งเดิม จึงเป็นความรู้ในลักษณะของประสบการณ์ มีลักษณะการได้มาจากการประสบการณ์ตรงเป็นระยะยาว

2.2.5 ความเชื่อ และความเข้าใจร่วม

ตามปรัชญากรีกโบราณ Aristotle ได้ให้ความหมาย ความเข้าใจ (Sense) หมายถึงการสร้าง ความเข้าใจ (Perception) ด้วยเหตุผล และความเข้าใจเพื่อนำไปสู่ความจริง ในสิ่งที่ได้กระทำไป ซึ่งจะนำไปสู่ปัญญา (Intelligence) ที่มีผลงานออกมาเป็นชิ้นเป็นอัน (Rowe and Broadie, 2002) Aristotle ได้กล่าวไว้ด้วยว่า ความเข้าใจที่ดี (Good sense) คือคุณงามความดี (Virtue) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญา หรือความรู้ระดับพิเศษ ที่ยังลึกลงไปในการพิจารณาที่ดี (Sound Judgment) และวัฒนธรรม (Baltes, 1993) ในปัจจุบันได้มีผู้ให้ความหมาย ความเข้าใจร่วม (Collective sense) ของสังคมนั้น ๆ ก็คือวัฒนธรรมของสังคมนั้น หรือองค์กรนั้น เช่นความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของ (Sense of ownership) สิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกัน และมีความรับผิดชอบ และผูกมัด (Responsibility and commitment) ในการดูแลสิ่งนั้น ๆ ซึ่งในสังคมที่มีวัฒนธรรมความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของที่เข้มแข็งจะกระตุ้นให้สมาชิกในสังคมในการรับรู้สิ่งใหม่ ๆ และแบ่งปันความรู้ (Gopalakrishnan and Santoro, 2004) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อ และความเข้าใจร่วม (Shared values and collective sense) คือความเข้าใจ และหลักการเหตุผลที่ใช้เป็นแนวทางในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเปรียบได้กับความรู้ประเภท หลักการและเหตุผล (Theoretical knowledge) ตามที่ Garud (1997) ได้อธิบายไว้ข้างต้น

ในส่วน of ความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ที่พิจารณาได้ว่าเป็นความรู้ท้องถิ่น และเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น ที่สะสมกันมารุ่นต่อรุ่น และปรับไปตามสภาพแวดล้อม และสถานการณ์ ซึ่งความรู้เรื่องผักพื้นบ้านก็น่าจะประกอบไปด้วยความรู้หลากหลายชนิด ทั้งความรู้ระดับรับรู้ ความรู้ดำเนินการ ความรู้เชิงเหตุผล และความรู้ในรู้แบบเฉพาะเจาะจง ทั้งภูมิปัญญา ประสบการณ์ และความรู้ชนิดความเชื่อ และความเข้าใจร่วมของชุมชน ที่ได้สร้างความเข้าใจจากการกระทำ ในเรื่องการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การบริโภค และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน

2.3 ความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน

ผักพื้นบ้าน (Indigenous vegetables) คือพืชพันธุ์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่นำมาบริโภค ซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเพาะปลูกไว้เพื่อความสะดวกในการเก็บเกี่ยว โดยผักพื้นบ้านแต่ละชนิดจะมีชื่อแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น (ณัฐ อาจสมิตี, 2548) ผักพื้นบ้านจะมีทั้งผักพื้นบ้านที่ขึ้นเองในธรรมชาติในพื้นที่ป่า แหล่งน้ำธรรมชาติ พื้นที่การเกษตร บ่อเลี้ยงสัตว์ คลองส่งน้ำ และข้างทาง และผักพื้นบ้านที่นำมาเพาะปลูกในแปลงการเกษตร และบริเวณบ้าน (Price and Ogle, 2008) ผักพื้นบ้านนำมาเพาะปลูกได้ง่าย และทนกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยผักพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นจะมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของท้องถิ่นนั้น ๆ (ล้นทม จอนจบทรง, 2537) เช่นการเก็บเกี่ยว การปรุงอาหารจากผักท้องถิ่น แต่การศึกษาของ Somnang, Moreno and Chusil (1998) พบว่าพืชผักพื้นบ้านในธรรมชาติหลายชนิดที่เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนำมาปลูกในบริเวณบ้านไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พืชผักพื้นบ้านจะดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เจาะจง ซึ่งเกษตรกรจะต้องเรียนรู้ และสังเกตการณ์จากธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง นั้นหมายถึงผู้ที่สามารถเรียนรู้เข้าถึงความรู้เหล่านี้ได้จะมีความรู้ในระดับรู้อย่างลึกซึ้ง หรือที่เรียกว่าเป็นภูมิปัญญาตามคำนิยามของภูมิปัญญาที่ได้อภิปรายไว้ข้างต้น ดังนั้นในแต่ละภาคจะมีผักพื้นบ้านที่แตกต่างกัน เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศที่แตกต่างกัน และในแต่ละท้องถิ่นจะมีการบริโภคผักพื้นบ้านที่แตกต่างกัน ถึงแม้จะเป็นผักชนิดเดียวกัน เช่นในภาคใต้ของประเทศไทยจะนิยมนำผักพื้นบ้านมาแกงกะทิเนื่องจากมีมะพร้าวจำนวนมาก (ล้นทม จอนจบทรง, 2537) ซึ่งจะเห็นได้ว่าในแต่ละภูมิภาคจะมีองค์ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านที่แตกต่างกันไปตามชนิดของผักพื้นบ้านที่มีในท้องถิ่น และการบริโภคผักพื้นบ้านนั้น ๆ

2.3.1 องค์ความรู้ผักพื้นบ้าน

ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านจะประกอบด้วยความรู้ทั้งเรื่องของชนิดของพืชที่ใช้บริโภคได้ เก็บเกี่ยว การบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน และการเพาะปลูก ในแต่ละท้องถิ่นจะมีชนิดของผัก การเก็บเกี่ยว และการบริโภคและการปรุงอาหารที่ไม่เหมือนกัน Somnasang, Moreno and Chusil (1998) ได้ทำการศึกษาในเรื่องการเก็บอาหารป่าของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบว่าความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในธรรมชาติของชาวบ้านจะประกอบไปด้วย การรู้จักชนิดพืช การเก็บรวบรวม การบริโภคและการปรุงอาหาร

โดยเรื่องของชนิดของผักพื้นบ้านในแต่ละภูมิภาคจะมีความแตกต่างกันไปตามสภาพของลักษณะภูมิประเทศ และภูมิอากาศ และสภาพแวดล้อม เช่นเขตภูมิภาคที่มีการทำพืชเศรษฐกิจจำนวนมากจะมีพืชผักพื้นบ้านจำนวนน้อย และน้อยชนิด เนื่องจากการไถกลบ และการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรได้ทำลายพืชผักธรรมชาติหลายชนิดไป (ล้นทม จอนจบทรง. 2537) ส่วนการเก็บเกี่ยว การบริโภคและการปรุงอาหาร ก็เป็นไปตามวัฒนธรรมการบริโภคของแต่ละภูมิภาค เช่นภาคใต้ของประเทศไทยนิยมรับประทานผักสด ผักลวกกะทิ หรือผัดคอง ที่รวมเรียกว่าผักหนาะ ซึ่งจริง ๆ แล้วผักหนาะ หมายถึงผักพื้นบ้านที่มีอยู่ในธรรมชาติ ที่นำมารับประทานแบบสดร่วมกับกับอาหารรสเผ็ดในภาคใต้ของประเทศไทย (ล้นทม จอนจบทรง. 2537)

Setalaphruk and Price (2007) สรุปไว้ว่า ความรู้เรื่องผักป่า หรือพืชผักที่ขึ้นในธรรมชาติเป็นความรู้ท้องถิ่น และเป็นความรู้ชนิดความรู้แฝง (Tacit knowledge) และความรู้เชิงวัฒนธรรม (Cultural knowledge) ที่มีการถ่ายทอดความรู้ผ่านกระบวนการทางสังคม วัฒนธรรม และบริบทของครอบครัว ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เป็นความรู้ท้องถิ่น และเป็นความรู้เชิงวัฒนธรรม ที่มีความเฉพาะ และแตกต่างไปตามสภาพของท้องถิ่น ทั้งสภาพทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม ดังนั้น แหล่งความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดก็จะเป็นไปตามท้องถิ่น หรือลักษณะการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย

2.3.2 แหล่งความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น

ตามที่ได้อธิบายในหัวข้อก่อนหน้านี้ ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านเป็นความรู้ท้องถิ่น ความรู้ชนิดความรู้แฝง และความรู้เชิงวัฒนธรรม ดังนั้นความรู้เรื่องผักพื้นบ้านจะอยู่กับคนในท้องถิ่น ที่ฝังอยู่ในวิถีชีวิต กิจกรรมประจำวัน และวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และวัฒนธรรมชุมชน ที่สั่งสมมาเป็น

ระยะเวลายาวนาน ซึ่งตามลักษณะของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ประเภทนี้จะสะสมจากรุ่นสู่รุ่น เป็นประสบการณ์ และทักษะของรายบุคคล ความรู้ประเภทนี้จะอยู่หลักในผู้สูงอายุในชุมชน (Korma. 1995; Sefa Dei, Hall and Rosenberg. 2000; Storey. 2005)

แต่จากการศึกษา ของ Price และ Ogle (2008) พบว่าความรู้ในเรื่องของผักพื้นบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใน 3 ประเทศ (ไทย ลาว และเวียดนาม) จะมีอยู่มากในผู้หญิง โดยกล่าวไว้ว่า ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านเป็นความรู้ของผู้หญิง (Knowledge of woman หรือ Gender-based knowledge) Price และ Ogle (2008) ยังพบอีกว่า ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านส่วนมากจะอยู่ในผู้หญิงวัย 30-50 ปี เพราะเป็นวัยที่ต้องรับหน้าที่ในการจัดหาอาหารให้ครอบครัว และรวมถึงจัดเก็บผักพื้นบ้านเพื่อเป็นรายได้เสริมให้ครอบครัว แต่ในวัยที่มีอายุที่มากกว่า 50 ปี ก็จะมีความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในชนิดที่ได้สูญหายไปในช่วงปัจจุบันนี้ และการถ่ายทอดความรู้ให้ครอบครัว จะไม่ใช่แค่ความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน แต่จะรวมถึงเทคนิคเฉพาะด้วย

ในด้านการถ่ายทอดความรู้ ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านจะมีลักษณะการถ่ายทอดเช่นเดียวกับการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นแขนงอื่น ๆ ที่ นักวิจัยหลายท่าน เช่น Obomsawin (2001), Sefa Dei, Hall and Rosenberg (2000) และ Storey (2005) โดยความรู้เหล่านั้น ได้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นภายในครอบครัว เพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งความรู้เหล่านี้จะถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งด้วยวิถีการดำเนินชีวิตแบบธรรมชาติแทนที่การเรียนในห้องเรียนอย่างเป็นทางการ (ถันทม จอนจบทรง. 2537) โดยที่ผู้หญิงจะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านต่อคนรุ่นใหม่ เนื่องจากผู้หญิงรับผิดชอบในการจัดหาอาหารให้ครอบครัว ซึ่งไม่ใช่แค่การปรุงอาหาร แต่รวมถึงการไปหาพืชผักด้วย (Price and Ogle. 2008) Somnasang, Moreno and Chusil (1998) พบว่า ผู้หญิงจะพาลูกออกไปเก็บผักพื้นบ้านด้วย โดยเฉพาะลูกสาวออกไปกับแม่ เนื่องจากไม่มีคนดูแล ในขณะที่ลูกชายจะไปหาปลา และสัตว์น้ำอื่น ๆ เพื่อเป็นอาหารกับพ่อ ดังนั้นลูกสาวจะได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านทั้งชนิดของพืชที่สามารถใช้บริโภคได้ และการเก็บมาเป็นอาหาร รวมทั้งการขยายพันธุ์พืช เนื่องจากผู้หญิงมีการเก็บพืชบางชนิดมาขยายพันธุ์และเพาะปลูกในบริเวณใกล้บ้านเพื่อความสะดวกในการเก็บบริโภค นอกจากนี้เด็กยังได้เรียนรู้เรื่องนี้จากเพื่อนบ้านด้วย เนื่องจากผู้หญิงนิยมออกไปเก็บผักพื้นบ้านกันเป็นกลุ่มญาติ และเพื่อนบ้าน ซึ่งกล่าวได้ว่าการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้คนรุ่นใหม่ เป็นการถ่ายทอดผ่านกระบวนการดำเนินชีวิต และถ่ายทอดความรู้แฝง (Tacit knowledge) และความรู้ดำเนินการ (Procedural knowledge) ที่มีอยู่ในตัวของผู้ที่เกี่ยวข้องกับผักพื้นบ้าน ซึ่งอาจจะมี

แตกต่างจากการถ่ายทอดความรู้แฝง และความรู้ดำเนินการทั่วไป เนื่องจากความรู้ท้องถิ่นยังเกี่ยวข้องกับลักษณะ สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมของท้องถิ่นด้วย

2.4 การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge transfer) หมายถึงกระบวนการที่ความรู้ถ่ายทอดจากคนหนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่ง หรือหน่วยงานหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง กลุ่มหนึ่ง หรือหน่วยงานหนึ่ง (Gupta, Sharma and Hus. 2004) เปรียบเทียบกับการแบ่งปันความรู้ (Knowledge sharing) ที่เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้กันระหว่าง 2 ฝ่าย (Ryu et al. 2005) แต่การถ่ายทอดความรู้จะเป็นกระบวนการเคลื่อนย้ายของความรู้ที่ไปทางเดียว (One-way process) โดย Liyanage, Elhag, Ballal and Li (2009) สรุปไว้ว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้เป็นการสื่อสารความรู้จากผู้รู้ไปให้กับผู้ที่ต้องการความรู้ หรือการได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) ของฝ่ายที่ต้องการความรู้ ซึ่งสนับสนุนคำนิยามการถ่ายทอดความรู้ของนักวิจัยหลายท่านให้คำนิยามการถ่ายทอดความรู้นั้นมีนัยมากกว่าการส่งต่อความรู้ แต่หมายความรวมถึงกระบวนการที่ถ่ายทอดความรู้จากผู้ให้ และกระบวนการสะสมความรู้ในบุคคลที่รับความรู้ (Wathne, Roos and Krogh. 1996) โดยที่หมายความรวมถึงกระบวนการเรียนรู้ และการสร้างความรู้ ความเข้าใจในความรู้ที่สามารถนำไปใช้งานได้ โดย Albino, Garavelli and Gorgoglione (2004) ให้ความหมายของการถ่ายทอดความรู้ คือการสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อส่งสารสนเทศให้กับอีกบุคคลหนึ่งเพื่อแปลงเป็นความรู้ โดยผ่านกระบวนการการรับรู้ (Cognitive systems) การแปลความหมาย (Interpretation) การเข้ารหัส (Codification) และการฝึกฝน (Practice) ดังนั้นกระบวนการถ่ายทอดความรู้จึงประกอบด้วยหลายกระบวนการย่อย ๆ ซึ่งนักวิจัยแต่ละท่านได้ศึกษาและเสนอโมเดลการถ่ายทอดความรู้ออกมาหลายกระบวนการที่แตกต่างกัน และ มีองค์ประกอบของการถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างกัน ซึ่งจะมีการอภิปรายในหัวข้อต่อจากนี้

2.4.1 กระบวนการถ่ายทอดความรู้

จากคำนิยามของการถ่ายทอดความรู้ แสดงให้เห็นว่าการถ่ายทอดความรู้ประกอบไปด้วยหลายกระบวนการ ที่รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ การได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) การเรียนรู้ และการสร้างความรู้ โดยนักวิจัยหลายท่าน เช่น Boisot (2002) และ Albino, Garavelli and Gorgoglione (2004) ได้เสนอโมเดลการถ่ายทอดความรู้ที่จัดกลุ่มกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้ได้เป็น 2 กระบวนการหลัก คือ กระบวนการถ่ายทอดความรู้จากผู้ให้ความรู้ หรือกระบวนการสื่อสารความรู้ และรับความรู้ของผู้ที่ต้องการความรู้, และกระบวนการเรียนรู้ของผู้รับความรู้

แต่มินักวิจัยด้านการจัดการความรู้หลายท่านได้สรุปไว้ว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ควรมีมากกว่า 2 กระบวนการ เช่น Carrillo, Robinson, Anumba and Bouchlaghem (2006) ได้เสนอไว้ว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ประกอบด้วย 3 กระบวนการ คือ 1) การพิจารณาสถานการณ์การถ่ายทอดความรู้ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน 2) การค้นหาความรู้ที่ต้องการและปัญหาในการปฏิบัติ และ 3) การพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ (Learning culture) Kwan and Cheung (2006) ได้เสนอไว้ว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้ประกอบด้วย 4 กระบวนการ คือ การสร้างแรงจูงใจ (Motivation) การค้นหาความเหมาะสม (Matching) การดำเนินการถ่ายทอด (Implementation) และการจัดเก็บความรู้ (Retention) Cranefield และ Yoong (2007) ได้เสนอกระบวนการถ่ายทอดความรู้ระหว่างองค์กรไว้ 6 ขั้นตอน คือ 1) การพิจารณา (Engaging) ซึ่งคือการคัดกรองความรู้ (Knowledge filtering) 2) การนิยามความรู้ (Defining) คือการแปลความหมาย และตีความความรู้ (Translation and interpretation) 3) การค้นหาความรู้ (Seeking) ซึ่งไปถึงการสังเคราะห์ความรู้ และการตีความหมาย (Synthesising and interpreting) ด้วย 4) การเปิดเผยความรู้ (Articulating) คือการนำความรู้ที่รวบรวมมาได้จัดแปลงและจัดเก็บให้เป็นระบบ (Knowledge codification) 5) การผสมผสานความรู้ (Integating) คือการนำความรู้ที่ได้มาสอดคล้องกับแผนงานด้านความรู้ขององค์กร และ 6) การเผยแพร่ความรู้ (Disseminating) ผู้ทำงานส่วนต่าง ๆ ขององค์กรที่เกี่ยวข้อง และตัวอย่างโมเดลการถ่ายทอดความรู้สุดท้ายที่นำมาอภิปราย คือ โมเดลการถ่ายทอดความรู้ของ Liyanage, Elhag, Ballal and Li (2009) ที่ได้เสนอไว้ว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้ประกอบด้วย 4 กระบวนการ คือการตระหนักถึงความรู้ที่ต้องการ (Knowledge awareness) การได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) การแปลงความรู้ (Knowledge transformation) และการรวมความรู้ (Knowledge association)

จากโมเดลการถ่ายทอดความรู้ที่อภิปรายข้างต้น มีสังเกตได้ว่าในกระบวนการดังกล่าวสามารถจัดกลุ่มกระบวนการได้เป็น 2 ส่วน สรุปได้ตามตารางที่ 2.1 คือ 1) กระบวนการในถ่ายทอดหรือให้ความรู้ และการได้มาซึ่งความรู้ จะประกอบด้วยกระบวนการต่าง ๆ คือ การพิจารณาสถานการณ์ความรู้ในปัจจุบัน การค้นหาความรู้ที่ต้องการและปัญหาในการปฏิบัติ (Carrillo et Al. 2006) การสร้างแรงจูงใจ การค้นหาความเหมาะสม การดำเนินการถ่ายทอด (Kwan and Cheung. 2006) การพิจารณา การค้นหาความรู้ การเปิดเผยความรู้ และการนิยามและการตีความความรู้ ความรู้ (Cranefield และ Yoong. 2007) การตระหนักถึงความรู้ที่ต้องการ และการรวมความรู้ (Liyanage et al. 2009) และ 2) กระบวนการในฝ่ายผู้รับความรู้ ได้แก่ การพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ (Carrillo et al. 2006)

การจัดเก็บความรู้ (Kwan and Cheung, 2006) การผสมผสานความรู้ และการเผยแพร่ความรู้ (Crane field and Yoong, 2007) การแปลงความรู้ และการรวมความรู้ (Liyanage et al. 2009)

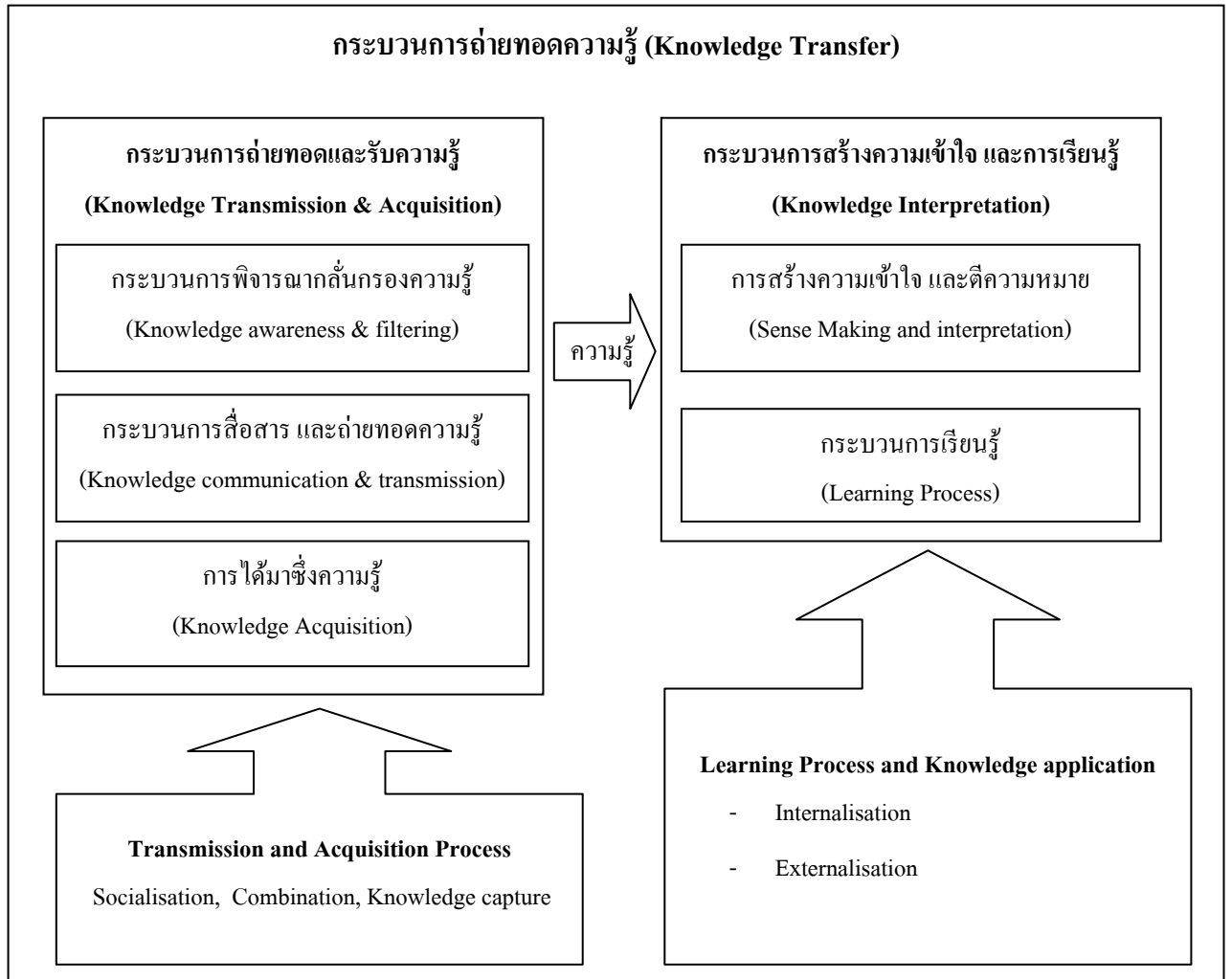
ดังนั้นในการศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้านในครั้งนี้ จะใช้กรอบกระบวนการถ่ายทอดความรู้โดยยึดหลัก 2 กระบวนการหลักตามกิจกรรมหลักของการถ่ายทอดความรู้ คือ 1) กระบวนการถ่ายทอดและรับความรู้ (Knowledge transmission and acquisition) และ 2) กระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้ของผู้รับความรู้ (Knowledge interpretation) จนสามารถนำความรู้ที่ได้รับมาใช้ดำเนินการได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือรวมถึงกระบวนการที่ผู้รับความรู้สามารถสร้างความรู้ความเข้าใจในระดับความรู้ดำเนินการ (Procedural knowledge) โดยใน 2 กระบวนการนี้ จะมีกระบวนการย่อย ๆ หรือกิจกรรม และยังสอดคล้องกับกระบวนการแปลงความรู้ (Knowledge conversion) ของ Nonaka (1994) อีกด้วย ภาพที่ 2.1 แสดงรายละเอียดของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวข้อง และมีรายละเอียดดังนี้

1) กระบวนการถ่ายทอดและรับความรู้ (Knowledge Transmission and acquisition process) หรือกระบวนการสื่อสาร คือ ส่วนของการถ่ายทอดความรู้จากผู้มีความรู้ส่งให้กับผู้รับความรู้ผ่านสื่อกลาง หรือช่องทางต่าง ๆ พิจารณาจากการถ่ายทอดความรู้ภายในองค์กร หรือภายในครอบครัว หรือชุมชนของความรู้ท้องถิ่น นักวิจัยเล็งเห็นว่าในส่วนนี้ควรประกอบด้วย 3 กิจกรรมหลัก คือ กระบวนการพิจารณาก่อนกรองความรู้ (Knowledge awareness & filtering) การสื่อสาร และถ่ายทอดความรู้ และกระบวนการได้มาซึ่งความรู้

กระบวนการแรก คือกระบวนการพิจารณาก่อนกรองความรู้ (Knowledge awareness & filtering) Liyanage, Elhag, Ballal and Li (2009) ได้เสนอไว้ว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้จะเริ่มต้นด้วยกระบวนการวินิจฉัยคุณค่าของความรู้ และความเหมาะสมของความรู้ ที่รวมทั้งแหล่งความรู้ที่มีความเหมาะสม ก่อนที่จะทำการถ่ายทอด และรับความรู้ ซึ่งตรงกับการศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ข้ามองค์กรของ Crane field และ Yoong (2007) ที่สรุปไว้ว่าการถ่ายทอดความรู้จะเริ่มต้นจากขั้นตอนการพิจารณา และก่อนกรองความรู้ ของผู้ถ่ายทอดความรู้ เพื่อค้นหาความรู้ที่เหมาะสมกับผู้ที่

ตารางที่ 2.1 สรุปกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของแต่ละโมเดลการถ่ายทอดความรู้

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ (Boisot. 2002; Albino, Garavelli and Gorgoglione. 2004)	
กระบวนการถ่ายทอดและรับความรู้ (Knowledge transmission and acquisition)	กระบวนการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจของผู้รับ ความรู้ (Knowledge interpretation)
Carrillo et al. (2006) 1. การพิจารณาสถานการณ์ความรู้ในปัจจุบัน 2. การค้นหาความรู้ที่ต้องการและปัญหาในการปฏิบัติ	Carrillo et al. (2006) 3. การพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้
Kwan and Cheung (2006) 1. การสร้างแรงจูงใจ 2. การค้นหาความเหมาะสม 3. การดำเนินการถ่ายทอด	Kwan and Cheung (2006) 4. การจัดเก็บความรู้
Cranefield และ Yoong (2007) 1. การพิจารณา 2. การนิยามความรู้ ดีความความรู้ 3. การค้นหาความรู้ 4. การเปิดเผยความรู้	Cranefield และ Yoong (2007) 5. การผสมผสานความรู้ 6. การเผยแพร่ความรู้
Liyanage et.al. (2009) 1. การตระหนักถึงความรู้ที่ต้องการ 2. การได้มาซึ่งความรู้	Liyanage et.al. (2009) 3. การแปลงความรู้ 4. การรวมความรู้

ภาพที่ 2.1 กระบวนการถ่ายทอดความรู้

กระบวนการต่อมา คือกระบวนการสื่อสาร และถ่ายทอดความรู้ (Communication and transmission process) ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการที่ความรู้ไหลเวียนจากผู้รู้ หรือผู้ส่งความรู้ถึงผู้รับ ด้วยกระบวนการสื่อสาร ผ่านสื่อ และช่องทางต่าง ๆ (Albino, Garavelli and Schiuma. 1999) ซึ่งในกระบวนการสื่อสารมีองค์ประกอบในการพิจารณา 5 องค์ประกอบ คือ ข้อความที่สื่อสาร (Message) ผู้ส่งความรู้ (Sender) ผู้รับความรู้ (Receiver) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) การถ่ายทอด (Transmission) คือกิจกรรม หรือกระบวนการที่ใช้เพื่อการถ่ายทอดความรู้ และประสิทธิภาพการ

สื่อสาร (Communication effect) ซึ่งก็คือผลลัพธ์ของกระบวนการสื่อสาร หรือกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่เกิดขึ้น (Joshi, Sarker and Sarker. 2007)

ในบริบทของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ข้อความที่สื่อสาร ก็คือความรู้จากผู้มีความรู้ หรือผู้ส่งความรู้ ช่องทางการสื่อสาร คือสื่อที่ใช้ในการสื่อสาร ซึ่งเป็นทางบุคคลถึงบุคคล หรือผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ในส่วนของการถ่ายทอดความรู้ (Transmission) หรือกิจกรรมที่ใช้เพื่อการถ่ายทอดความรู้ Liyanage, Elhag, Ballal and Li (2009) ได้ให้ข้อเสนอไว้ว่า กิจกรรมที่สำคัญของการถ่ายทอดความรู้ คือกระบวนการ 4 กระบวนการในโมเดลการแปลงชนิดของความรู้ (Knowledge Conversion) ระหว่างความรู้แบบชัดเจน และความรู้แฝง ของ Nonaka (1994) ที่ประกอบไปด้วย 4 กระบวนการ คือ กระบวนการทางสังคม (Socialisation) กระบวนการผสมผสาน (Combination) กระบวนการภายใน (Internalisation) และกระบวนการภายนอก (Externalisation)

จากกรอบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่แบ่งการถ่ายทอดความรู้เป็น 2 ส่วน ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเล็งเห็นว่ากระบวนการทางสังคม และกระบวนการผสมผสาน น่าจะเป็นกระบวนการในส่วนของการถ่ายทอดความรู้จากผู้ให้ความรู้ เนื่องจากกระบวนการทางสังคม ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างบุคคล จะเป็นกระบวนการเพื่อการถ่ายทอดความรู้จากผู้ส่งความรู้ให้กับผู้รับ โดยเน้นการถ่ายทอดความรู้แฝง (Tacit knowledge) ส่วนกระบวนการผสมผสาน ควรจะเป็นกระบวนการสำหรับได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) ที่เน้นการรวบรวมความรู้เด่นชัด (Explicit knowledge)

แต่กระบวนการภายใน และกระบวนการภายนอก ควรจะเป็นกระบวนการของการสร้างความรู้ในส่วนของผู้รับความรู้ เนื่องจากกระบวนการภายใน คือกระบวนการที่เปลี่ยนความรู้ชัดแจ้งให้เป็นความรู้แฝงในตัวเอง ซึ่งคือกระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการภายนอก คือกระบวนการที่นำความรู้แฝงออกมาเป็นรูปธรรม หรือความรู้ชัดแจ้ง

ส่วนกระบวนการสุดท้ายในส่วนของการถ่ายทอดและรับความรู้ คือกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge Acquisition) คือกระบวนการที่จะได้มาซึ่งความรู้ของผู้จะรับความรู้ (Liyanage, Elhag, Ballal and Li. 2009) ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาว่า กระบวนการได้มาซึ่งความรู้จะเกี่ยวข้องกับกระบวนการยึดจับความรู้ (Knowledge capture) และกระบวนการผสมผสาน ในโมเดลการแปลงชนิด

ของความรู้ ระหว่างความรู้แบบชัดเจน และความรู้แฝง ของ Nonaka (1994) เนื่องจากกระบวนการผสมผสาน คือกระบวนการที่แต่ละคนจะทำการรวบรวมความรู้ชัดเจนเข้าด้วยกัน หรือเรียกได้ว่ากระบวนการจัดปรับความรู้ (Reconfiguring information) เพื่อให้สอดคล้องกับตัวเอง ด้วยการจัดหมวดหมู่ใหม่ จัดเรียงข้อมูล เพิ่มเติม หรือจัดให้เหมาะสมกับสถานการณ์ (Recontextualizing) ซึ่งกระบวนการนี้จะเกี่ยวข้องกับกระบวนการประมวลผลข้อมูล หรือระบบสารสนเทศ

ในส่วนของการจับความรู้ (Knowledge capture) คือกระบวนการที่รวบรวมความรู้รูปแบบต่าง ๆ จากแหล่งต่าง ๆ มาอยู่ในรูปแบบที่เด่นชัด (Explicit form) เพื่อสะดวกในการนำไปใช้ (Balasubramanian, Nochur, Henderson and Kwan. 1999; Holsapple and Joshi. 1999) กระบวนการจับความรู้ประกอบไปด้วยหลาย ๆ กิจกรรม ซึ่งพอจัดกลุ่มได้เป็น 3 แนวทาง คือการจับความรู้ทางการปฏิบัติ ทางการศึกษา และกระบวนการทางสังคม 1) การจับความรู้ทางการปฏิบัติ (Practical approach) จะมุ่งเน้นที่การปฏิบัติงาน (Wiig. 1999) และการจ้างผู้เชี่ยวชาญมาร่วมงานด้วย (Gupta, Sharma and Hsu. 2004) 2) การจับความรู้ทางทางการศึกษา (Education approach) จะเน้นไปในเรื่องการฝึกอบรม การฝึกงาน การสรุปบทเรียน (Wiig. 1999) และการศึกษาเอกสาร (Garza and Ibbs. 1992) Ryu, Kim, Chaudhury and Rao (2005) ได้แนะนำไว้ว่า การจับความรู้ผ่านการเรียนรู้ แยกได้เป็น 3 วิธี คือ การเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Learning by doing) การเรียนรู้จากผู้อื่น (Learning from others) และการเรียนรู้ด้วยการลงทุน (Learning by investment) ซึ่งตรงกับข้อเสนอแนะของ Wiig (1999) ที่ว่าความรู้สามารถได้มาด้วยการเข้ารับการฝึกอบรม และการจัดหาใบอนุญาต (Licensing) นอกจากนี้การเรียนรู้จากผู้อื่น และการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติยังเกี่ยวข้องกับเทคนิค “ชุมชนนักปฏิบัติ” (Community of Practice หรือ CoP) ที่หมายถึงการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการของผู้ปฏิบัติงานในด้านเดียวกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ เพื่อเป็นการเรียนรู้ ซึ่งเป็นเทคนิคที่ช่วยในการแบ่งปันความรู้แฝง (Wenger, McDermott and Snyder. 2002) 3) การจับความรู้ทางกระบวนการทางสังคม (Social approach) เช่นการปฏิสังสรรค์ทางสังคม และการอภิปราย เนื่องจากตามทฤษฎีทุนทางสังคม (Social capital) ระบุว่า การเชื่อมโยง และความสัมพันธ์ทางสังคม จะสร้างช่องทางการสื่อสารข้อมูล และส่งเสริมให้เกิดการจับความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ (Coleman. 1988) ซึ่งการศึกษาของ Hylko (2005) มีผลลัพธ์ที่สามารถสนับสนุนทฤษฎีทุนทางสังคมว่า เวทีการอภิปรายจะช่วยสนับสนุนการจับความรู้

โดยสรุปกระบวนการถ่ายทอดและรับความรู้ จะมุ่งเน้นในเรื่องกระบวนการสื่อสารความรู้ จากส่วนของผู้มีความรู้ (Sender) ที่จะถ่ายทอดให้กับผู้รับความรู้ (Receiver) และรวมถึงกระบวนการ ได้มาซึ่งความรู้ (Acquisition process) ของผู้รับความรู้ด้วย โดยการถ่ายทอดความรู้จะมุ่งเน้นที่ องค์ประกอบของการสื่อสาร และกระบวนการถ่ายทอดความรู้แฝงจากกิจกรรมทางสังคม (Socialisation) ตามโมเดลการแปลงชนิดของความรู้ ระหว่างความรู้แบบชัดเจน และความรู้แฝง ของ Nonaka (1994) ส่วน กระบวนการ ได้มาซึ่งความรู้จะมุ่งเน้นไปที่กระบวนการยัดจับความรู้ (Knowledge capture) ด้วยเทคนิคต่าง ๆ

2) กระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้ (Knowledge interpretation) คือ กระบวนการสร้างความเข้าใจ ตีความหมายความรู้ที่ได้รับมา และกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างเป็น ความรู้ของตนเอง (Boisot, 2002; Albino, Garavelli and Schiuma. 1999) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ เกี่ยวข้องกับระบบการรับรู้ (Cognitive system) การฝึกฝน และการนำความรู้ไปใช้ (Albino, Garavelli and Gorgoglione. 2004) ซึ่งในกระบวนการนี้จะเกี่ยวข้องกับ 2 กระบวนการ คือ กระบวนการสร้าง ความเข้าใจ และตีความหมาย (Sense making and interpretation) และกระบวนการเรียนรู้ (Learning processes)

กระบวนการสร้างความเข้าใจ และตีความหมายความรู้ คือ กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการสร้าง ความเข้าใจจากเหตุการณ์ หรือสิ่งที่ตัวเองได้รับรู้ (Wathne, Roos and Krogh. 1996) ซึ่งเป็น กระบวนการที่สร้างความเข้าใจกับความรู้ที่ได้ ด้วยการแปลความหมาย และตีความหมาย (Translation and interpretation) ให้ง่าย และตรงกับบริบทของตนเองเพื่อเตรียมนำไปใช้งาน (Crane-field และ Yoong. 2007) ซึ่งตรงกับโมเดลการถ่ายทอดความรู้ของ Liyanage, Elhag, Ballal and Li (2009) ที่ เสนอไว้ว่า กระบวนการที่ต่อจากกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) คือ กระบวนการแปลงความรู้ (Knowledge transformation) และการรวมความรู้ (Knowledge association) ซึ่งก็คือกระบวนการแปลความหมายความรู้ที่ได้รับ การตระหนักรู้ในความรู้ นั้นกับความต้องการ นำไปใช้ของผู้รับความรู้ เพื่อเข้าสู่กระบวนการนำความรู้ไปใช้ (Knowledge application) และการนำ ความรู้นั้นไปใช้

กระบวนการเรียนรู้ (Learning processes) คือกระบวนการด้านการรับรู้ (Cognitive approach) ที่จะเกี่ยวข้องกับเหตุผล การสร้างประสบการณ์ การทดลอง กิจกรรม และการวิเคราะห์

(Jackson. 1993) เพื่อการสร้างความสามารถ (Competency) ซึ่งควรประกอบไปด้วย 5 กระบวนการคือ การวินิจฉัยปัญหา การหาทางออก หรือการได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) การทดสอบความรู้ (Handy. 1995) การจัดเก็บความรู้ และการกระจายความรู้ (Lopez, Peon and Ordas. 2004) 1) การวินิจฉัยปัญหา (Problem identification) คือกระบวนการค้นหาหัวข้อที่ต้องการเรียนรู้ 2) การหาทางออก หรือการได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) คือกระบวนการค้นหาความรู้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการยึดจับความรู้ (Knowledge capture) ตามที่ได้อภิปรายในหัวข้อการหน้านี้ 3) การทดสอบความรู้ (Knowledge testing and reflection) คือกระบวนการประเมินความรู้ที่ได้รับมา ซึ่งตามทฤษฎีการจัดการความรู้ ความรู้สามารถประเมินได้จากวิธีการอภิปรายของผู้เกี่ยวข้อง (Weick. 1979) และการใช้ความรู้ และสะท้อนผลการใช้ (Choo. 1998) 4) การจัดเก็บความรู้ (Knowledge storing) คือกระบวนการจัดการเนื้อหา (Content management) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการผลิต และจัดการเนื้อหาเพื่อกระจายให้ถึงผู้ใช้งาน (Nakano. 2002; Alsup and Strong. 2004) และการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา หรือความรู้ ซึ่งกระบวนการสุดท้ายนี้ได้เกี่ยวข้องกับกระบวนการสุดท้ายของกระบวนการเรียนรู้ด้วย และ 5) การกระจายความรู้ (Knowledge distribution) คือ กระบวนการที่นำความรู้ที่ได้ไปใช้ (Knowledge exploitation) เป็นกระบวนการที่ถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่เป็นชิ้นงานที่ชัดเจน เช่นเป็นสินค้าและบริการ (Zack. 2002) ซึ่ง Swan, Newell, Scarbrough and Hislop (1999) พิจารณาว่าจำเป็นต้องเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้เกิดการใช้ความรู้ในการดำเนินกิจกรรม หรือ เป็นกระบวนการใช้ความรู้ตามความต้องการ (Demand driven approach) โดยสรุปจะเห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ ได้สอดคล้องกับการจัดการความรู้ในหลายกระบวนการ คือ การได้มาซึ่งความรู้ การสร้าง และยึดจับความรู้ การตรวจสอบความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการนำความรู้ไปใช้

ซึ่งสามารถตั้งข้อสังเกตได้ว่า กระบวนการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจ จะมุ่งเน้นที่การรับรู้ และทำความเข้าใจความรู้ (Sense making) กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) และการสร้างความรู้ (Knowledge creation) ที่มุ่งเน้นที่ระดับการสร้างความรู้ดำเนินการ (Procedural knowledge) ซึ่ง Carrillo, Robinson, Anumba and Bouchlaghem (2006) ได้เสนอไว้ว่า เมื่อค้นหาความรู้ที่ต้องการได้แล้ว จะต้องมีการพัฒนาวัฒนธรรมการเรียนรู้ (Learning culture) ดังนั้นกระบวนการสร้างความรู้ของผู้รับความรู้ จึงเกี่ยวข้องกับการที่เกี่ยวกับการโมเดลการแปลงชนิดของความรู้ ระหว่างความรู้แบบชัดเจน และความรู้แฝง ของ Nonaka (1994) ในส่วนของกระบวนการภายใน (Internalisation) ที่มุ่งเน้นการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจ และความรู้แฝงในตัวผู้เรียนรู้ และ

กระบวนการภายนอก (Externalisation) ที่ดึงความรู้ที่มีอยู่ในตัวออกมาแสดงในรูปแบบที่ชัดเจน สะดวกต่อการใช้งาน

ในส่วนของการสร้างความเข้าใจจากเหตุการณ์ หรือสิ่งที่ตัวเองได้รับรู้ (Sense making) เกิดขึ้นจาก 2 กระบวนการ คือ กระบวนการตีความหมายทางพฤติกรรม และกระบวนการตีความหมายทางการเรียนรู้ กระบวนการตีความหมายทางพฤติกรรม (Behaviour process) คือกระบวนการที่บุคคล แปลความหมายสิ่งที่ได้รับรู้ด้วยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ ในขณะที่กระบวนการตีความหมายทางการเรียนรู้ (Cognitive process) เป็นการตีความหมายสิ่งที่ได้รับรู้ด้วยการสร้างความเข้าใจด้วยตนเองจากการได้ให้เห็น หรือประจักษ์ (Trice and Beyer, 1993)

แต่จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ได้อภิปรายในข้างต้น เป็นการศึกษาและนำเสนอเป็นโมเดลการถ่ายทอดความรู้ที่พัฒนาขึ้นมาสำหรับการถ่ายทอดความรู้ ภายในองค์กรภาคธุรกิจ หน่วยงานราชการ การถ่ายทอดระหว่างองค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรแม่-ลูก องค์กรลูกข่าย ซึ่งมีลักษณะองค์กร วัฒนธรรมองค์กร และลักษณะของความรู้ที่แตกต่างจากความรู้ ท้องถิ่น ลักษณะของชุมชนและวัฒนธรรมของชุมชนชนบทของไทย ในบริบทของความรู้ท้องถิ่น องค์กรประกอบในการสื่อสารคงจะต้องมีความต่างจากความรู้ในองค์กรทั่วไป หรือการถ่ายทอดความรู้ ระหว่างองค์กร เนื่องจากตัวความรู้ที่จะสื่อสารมีลักษณะที่เฉพาะเจาะจงตามที่อภิปรายในหัวข้อที่ผ่านมา คุณลักษณะของผู้ส่งความรู้ (Sender) และผู้รับความรู้ (Receiver) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น กิจกรรมการถ่ายทอด (Transmission) ที่สอดคล้องกับ คุณลักษณะของผู้ส่งความรู้ และผู้รับความรู้ เพื่อให้การสื่อสารความรู้มีประสิทธิภาพ ซึ่งองค์ประกอบ เหล่านี้จะอภิปรายในหัวข้อถัดไป ดังนั้นในส่วนของการเรียนรู้ของผู้รับความรู้จะต้อง สอดคล้องกับลักษณะของความรู้ท้องถิ่น สภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ที่เป็นสังคมเกษตรกรรม มากกว่า เป็นสังคมเมือง และสังคมอุตสาหกรรม

2.4.2 การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น

ตามที่ได้อภิปรายไว้ในหัวข้อ 2.2 ความรู้ท้องถิ่นเกิดจากการฝึกฝน และสังเกตการณ์จาก ประสบการณ์ตรง และถ่ายทอดด้วยการสอนแบบบอกกล่าวโดยผู้เฒ่าของท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น ดังนั้น กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น จึงมีกระบวนการและวิธีการที่แตกต่างจากการถ่ายทอดความรู้ ทั่วไป หรือความรู้สมัยใหม่ของภาคธุรกิจ และภาครัฐ โดยการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจะต้องยึดอยู่บน

ลักษณะของความรู้ท้องถิ่นดังที่กล่าว สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่าง ๆ และข้อจำกัดของท้องถิ่น

ตามลักษณะของความรู้ท้องถิ่น ความรู้ท้องถิ่นเกิดการถ่ายทอดผ่านการดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวัน การทำงาน และแบบปากเปล่า (Oral transmission) หรือวิธีการที่ไม่เป็นทางการ และเป็นความรู้แบบสะสมในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นควรจะเน้นที่กระบวนการสื่อสารระหว่างผู้ถ่ายทอดความรู้ และผู้รับความรู้แบบการสนทนา พูดคุยผ่านกิจกรรมการดำเนินชีวิต หรือกระบวนการทำงานที่ไม่ใช่กิจกรรมทางการที่จัดขึ้นมาเพื่อการถ่ายทอดความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ของผู้รับความรู้ด้วยการเรียนรู้จากการปฏิบัติและสังเกตการณ์ ซึ่ง Ngulube (2002) ให้ข้อสังเกตว่า การเรียนรู้ความรู้ท้องถิ่นจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการรับรู้จากการเล่าเรื่อง (Cognitive narratives)

นอกจากนี้การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจะต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อม และข้อจำกัดของท้องถิ่น ในกรณีของความรู้ผู้ฝึกพื้นบ้าน ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นชนบท ซึ่งชาวชนบทของประเทศไทยส่วนใหญ่ยังมีอาชีพเกษตรกรรม (สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2554) ที่ไม่คุ้นเคยกับการเข้ารับการอบรม สัมมนาที่เป็นทางการเพื่อรับความรู้ ส่วนการรับความรู้ และข่าวสารจะเป็นการรับผ่านสื่อสารมวลชนประเภทวิทยุ และโทรทัศน์มากกว่าสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ สำนักงานสถิติ (2554) สรุปไว้ว่า คนในชนบท และผู้มีอาชีพเกษตรกรรมจะอ่านหนังสือน้อยกว่าประชากรในเขตเทศบาล และกรุงเทพมหานคร และประชากรที่ทำอาชีพอื่น ๆ และกลุ่มดังกล่าว ยังอ่านหนังสืออิเล็กทรอนิกส์น้อยกว่าด้วย

ในด้านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ โดยรวมประชากรในประเทศไทยยังมีการใช้คอมพิวเตอร์ในครัวเรือน และอิเล็กทรอนิกส์ที่ไม่มาก สำนักงานสถิติ (2551) สรุปไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2550 ประชากรที่ใช้คอมพิวเตอร์มีเพียงร้อยละ 26.8 และมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพียงร้อยละ 15.5 ซึ่งผู้ที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และทางด้านการศึกษา เนื่องจากชนบทไทยยังมีปัญหาในเรื่องของเศรษฐกิจ ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันและการศึกษาของบุตรหลาน การใช้คอมพิวเตอร์สำหรับคนชนบทไทย จึงเป็นเรื่องห่างไกล (Koanantakool. 2003) ดังนั้นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชนบทไทย และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการสนับสนุนกระบวนการดังกล่าวต้องมีการศึกษาที่เฉพาะเจาะจง

อย่างไรก็ตาม คนรุ่นใหม่ และเยาวชนที่อยู่ในวัยศึกษามีโอกาสในการได้ใช้คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่ยังต้องคำนึงถึงบริบทของคนรุ่นใหม่ ที่เป็นวัยรุ่น หรือวัยเรียนในสถาบันการศึกษาอย่างเป็นทางการ มีความคุ้นเคยกับ ICT และเกี่ยวข้องกับความรู้ท้องถิ่นเพื่อการดำเนินชีวิตประจำวันน้อยลง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจะต้องคำนึงถึงระบบการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นผ่านกระบวนการศึกษาสมัยใหม่ เช่นหลักสูตรการศึกษา การศึกษาจากเอกสาร และ ICT ซึ่ง Ngulube (2002) ให้ข้อสังเกตไว้ว่า ถึงแม้ความรู้ท้องถิ่นจะมีบันทึกเป็นเอกสาร แต่ยังคงขาดระบบบรรณานุกรม และบรรณานุกรมเพื่อช่วยในการสืบค้น Adam (2009) สรุปไว้ว่า ICT สามารถช่วยกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นในการเผยแพร่ความรู้ คือการใช้เทคโนโลยีภาพ และเสียง (Audio-visual technologies) และการศึกษาด้านความรู้ท้องถิ่น ทั้งการศึกษาในระบบ และนอกระบบ ด้วยการใช้เทคโนโลยีระบบเอกสาร Hunter, Koopman and Sledge (2003) ก็ได้มีการออกแบบระบบสารสนเทศที่ประกอบไปด้วยฐานข้อมูล ระบบบันทึกชุดความรู้ท้องถิ่น (รวมทั้งชุดความรู้ที่เป็นข้อความ และคำพูด) ด้วยภาษา XML (Extension Markup Language) และการสืบค้นให้กับความรู้ท้องถิ่น

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ระบบสารสนเทศดังกล่าวเตรียมไว้สำหรับคนท้องถิ่นที่คุ้นเคยกับการใช้คอมพิวเตอร์ หรือคนท้องถิ่นรุ่นใหม่ หรือนุคคลทั่วไป อย่างไรก็ตามแล้วแต่ การเลือกใช้ ICT สำหรับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจะต้องศึกษาความเหมาะสมของเทคโนโลยีกับเงื่อนไขและคุณลักษณะของสมาชิกในชุมชนด้วย

2.5 ปัจจัยสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้

ประสิทธิภาพของการถ่ายทอดความรู้ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย จากการศึกษาเอกสารพบว่า Szulanski (1996) พบว่าปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการขัดขวางการถ่ายทอดความรู้ภายในองค์กรที่สำคัญ มี 3 ปัจจัยหลัก คือ ความไม่แน่ใจในความรู้ที่จะถ่ายทอด (Causal ambiguity) ความสามารถในการซึมซับความรู้ของผู้รับความรู้ (Absorptive capacity) และปัญหาความสัมพันธ์ของผู้รับความรู้กับผู้ถ่ายทอดความรู้ (Arduous relationship) แต่การศึกษาเรื่องการถ่ายทอดความรู้ส่วนมากที่เน้นการถ่ายทอดความรู้ระหว่างองค์กรในภาคธุรกิจ พบว่ายังมีอีกหลายปัจจัย ซึ่งพอที่จะใช้เป็นกรอบแนวทางในการศึกษาหาปัจจัยสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ของท้องถิ่น ที่เป็นการถ่ายทอดความรู้ภายในครอบครัว และภายในชุมชนเป็นหลัก โดยปัจจัยที่สนับสนุนประสิทธิภาพของกระบวนการถ่ายทอดความรู้แบ่งได้เป็น 5 ปัจจัยหลัก ๆ คือ ผู้ถ่ายทอดและผู้รับความรู้ (Szulanski, 1996) สื่อที่ใช้ถ่ายทอด

ความรู้ (Wathne, Roos and Krogh. 1996) คุณค่าเนื้อหาความรู้ (Gupta, Govindarajan. 2000) บริบทในการถ่ายทอดความรู้ (Albino, Garavelli and Schiuma, 1999) และรางวัลและแรงจูงใจ (Smith and McKeen, 2005) นอกจากนี้มีนักวิจัยหลายท่านได้ระบุไว้ว่า วัฒนธรรม (Wiig. 1994) และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Carrillo, Robinson, Anumba and Bouchlaghem. 2006) มีส่วนช่วยสนับสนุนกระบวนการต่าง ๆ ของกระบวนการถ่ายทอดความรู้

2.5.1 ผู้ถ่ายทอดและผู้รับความรู้

คุณสมบัติ และบทบาทของผู้ถ่ายทอด และรับความรู้เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความสำเร็จ หรือประสิทธิภาพของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ คุณลักษณะของผู้ถ่ายทอดและผู้รับสารสนเทศ (Actor characteristics) ประกอบไปด้วยหลายลักษณะ คือ ลักษณะเปิดเผย ความไว้วางใจ (Wathne, Roos and Krogh. 1996) แรงจูงใจ และ ความสามารถในการซึมซับความรู้ (Szulanski. 1996; Gupta, Govindarajan. 2000)

ลักษณะเปิดเผยของทั้งผู้ให้ความรู้ และผู้รับความรู้ คือความยินดีของผู้ให้ความรู้ในการแบ่งปันความรู้ให้ผู้อื่น และการยินดีรับความรู้ของผู้รับความรู้ด้วย ซึ่งลักษณะความเปิดเผยของผู้ถ่ายทอดและผู้รับความรู้จะขึ้นกับคุณภาพของการสนทนา และการปฏิสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนความรู้ของกลุ่มคน 2 กลุ่มที่เป็นไปแบบโปร่งใส และมีความสัมพันธ์แบบไม่ซับซ้อน ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับเชื่อมั่น และแรงจูงใจ ของผู้ถ่ายทอด และผู้รับความรู้ (Wathne, Roos and Von Krogh. 1996) การศึกษาของ Szulanski (1996) ได้ยืนยันว่า ถ้าผู้รับความรู้มีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับผู้ถ่ายทอดความรู้ เป็นอุปสรรคที่สำคัญในการถ่ายทอดความรู้ในองค์กร

ความเชื่อมั่น (Trust) ของทั้งสองฝ่ายในการถ่ายทอดความรู้ มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพของการถ่ายทอดความรู้ Sveiby and Simons (2002) กล่าวว่าไว้ว่าความเชื่อมั่นของบุคคลในองค์กรจะช่วยสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ในองค์กร ซึ่งความเชื่อมั่นของคนในองค์กรสร้างขึ้นมาจากบรรยากาศของความร่วมมือ (Collaborative environment) บรรยากาศแบบไม่เป็นทางการ (Informal environment) หรือในองค์กรที่มีวัฒนธรรมแบบสังคมสูง (High-sociability) (Goffee and Jones. 1999) หรือวัฒนธรรมแบบอินทรีย์ (Organic culture) ที่ไม่เน้นรูปแบบคงที่ ไม่เป็นทางการ (Wong and Aspinwall. 2004) และสภาพแวดล้อมทางกายภาพแบบเปิด (Handzic and Agahari. 2004)

แรงจูงใจ (Motivation) ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ จะเน้นไปที่รางวัลและแรงจูงใจในการเรียนรู้ และแบ่งปันความรู้ให้ผู้อื่น (Gupta, Govindarajan. 2000) ซึ่ง Sie and Yakhlef (2009) ได้เสนอไว้ว่าผู้ถ่ายทอดความรู้ หรือผู้เชี่ยวชาญจะต้องมีความกระตือรือร้นจึงจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้ได้มาก โดยในส่วนของผู้รับความรู้ คือแรงจูงใจที่จะค้นหาและสร้างความรู้ให้ตนเอง (Kwan and Cheung. 2006) ซึ่งรางวัลและแรงจูงใจ (Motivation and reward system) จะอภิปรายต่อไปในบทนี้

ลักษณะความสามารถในการซึมซับความรู้ (Absorptive capacity) คือความสามารถในการรับรู้ (Recognition) ในคุณค่าของความรู้ การดูดซับความรู้ (Assimilation) และการนำไปประยุกต์ใช้ความรู้ของผู้รับความรู้ (Cohen and Levinthal. 1990) การศึกษาของ Szulanski (1996) ได้ยืนยันว่าความสามารถในการซึมซับความรู้ของผู้รับความรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ภายในองค์กร ซึ่งความสามารถในการซึมซับความรู้จะขึ้นอยู่กับความรู้ก่อนหน้านี้นี้ หรือความคุ้นเคยกับความรู้ที่กำลังรับการถ่ายทอด และความเหมือนร่วมกัน (Homophily) ของผู้ถ่ายทอด และผู้รับความรู้ (Gupta and Govindarajan. 2000) ความรู้ก่อนหน้านี้นี้ (Previous knowledge and experience) มีบทบาทสำคัญในการกระบวนการตีความหมาย (Albino et al. 1999) เนื่องจากความรู้ก่อนหน้าช่วยให้การเรียนรู้เร็วขึ้น ซึ่งผู้ที่มีประสบการณ์ที่ตรงกับเรื่องที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาก (Richness of existing knowledge) จะสามารถรับความรู้ได้มากกว่าผู้ที่มีประสบการณ์ก่อนหน้าที่ตรงน้อยกว่า (Cohen and Levinthal. 1990) ความเหมือนร่วมกัน หมายถึงระดับของคุณสมบัติต่าง ๆ ที่ทั้งสองฝ่ายมีเหมือนกัน เช่น ความเชื่อ การศึกษา สถานภาพทางสังคม และความสนใจ (Roger. 2007)

2.5.2 สื่อที่ใช้ถ่ายทอดความรู้

สื่อที่ใช้ถ่ายทอดความรู้ เป็นปัจจัยที่สำคัญในการถ่ายทอดข้อมูลและสารสนเทศสู่ผู้รับ ลักษณะของสื่อเพื่อการถ่ายทอดความรู้จะพิจารณาที่ช่องทางการสื่อสารข้อมูล และรูปแบบของข้อมูลที่เตรียมสำหรับสื่อสาร (Albino, Garavelli and Schiuma. 1999) ซึ่งจากการศึกษาของ Wathne, Roos and Krogh (1996) พบว่าช่องทางการสื่อสารที่มีการปฏิสัมพันธ์ที่สมบูรณ์ เช่นการพูดคุยแบบตัวต่อตัว และการพูดคุยทางโทรศัพท์มีผลกระทบในทางบวกกับการถ่ายทอดความรู้ โดยการเพิ่มความเปิดเผยในการให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูล เนื่องจากกระบวนการทางสังคมสามารถส่งเสริมให้เกิดช่องทางการสื่อสารที่สมบูรณ์ (Richness of communication channels) เพราะว่าเป็นการสร้างเปิดเผยของผู้สื่อสารทั้ง 2 ฝ่าย (Gupta and Govindarajan. 2000)

2.5.3 คุณค่าเนื้อหาความรู้

คุณค่าเนื้อหาความรู้ (Value of knowledge) เป็นอีกปัจจัยที่ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ให้ความสนใจต่อการรับความรู้ คุณค่าเนื้อหาความรู้ ขึ้นกับการตีค่าของประโยชน์ของความรู้ที่จะได้รับ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับความเกี่ยวข้องกับความต้องการความรู้ (Gupta and Govindarajan, 2000) ซึ่ง Wathne, Roos and Krogh (1996) กล่าวว่าไว้ว่าคนจะรับความรู้เข้ามาสะสมไว้เฉพาะความรู้ที่มีความหมายหรือเกี่ยวข้องกับกิจกรรม หรือการงานของเขา ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ในหน่วยงานส่วนมากจะขึ้นอยู่กับงาน (Project (task) oriented manner) การดึงเอาความรู้ที่จะรับของผู้รับความรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการจัดวางแผนการถ่ายทอดความรู้ในองค์กร (Szulanski, 1996)

2.5.4 บริบทในการถ่ายทอดความรู้

บริบทในการถ่ายทอดความรู้ (Context) จะเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของชุมชนหรือองค์กรที่ต้องมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งรวมถึงทัศนคติ และนิสัยในการเรียนรู้ของบุคคลที่ถ่ายทอดและรับความรู้ และรวมถึงสภาพแวดล้อมและบรรยากาศการถ่ายทอดความรู้ (Albino, Garavelli and Schiuma, 1999)

2.5.4.1 วัฒนธรรม

วัฒนธรรม (Culture) หมายถึงรูปแบบการดำเนินกิจกรรม การคิด การรู้สึก ที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกัน และเป็นแนวทางในการดำเนินการ การโต้ตอบต่อสถานการณ์ต่าง ๆ และแก้ไขปัญหา และคาดการณ์พฤติกรรม (Kluckhohn, 1962) ซึ่งวัฒนธรรมเกิดขึ้นมาจากค่านิยมของสังคม ในช่วงเวลาหนึ่งจนกลายเป็นบรรทัดฐาน และมาตรฐานของสังคม (Hampden-Turner, 1990) โดยวัฒนธรรมจะประกอบไปด้วยประเพณี ความคิด และคุณค่ายึดเหนี่ยว (Kluckhohn, 1962) โดยสามารถแยกได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ๆ คือ วัตถุ (Artifacts) ซึ่งเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมที่เห็นชัดเจน และจับต้องได้ คุณค่ายึดเหนี่ยว (Espoused values) คือความเชื่อ และความคิดที่กำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม และสมมุติฐาน (Basic assumptions) คือวัฒนธรรมในรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ แต่จะเป็นแนวทางต่อความนึกคิด ความรู้สึก และการโต้ตอบต่อสถานการณ์ของคนในสังคม (Schein, 1992)

ในเชิงสังคมศาสตร์ วัฒนธรรมสามารถพิจารณาได้ 2 มิติ คือ วัฒนธรรมสังคม (Sociability) และวัฒนธรรมเอกภาพ (Solidarity) สังคมที่มีวัฒนธรรมสังคมจะมีความจริงใจ เป็นมิตร และมีการปฏิสังสรรค์ ซึ่งถ้าสังคมมีลักษณะของวัฒนธรรมนี้สูงจะมีความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนความ

คิดเห็น และแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ ส่วนสังคมที่มีวัฒนธรรมเอกภาพจะมีลักษณะของ วัตถุประสงค์ร่วม สนใจในกลยุทธ์ของกลุ่ม มีความสื่อสัตย์ และมุ่งมั่นในการกระทำ (Commitment) (Goffee and Jones. 1999) ซึ่งวัฒนธรรมแบบหลังนี้ จะทำให้คนในสังคมมีความรับผิดชอบ และมุ่งมั่น ในการกระทำ (Responsibility and commitment) และยินดีเกี่ยวข้อง (Involvement) หรือเรียกได้ว่าเป็น วัฒนธรรมรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of ownership culture) (Gopalakrishnan and Santoro. 2004)

วัฒนธรรมไทย เมื่อพิจารณาจากคุณค่ายึดเหนี่ยว ประวัติศาสตร์ การเมือง และปรัชญา ศาสนาพุทธ (ที่ประชากรของไทยส่วนใหญ่นับถือ) วัฒนธรรมไทยจะมีลักษณะเด่น ๆ 3 ลักษณะ คือ วัฒนธรรมลำดับชั้น วัฒนธรรมยืดหยุ่น และวัฒนธรรมการพึ่งพา

วัฒนธรรมลำดับชั้น (Hierarchical oriented culture) ลักษณะของสังคมไทยมีการแบ่งชั้น แบบไม่เป็นทางการตามฐานะ อายุ เพศ (Atmiyanandana and Lawler. 2003) และระดับการศึกษา (Komin, 1990) โดยเห็นได้ชัดเจนจากคุณค่ายึดเหนี่ยวเรื่อง ความเกรงใจ และความอ่อนน้อมถ่อมตน ที่ คนจะมีความเกรงใจ และอ่อนน้อมให้กับผู้อาวุโส ผู้มีตำแหน่งสูงกว่า และผู้มีการศึกษาสูงกว่า (Dubey-Vilinger. 2001) ซึ่งตรงกับการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมชาติต่าง ๆ ของ Hofstede (1991) ที่พบว่า ประเทศไทยมีค่าระยะอำนาจ (Power distance) สูงถึง 64 คะแนน ซึ่งหมายถึงความไม่เท่าเทียมกันของ คนในสังคมเป็นไปตามฐานะ และอำนาจต่าง ๆ

วัฒนธรรมยืดหยุ่น (Flexible oriented culture) สังคมไทยจะไม่เข้มงวดกับกฎระเบียบ หรือมี ความเรียบง่ายโดยจะเป็นลักษณะสังคมแบบขึ้นกับสถานการณ์ (Situation orientation) (Komin. 1990) ซึ่งขัดแย้งกับการศึกษาของ Hofstede (1991) ที่พบว่าสังคมไทยมีค่าการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนสูง (Uncertainty avoidance) ที่เป็นลักษณะของการยึดติดกับกฎระเบียบสูง โดยพิจารณาได้จากคุณค่ายึด เหนี่ยว เรื่อง ไม่เป็นไร ซึ่ง Atmiyanandana and Lawler (2003) ได้พิจารณาคุณค่า ไม่เป็นไร คือ ลักษณะของการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอน และความขัดแย้ง คนไทยจะบอกว่า ไม่เป็นไรใน สถานการณ์ที่ลำบาก หรือไม่พึงพอใจได้เพื่อหลีกเลี่ยงสถานการณ์

วัฒนธรรมการพึ่งพา (Interdependent oriented culture) โดยที่ไม่ได้เป็นทั้งสังคมแบบ สันโดค (Independence) และแบบรวม (Collectivism) ซึ่งขัดแย้งกับการศึกษาของ Hofstede (1991) ที่ พบว่าสังคมไทยมีความเป็นสังคมร่วม สังคมไทยจะมีลักษณะเป็นแบบการพึ่งพากันในกลุ่ม หรือ

เรียกว่าเป็นแบบการรวมในแนวตั้ง (Vertical collectivism) (Atmiyanandana and Lawler, 2003) ซึ่งหมายถึงในกลุ่ม (In-group) มีระดับความแตกต่างกันในกลุ่ม และมีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน หรือมีการเสียสละทำเพื่อกลุ่มของตนเอง (Triandis, 1995) ซึ่งวัฒนธรรมการพึ่งพาของไทยได้รับอิทธิพลมาจากความเป็นสังคมชุมชน และศาสนาพุทธ ในส่วนของสังคมชุมชน จักรทิพย์ นาถสุภา และ พรวิไล เลิศวิชา (2541) กล่าวว่าไว้ว่าคนในชุมชนเดียวกันจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีการทำกิจกรรมร่วมกัน และมีการแบ่งปันกัน ในส่วนของศาสนาพุทธ ที่เป็นศาสนาที่ประชากรส่วนมากนับถือ ศาสนาพุทธมีความเชื่อในเรื่องของการแบ่งปัน มีเมตตา และไม่ยึดติดในวัตถุ จึงส่งเสริมการให้และการพึ่งพา

2.5.4.2 วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

นอกจากวัฒนธรรมของชุมชนแล้ว วัฒนธรรม หรือรูปแบบการคิด พฤติกรรม และการปฏิบัติตัวของแต่ละคนในชุมชนก็มีผลต่อการจัดการความรู้ (De Long and Fahey, 2000) ดังนั้นผู้วิจัยเล็งเห็นว่าวัฒนธรรมของคนในชุมชนในมิติของวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ และวัฒนธรรมการเรียนรู้จะมีผลในการส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชน

วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ (Sharing culture) คือความยินดีของคนในการแบ่งปันความรู้ และยอมรับความรู้จากผู้อื่น (Smith and McKeen, 2005) ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะช่วยส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดและรับความรู้ให้การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นได้ แต่ Despres and Chauvel (2000) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ จะรวมถึงการแลกเปลี่ยนการรับรู้ (Cognitive sharing) ด้วย ซึ่งหมายถึงการแลกเปลี่ยนความหมายร่วม (Shared meaning) และรูปแบบการคิด (Mental model) เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน และปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในสังคมนั้น ๆ (Levine and Moreland, 1999) ส่วนวัฒนธรรมการเรียนรู้ (Learning culture) จะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในสังคมที่มีความมุ่งมั่นในการเรียนเพื่อสังคมนั้น ๆ (Despres and Chauvel, 2000) โดย Schein (1992) ได้มุ่งเน้นที่วัฒนธรรมในมิติของสมมติฐานร่วม (Shared assumption) เพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกในสังคมเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหา

จากการอภิปรายข้างต้นชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมของสังคม หรือชุมชนในลักษณะต่าง ๆ มีผลต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ เนื่องจากวัฒนธรรมมีส่วนในการความคิด พฤติกรรม ความรู้สึก และการโต้ตอบต่อสถานการณ์ของคนในสังคม จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมสังคม (Sociability) สามารถส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอด และรับความรู้ได้เป็นอย่างดี ในขณะที่วัฒนธรรมเอกภาพ (Solidarity)

ส่งเสริมให้คนในชุมชนกระตือรือร้นในการเรียนรู้ และในส่วนของวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมลำดับขั้น และวัฒนธรรมพึ่งพาส่งเสริมให้ผู้ที่มีความรู้มากกว่าแบ่งปันความรู้ให้ผู้อื่น ในขณะที่วัฒนธรรมยึดหยุ่นส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ ซึ่งหากชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มที่มีลำดับขั้นสูงกว่า บทบาทหน้าที่ หรือความรู้มากกว่าให้ความสำคัญกับความรู้ท้องถิ่น ก็ทำให้คนในชุมชนปรับเปลี่ยนมาสนใจในความรู้ท้องถิ่นได้ง่าย ดังนั้นผู้วิจัยเล็งเห็นว่าวัฒนธรรมไทยจะมีส่วนในการส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของท้องถิ่นได้ และวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะสามารถสนับสนุนให้กระบวนการถ่ายทอดความรู้มีประสิทธิภาพได้โดยเพิ่มความเหมือนร่วมกัน (Homophily) ของผู้ถ่ายทอดความรู้ และผู้รับความรู้ ซึ่งทำให้ความสามารถในการซึมซับความรู้เพิ่มขึ้นได้ตามที่ได้อภิปรายไว้ข้างต้น ส่วนวัฒนธรรมการเรียนรู้จะสามารถสนับสนุนกระบวนการสร้างความเข้าใจและการเรียนรู้

2.5.4.3 สภาพแวดล้อมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ตามที่ได้อภิปรายในหัวข้อที่ผ่านมา วัฒนธรรมมีผลต่อประสิทธิภาพในการถ่ายทอดความรู้ โดยวัฒนธรรมของกลุ่มใด ๆ หรือองค์กรเกิดขึ้นจากการอิทธิพลของวัฒนธรรมของประเทศ หรือสังคมที่กลุ่มนั้น ๆ อยู่ (Tyson, 1989) และวัฒนธรรมรายบุคคลที่แต่ละคนมีตามที่ดินได้ไปสังกัดในสังคมต่าง ๆ มา (Smircich, 1985) โดยทั่วไปวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม หรือองค์กร เกิดขึ้นได้จากการปฏิสังสรรค์ของคนในกลุ่ม และการพิจารณาตัดสินใจของตัวเอง โดยเป็นกระบวนการต่อเนื่องที่เปิดโอกาสให้แต่ละคนได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของตนเอง และเรียนรู้วัฒนธรรมคนอื่น (Ott, 1989; Schein, 1992) แต่วัฒนธรรมแต่ละแบบจะเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน เช่นวัฒนธรรมสังคม (Sociability) ที่มุ่งเน้นในเรื่องการปฏิสังสรรค์ของคนในสังคม ควรจะเกิดในสภาพแวดล้อมของการมีส่วนร่วม (Collaborative environment) ในขณะที่วัฒนธรรมเอกภาพ (Solidarity) ควรจะเกิดได้ในสภาพแวดล้อมที่อนุญาตให้สมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบ และเป็นเจ้าของ ส่วนวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ควรจะเกิดได้ในสภาพแวดล้อมเช่นเดียวกับวัฒนธรรมสังคม แต่ควรมีบรรยากาศของความอิสระในการค้นคว้า และทดลอง

1) สภาพแวดล้อมของการมีส่วนร่วม

สภาพแวดล้อมของการมีส่วนร่วม (Collaborative environment) ในเชิงการบริหารจัดการ หมายถึง การที่หลาย ๆ ส่วนที่มีความสนใจเดียวกันเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบ และแก้ไขปัญหา โดยที่งานนั้นไม่สามารถดำเนินการได้โดยกลุ่มคนกลุ่มเดียว (Gray, 1998) จากการศึกษาเอกสารพบว่า

สภาพแวดล้อมของการมีส่วนร่วม (Collaborative environment) จะส่งเสริมให้คนในชุมชนเกิดความเชื่อมั่น เติบโตในการแบ่งปันความรู้ (Sveiby and Simons. 2002) และการเรียนรู้ (Lopez, Peon and Ordas. 2004) เนื่องจากสภาพแวดล้อมนี้จะส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน และการเรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน (Acculturation) ซึ่งสังคมที่มีโครงสร้างแบบไม่ค่อยมีลำดับชั้น และกลุ่มเล็กจะมีบรรยากาศแห่งความร่วมมือมากกว่าสังคมที่มีโครงสร้างแบบมีลำดับชั้น (Sveiby and Simons. 2002) รวมทั้งสภาพทางกายภาพที่เป็นแบบเปิดจะส่งเสริมให้มีการสื่อสาร การแลกเปลี่ยน และสร้างความเชื่อมั่นระหว่างกันได้มากกว่า (Handzic and Agahari. 2004)

2) สภาพแวดล้อมการมีส่วนร่วมรับผิดชอบ และเป็นเจ้าของ

จากการศึกษาเอกสารพบว่า สภาพแวดล้อมการมีส่วนร่วมรับผิดชอบ และเป็นเจ้าของ (Responsibility and sense of ownership) ของคนในองค์กรสามารถสร้างขึ้นมาได้จากการสร้างการรับรู้ (Sense making) ทั้งจากกระบวนการทางพฤติกรรม และการรับรู้ (Jonjoubsong. 2008) กระบวนการทางพฤติกรรม (Behaviour process) คือการเปิดโอกาสให้สมาชิกในองค์กรได้เข้าร่วมกิจกรรม นั่นคือได้ร่วมรับผิดชอบ และเป็นเจ้าของในงานนั้น ๆ ส่วนกระบวนการการรับรู้ (Cognitive process) คือการให้สมาชิกในสังคมนั้น ๆ ได้รับรู้ และทำความเข้าใจด้วยตนเอง (Knowing and perceiving) (Trice and Beyer. 1993) หรือกล่าวได้ว่าการสร้างความรับผิดชอบและความเป็นเจ้าของผ่านกระบวนการทางพฤติกรรม คือการให้สมาชิกในสังคมได้เข้ามาร่วมรับผิดชอบและเป็นเจ้าของ ส่วนการสร้างควมรับผิดชอบและความเป็นเจ้าของผ่านกระบวนการทางการรับรู้ คือการเปิดโอกาสให้สมาชิกในสังคมได้เข้ามารับรู้ และสร้างความตระหนักขึ้นด้วยตนเอง ซึ่ง

โดยสรุปการสร้างสภาพแวดล้อมเพื่อการสร้างวัฒนธรรมที่สนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้จะเกี่ยวข้องทั้งการเตรียมสถานที่ การกำหนดกิจกรรม การกำหนดโครงสร้างองค์กร หรือกลุ่ม และการสร้างบรรยากาศของความร่วมมือ และมิตรภาพเพื่อสร้างความเชื่อมั่น และเติบโตในการแลกเปลี่ยนความรู้

2.5.5 รางวัล และสิ่งกระตุ้น

นักวิชาการหลายคน เช่น Bartol and Srivastava (2002) Hislop (2005) และ Smith และ McKeen (2005) ลงความเห็นไว้ว่า รางวัลและสิ่งกระตุ้น (Reward and incentive) สามารถเสริมแรงจิตใจ และความเต็มใจในการแลกเปลี่ยนความรู้ เนื่องจากรางวัลสามารถช่วยลดความลังเลในการ

แบ่งปันความรู้ (Bartol and Srivastava. 2002) และกระตุ้นให้ผู้รับความรู้ยอมรับความรู้ (Gupta and Govindarajan. 2000) รางวัลและสิ่งกระตุ้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือรางวัลและสิ่งกระตุ้น ที่ชัดเจน กับรางวัลและสิ่งกระตุ้น แฝง รางวัลและสิ่งกระตุ้น ที่ชัดเจน (Extrinsic reward and incentive) คือสิ่งที่เห็นมูลค่าที่ชัดเจนที่จัดให้เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย เช่นเงินรางวัล ในทางตรงกันข้าม รางวัลและสิ่งกระตุ้นแฝง (Intrinsic reward and incentive) เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ และวัดมูลค่าที่ชัดเจนไม่ได้ที่จัดให้เพื่อสร้างแรงจูงใจ และกำลังใจในการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย แต่จะเกี่ยวข้องกับการรับทราบ และความยินดี (Recognition and appreciation) จากสังคมที่เราเกี่ยวข้อง (Amabile. 1993; Bartol and Srivastava. 2002) ซึ่งรางวัลและสิ่งกระตุ้นแฝงจะเหมาะสมกับการแลกเปลี่ยนความรู้แบบไม่เป็นทางการที่วัดผลงานได้ไม่ชัดเจน (Bartol and Srivastava. 2002) Wiig (1994) ได้แสดงความเห็นไว้ว่า วัฒนธรรม ก็จัดเป็นสิ่งกระตุ้นเพื่อการสร้างความสามารถของคนในองค์กร ซึ่ง Wong and Aspinwall (2004) กล่าวว่า รางวัลและสิ่งกระตุ้นแฝง จะเหมาะสมกับองค์กรขนาดเล็กที่มีปัญหาด้านการเงิน และองค์กรที่มีวัฒนธรรมองค์กรแบบอินทรีย์ (Organic culture) จะสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้

มีนักวิจัยหลายคน เช่น (Gupta and Govindarajan. 2000b; Bartol and Srivastava. 2002; Hislop. 2005; Smith and McKeen. 2005) ลงความเห็นไว้ว่ารางวัลและสิ่งกระตุ้นที่ชัดเจนจะทำให้ลดแรงจูงใจแบบไม่ชัดเจน (Intrinsic motivation) และความยินดีในการแลกเปลี่ยนความรู้ เนื่องจากแรงจูงใจแบบไม่ชัดเจนเกิดขึ้นจากความสุขสนานในการทำงาน และเป็นการตอบสนองความต้องการระดับความต้องการของตนเอง (Self-actualisation needs) การศึกษาของ Szulanski (1996) ได้ยืนยันว่า การไม่มีสิ่งกระตุ้น (Incentive) จะเป็นอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้ในองค์กร ซึ่งต่างจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มองว่ารางวัลและสิ่งกระตุ้นจะไปขัดขวางการถ่ายทอดภูมิปัญญา อย่างไรก็ตามแล้วแต่ รางวัลและสิ่งกระตุ้นที่ชัดเจนอาจมีความจำเป็นกับชุมชนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยดี แต่การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้านเป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว และในชุมชนเป็นหลัก ไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบในการให้รางวัล และสิ่งกระตุ้น แต่ในระดับครอบครัว และชุมชน น่าจะมีการให้รางวัลในลักษณะของการชื่นชม ยอมรับผู้ที่มีความรู้ และถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมไทยที่ให้ความสำคัญ และยอมรับผู้มีความรู้ และยกย่องผู้ที่มีน้ำใจแบ่งปันผู้รู้ คุราละเอียตเรื่องวัฒนธรรมได้ในข้อ 2.5.4.1

จะเห็นได้ว่าปัจจัยทั้ง 5 ข้อที่กล่าวมาข้างต้น มีผลต่อการกำหนดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ทั้งกระบวนการถ่ายทอดและได้มาซึ่งความรู้ และกระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้ โดยทุกคุณลักษณะมีผลในการสร้างประสิทธิภาพของกระบวนการถ่ายทอดและได้มาซึ่งความรู้ ส่วนคุณสมบัติของผู้รับความรู้ บริบทในการถ่ายทอดความรู้ และรางวัลและแรงจูงใจ มีผลในการสร้างประสิทธิภาพของกระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่เรียนรู้ และสร้างความรู้ของตนเองของผู้รับความรู้ นอกจากนี้จะสังเกตเห็นว่าประสิทธิภาพของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ยังเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล โดยเฉพาะกระบวนการถ่ายทอดและได้มาซึ่งความรู้

2.6 เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูลสำหรับกระบวนการถ่ายทอดความรู้

เป็นที่ทราบโดยทั่วกันแล้วว่าเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information and communication technology หรือ ICT) มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการจัดการความรู้ โดย ICT จะมีบทบาทในด้านของการสนับสนุนการสร้างความรู้แบบชัดเจน (Explicit knowledge) กระบวนการแบ่งปันความรู้ และการจัดเก็บความรู้ในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ (Codification) (Davenport and Prusak, 1998; Sena and Shani, 1999; Reid, 2003; Abu-Rashed, Bertaux and Okunoye, 2005) โดย Moffett, McAdam และ Parkinson (2004) ได้เสนอไว้ว่าเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่สนับสนุนการจัดการความรู้แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ เทคโนโลยีด้านความร่วมมือ (Collaborative technology) เทคโนโลยีการจัดการเนื้อหา (Content technology) และเทคโนโลยีการจัดการธุรกิจอัจฉริยะ (Business intelligence technology) สำหรับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ICT จะช่วยสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้เด่นชัดเป็นหลัก โดยที่ความรู้แฝงจะเน้นไปที่การสื่อสารแบบเห็นหน้ากัน (Hislop, 2002) แต่นักวิชาการหลายท่านได้ค้นพบว่า ICT สามารถช่วยเสริมประสิทธิภาพการถ่ายทอดความรู้ในหลายกระบวนการ ซึ่งรวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ชัดเจน และความรู้แฝง ดังนี้

2.6.1 เทคโนโลยีสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดและได้มาซึ่งความรู้

นักวิจัยขอตั้งข้อสังเกตว่า เทคโนโลยีสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดและได้มาซึ่งความรู้ จะเป็นกลุ่มของเทคโนโลยีเพื่อการสื่อสาร เทคโนโลยีด้านเนื้อหา และฐานความรู้ หรือระบบผู้เชี่ยวชาญที่จะช่วยเพิ่มช่องทาง และประสิทธิภาพในการถ่ายทอดความรู้ และโอกาสในการรับความรู้

1) เทคโนโลยีด้านการสื่อสาร คือเทคโนโลยีด้านความร่วมมือ (Collaborative technology) ที่จะช่วยให้มีการสื่อสาร หรือเกิดกิจกรรมทางสังคมผ่านเทคโนโลยี เช่น อีเมล เทคโนโลยีงานกลุ่ม (Groupware) ระบบประชุมอิเล็กทรอนิกส์ (Conference system) ทำเนียบ หรือสมุดหน้าเหลือง (Directory) การไหลเวียนงาน (Workflow) และการเช็คกำหนดการ (Schedule) เป็นต้น (Moffett, McAdam and Parkinson, 2004) ซึ่ง Carrillo, Robinson, Anumba and Bouchlaghem (2006) ได้ลงความเห็นว่ระบบการประชุมทางไกล และเทคโนโลยีสำหรับงานกลุ่ม (Groupware) จะช่วยส่งเสริมกิจกรรมทางสังคมเพื่อให้ผู้ถ่ายทอดความรู้ และผู้รับความรู้ได้สื่อสารระหว่างกัน เทคโนโลยีทำเนียบความรู้และทักษะ (Skill yellow pages or directory) จะช่วยสนับสนุนการค้นหาคำความรู้ ซึ่งใกล้เคียงกับการศึกษาของ Kwan and Cheung (2006) พบว่าฐานข้อมูล เครื่องมือเพื่อการสืบค้น แผนที่ความรู้ (Knowledge map) และทำเนียบความรู้ จะเป็นเครื่องมือเพื่อช่วยค้นหาคำความรู้ และกรู๊ปแวร์และการไหลเวียนงาน (Workflow technology) จะช่วยสนับสนุนงานสื่อสารความรู้จากผู้ถ่ายทอดความรู้และผู้รับความรู้ เทคโนโลยีที่ช่วยในการสื่อสารยังมี เทคโนโลยีการส่งข้อความสำเร็จรูป (Instant message) เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social networking) การส่งข้อความสั้น (Short message service or SMS) และการใช้ระบบโทรศัพท์ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Voice over IP หรือ VoIP) (ล้นทม จอนจวบทรง. 2553)

นอกจากนี้ Rodgers and Negash (2007) พิสูจน์ได้ว่าเว็บเทคโนโลยีและเครื่องมือการสืบค้น (Search engine) มีส่วนช่วยในค้นหาคำความรู้ของบุคลากรในองค์กร และลูกค้า ซึ่งจะช่วยในกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าทั้งเทคโนโลยีความร่วมมือ การสื่อสารต่าง ๆ และ เว็บเทคโนโลยีเหล่านี้จะช่วยเพิ่มช่องทางในการสื่อสาร การแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ และการได้มาซึ่งความรู้ แต่เทคโนโลยีหลายอย่าง อาจยังไม่เป็นที่คุ้นเคยของท้องถิ่นที่เป็นเกษตรกร แต่เทคโนโลยีหลายตัวเป็นที่คุ้นเคยในคนรุ่นใหม่ ซึ่งจะเป็นเป้าหมายผู้รับการถ่ายทอดความรู้ Litan (2005) ให้ข้อสังเกตว่า เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตจะแพร่หลายเข้ามาในประเทศกำลังพัฒนาได้อย่างรวดเร็วเช่นเดียวกับเทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์อื่น โดยอีเมล และ ระบบทำเนียบข้อมูลจะเป็นระบบทั่ว ๆ ไปที่ใช้ นอกจากนี้ตัวเลขทางสถิติของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2554) รายงานว่าสัดส่วนของประชากรในการมีคอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ และการใช้อินเทอร์เน็ตมีสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นทุกปีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 – 2550 อย่างไรก็ตามตัวเลขเหล่านั้นยังเป็นสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรทั้งประเทศ และประชากรที่มีคอมพิวเตอร์ และใช้อินเทอร์เน็ตส่วนมากเป็นประชากรในกรุงเทพมหานคร (Nectec. 2003)

2) เทคโนโลยีด้านเนื้อหา (Content management) เป็นเทคโนโลยีที่ช่วยในการเตรียมช่องทางในการถ่ายทอดเนื้อหาของผู้ถ่ายทอดเนื้อหา เนื่องจากเทคโนโลยีเนื้อหาจะเน้นที่เป็นระบบในการผลิตเนื้อหาความรู้ต่าง ๆ เพื่อการเผยแพร่ การจัดการเนื้อหา และการเข้าถึงเนื้อหา (Wuman, 1997) เทคโนโลยีการจัดการเนื้อหา จะประกอบไปด้วย 4 องค์ประกอบ คือ การผลิต การจัดเก็บ การจัดการ และการกระจายเนื้อหา (Nakano, 2002) ซึ่งจะนำเทคโนโลยีในด้านระบบการจัดการเอกสาร และเว็บเทคโนโลยีเข้ามาใช้ (Wyllie, 1998; Moffett, McAdam and Parkinson, 2004) ระบบการจัดการเอกสารคือระบบในการผลิตเอกสารในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ ที่มีการจัดการหมวดหมู่ การทำดัชนีและการสืบค้น การกระจายเอกสาร และการตรวจทานเอกสาร ซึ่งสามารถจัดการได้ผ่านเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต หรือซอฟต์แวร์เจาะจงอื่น ๆ (Bielawski and Boyle, 1997)

3) ระบบผู้เชี่ยวชาญ (Expert systems) คือระบบสารสนเทศที่จัดเก็บความรู้จากผู้เชี่ยวชาญไว้ในฐานความรู้ เพื่อเป็นการเตรียมความรู้ หรือคำแนะนำเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้กับผู้ใช้ระบบด้วยการประมวลผลแบบเหตุและผลตามเงื่อนไขและข้อมูลที่ใช้ระบบป้อนเข้ามาให้กับระบบ โดยระบบผู้เชี่ยวชาญสามารถออกขึ้นมาเพื่อเป็นช่วยในเรื่องการสอน การวินิจฉัยปัญหา การตีความหมาย ให้คำแนะนำ หรือคัดเลือกรากเลือกก็ได้ (Durkin, 1994) การศึกษาของ Feng, Duan, Fu and Mathews (2009) แสดงให้เห็นว่า ระบบผู้เชี่ยวชาญสามารถสนับสนุนหลายกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ทั้งการได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) การซึมซับความรู้ (Absorption) ในส่วนของกระบวนการถ่ายทอดและได้มาซึ่งความรู้ และการเรียนรู้ภายใน (Internalisation) และการจัดเก็บความรู้ (Codification) ในส่วนของกระบวนการเรียนรู้และตีความหมาย

2.6.2 เทคโนโลยีสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ และสร้างความเข้าใจ

เทคโนโลยีสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ และสร้างความเข้าใจ จะมุ่งเน้นไปที่เทคโนโลยีในการจัดเก็บความรู้ และเผยแพร่ความรู้ ที่จะสนับสนุนกระบวนการภายนอก (Externalisation) ที่เป็นกระบวนการนำความรู้ที่ได้เรียนรู้ออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้ง และพร้อมนำไปใช้งาน ซึ่งเทคโนโลยีดังกล่าวได้แก่ เทคโนโลยีการจัดการเนื้อหา (Content technology) ตามข้อเสนอของ Moffett และคณะ (2004) ซึ่งรวมถึงเว็บเทคโนโลยี และระบบผู้เชี่ยวชาญ ที่ได้อภิปรายไว้ข้างต้น

ในส่วนของเว็บเทคโนโลยียังรวมถึงเทคโนโลยีเว็บ 2.0 หรือ Web 2.0 ที่ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า เทคโนโลยีเว็บ 2.0 สามารถมาเป็นเครื่องมือสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ได้เป็นอย่างดี

Web 2.0 หมายถึงเทคโนโลยีที่ปรับการนำเสนอสิ่งพิมพ์ และระบบสารสนเทศบนระบบเว็บ (Web-based information application) และการให้บริการ ที่รวมทั้งการสื่อสารให้มีลักษณะพลวัตร และตอบสนองต่อผู้ใช้บริการ (Tredinnick, 2006) Lee and Lan (2007) ได้สรุปไว้ว่า Web 2.0 จะช่วยจัดเตรียมความรู้ได้แบบ 2 ทาง คือมีทั้งการเผยแพร่ความรู้ แลกเปลี่ยนความรู้ และความร่วมมือ (Collaborative) ซึ่งเป็นการปรับความรู้ให้ทันปัจจุบัน Web 2.0 ทำให้ผู้ใช้ หรือผู้ค้นหาความรู้สามารถปฏิสัมพันธ์ หรือมีความร่วมมือกับผู้ให้ความรู้ได้ผ่านสื่อออนไลน์ต่าง ๆ บริการในเทคโนโลยี Web 2.0 ประกอบด้วย Blogs, Wikis, RSS, Social Network, Multimedia sharing, Folksonomy และ Mashups เป็นต้น (Tredinnick, 2006; Anderson, 2007)

ทั้ง Blogs, Wikis และ Multimedia sharing คือเครื่องมือที่ช่วยในการเผยแพร่ความรู้ และแลกเปลี่ยนความรู้ แต่ทั้ง 3 อย่างก็มีความแตกต่างกันในการใช้ บล็อก (Blogs) คือหน้าเว็บที่นำเสนอข้อมูล ความคิดเห็น หรือบันทึกส่วนตัวในลักษณะของการเรียงลำดับการนำเสนอ โดยที่อนุญาตให้ผู้อ่านได้แสดงความคิดเห็นได้ เป็นสิ่งที่ทำงานและใช้ทรัพยากรน้อย และมีบริการบล็อกฟรีจำนวนมาก ในขณะที่ Wikis หรือ สารานุกรมเสรี เป็นเว็บเพจที่ให้บริการข้อมูลที่ให้ทั้งในการผลิตเอกสาร ตรวจสอบ และแก้ไขเอกสาร ส่วน Multimedia sharing เป็นบริการในการเผยแพร่ และจัดเก็บสื่อชนิดต่าง ๆ ทั้งรูปภาพ ไฟล์เสียง และวิดีโอ (Tredinnick, 2006; Anderson, 2007)

ในขณะที่ Social Network และ Folksonomy จะช่วยสนับสนุนความร่วมมือ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เนื่องจาก 2 ส่วนนี้จะช่วยในการกระจายข้อมูล และจัดโครงสร้างของข้อมูล โดย Folksonomy จะทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูลด้วยลักษณะของการวิเคราะห์กลุ่ม และจัดรวมข้อมูลตามการยึดจับข้อมูล (Capture) และการติดต่อข้อมูล (Tagging) ของผู้ใช้ (Tredinnick, 2006)

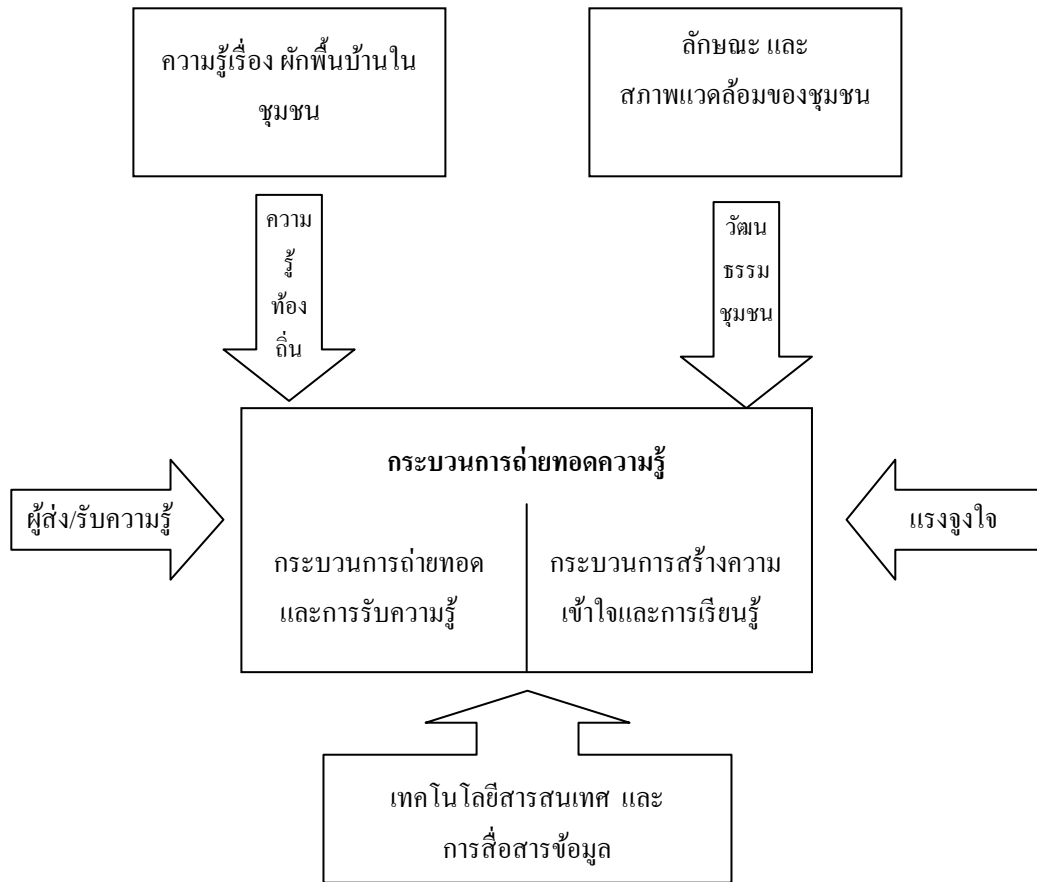
ในทางตรงข้าม RSS (Really Simple Syndicate) จะเป็นเทคโนโลยีที่ช่วยสนับสนุนได้ทั้งกระบวนการได้มาซึ่งความรู้มากกว่าการถ่ายทอด และเผยแพร่ความรู้ คือเครื่องมือที่ช่วยในการกระจายข้อมูลในลักษณะให้ผู้ใช้ได้ติดตามข้อมูลที่มีการปรับเปลี่ยนในเว็บต่าง ๆ มาบริการให้ผู้ใช้ได้ในส่วนของผู้ใช้ในจุดเดียว (A single user-place) (Tredinnick, 2006)

ทั้ง 3 เทคโนโลยีที่กล่าวมาข้างต้น สามารถช่วยสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และได้มาซึ่งความรู้ ด้วยการส่งเสริมกระบวนการสื่อสาร ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และการเข้าถึงความรู้ผ่าน

เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยที่เทคโนโลยีเหล่านั้นก็สนับสนุนในส่วนของการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจด้วย และนักวิจัยต้องข้อสังเกตว่า ถึงแม้ภาคเกษตรกรรมในชนบทจะมีสัดส่วนจำนวนน้อยไม่การเข้าถึงการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร แต่คนรุ่นใหม่ที่เป็นเป้าหมายในการรับการถ่ายทอดความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัยนักเรียน นักศึกษามีโอกาสในการเข้าถึง และมีความสามารถในการใช้ และเรียนรู้ในเทคโนโลยีมากขึ้น

2.7 กรอบการวิจัย (Conceptual framework)

จากการศึกษาเอกสารทั้งหมดทำให้การศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่: กรณีศึกษาการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออก ของประเทศไทย มีกรอบการศึกษาวิจัยดังภาพที่ 1 ที่ประกอบไปด้วย 1) คุณลักษณะความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้าน 2) ลักษณะและวัฒนธรรมชุมชน 3) กิจกรรมการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนที่ผ่านมาและในปัจจุบัน เพื่อสรุปเป็น 4) โมเดลการการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วยอย่างน้อย 2 กระบวนการหลัก คือ กระบวนการสื่อสารข้อมูล และกระบวนการตีความหมายเพื่อสร้างความรู้ 5) ปัจจัยสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยผู้ถ่ายทอดความรู้ และรับความรู้ สื่อกลางการสื่อสารข้อมูล กิจกรรมเพื่อการถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรมชุมชน และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่สนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น

ภาพที่ 2.2 กรอบทฤษฎีสำหรับการวิจัย

2.8 บทสรุป

โดยรวม ในบทนี้ได้ทำการศึกษาทฤษฎี บทความ และรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ แบ่งได้เป็น 6 เรื่อง: ความรู้และชนิดความรู้ ความรู้ท้องถิ่น กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ปัจจัยส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศที่สนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น (Indigenous knowledge transfer) และ สถานการณ์ความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านในประเทศไทย เพื่อกำหนดกรอบทฤษฎีในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ได้ดำเนินการบนพื้นฐานของ แนวคิด และปรัชญางานวิจัยแนวการตีความหมาย (Interpretivism) โดยออกแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการใช้งานวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) การเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเล่าเรื่อง (Narrative inquiry) และการสังเกตการณ์ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในบทนี้โดยแยกออกเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 กระบวนทัศน์งานวิจัย (Research Paradigm) ส่วนที่ 2 วิธีวิจัย (Research Methodology) และส่วนที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย และ ส่วนที่ 4 การดำเนินงาน (Research design and Procedures)

3.1 กระบวนทัศน์งานวิจัย

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของงานวิจัยในครั้งนี้ งานวิจัยนี้ดำเนินการบนพื้นฐานแนวคิดของ กระบวนทัศน์งานวิจัยแบบการตีความหมาย (Interpretivism) ที่ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจ พฤติกรรม และปรากฏการณ์ของสังคม หรือกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยการตีความหมาย และให้ความหมาย กับสิ่งที่พบเห็นจริงในสังคม (Social reality) ซึ่งรวมทั้งเรื่องราว และประสบการณ์รายบุคคล (Stories and experiences) ปรากฏการณ์ทางสังคม (Social phenomena) และบริบทแวดล้อม (Schwandt, 1994; Bryman, 2004)

ดังนั้นแนวคิดของกระบวนทัศน์งานวิจัยแบบการตีความหมาย (Interpretivism) จึงเป็นกรอบ ความคิด และแนวทางในการดำเนินการวิจัยเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยนี้ คือ การศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชนที่ยังคงให้ความสำคัญกับความสำคัญของ ความรู้ท้องถิ่นและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจากคนแต่ละรุ่นในชุมชนสู่คนรุ่นใหม่ (Young generation) เพื่อสรุปเป็นโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น โดยศึกษาจากความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของ ชุมชนภาคตะวันออก และ พิจารณาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุน การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น โดยที่กระบวนทัศน์การตีความหมาย มีแนวคิดในเรื่องธรรมชาติของ ความจริง หรือความรู้ (Ontology perspective) ที่ว่าความรู้ และความจริงทำความเข้าใจมุมมองของปัจเจก บุคคล จากข้อมูลตรง เรื่องราว ความคิดเห็น (Subjective accounts) และความประทับใจรายบุคคล (Morgan, 1979) และในแนวคิดของญาณวิทยา (Epistemology) ความรู้สามารถสร้างได้ เข้าถึง

สถานการณ์ และเปิดเผยความจริงที่ได้ประจักษ์ (Insight reveal) โดยที่ความรู้นั้นจะขึ้นอยู่กับบริบท และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นธรรมชาติของสังคม ไม่ใช่สิ่งจำลองขึ้นมา (Orlikowski and Baroudi, 1991) หรือกล่าวได้ว่ากระบวนการวิจัยแบบตีความหมาย เชื่อว่าความรู้ สร้างได้จากการทำความเข้าใจ ในกิจกรรมของคน หรือผู้ให้ข้อมูล (Participants) และความสัมพันธ์ของบุคคลกับสังคม (Burrell and Morgan, 1979)

แนวคิดของแต่ละกระบวนการทัศน์ จะส่งผลให้แต่ละกระบวนการทัศน์มีวิธีวิจัยที่แตกต่างกัน กระบวนการทัศน์การตีความหมายจะมุ่งเน้นไปที่วิธีวิจัยตีความหมายภาษา กิจกรรมของคนในสังคม (Schwandt, 1994) และประสบการณ์ของแต่ละคน (Guba and Lincoln, 1994) ดังนั้นวิธีวิจัยสำหรับ กระบวนการทัศน์การตีความหมายจะเน้นที่วิธีทางอุปนัย (Inductive approach) ที่มุ่งเน้นการค้นพบ และการอธิบายความหมายของสถานการณ์ (Morse, 2003) หรือกล่าวในอีกนัยหนึ่ง แนววิธีทางอุปนัย คือ การมุ่งหาความหมายจากความเป็นจริงในสังคม และการสร้างทฤษฎี หรือความรู้ แทนการพิสูจน์ความรู้ ที่มีอยู่ (Bryman, 2004) ดังนั้นวิธีวิจัยสำหรับกระบวนการทัศน์การตีความหมายจึงเป็นวิธีทางคุณภาพ (Qualitative Approach) ที่ไม่ได้มุ่งเน้นวิธีเชิงปริมาณ (Quantification)

3.2 วิธีวิจัย

เนื่องด้วยวัตถุประสงค์ในงานวิจัย และกระบวนการทัศน์ทางงานวิจัยสำหรับงานวิจัยนี้ วิธีวิจัยที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ คืองานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) ซึ่งมีเหตุผลสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

3.2.1 งานวิจัยเชิงคุณภาพ

เหตุผลหลักในการเลือกงานวิจัยเชิงคุณภาพเป็นวิธีวิจัยสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ เนื่องจากงานวิจัยเชิงคุณภาพเป็นวิธีวิจัยที่สืบทอดกระบวนการทัศน์การตีความหมาย และมุ่งเน้นที่การทำความเข้าใจความเป็นจริงของสังคมที่มีความซับซ้อน จากความเข้าใจเรื่องราวของบุคคล และสถานการณ์เฉพาะ ด้วยการตีความหมายของนักวิจัย (Cassell and Symon, 1994) เพื่อเป็นการสร้างทฤษฎี (Tashakkori and Teddlie, 2003)

นอกจากนี้งานวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการค้นหาคำตอบจากสถานการณ์ที่เป็นจริงในสังคม (Natural setting) โดยเข้าไปควบคุมสถานการณ์ เหตุการณ์ หรือใช้เครื่องมือน้อยที่สุด (Gubrium and

Holstein. 1997) และให้ความสำคัญกับลักษณะเฉพาะ โดยเข้าถึงข้อมูลโดยคำนึงถึงหลักมนุษยวิทยา (Ethnographic approach) มากกว่าวิธีที่มีโครงสร้าง (Bryman. 2004) และไม่ต้องใช้แหล่งข้อมูลจำนวนมาก หรือกลุ่มตัวอย่างขนาดเล็ก (Williamson. 2006)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่ผ่านมางานวิจัยทางระบบสารสนเทศส่วนมากใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณ เป็นส่วนมาก และงานวิจัยเชิงคุณภาพได้ถูกตั้งคำถามถึงความถูกต้อง และเที่ยงตรงตามระเบียบวิธีวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการใช้ข้อมูลเชิงอัตวิสัย (Subjective findings) ที่เป็นการยากในการสรุปผลการศึกษา ที่เรียกว่าสามัญการ (Generalisation) (Cassell and Symon. 1994) ดังนั้นการวิจัยเชิงคุณภาพจึงเน้นที่การแสดงผลการค้นพบในเชิงพรรณนาการประจักษ์เชิงรายละเอียด (Rich Insights) ด้วยบริบทที่ชัดเจนเพื่อการสรุปผลการศึกษาในเชิงทฤษฎี (Guba and Lincoln. 1994)

ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงใช้วิธีวิจัยแบบ วิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) โดยจัดเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเล่าเรื่อง (Narrative inquiry) และการสังเกตการณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลประจักษ์แจ้ง (Insights of respondents) และประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล และเข้าใจในข้อมูลให้มากที่สุด รวมทั้งมีการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง เพื่อให้ได้แหล่งข้อมูลที่สมบูรณ์มากที่สุด และมีการนำเสนอรายงานวิจัยในที่นำเสนอเรื่องราว (Stories) และรายละเอียดของข้อมูลด้วยการนำเสนอข้อความจริงของผู้ให้ข้อมูล นอกจากนี้นงานวิจัยได้ออกแบบระเบียบงานวิจัยที่คำนึงถึงคุณภาพงานวิจัย ทั้งด้านความถูกต้อง (Validity) ความน่าเชื่อถือได้ (Credibility) และ ความคงที่ (Reliability) ซึ่งจะแสดงรายละเอียดในหัวข้อต่อ ๆ ไปในบทนี้

3.2.2 การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง

การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative Analysis Research) เป็นวิธีวิจัยวิธีหนึ่งในงานวิจัยเชิงคุณภาพ และกระบวนการตีความ (Gudmundsdottir. 1998) โดยการวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง จะเน้นที่เรื่องราว และประสบการณ์ของรายบุคคลที่สัมพันธ์กับกิจกรรม หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ (Clandinin and Connelly. 2000) และทำการเชื่อมโยงเรื่องราวของแต่ละคนเป็นเรื่องราวของเหตุการณ์ (Riessman. 1993) Clandinin and Connelly (2000) ลงความเห็นว่า การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะทำความเข้าใจ และนำเสนอประสบการณ์ตรง เนื่องจาก การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องทำให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่ละเอียด (Rich data) นอกจากนั้นการวิจัยการวิเคราะห์เรื่องช่วยให้นักวิจัยเข้าใจเรื่องที่ซับซ้อนได้

อย่างลึกซึ้งด้วยการทำความเข้าใจจาก 3 ประเด็นหลัก คือ เรื่องราวในช่วงเวลาต่าง ๆ (Temporality) ความหมายของเรื่องราว (Meaning of narrative) และบริบทของสังคม (Elliott, 2005)

1) เรื่องราวในช่วงเวลาต่าง ๆ (Temporality) การเล่าเรื่อง (Storytelling) จะเป็นการให้เรื่องราว กิจกรรมต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูลที่การขึ้นในอดีต ในความทรงจำ ซึ่งนักวิจัยไม่สามารถเข้าไปสังเกตการณ์หรือเก็บข้อมูลได้ (Boje, 2001) ซึ่งการเล่าเรื่องราวในอดีตเป็นกิจกรรมที่คนทำเป็นเรื่องปกติ (Riessman, 1993) และเป็นวิธีที่กระตุ้นผู้ให้ข้อมูลให้ข้อมูลต่อนักวิจัย เพราะการเล่าเรื่องราวเป็นสิ่งที่สร้างความภูมิใจ หรือสร้างความรู้สึกลึกมีความสำคัญให้กับผู้ให้ข้อมูล (Creswell, 2005) นอกจากนี้ การเล่าเรื่องยังแสดงถึงแนวโน้มในอนาคตได้ด้วย (Riessman, 1993) ซึ่งนักวิจัยสามารถทำความเข้าใจข้อมูลที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2) ความหมายของเรื่องราว (Meaning of narrative) เรื่องราวที่ได้จากผู้ให้ข้อมูล จะเป็นสิ่งที่มีความหมาย เพราะการเล่าเรื่องเป็นลักษณะของการให้ข้อมูลที่เกิดจากการตีความหมาย และประเมินเหตุผลโดยผู้ให้ข้อมูลแล้ว (Riessman, 1993; Elliott, 2005) และยังมีผู้ฟัง (นักวิจัย) เป็นผู้ร่วมมือตีความในระหว่างฟังเรื่องราว และสอบถามเพื่อความเข้าใจ (Elliott, 2005)

3) บริบทของสังคม (Social context) เรื่องราวจะมีความซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับ กิจกรรม ทรัพยากร และ เงื่อนไขต่าง ๆ ในสังคม ดังนั้นการวิจัยการวิเคราะห์เรื่องจะช่วยให้ นักวิจัยได้ ข้อมูลเชิงบริบทในการทำความเข้าใจกับเรื่องราว ประเด็นที่ทำการศึกษาวิจัยได้เป็นอย่างดี (Riessman, 1993)

ดังนั้นการวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative Analysis) จึงมีความเหมาะสมจะเป็นวิธีวิจัย สำหรับการศึกษานี้ ดังนี้

1) การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องทำให้นักวิจัยเข้าใจประเด็นที่ศึกษาอย่างลึกซึ้ง โดยได้ ข้อมูลที่ละเอียด (Rich Data) จากการเล่าเรื่องของผู้ให้ข้อมูล ที่รวมทั้งข้อมูลจากในอดีตจนถึงปัจจุบัน และแนวโน้มเรื่องราวในอนาคตผ่านการคาดการณ์ของผู้ให้ข้อมูล การตีความหมาย การประเมิน เรื่องราว และการให้บริบทกับนักวิจัย การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง จึงเหมาะสมสำหรับการศึกษาวิจัยใน ครั้งนี้ ที่ต้องการเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของผู้ให้ข้อมูลตั้งแต่ในอดีตจนถึง

ปัจจุบัน และแนวทางเรื่องนี้ในอนาคตด้วย การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องเหมาะสมที่จะเป็นเครื่องมือในงานวิจัยทางด้านการจัดการความรู้ ที่ต้องเข้าไปศึกษา ทำความเข้าใจกิจกรรมที่ซับซ้อนของสังคม หรือองค์กร ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงอัตวิสัย ซึ่งมีนักวิจัยหลายท่านได้มีการใช้การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องในการศึกษาวิจัยด้านการจัดการความรู้ เช่น Aldridge (2002) ใช้การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง เพื่อศึกษาสภาพการณ์ในองค์กรเพื่อนำเสนอรูปแบบโมเดลแบบหลายมิติในการสร้างทรัพย์สินทางความรู้ และ Jonjoubson (2008) ได้ใช้การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง เพื่อศึกษากิจกรรม และการดำเนินงานของธุรกิจชุมชนชนบท เพื่อนำเสนอโมเดลการจัดการความรู้ของธุรกิจชุมชนในชนบทของประเทศไทย เป็นต้น

2) การใช้การวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง ช่วยให้นักวิจัยได้เข้าถึงข้อมูลที่ละเอียดครบถ้วนจากการเรื่องเล่า ที่จะบ่งบอกถึงกิจกรรมที่ผู้เล่าเรื่องได้กระทำมาในบริบทต่าง ๆ และข้อมูลอัตวิสัย ซึ่งจะทำให้นักวิจัยเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนที่ศึกษาอย่างลึกซึ้ง

3) การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องเป็นวิธีที่เป็นธรรมชาติ (Naturalistic method) ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น การเล่าเรื่องเป็นวิธีที่ธรรมชาติที่สุดในการให้ข้อมูล เพราะการเล่าเรื่องเป็นกิจกรรมที่เป็นธรรมชาติ และผู้ให้ข้อมูล คือผู้ที่มีเรื่องราวอยู่แล้ว (Creswell, 2005) โดยที่การวิจัยการวิเคราะห์เรื่องศึกษาในสภาพธรรมชาติของสังคม โดยไม่ได้เข้าไปจัดการกับผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ของการวิจัยแบบกรณีศึกษา (Walsham, 1995) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ที่นักวิจัยต้องเข้าไปช่วยพื้นที่ศึกษาวิจัยในการวิเคราะห์ปัญหา และแก้ไขปัญหา (Bryman, 2004)

4) ที่สำคัญการเล่าเรื่องมีความเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับงานวิจัยในครั้งนี้ ที่ศึกษาในเรื่องการถ่ายทอดประสบการณ์ และสิ่งที่ตนได้ประจักษ์ในเรื่องผักพื้นบ้าน เพราะเป็นความรู้ประเภทความรู้ท้องถิ่น (Traditional knowledge or Indigenous knowledge) ที่ถ่ายทอดได้ด้วยปากเปล่ามากกว่าการศึกษาแบบทางการ (Kroma, 1995; Storey, 2005)

อย่างไรก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลบางคนอาจจะลังเลในการให้ข้อมูลในเรื่องราวที่เป็นประสบการณ์ไม่ดีของตน หรือแต่งเรื่องขึ้นมาเพื่อความโดดเด่นของตนเอง หรือความสนุกสนาน ดังนั้นการออกแบบงานวิจัยสำหรับการวิจัยการวิเคราะห์เรื่องจะต้องหลีกเลี่ยง หรือแก้ไขปัญหาเหล่านี้ ด้วยการคัดเลือกพื้นที่วิจัยและการเข้าพื้นที่วิจัย ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ขั้นตอนการดำเนินการ ซึ่งรวมถึงการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอคำตอบสำหรับงานวิจัย และคุณภาพของงานวิจัยที่

รวมถึงเรื่องความเที่ยงตรง (Validity) และความน่าเชื่อถือ (Reliability) ของข้อมูล ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

3.3 ระเบียบวิธีวิจัย

3.3.1 การเลือกพื้นที่วิจัย

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และช่วยให้นักวิจัยเข้าใจในการศึกษาอย่างลึกซึ้ง การเลือกพื้นที่วิจัยในครั้งนี้จึงเป็นแบบเจาะจง (Purposive sampling) ที่ทำการเลือกพื้นที่วิจัย หรือกลุ่มตัวอย่างงานวิจัยโดยพิจารณาลักษณะที่สำคัญ ที่มีความน่าสนใจ และเป็นแหล่งข้อมูลที่ครบถ้วนได้ (Williamson, 2006) การวิจัยในครั้งนี้ได้เลือกชุมชนในอำเภอสยามชัยเขต และอำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมผักพื้นบ้านเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัย เนื่องจากเป็นชุมชนที่เล็งเห็นความสำคัญของผักพื้นบ้าน และสืบทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านสู่คนรุ่นใหม่ โดยพื้นที่ในเขต 2 อำเภอโดยทั่วไปมีพื้นที่ป่าธรรมชาติ และพืชพื้นบ้านจำนวนน้อย แต่พื้นที่ในชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยมีพืชผักพื้นบ้านเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และเป็นพืชเศรษฐกิจได้

นอกจากนี้เหตุผลที่เลือกชุมชนดังกล่าวเป็นพื้นที่วิจัย คือ เป็นพื้นที่ที่นักวิจัยสามารถเข้าใจในวิถีชีวิตของผู้ให้ข้อมูล และมีความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลได้รวดเร็ว ซึ่งจะทำงานวิจัยครั้งนี้ได้ ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Insights) แบบละเอียดครบถ้วน (Rich Data) เนื่องจากนักวิจัยได้มีโอกาสเข้ามาศึกษา และสนับสนุนการทำกิจกรรมของชุมชนดังกล่าวโดยไม่มีส่วนได้รับผลประโยชน์ ทำให้ผู้ให้ข้อมูลยอมรับนักวิจัย และเป็นกัลยาณมิตรของชุมชน หรือเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มหรือชุมชนที่เรียกว่า สมาชิกชั่วคราวของชุมชน (Temporary member) ได้อย่างรวดเร็ว

ผู้วิจัยเข้าถึงพื้นที่วิจัยนี้ด้วยการพูดคุยแสดงความจำนง และวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยกับเจ้าหน้าที่มูลนิธิพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่วิจัย เพื่อให้เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ แนะนำคณะกรรมการกลุ่มเกษตรกรรมอินทรีย์ อำเภอ สยามชัยเขต ที่ทำกิจกรรมส่งเสริมผักพื้นบ้าน ได้รู้จักกับผู้วิจัย และช่วยผู้วิจัย เพื่อให้ผู้วิจัยได้อธิบายความจำนง และวัตถุประสงค์ในการเข้ามาศึกษาในพื้นที่ ซึ่งการเข้าพื้นที่วิจัยโดยผ่านเจ้าหน้าที่ที่ทำงานส่งเสริมการพัฒนาในพื้นที่ที่มีความคุ้นเคยกับกลุ่มตัวอย่าง ทำให้ผู้วิจัยได้รับการยอมรับ และยินดีให้เข้ามาทำวิจัยในพื้นที่ได้ง่าย เนื่องจากเจ้าหน้าที่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มตัวอย่าง และสามารถช่วยอธิบายความจำนง และวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยให้กลุ่มตัวอย่างเข้าใจได้ง่ายกว่าผู้วิจัยอธิบาย

ด้วยตนเอง โดยสรุปคณะกรรมการกลุ่มฯ และเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ มีความยินดีให้ผู้วิจัยได้เข้ามาทำการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ดีแล้วแต่งานวิจัยครั้งนี้ยึดหลักจริยธรรมการทำงานวิจัยกับมนุษย์ การเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างจะต้องได้รับการยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนด้วย ซึ่งจะอธิบายการยินยอมให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนในหัวข้อต่อไป

3.3.2 ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรของการวิจัยครั้งนี้ คือสมาชิกของชุมชนที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมผักพื้นบ้านของกลุ่มเกษตรกรรมอินทรีย์ อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกจาก 7 หมู่บ้านในตำบลลาดกระโทง คูยายหมี และ ท่าตะเกียบ จาก 2 อำเภอ โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อให้ได้ตัวแทนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับวัตถุประสงค์การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งเป็นวิธีงานวิจัยเชิงคุณภาพใช้ในการเลือกกลุ่มตัวอย่างเนื่องจากเป็นวิธีที่ทำให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่ละเอียด ครบถ้วนมากที่สุด (Patton, 2002) การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงทำให้งานศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ผู้ที่มีความรู้ด้านผักพื้นบ้าน ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากคนรุ่นก่อน และจากแหล่งต่าง ๆ และหรือเป็นผู้ที่ทำการถ่ายทอดความรู้เรื่องนี้ให้กับคนอื่น และที่สำคัญต้องเป็นผู้ที่สมัครใจยินยอมให้ข้อมูลกับการวิจัยในครั้งนี้

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนสมาชิกกลุ่มดังกล่าวหมู่บ้านละอย่างน้อย 1 คน (7 คน) โดยให้กลุ่มตัวอย่างมีอายุที่ต่างระดับกันทั้งวัยกลางคนที่เริ่มต้นมีครอบครัวและมีบุตร และผู้สูงอายุที่ยังร่วมกิจกรรมด้านผักพื้นบ้าน กลุ่มตัวอย่างที่ยินดีให้ข้อมูลสำหรับงานวิจัยในครั้งนี้มีทั้งสิ้น 11 คน จาก 7 ชุมชน ซึ่งเป็นสมาชิกที่มีครอบครัวแล้วตั้งแต่อายุ 30 กว่าปี ถึงประมาณ 65 ปี และเป็นเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้านในพื้นที่วิจัย 1 คน โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย 2 คน และเป็นเพศหญิง 9 คน รวบรวมละเอียดข้อมูลผู้ให้ข้อมูลในรายชุมชนในภาคผนวกที่ 1 โดยข้อมูลนั้นจะไม่มีเปิดเผยชื่อ หรือระบุตัวผู้ให้ข้อมูลได้ตามหลักจริยธรรมการทำงานวิจัยกับมนุษย์

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างทำโดยการเสนอชื่อของเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ และคณะกรรมการกลุ่มฯ ที่ได้รับการชี้แจงการศึกษาในครั้งนี้จากผู้วิจัย และยินดีให้ผู้วิจัยเข้ามาทำวิจัยในพื้นที่ โดยเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ ได้พาผู้วิจัยไปแนะนำตัวกับผู้ให้ข้อมูล และรู้จักบ้านและสวนผักของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ผู้วิจัยได้ไปพบเพื่อทำความคุ้นเคย และนัดเวลาการเก็บข้อมูล นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูล

ยังประกอบด้วยผู้ที่นักวิจัยค้นหาโดยผู้วิจัยเอง หลังจากที่ได้มีการเก็บข้อมูลไประยะเวลาหนึ่ง และมีความคุ้นเคยกับสมาชิกในชุมชนมากขึ้น

3.4 การดำเนินงาน

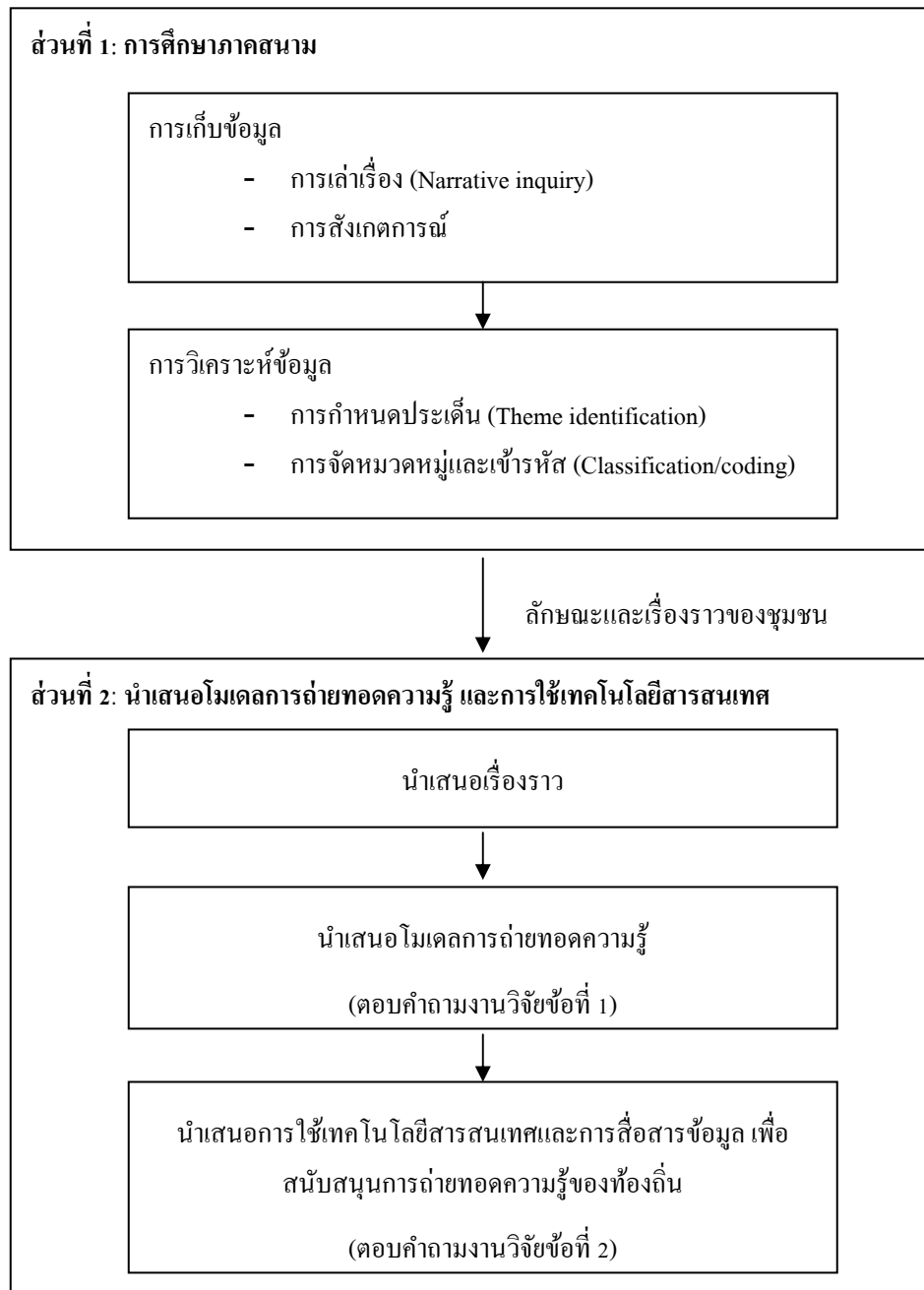
การศึกษาวิจัยในครั้งนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนของการศึกษาในภาคสนาม และสรุปข้อมูล และ 2) ขั้นตอนการนำเสนอโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นในเรื่องผักพื้นบ้านของภาคตะวันออก และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่เหมาะสมกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าว ภาพที่ 3.1 แสดงขั้นตอนการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ และมีรายละเอียดในการดำเนินการดังนี้

3.4.1 การเก็บข้อมูล

สืบเนื่องจากกระบวนการทัศน์ในงานวิจัย และวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มุ่งเน้นวิธีการศึกษาวิจัยที่เป็นวิธีการที่เป็นวิถีทางธรรมชาติ ในสถานการณ์ที่เป็นจริง เพื่อให้ได้ข้อมูลละเอียด และเข้าใจสถานการณ์ที่ซับซ้อนของกระบวนการทางสังคม และชุมชนได้ (Mason. 1996; Silverman. 2005) การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลด้วยวิธีทางมนุษยวิทยา (Ethnographic techniques) เนื่องจากวิธีการเก็บข้อมูลด้วยวิธีทางมนุษยวิทยาเป็นวิธีที่ทำให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่ละเอียดด้วยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Silverman. 2005) และการสอบถามข้อมูลแบบปลายเปิด (Williamson. 2006) โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 วิธีในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การเล่าเรื่อง และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

1) การเล่าเรื่อง

การเล่าเรื่อง (Story telling หรือ Narrative inquiry) เป็นวิธีการเก็บข้อมูลหลักของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เนื่องจากการเล่าเรื่องเป็นเทคนิคการรวบรวมข้อมูลที่นิยมใช้ในการศึกษาวิจัยในพื้นที่ (Fieldwork) ที่มีรายละเอียดจำนวนมาก และมีการเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (Van Maanen. 1988) การเล่าเรื่องเป็นเทคนิคการรวบรวมข้อมูลจะมุ่งเน้นไปที่การสำรวจรวบรวมข้อมูลแบบปลายเปิด โดยเน้นที่เรื่องราว และการสนทนา (Story and discourse) (Gudmundsdottir 1996) ซึ่งเป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ทำให้นักวิจัยเข้าใจความเป็นจริงในสังคมได้อย่างลึกซึ้ง และนำเสนอภาพของสังคมได้อย่างมีความเข้าใจ (Czarniawska. 1998)

ภาพที่ 3.1 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ดังนั้นการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้ให้ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับการรู้จัก และการบริโภค และการแนะนำเรื่องผักพื้นบ้านให้ผู้อื่นรับรู้ตั้งแต่เยาว์จนถึงปัจจุบัน โดยที่นักวิจัยไม่ได้ตั้งคำถามเพื่อเป็นการชี้แนะประเด็น และไม่ขัดจังหวะในการเล่าเรื่อง แต่ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากเริ่มต้นในการเล่าเรื่องที่ค่อนข้างยาก เนื่องจากไม่รู้จะเริ่มเล่าจากตอนไหนก่อน และไม่แน่ใจว่าผู้วิจัยสนใจจะฟังเรื่องใด นักวิจัยจึงมีการตั้งคำถามเบื้องต้นในการเปิดการสนทนา และเมื่อผู้ให้ข้อมูลนึกเรื่องที่จะเล่าให้นักวิจัยไม่ได้ ซึ่ง Riessman (1993) กล่าวว่า การตั้งคำถามในการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบเล่าเรื่องถือว่าเป็นการช่วยผู้เล่าเรื่องนึกเรื่องราวได้มากขึ้น และเป็นการขยายข้อมูลที่นักวิจัยจะได้รับ นอกจากนี้ผู้วิจัยจะมีการถามคำถามในบางครั้งที่ผู้วิจัยไม่เข้าใจในประเด็นที่ผู้เล่าเรื่องเล่ามา แต่จะคอยจังหวะในการถามคำถามเพื่อไม่ให้ขัดจังหวะการเล่า ซึ่งโดยส่วนมากจะถามเมื่อผู้เล่าจบการเล่าเรื่องนั้นๆ หรือในช่วงที่เริ่มต้นการเล่าเรื่องครั้งต่อไป

เพื่อให้การเล่าเรื่องของผู้ให้ข้อมูลราบรื่นเป็นธรรมชาติที่สุด การเล่าเรื่องจะทำในสถานที่ที่ผู้เล่าเรื่องรู้สึกสะดวกสบาย และไม่ต้องกังวลกับการเสียเวลาในการเล่าเรื่องให้นักวิจัยฟัง การเล่าเรื่องจึงทำที่บ้าน สวนผัก หรือบริเวณทำงานเกี่ยวกับผักพื้นบ้าน โดยผู้เล่าสามารถเล่าเรื่องไปในขณะที่ทำงานที่ตนต้องปฏิบัติได้ นอกจากนี้การเล่าเรื่องได้ทำหลังจากที่นักวิจัยได้ลงไปคลุกคลีสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลระยะหนึ่งด้วย โดยนักวิจัยได้เข้าไปอยู่ในพื้นที่เป็นระยะ ๆ ทั้งพักค้างคืนในชุมชน และแบบไปเช้าเย็นกลับ เพื่อทำความรู้จักกับชุมชนและผู้ให้ข้อมูล ด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางมูลนิธิฯ จัดให้สมาชิก และกรรมการกลุ่มเกษตรกรรมอินทรีย์ การจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ให้กับคนทั่วไป รวมทั้งไปร่วมช่วยงานผู้ให้ข้อมูลในสวนผัก การส่งผัก จัดผักเพื่อจำหน่าย การจำหน่ายผักและอาหารที่ตลาดสีเขียว และงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งเป็นการสร้างความคุ้นเคย ลดความยึดติดในการเป็นนักวิชาการที่แตกต่างจากชาวบ้าน หรือเกษตรกรตามคำแนะนำของ Taylor and Bogdan (1984) และ Fetterman (1991)

การเล่าเรื่องของผู้ให้ข้อมูลจะถูกบันทึกด้วยเครื่องบันทึกเสียงและนำมอดคำพูด และตรวจสอบความครบถ้วนในประเด็นที่ศึกษา และประเด็นที่ไม่เข้าใจเพื่อกลับไปให้ผู้เล่าเรื่องได้อธิบายซ้ำ หรือขอให้อธิบายเพิ่มเติมให้ ซึ่งการกลับไปเก็บข้อมูลซ้ำมากกว่าหนึ่งรอบช่วยให้นักวิจัยได้ข้อมูลครบถ้วน และเข้าใจเรื่องราวอย่างถ่องแท้ ในขั้นตอนนี้คือส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ข้อมูล ที่เรียกว่าขั้นตอนการจัดเรื่องราวซ้ำ (Restorying) คือการนำเรื่องราวที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นด้วยการจัดกลุ่มข้อมูลตามระยะเวลา ประเด็น หรือฉากที่เกิดเรื่อง (Creswell. 2005) ในกรณีนี้ผู้วิจัยได้จัด

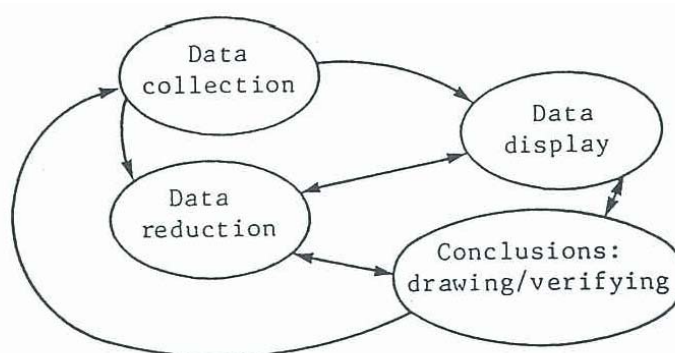
ข้อมูลเบื้องต้นใน 2 กลุ่ม คือระยะเวลาของเรื่องราว คือการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในช่วงวัยต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูล และตามประเด็นของผักพื้นบ้าน คือ ชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว การบริโภคผักพื้นบ้านและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน ดูรายละเอียดในหัวข้อ 3.4.2

2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

ข้อมูล หรือหลักฐานที่สำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ คือสิ่งที่ประจักษ์จากการสังเกตการณ์ และมีส่วนร่วมในเหตุการณ์จริง (Maxwell. 1996) โดยเฉพาะการสังเกตการณ์แบบเข้าไปมีส่วนร่วม (Participant observation) เป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่เป็นที่นิยมสำหรับการวิจัยกับกลุ่มตัวอย่างขนาดเล็ก การวิจัยในองค์กร และงานวิจัยที่กลุ่มตัวอย่างต่างวัฒนธรรมกับนักวิจัย (Yin. 1994) เพราะการสังเกตการณ์ทำให้นักวิจัยอยู่ในบริบทเฉพาะ และมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ทำให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่ละเอียด และสมบูรณ์ (Mason. 1996)

การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม คือการสังเกตการณ์ที่นักวิจัยอยู่ในบทบาทของผู้เข้าร่วมงาน (Participant) โดยที่นักวิจัยทำหน้าที่เป็นทั้งผู้เข้าร่วมงาน และผู้สังเกตการณ์ (Punch. 2005) ซึ่งทำให้นักวิจัยได้ข้อมูลที่ลึกซึ้ง เพราะเข้าไปเป็นสมาชิกของกิจกรรมนั้น (Walsham. 1995) อย่างไรก็ตาม Yin (1994) กล่าวว่า การเข้าไปเป็นผู้ร่วมงานอาจทำให้นักวิจัยสังเกตการณ์ได้น้อยลงในขณะที่เป็นผู้เข้าร่วมงาน เนื่องจากไม่ค่อยได้มีโอกาสดำเนินการ ดังนั้นเพื่อลดความผิดพลาดในการสังเกตการณ์ นักวิจัยต้องตระหนักอยู่เสมอว่าเป็นผู้เข้าร่วมแบบผู้สังเกตการณ์ (Observer-as-a-participant) ที่ทำหน้าที่สังเกตการณ์มากกว่าเข้าไปร่วมกิจกรรม (Gorman and Clayton. 2005) เพื่อให้มีเวลาในการจดบันทึก และทบทวนเหตุการณ์จากการสังเกตการณ์ ผู้วิจัยจึงเข้าไปสังเกตการณ์กิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มฯ แบบฝังตัวในชุมชนเพียงบางส่วน (Partial immersion) ตามคำแนะนำของ Delamont (2004) คือ ไม่ได้เข้าไปพักในชุมชนตลอดระยะเวลาการเก็บข้อมูล แต่ไปพักเพียงบางวัน เช่นครั้งละ 2-3 วัน หรือเฉพาะในวันที่ไปร่วมกิจกรรมกับกลุ่มฯ เป็นต้น โดยที่นักวิจัยพยายามเข้าสังเกตการณ์ให้มากกิจกรรมที่สุดเท่าที่ทำได้ โดยไม่คัดเลือกกิจกรรมในการเข้าสังเกตการณ์ และมีการบันทึกภาพ เพื่อช่วยเป็นหลักฐาน และความถูกต้องของข้อมูลด้วย ตามคำแนะนำของ Babbie (2001) ส่วนการจดบันทึก นักวิจัยจะทำการจดบันทึกการสังเกตการณ์เมื่อกลับมาอยู่ที่พักของตนเองในวันที่พักค้างคืนในชุมชน หรือเมื่อกลับมาออกชุมชนในวันที่ไม่ได้มีการค้างคืนในชุมชน

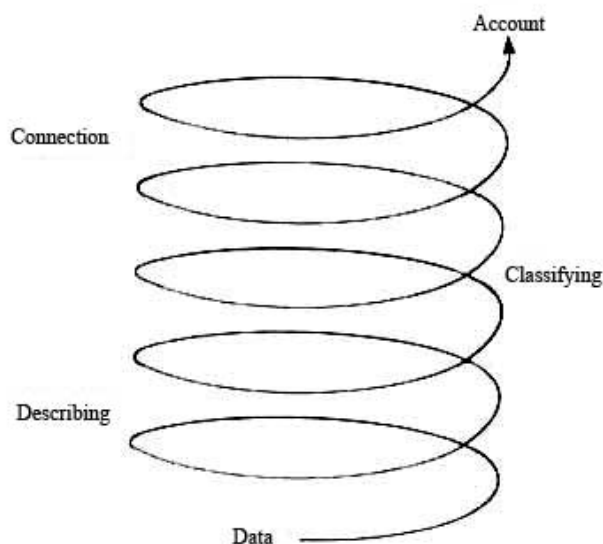
ข้อมูลทั้งจากการเล่าเรื่องของผู้ให้ข้อมูล และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย จะนำมาจัดพิมพ์ และวิเคราะห์เบื้องต้นแบบที่เรียกว่า ขั้นตอนการจัดเรื่องราวซ้ำ (Restorying) ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นเพื่อ ตรวจสอบความครบถ้วน หรือเพียงพอของข้อมูลก่อนที่จะเข้าสู่ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลโดย สมบูรณ์ เพราะตามรูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของ Miles and Huberman (1994) (ดูภาพที่ 3.2) แล้วขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลจะดำเนินแบบวนกลับไปมาระหว่างการรวบรวมข้อมูล การ ลดทอนข้อมูล การนำเสนอข้อมูล และการตรวจสอบและสรุปผลการศึกษาวิจัย

ภาพที่ 3.2 รูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของ Miles and Huberman (1994)

3.4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

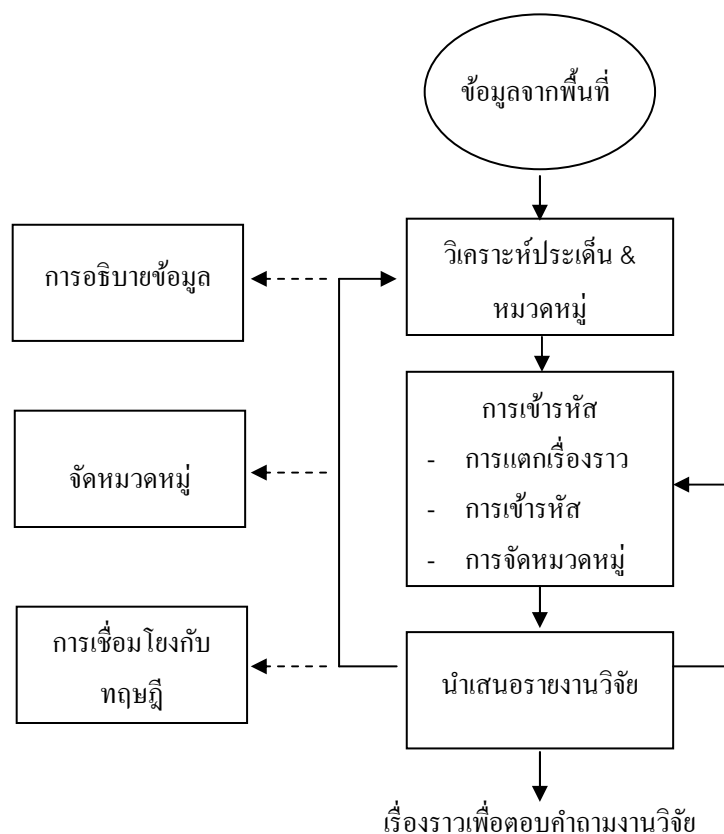
การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพมีหลายวิธี เช่น การวิเคราะห์เชิงอุปนัย (Analytic induction) การสรุปสู่ทฤษฎี (Ground theory) การวิเคราะห์เรื่องราว (Narrative analysis) การวิเคราะห์บทสนทนา (Discourse analysis) หรือใช้รูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของ Miles and Huberman (Punch, 2005) แต่ในการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพมีหลักการเบื้องต้น คือการ อธิบายข้อมูล และเปรียบเทียบปรากฏการณ์ (Phenomena) การจัดหมวดหมู่ (Classifying) และการ เชื่อมโยงกับทฤษฎี (Connecting to theories or concepts) (Dey, 1993) ภาพที่ 3.3 แสดงขั้นตอนทั่วไป ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ภาพที่ 3.3 ขั้นตอนทั่วไปในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Dey, 1993)

สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบ วิวิธีวิเคราะห์เรื่องราว (Narrative analysis) แบบวิเคราะห์ประเด็นหลัก (Theme analysis) และการเข้ารหัสของ Gibbs (2002) เนื่องจากมีหลักการที่สอดคล้องกับหลักการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพที่กล่าวข้างต้น โดยวิวิธีวิเคราะห์เรื่องราว เป็นวิธีที่เน้นที่การแปลงข้อความจากภาคสนาม ให้เป็นรายงานวิจัย ด้วยการวินิจฉัย และตีความหมาย และทำการเข้ารหัสและเรียบเรียงให้เป็นประเด็น และแนวคิดทฤษฎี (Coding data into theme) หรือจัดให้ข้อความภาคสนามมีความหมาย และหลักการเพื่อตอบคำถามงานวิจัยได้ (Clandinin and Connelly, 2000)

โดยสรุปการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีขั้นตอน 3 ขั้นตอน คือ การวิเคราะห์ประเด็นหลัก และกำหนดหมวดหมู่ การเข้ารหัส และการนำเสนอรายงานวิจัย ภาพที่ 3.4 แสดงขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลของการศึกษาวิจัยครั้งนี้

ภาพที่ 3.4 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลของการศึกษาวิจัย

1) วิเคราะห์ประเด็นหลัก และกำหนดหมวดหมู่ (Theme analysis and Classification) คือขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม ซึ่งประกอบด้วย เรื่องเล่า และบันทึกจากการสังเกตการณ์ของนักวิจัย เพื่อกำหนด ประเด็นหลัก และกำหนดหมวดหมู่ วิเคราะห์ประเด็นหลัก คือเทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพที่ผสมผสานทั้งแนววิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Inductive analysis) และ นิรนัย (Deductive analysis) นั่นคือการวิเคราะห์ประเด็นหลัก และหมวดหมู่ของข้อมูลจะยึดทั้งกรอบทฤษฎี และเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้จากในข้อมูล (Boje, 2001) ดังนั้นการกำหนดหมวดหมู่ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ นักวิจัยพิจารณาจากทั้งข้อมูลที่รวบรวมได้มา และกรอบแนวคิดการศึกษาวิจัยครั้งนี้

โดยในขั้นตอนนี้ นักวิจัยได้ถอดเรื่องเล่าที่บันทึกไว้เป็นข้อความแบบไฟล์เอกสาร แล้วนำมาวิเคราะห์เบื้องต้นแบบที่เรียกว่า ขั้นตอนการจัดเรื่องราวซ้ำ (Restorying) ตามที่กล่าวไว้หัวข้อ 3.4.1

เพื่อค้นหาเรื่องราว แบบเป็นหมวดหมู่ โดยนักวิจัยจะอ่านเรื่องราวนั้นซ้ำหลาย ๆ รอบเพื่อทำความเข้าใจเรื่อง และค้นหาประเด็นหลัก และหมวดหมู่ ซึ่งหมวดหมู่สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้สร้างขึ้นมาจากเรื่องราว และกรอบทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ โดยจัดกลุ่มข้อมูลเป็น 2 กลุ่มหลักคือ ตามระยะเวลา และตามประเด็นหรือเรื่องราว (ดูรายละเอียดหมวดหมู่ในภาคผนวกที่ 2)

หมวดหมู่ตามระยะเวลาของเรื่องราว คือการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในช่วงวัยต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูล โดยแบ่งเป็นช่วงวัยเด็กถึงวัยรุ่นของผู้ให้ข้อมูลที่ได้เรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ทั้งชนิดผักพื้นบ้าน การเก็บเกี่ยว การบริโภค การปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน

หมวดหมู่ตามประเด็นหรือเรื่องราว แบ่งได้เป็น 3 ประเด็นหลัก ๆ คือลักษณะของผักพื้นบ้าน และความรู้ท้องถิ่น กระบวนการถ่ายทอดความรู้, และบุคคลที่เกี่ยวข้องในการถ่ายทอดความรู้ โดยในเรื่องกระบวนการความรู้ ได้แยกย่อยเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องชนิดผักพื้นบ้าน การเก็บเกี่ยว การบริโภค การปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน

2) การเข้ารหัสของ Gibbs (2002)

การเข้ารหัสของ Gibbs (2002) เป็นวิธีการที่สอดคล้องกับแนวคิดหลักการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพ ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การแตกเรื่องราวเป็นชิ้นส่วนเรื่องราว การเข้ารหัส การจัดหมวดหมู่ และการทบทวนรหัส

- การแตกเรื่องราวเป็นชิ้นส่วนเรื่องราว (Extracting text): ในขั้นตอนนี้เรื่องราวได้ถูกแยกย่อยเป็นย่อหน้าสั้น ๆ ตามประเด็นหลัก (Broad theme)

- การเข้ารหัส (Coding): คือกำหนดรหัสให้แต่ละย่อหน้า เพื่อบ่งบอกถึงประเด็นเนื้อหา และหมวดหมู่ของเรื่องราวย่อหน้านั้น ๆ โดยแต่ละย่อหน้าสามารถตีความได้หลายประเด็น และหลายหมวดหมู่

- จัดหมวดหมู่ (Classification): ขั้นตอนนี้คือการนำย่อหน้าที่ได้รับรหัสแล้วมาจัดเรียงตามหมวดหมู่ เพื่อให้ นักวิจัยได้ทำความเข้าใจเรื่องราวที่ได้มาจากภาคสนาม แบบเป็นกลุ่มของ

เรื่องราว หรือตามแนวคิดทฤษฎีเดียวกันเพื่อทำความเข้าใจเรื่องราวอย่างลึกซึ้ง และนำเสนอในรายงานวิจัยเพื่อตอบคำถามงานวิจัย

- การทบทวนรหัส (Refining codes): ขั้นตอนนี้จะทำตลอดเวลาทำการเข้ารหัสข้อมูล นั่นคือหมวดหมู่ และรหัสประจำหมวดหมู่จะมีการทบทวนและปรับตลอดเวลา เนื่องจากนักวิจัยได้ค้นพบเรื่องราว และแนวคิดทฤษฎีเพิ่มขึ้นจากรายการที่วิเคราะห์ และเป็นการปรับให้หมวดหมู่เหมาะสม เข้าใจง่าย และถูกต้องที่สุด

เพื่ออำนวยความสะดวกในการทำงาน การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการเข้ารหัสได้ใช้โปรแกรมประเภทสเปรดชีตช่วยในการจัดเรียงย่อ ที่เข้ารหัส และจัดหมวดหมู่เพื่อสะดวกในการเรียกเรื่องราวเป็นหมวดหมู่ขึ้นมาเรียบเรียงในขั้นตอนต่อไป

3) การนำเสนอรายงานวิจัย

ในขั้นตอนการสรุปเรื่องราว เพื่อเขียนเป็นรายงานวิจัย นักวิจัยได้ทำการเชื่อมโยงแต่ละส่วนของเรื่องราวที่เป็นหมวดเดียวกันเข้ามาอยู่รวมกัน เพื่อนำเสนอเป็นเรื่องราวแบบแสดงปรากฏการณ์และบริบท (Accounts of phenomena) และนำเสนอเป็นชุดเรื่องราวเพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราว นำเสนอรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชน และตอบคำถามงานวิจัย

3.4.3 การนำเสนอและตอบคำถามงานวิจัย

ในการนำเสนอเรื่องราวในงานวิจัยในครั้งนี้แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ชุดเรื่องเล่า (Series of accounts) ซึ่งนำเสนอในบทที่ 4 กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ในบทที่ 5 และ โมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ในบทที่ 6 โดยการนำเสนอรายงานวิจัยจะนำเสนอให้สอดคล้องกับกรอบทฤษฎีในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อชัดเจนในการตอบคำถามการวิจัย และการนำเสนอจะเน้นการพรรณารายละเอียดของเรื่องราว (Thick description) ด้วยการนำข้อความของผู้ให้ข้อมูลมานำเสนอด้วย ซึ่งการนำเสนอรายงานวิจัยแบบรายละเอียดเรื่องราวจะทำให้ผู้อ่านรายงานวิจัยได้เข้าถึงบริบทของการศึกษา ความตั้งใจของผู้ให้ข้อมูล และความรู้ในการถ่ายทอดสิ่งที่นักวิจัยพบเห็นได้ (Guba and Lincoln, 1994)

3.5 คุณภาพงานวิจัย

คุณภาพของงานวิจัยเชิงคุณภาพจะเน้นที่ความน่าเชื่อถือของผลงานวิจัยที่ค้นพบ (Trustworthiness of the findings) และความถูกต้องในการตีความหมายข้อมูลของนักวิจัย (Glesne, 1999) โดยในการศึกษาวิจัยนี้จะใช้เกณฑ์การวัดคุณภาพของงานวิจัยเชิงคุณภาพของ Siverman (2005) ที่ประกอบด้วย ความถูกต้อง (Validity) ความน่าเชื่อถือได้ (Credibility) และ ความเชื่อมั่น (Reliability) และนอกจากนี้การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ยังรวมเกณฑ์เรื่องจริยธรรมการทำวิจัย (Ethical issues) ตามหลักการของ Drisko (1997) เพื่อวัดคุณภาพของงานวิจัยด้วย

3.5.1 ความถูกต้องของผลการศึกษา

ความถูกต้อง (Validity) ของการวิจัยเชิงคุณภาพ หมายถึงความถูกต้องตรงประเด็นของผลการศึกษาที่นักวิจัยรายงานผลถูกต้องตรงกับสถานการณ์ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างให้ข้อมูล (Bryman, 2004) โดยความถูกต้องของผลการศึกษาวิจัย จะพิจารณาจากความถูกต้องในการตีความหมายข้อมูลหรือเรื่องเล่าของผู้ให้ข้อมูล แทนที่การตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยความถูกต้องของผลการศึกษาวิจัยจะพิจารณาจาก 3 ประเด็น คือ การพรรณนาข้อมูลได้ถูกต้อง การตีความได้ถูกต้อง และการใช้ทฤษฎีที่ถูกต้อง การอธิบายข้อมูลได้ถูกต้อง (Descriptive validity) จะพิจารณาที่ความถูกต้องในการรายงานข้อมูลที่ได้รับมาจากพื้นที่ของนักวิจัย ส่วนความถูกต้องในการตีความได้ถูกต้อง (Interpretive validity) อยู่ที่ความเข้าใจของนักวิจัยในการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูล และความถูกต้องด้านการใช้ทฤษฎีที่ถูกต้อง (Theoretical validity) คือความเข้าใจในทฤษฎีเพื่อนำมาอธิบายข้อมูลที่รวบรวมได้ (Maxwell, 1992) ซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถด้านการถ่ายทอดเรื่องราว (Transferability) และการสามัญกร (Generalization) ซึ่งก็คือความความถูกต้องภายนอก (External Validity) (Bryman, 2004)

ดังนั้นเพื่อความถูกต้องของผลงานวิจัยทั้ง 3 ด้านที่ Maxwell (1992) เสนอไว้ งานวิจัยนี้จะทำดำเนินการวิจัยเพื่อความถูกต้องด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1) การอธิบายข้อมูลได้ถูกต้อง (Descriptive validity): นักวิจัยทำการบันทึกข้อมูล และถอดข้อความที่บันทึกไว้เองทุกเรื่องเล่าที่ได้รับฟังมา เนื่องจากการใช้ผู้ช่วยวิจัยที่ไม่ได้ไปฟังเรื่องเล่าด้วยตนเอง และไม่เข้าใจในบริบท และเนื้อหาด้านผักพื้นบ้าน อาจสรุปข้อความที่ได้ยินไม่ชัดเจนด้วยตนเองผิดพลาด นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้วิธีนำเรื่องราวที่ได้ยินไม่ชัดเจน หรือเข้าใจไม่ชัดเจนแจ้งไปให้ผู้เล่า

เรื่องอธิบายซ้ำ และนำข้อความที่ถอดข้อความจากการบันทึกส่งให้ผู้เล่าเรื่องเพื่อตรวจทานความถูกต้อง

2) การตีความได้ถูกต้อง (Interpretive validity): การวิจัยครั้งนี้ใช้การเก็บข้อมูลหลาย ๆ วิธีประกอบกัน (Data Triangulation) ซึ่งเป็นวิธีทั่วไปที่ใช้ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Bryman, 2004) วิธีนี้ทำให้นักวิจัยสามารถตรวจสอบข้อมูลบางเรื่องจากข้อมูลเรื่องเล่า กับข้อมูลจากการสังเกตการณ์ของนักวิจัยได้ นอกจากนี้ยังใช้เพื่อตรวจสอบเรื่องราวบางเรื่องที่ไม่เป็นจริง (Refutability) ได้ด้วย โดยนักวิจัยสามารถอธิบายได้ว่าสถานการณ์นั้น ๆ เป็นวัตถุวิสัย หรืออัตวิสัย โดยใช้กรอบทฤษฎีช่วยในการอธิบาย (Silverman, 2005)

3) ความถูกต้องด้านการใช้ทฤษฎีที่ถูกต้อง (Theoretical validity): การวิจัยในครั้งนี้ใช้การนำเสนอรายงานวิจัยแบบการพรรณารายละเอียดของเรื่องราว (Thick description) เพื่อเป็นการแสดงการถ่ายทอดความเข้าใจของนักวิจัยให้ได้มากที่สุด เพื่อให้ผู้อ่านรายงานวิจัยเข้าใจบริบท และลงความเห็นด้วยตนเอง ซึ่ง Guba และ Lincoln (1994) ได้เสนอไว้ว่าการนำเสนอรายงานวิจัยแบบการพรรณารายละเอียดของเรื่องราวสามารถความสามารถในการถ่ายทอดเรื่องราว (Transferability) และการสามัญการ (Generalization) ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือสามารถสรุปผลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา กับกลุ่มประชากรได้ ซึ่งสำหรับงานวิจัยครั้งนี้ คือชุมชนภาคตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้าน

3.5.2 ความน่าเชื่อถือ

ความน่าเชื่อถือของงานวิจัย (Credibility) จะเกี่ยวข้องกับความเชื่อมั่นและการยอมรับผลการวิจัยของผู้อื่น จัดเป็นการความถูกต้องภายใน (Internal validity) โดยพิจารณาจากความถูกต้องในการอธิบายผลลัพธ์ของงานวิจัย (Bryman, 2004) ซึ่งการยอมรับงานวิจัยเชิงคุณภาพจะทำได้โดยการอธิบายผลด้วยข้อมูลดิบ หรือการใช้คำพูดของผู้ให้ข้อมูล และบริบท เพื่อให้ผู้อ่านงานวิจัยในเห็นถึงบริบทของพื้นที่ที่ศึกษาวิจัย และตีความหมายและสรุปผลการวิจัยด้วยตนเอง (Drisko, 1997) นอกจากนี้ความน่าเชื่อถือของงานวิจัยเชิงคุณภาพสามารถเพิ่มได้ โดยการให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบผลลัพธ์ของงานวิจัย (Confirmation by participants) (Drisko, 1997; Bryman, 2004) ซึ่งการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ส่งข้อความที่ถอดข้อความจากการบันทึกส่งให้ผู้เล่าเรื่องเพื่อตรวจทานความถูกต้องด้วยตามที่กล่าวไว้แล้ว

ในส่วนของการรายงานวิจัยในครั้งนี้ จะมีการเขียนผลการวิจัยโดยนำเสนอเรื่องราวการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของพื้นที่วิจัยก่อนการอภิปรายผลในบทที่ 4 และนำเสนอการอภิปรายผล เพื่อสรุปรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูลเพื่อสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ แบบอธิบายรายละเอียด (Thick description) โดยเน้นการใช้เป็นถ้อยคำของผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยในบทที่ 5 และ 6

3.5.3 ความเชื่อมั่น

ความเชื่อมั่น (Reliability) สำหรับงานวิจัยเชิงคุณภาพจะเน้นที่ ความคงที่ของผลการศึกษา เมื่อมีการใช้วิธีการวิจัยวิธีเดียวกัน (Babbie. 2000; Bryman. 2004) แต่ในขณะที่งานวิจัยคุณภาพศึกษาในสภาพแวดล้อมจริงที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งไม่สามารถทำซ้ำได้ในสภาพแวดล้อมเดิม ความคงที่ของงานวิจัย จะเน้นที่การแปลผลข้อมูลที่ได้โดยนักวิจัยที่แตกต่างกันจะต้องได้ผลใกล้เคียงกัน จัดเป็นความเชื่อมั่นภายใน (Internal reliability) (Bryman. 2004) การวิจัยครั้งนี้จะใช้เทคนิคการทดสอบข้อมูลซ้ำ (Test-retest method) คือการเก็บข้อมูลเดิมซ้ำ 2 ครั้ง (Babbie. 2000) นักวิจัยได้ไปหาผู้ให้ข้อมูลเกือบทุกท่านมากกว่าหนึ่งครั้ง เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าเรื่องราวเดิม ๆ มากกว่าหนึ่งครั้ง เพื่อตรวจสอบความถูกต้องในการเข้าใจคำถามที่นักวิจัยใช้ และนักวิจัยยังได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบทดลอง (Preliminary inquiry) กับเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ ผู้ที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ เพื่อเป็นการทดสอบแนวคำถามที่จะใช้กับผู้ให้ข้อมูลด้วย นอกจากนี้ในส่วนของการสังเกตการณ์ นักวิจัยได้สังเกตการณ์มากกว่า 1 คน และทำซ้ำมากกว่า 1 ครั้ง ในกิจกรรมเดียวกัน

3.5.4 จริยธรรมการทำวิจัย

การให้ความสำคัญกับจริยธรรมการทำวิจัย (Ethical issues) จะมีส่วนทำให้งานวิจัยมีความน่าเชื่อถือ (Drisko. 1997) ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ จริยธรรมการทำวิจัยจะเน้นที่งานวิจัยจะไม่ไปละเมิดความเป็นส่วนตัว ไม่ทำให้ผู้เข้าร่วมวิจัยให้เกิดความเสียหาย หรือได้รับอันตราย โดยต้องมีการเก็บรักษาข้อมูล และผู้ให้ข้อมูลไว้เป็นความลับ และผู้ร่วมวิจัยต้องยินยอมเข้าร่วมวิจัยด้วยความสมัครใจ (Punch. 1994) การวิจัยครั้งนี้จะมีการชี้แจงรายละเอียดการเข้าร่วมให้ข้อมูลสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ และให้เวลาผู้เข้าร่วมได้ตัดสินใจและแสดงความจำนงค์การเข้าร่วมวิจัยเป็นลายลักษณ์อักษร หรือบันทึกเสียง และสามารถขอถอนตัวในการเข้าร่วมก่อนที่การวิจัยจะเริ่มทำการวิเคราะห์ข้อมูล และไม่กระทำการใด ๆ ให้ผู้เข้าร่วมวิจัยรู้สึกว่าการวิจัยมีอำนาจเหนือกว่าผู้ให้ข้อมูลและบังคับให้เกิดการให้ข้อมูล ซึ่งนับเป็นประเด็นที่สำคัญทางจริยธรรมการวิจัย (Ryen. 2004)

นักวิจัยได้เข้าพบผู้ให้ข้อมูลด้วยความอบอุ่นถ่อมตัว และแสดงความเข้าใจและเห็นใจผู้ให้ข้อมูล เช่นการทำงานหนัก ไม่ค่อยมีเวลาพักผ่อนและเวลาในการให้ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ โดยนักวิจัยจะเข้าถึงข้อมูลในลักษณะเข้าไปร่วมในกิจกรรมของผู้ให้ข้อมูล เช่นในสวนผัก และในกิจกรรมการจัดส่งผัก และการจัดกิจกรรมด้านผักพื้นบ้าน ในด้านความเป็นส่วนตัว และความลับ รายงานวิจัยในครั้งนี้ได้นำเสนอแบบใช้ชื่อสมมุติ ส่วนข้อมูลที่ได้มาทั้งในรูปแบบไฟล์อิเล็กทรอนิกส์ และเอกสารจะจัดเก็บในลักษณะที่ปลอดภัย โดยผู้วิจัยเท่านั้นเข้าถึงข้อมูลและเอกสารได้

3.6 ระยะเวลาการวิจัย และแผนการดำเนินงาน

การวิจัยนี้มีระยะเวลาทั้งสิ้น 2 ปี 5 เดือน คือตั้งแต่เดือนธันวาคม 2552 ถึงเดือนมีนาคม 2555 โดยมีช่วงระยะเวลาในการทำงานภาคสนามประมาณ 1 ปี 6 เดือน คือตั้งแต่เดือน มีนาคม 2553 ถึงเดือนพฤษภาคม 2554 ซึ่งทำให้นักวิจัยได้สังเกตการณ์สภาพแวดล้อมได้ทุกฤดูกาล และกิจกรรมด้านผักพื้นบ้านในช่วงฤดูกาลต่าง ๆ ได้ ซึ่งทำให้งานศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ข้อมูลที่ค่อนข้างสมบูรณ์

3.7 บทสรุป

โดยสรุปงานวิจัยนี้ได้ดำเนินการบนพื้นฐานของ แนวคิด และปรัชญางานวิจัยแนวการตีความหมาย (Interpretivism) โดยออกแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการใช้งานวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) การเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเล่าเรื่อง (Narrative inquiry) และการสังเกตการณ์ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) โดยมีระเบียบวิธีวิจัย และการดำเนินงาน ได้คำนึงถึงคุณภาพการวิจัย 4 เรื่อง คือ ความถูกต้อง (Validity) โดยยึดหลักความถูกต้องของงานวิจัยเชิงคุณภาพของ Maxwell (1992) ความน่าเชื่อถือแบบภายใน ด้วยการนำการนำเสนอข้อมูลดิบ บริบทงานวิจัย และการตรวจสอบข้อมูลโดยผู้ให้ข้อมูล และความเชื่อมั่นแบบภายใน ด้วยการทดสอบข้อมูลซ้ำ และจริยธรรมการทำวิจัย

บทที่ 4

เรื่องเล่าผักพื้นบ้าน

ในบทนี้จะพรรณาถึงการถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้านในอำเภอสนามชัยเขตและอำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา ผ่านเรื่องเล่าของเกษตรกร และเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ส่งเสริมการบริโภคผักพื้นบ้านในตำบลคูยายหมี และตำบลลาดกระทิง อำเภอสนามชัยเขต และตำบลท่าตะเกียบ อำเภอท่าตะเกียบจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยผู้วิจัยจะถ่ายทอดเรื่องเล่าเหล่านั้นผ่าน 4 ฉาก คือ ลักษณะภูมิประเทศ และที่ตั้งของชุมชน ผักพื้นบ้านในทั้ง 2 อำเภอการบริโภคผักพื้นบ้าน และการจำหน่ายผักพื้นบ้าน

4.1 ลักษณะภูมิประเทศ และที่ตั้งของชุมชน

นักวิจัยเริ่มเข้าไปรู้จักชุมชนที่สนใจในการส่งเสริมการบริโภคผักพื้นบ้าน ด้วยการไปหาเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ที่ทำงานอยู่ในพื้นที่อำเภอสนามชัยเขต และอำเภอใกล้เคียง โดยเดินทางด้วยรถยนต์ตนเองจากถนนมอเตอร์เวย์ (ทางหลวงหมายเลข 7 กทม.-ชลบุรี) เบี่ยงซ้ายออกมาทางจังหวัดฉะเชิงเทรา แล้วเลี้ยวขวาเข้าทางหลวงหมายเลข 304 (ฉะเชิงเทรา-กบินทร์บุรี-นครราชสีมา) ซึ่งเป็นถนนที่มุ่งหน้าตรงไปทางทิศตะวันออก โดย 2 ข้างทางจะร่มรื่นไปด้วยต้นไม้ใหญ่ จนมาถึงสี่แยกอำเภอพนมสารคาม ก็เลี้ยวขวาเข้าทางหลวงหมายเลข 3245 (พนมสารคาม-สนามชัยเขต) ซึ่งมุ่งตรงผ่านอำเภอสนามชัยเขต เขตเทศบาล (ตลาดสด และสถานีตำรวจ) ก็ถึงเส้นทางที่จะมุ่งไปสู่ 3 ตำบลที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยถ้าเลี้ยวขวาจะไปยังบ้านห้วยน้ำใส ตำบลลาดกระทิง และบ้านน้อยนาดี และบ้านทุ่งยายชี ตำบลท่าตะเกียบ แต่ถ้าเลี้ยวซ้ายจะไปยังหมู่บ้านในตำบลคูยายหมี (บ้านยางแดง บ้านบางพะเนียง บ้านป่าอ้อแทนและบ้านห้วยกบ)และตำบลท่าตะเกียบ (บ้านน้อยนาดี และบ้านทุ่งยายชี) คูแผนที่อำเภอสนามชัยเขตได้จากภาพที่ 4.1และ 4.2

ในวันแรกที่เข้าไปพื้นที่วิจัยเรามุ่งตรงไปที่โรงพยาบาลอำเภอสนามชัยเขต ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับทางแยกไปพื้นที่วิจัย เพื่อไปพบเจ้าหน้าที่ภาคสนามของมูลนิธิฯ และที่นั่นเราได้พบกับสมาชิกบางคนของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์อำเภอสนามชัยเขตด้วย เพราะวันนั้นเป็นวันจันทร์ ซึ่งกลุ่มฯ ได้ออกมาขายผักพื้นบ้าน และอาหารที่ปรุงจากพืชผักปลอดสารเคมีที่โรงพยาบาลฯ นักวิจัยได้ทักทายเจ้าหน้าที่มูลนิธิ 2 ท่าน ที่นักวิจัยเคยรู้จัก และได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ในการลงมาในพื้นที่ครั้งนี้ เจ้าหน้าที่ฯ ก็ได้แนะนำสมาชิกกลุ่มฯ ที่มาขายของวันนั้นให้นักวิจัยได้รู้จัก เราก็เริ่มสร้างความคุ้นเคยกันด้วยการช่วยกลุ่มฯ ขายผักและอาหารที่โรงพยาบาล จนกระทั่งบ่ายแก่ ๆ ไม่มีลูกค้า เจ้าหน้าที่ฯ ทั้งสองของมูลนิธิก็พาเราไปยังหมู่บ้านบางพะเนียง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ใกล้ที่สุด และลัดไปตามคันคลองชลประทานเพื่อต่อไปยังบ้านป่าอ้อแทน และบ้านยางแดง ซึ่งเป็นที่ตั้งของสำนักงานกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์อำเภอสนามชัยเขต และสำนักงานในพื้นที่ของมูลนิธิฯ ในวันต่อ ๆ มาเจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ ก็มีน้ำใจพาเราไปรู้จักหมู่บ้านอื่น ๆ ที่เข้าร่วมโครงการผักพื้นบ้าน หรือบางครั้งนักวิจัยก็ไปเองตามคำบอกทางของเจ้าหน้าที่ฯ หรือตามไปกับเกษตรกรที่แวะมาที่สำนักงานฯ

จากเทศบาลอำเภอฯ เมื่อเลี้ยวซ้ายเข้ามาและเลี้ยวขวาอีกครั้งก็จะพบกับบ้านบางพะเนียง และเมื่อขับรถต่อไปเรื่อย ๆ ก็พบกับบ้านป่าอ้อแทน บ้านห้วยกบ บ้านทุ่งยายชี และบ้านน้อยนาดี จากการสำรวจพื้นที่วิจัยด้วยการแวะไปเยี่ยมบ้านผู้ที่เล่าเรื่องให้งานวิจัย และไปเยี่ยมชมสวนของเกษตรกรเหล่านี้ ทำให้เห็นว่าสภาพภูมิประเทศในเขตอำเภอสนามชัยเขต และท่าตะโกเป็นพื้นที่ราบที่ไม่ลุ่มมากนักเมื่อเทียบกับเขตอำเภออื่น ๆ ของจังหวัดฉะเชิงเทราที่ติดริมแม่น้ำ เช่นอำเภอเมือง บ้านโพธิ์ และบางคล้า เป็นต้น ในบางส่วนของพื้นที่ในอำเภอสนามชัยเขตเป็นนาข้าว แต่บางที่เป็นไร่มันสำปะหลัง และสวนยูคาลิปตัส ที่ชาวบ้านเรียกว่าปายูคาฯ เนื่องจาก พื้นที่ที่เป็นสวนยูคาลิปตัสเคยเป็นป่าธรรมชาติแต่ได้ถูกถางให้เป็นพื้นที่โล่งเพื่อการปลูกยูคาฯ หรือมันสำปะหลัง และทำนาเป็นพืชเศรษฐกิจ ตามคำบอกเล่าของจันทร์ และ ศรวรรณ

สมัยก่อนมันอุดมสมบูรณ์ มันเป็นป่าไม้เบญจพรรณ มีทุกอย่าง เห็ด เห็ด เปาะ แต่ตอนนี้ก็เป็นปายูคาลิป ยางพารา เป็นส่วนปาล์ม มันก็ไม่มี จะเหลือรอดอยู่ก็สักกอก 2 กอ ให้เราเห็น นาน ๆ เดินไปถึงเจอ จะไม่มีแล้ว...(จันทร์)

แต่ก่อนป่าผักอยู่หน้าบ้าน เดินไปสักกิโลหนึ่ง ครึ่งกิโลก็เป็นป่าไม้พวง ไม้เต็ง ไม้รัง ก็มีเห็ด มีผัก อะไร บ้าน ๆ เดียวนี้ก็หักเป็นนากันบ้าง ก็ไม่ค่อยมี ... (ศรวรรณ)

จากการสังเกตของนักวิจัย เห็นว่าปัจจุบันก็ยังพอมีพื้นที่ป่าอยู่บ้าง แต่ว่าเป็นลักษณะของพื้นที่ที่รกร้างที่ไม่ได้ทำประโยชน์ ก็ทำให้มีพืชขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติซึ่งรวมไปด้วยผักพื้นบ้าน ทั้งที่เป็นไม้ยืนต้น และพืชล้มลุก ส่วนตามลำน้ำสาธารณะนั้นมีน้อย เพราะในพื้นที่ในเขตอำเภอสนามชัยเขตถูกจัดสรรทำแนวคลองชลประทานส่งน้ำ ที่ทำลายสภาพพื้นที่ และทางน้ำธรรมชาติ ที่ทำให้น้ำท่วมขัง และพืชพันธุ์ท้องถิ่นได้ถูกทำลายไป ซึ่งสรุปได้ว่าพืชผักตามลำธารสาธารณะได้หายไปสักประมาณ 10 กว่าปีแล้วเมื่อมีการขุดคลองชลประทาน ทำให้ชาวบ้านต้องไปหาขุดมาปลูกไว้ตามสวนหรือไร่นาของตนเอง พรพรรณเองก็กล่าวสมทบว่าเดี๋ยวนี้ไม่มีต้นมะเดื่อให้เห็นแล้ว มันถูกโค่นไปเมื่อเอาพื้นที่ทำไร่ จะพอมีกี่ต้องไปหาแถวหัวสะพาน ซึ่งเป็นเขตที่ติดต่อกับเขตป่าสงวนแควะบบ-สียัด หรือที่รู้จักกันคือป่าเขตรอยต่อ 5 จังหวัดของภาคตะวันออก (ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี สระแก้ว จันทบุรี และชลบุรี) และจันทิมาได้บอกว่าถ้าจะมีผักพื้นบ้านกิน ก็ต้องเอาพืชเหล่านั้นมาปลูกไว้ในชุมชน

จากการสังเกตของนักวิจัย และการบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลาย ๆ คนพบว่า ในสวนหลังบ้าน และพื้นที่ป่าแบบหัวไร่ปลายนาของเกษตรกรในพื้นที่ชุมชนที่ไปศึกษาวิจัยจะมีการปลูกต้นไม้พื้นบ้านหลายอย่าง ที่เป็นพวกไม้ป่าที่ใช้บริโภคได้ เช่น ต้นเตย เตยสด หวาย ผักหนาม ผักกูด ต้นบอน ต้นกระเจียว เป็นต้น ซึ่งเกษตรกรก็ต้องเรียนรู้ลักษณะธรรมชาติที่พืชต่าง ๆ เคยอยู่ แล้วนำมาปลูกในที่ ๆ มีสภาพแวดล้อมใกล้เคียง และต้องดูแล และต้องขนขวายหาความรู้จากหลายแหล่ง และรวมทั้งจากคนรุ่นพ่อ-แม่ ตา-ยาย ป้า-ลุง หรือเพื่อน ๆ รุ่นเดียวกันที่คุ้นเคยกับพืชชนิดต่าง ๆ

4.2 ผักพื้นบ้านในอำเภอสนามชัยเขตและอำเภอท่าตะเกียบ

จากการที่นักวิจัยได้เข้าไปเยี่ยมชมสวนผัก หัวไร่ปลายนาของเกษตรกรในหมู่บ้านในตำบลคูยายหมี และลาดกระทิง ในอำเภอสนามชัยเขต และการรวมผักที่กลุ่มฯ เพื่อนำไปจำหน่ายจะเห็นว่าในพื้นที่นี้มีรายการผักพื้นบ้านเป็นจำนวนมาก ทั้งผักพื้นบ้านทั่ว ๆ ไปที่เราคุ้นเคยจนลืมนึกว่าเป็นผักพื้นบ้าน เช่น โหระพา สะระแหน่ บวบ และหัวปลี และผักพื้นบ้านที่คนเมืองแทบจะไม่รู้จัก เช่น บอน หวาย เตย ดอกกระเจียว ลูกนมวัว ดินนกงู และ บูก เป็นต้น แต่ชาวบ้านในแถบนี้รู้จักกันดี เพราะมีแทบทุกบ้านจากเรื่องเล่าของเกษตรกร และการสังเกตการณ์ของนักวิจัยเองพอจะจำแนกผักพื้นบ้านใน 2 อำเภอสนามชัยเขตได้ 4 กลุ่ม ตามลักษณะทั่ว ๆ ไปที่พบเห็น ซึ่งไม่ใช่แบ่งตามหลักวิชาการเกษตร คือ พืชผักสวนครัว พืชผักป่าหรือธรรมชาติ ที่แยกได้เป็นทั้งพืชล้มลุก ไม้ยืนต้นเล็ก ไม้ยืนต้นใหญ่ โดยส่วนมากเป็นต้นไม้ที่เกษตรกรต้องหามาปลูกไว้ในพื้นที่ของตนเอง เนื่องจากตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติได้ถูกทำลายไปแล้วตามคำบอกเล่าของ พรพรรณ ดังนี้

ผักพื้นบ้าน ก็มีทั้งขึ้นเอง แล้วเอาไปปลูกไว้ เพราะว่าขึ้นเองไม่ค่อยมีแล้ว ตามห้วยหนองคลองบึงมันโดนยาฆ่าหญ้าไถมา ก็เราก็ต้องไปย้ายจากตรงนั้นเอามาปลูกในสวน ก็ไปหาชุดตามป่า...

4.2.1 พืชผักสวนครัว

บ้านเรือนของเกษตรกรในพื้นที่ของทั้ง 2 อำเภอมักจะมีลักษณะเป็นบ้านชั้นเดียว หรือ 2 ชั้น ที่ปลูกแบบก่ออิฐง่าย ๆ มีบริเวณโล่ง เพื่อเป็นที่ทำกิจกรรมรวมของครอบครัว เช่นรับประทานอาหารเช้าและดูโทรทัศน์ และแบ่งกันเป็นห้องนอน ส่วนบ้านที่มี 2 ชั้น ๆ ล่างจะโล่งตลอด และมีน้อยบ้านที่มีลักษณะสองชั้นที่เป็นใต้ถุนสูงปล่อยโล่ง ซึ่งจะเป็นบ้านเก่าแต่ทุกบ้านจะมีบริเวณด้านหน้าบ้าน หรือ ด้านข้างและหลังบ้านที่สามารถปลูกพืชสวนครัวเล็ก ๆ น้อย ๆ ปนอยู่กับไม้ดอกไม้ประดับ หรือมีกล้าไม้ที่เพาะไว้เพื่อรอปลูก (ดูภาพที่ 4.3) หรือแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน ซึ่งดูเหมือนเป็นของที่ระลึกให้แขกที่แวะมาเยี่ยมเยียนที่บ้าน เช่นหน้าบ้านของบ้งอมีต้นผักหวานบ้าน กระเพรา ตะไคร้ พริก มะนาว พักข้าว ผักปลัง และต้นอื่น ๆ ซึ่งรวมทั้งผักป่าแบบล้มลุก และผักที่ขึ้นมาเองอย่างตำลึงด้วย ซึ่งเป็นการสะดวกในการเก็บมาทำอาหารเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้ซึ่งอรอวรรณ ได้เล่าว่า “ทุกบ้านก็มี เช่นข่าตะไคร้ ตำลึง เสม็ด แด้ว ยอดหวาย พักข้าว มะรุม ทุกบ้านมีอยู่แล้ว”

ภาพที่ 4.3 สวนผักสวนครัวหน้าบ้านเกษตรกร

4.2.2 พืชผักป่าหรือธรรมชาติ

นอกจากพืชผักสวนครัวรอบ ๆ บ้านแล้วเกษตรกรในเขตนี้ก็ยังแบ่งพื้นที่สวนหลังบ้านที่ทำเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชผัก (จีน) เพื่อค้าขาย หรือสวนผลไม้ เป็นสวนผักพื้นบ้านทั้งไม้ล้มลุก ไม้ยืนต้นเล็ก และ ไม้ยืนต้นใหญ่ ตามที่ได้เล่ามาข้างต้น ผักพื้นบ้านในพื้นที่ธรรมชาติได้ถูกทำลายไปมากกับการพัฒนาของพื้นที่ และการเกษตรแบบเพื่อเศรษฐกิจ แต่ชาวบ้านได้ตระหนักและเก็บมาขายพันธุ์ไว้ในพื้นที่ของตนเอง พืชผักแบบล้มลุกที่มีอายุสั้นเพียงฤดูกาลเดียว หรือ 4-5 ปี หลายอย่างได้ถูกขุดมาปลูก เพื่อบริโภคในครัวเรือน และทำรายได้ให้ผู้ปลูกอย่างดี เช่น ผักกูด ผักหนาม บอน ซึ่งสุดาได้เล่าให้ฟังว่า “เดิมผักกูดอยู่ในห้วย ตามป่าผักหนาม แถวท่ากระดาน เราก็เอามาปลูก พอขุดลอกคลองก็หมดไป”

ภาพที่ 4.4 ผักกูดที่ปลูกไว้ข้างบ้าน และที่เก็บมาส่งจำหน่าย

ในวันส่งผัก จุดรับผักของกลุ่ม 2 จุด ที่แวะไปเยี่ยมชมการรับผัก และการจัดเตรียมผักเพื่อจำหน่าย คือที่บ้านยางแดง และบ้านบางพะเนียง (รับผักของบ้านบางพะเนียง และบ้านห้วยน้ำใส) สมาชิกได้เก็บผักกูดจากในสวนของตนนำมาส่งจำหน่ายเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นก็ยังมีการผักพื้นบ้านอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น ผักหนาม ยอดผักข้าว และลูกผักข้าว หน่อข้าว และดอกกระเจียวเป็นต้น ซึ่ง

พรพรรณได้เล่าว่าผักกูด และผักหนาม เดิมนี้ได้อยู่ตามห้วย แล้วไปขุดมาปลูกไว้ตามที่ลุ่มและ ส่วน จันทรได้เล่าเกี่ยวกับการปลูกต้นกระเจียวเพื่อเก็บดอกกระเจียวขายให้เล่าฟังว่า

เมื่อก่อนเข้าไปในป่า มันจะเป็นป่าโปร่งแบบธรรมชาติ มันก็จะขาวพลัดไป
หมด พอไฟไหม้มันก็จะเกรียน แล้วก็ขึ้นมา...สมัยเขาไม่ต้องปลูก เข้าป่า
ไปแบบเดียวก็ได้เป็นตะกร้าแล้ว แต่รุ่นเราเดินไปเถาะ ถ้าคนไม่รู้ตรงไหน
หาไม่เจอด้วย...

นอกจากพืชล้มลุกแล้ว ในสวน และหัวไร่ปลายนาของเกษตรกรก็จะมีพืชที่เป็นผักพื้นบ้าน
ที่เป็นไม้ยืนต้น ทั้งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก และขนาดใหญ่มากมาย ซึ่งชาวบ้านได้หามาปลูกไว้ในสวน เช่น
ผักหวานป่า หวาย เต่าร้าง ชะมวง แด้ว เสม็ด เป็นต้น บุญชูได้เล่าให้ฟังว่าเขาได้ไปขุดเอาต้นแด้ว
เสม็ดมาปลูกไว้ในสวน ไม่ต้องดูแลมากเพราะเป็นไม้ป่าและเป็นไม้ยืนต้นทำให้มีเก็บกินไปได้ตลอด
และเก็บขายได้ด้วยและบังอรก็เล่าว่า

มันมีแทบทุกอย่าง ก็มีผักแด้ว ใบเสม็ด ชะมวง หน่อข้าว ชะอม
ผักหวานบ้าน ผักข้าวก็มีการถางหญ้ามันบ้าง ก็ขึ้นอยู่ในสวน...ไม่ต้องดูแล
อะไรพิเศษ เพราะผักป่าดูแลง่าย เราไม่ให้ปุ๋ยมันก็ขึ้น ถึงยามขึ้นมันก็ขึ้น
ทุกปี ถึงหน้าเขานะ

ภาพที่ 4.5 ต้นแด้ว และกระเจียวที่เกษตรกรนำมาปลูกไว้ที่แปลงนาของตนเอง

เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนไปผักพื้นบ้านในธรรมชาติหมดไป แต่ชาวบ้านวัยกลางคนถึงวัยชรา ยังคงคุ้นเคยกับวัฒนธรรมการกินแบบเดิม และเพื่อเศรษฐกิจของครอบครัวที่จะต้องพึ่งพาผักพื้นบ้านที่หาเก็บมาบริโภคได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ชาวบ้านจึงต้องชวนขายหาพืชผักพื้นบ้านมาปลูกไว้ในที่ตนเอง ที่ส่วนมากจัดว่าเป็นพืชป่า และต้องเรียนรู้การปลูกพืชเหล่านั้น ชาวบ้านได้เรียนรู้จากธรรมชาติ ด้วยการสังเกตธรรมชาติของพืชเหล่านั้นขึ้นอยู่อย่างไร ออกดอกออกผลในสภาพแวดล้อมอย่างไร เรียนรู้จากคนรุ่นเก่า ๆ และเรียนรู้จากการสังเกตการทำงานในสวนของตนเองเช่น จันทน์ และ บังอรเล่าให้ฟังว่า “เราก็ลอง ๆ ปลูก ก็ขุดดินฝังอย่างที่เรารู้สึกว่าลึกแค่ไหน ก็ปลูกอย่างนั้นอย่างที่เรารู้สึกว่า...ก็ลองทำ มันตายก็เพาะ ทำครั้งเดียวก็รู้แล้ว...(จันทน์)”

เราก็รู้จากที่เห็นปลูกแถว ๆ บ้าน ก็รู้ว่าผักปลูกต้องปลูกที่มีน้ำน้อยหนึ่ง มันต้องการน้ำตลอดปี ต้องแฉะช้ำหน่อย พืชตัวนี้มันชอบ เห็นจากธรรมชาติ ก็เห็นว่าพืชตัวนี้มันอยู่ที่ลุ่ม ๆ หน่อย ก็ปล่อยอย่างธรรมชาติ ก็ดูจากธรรมชาติว่าพืชตัวนี้มันอยู่อย่างไร (บังอร)

นอกจากเป็นส่วนที่มีการปลูกและดูแล เช่น ตัดแต่งกิ่งก้านไม่ให้ต้นสูงใหญ่ เพื่อสะดวกในการเก็บ หรือให้แตกยอด บางรายเป็นส่วนเก่าที่เป็นเหมือนลักษณะของป่าหลังบ้าน จะเต็มไปด้วยต้นไม้ที่หลากหลายชนิด ขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติไม่ต้องดูแล เช่น ในสวนของอรรพรรณจะมีชะมวง เต่าร้างกลอย มะพร้าว และพืชอื่น ๆ ที่ไม่ได้ใช้บริโภคโดยตรงแต่ใช้ประโยชน์อย่างอื่น เช่น กะพ้อ เพื่อเอาใบมาห่อขนม เป็นต้น

4.3 การบริโภคผักพื้นบ้าน

ผักพื้นบ้านจะมีลักษณะการกิน และการปรุงอาหารแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น แต่ในปัจจุบันผักพื้นบ้านหลายชนิดนำมาทำกินแบบร่วมสมัย เช่น นำมาต้มจืด ผัด และทอดกับไข่ โดยเฉพาะทำให้เด็กและคนรุ่นใหม่กิน พืชสมัย และบังอรได้เล่าให้ฟังว่า เขาได้สอนให้ลูกกินผักด้วยการทอดไข่เจียวทุกครั้ง ต้องใส่ผักด้วย เช่น ใส่ตำลึง หรือนำมาทำไข่ต้ม (ต้มจืดไข่) จะไม่ให้กินไข่อย่างเดียว

คนรุ่นใหม่จะกินผักพื้นบ้านหลัก ๆ ที่เป็นผักสวนครัว และผักไม่ค่อยมีรสชาติเท่านั้น ส่วนผักที่มีรสแปลก ๆ เช่น รสเผ็ด หรือ รสเผดของยอดข่า รสขมของยอดหาว ก็จะไม่กิน เนื่องจากในปัจจุบันคนรุ่นใหม่มีโอกาสเลือกกินอาหารได้หลากหลาย จากผักตลาด จากร้านอาหาร หรือของทอดที่หาง่าย ๆ ซึ่งต่างจากสมัยก่อน หรือรุ่นพ่อแม่ของเขา (รุ่นอายุ 30 กว่าปีขึ้นไป) จะไม่ค่อยมีโอกาสใน

การเลือกกินอาหาร ต้องกินอาหารที่แม่เตรียมให้เท่านั้น และเป็นอาหารจากผักพื้นบ้าน จากธรรมชาติ เนื่องจากไม่มีการซื้อผักตลาด ไม่มีอาหารอื่นให้ซื้อกิน เมื่อเทียบกับปัจจุบันมีร้านอาหารตามสั่ง หรือ ร้านก๋วยเตี๋ยวหลายร้านในหมู่บ้านทำให้เลือกกินได้ ซึ่งบั้งอรเล่าให้ฟังว่า

แม่พากิน กินแบบนี้ก็ต้องกินเป็น คือเอามาต้มกินกับน้ำพริกก็กินได้ เอามา
แกงใส่ไก่ก็กินได้ ยอดหอยก็กินเป็นด้วยนะ เมื่อก่อนนี้แกงยอดหอยก็กิน
กันทั้งครอบครัวก็ต้องกิน ไม่มีไข่ ไม่มีหมู ไม่มีให้เลือกกิน สมัยนี้มีลิงให้
เขาเลือกได้ เขาไม่กินอันนี้เขาก็เปลี่ยนไปกินไข่ มีให้เลือก เราเลือกไม่ได้ก็
กินเป็นทุกอย่าง ไม่กินก็อด หลังจากเรากินเป็นก็ชอบ อร่อย อย่างว่ามันไม่
มีตัวเลือกก็อร่อย

ดังนั้นคนรุ่นอายุ 30 ปี ขึ้นไปจะกินผักพื้นบ้าน ประเภทผักป่า ผักธรรมชาติได้หลายชนิด
รวมทั้งรู้วิธีการปรุงอาหารจากพืชผักเหล่านั้นด้วย เพราะหลายชนิดมีวิธีการปรุงอาหาร และการเตรียม
ซึ่งรวมทั้งการเก็บเกี่ยวด้วย ที่เฉพาะเจาะจง หรือจะต้องมีวิธีพิเศษ สรรพจนเล่าว่า “ยายของแม่อีกคนที่
พาไป พาไปหาเก็บตามป่า ถ้าเป็นผักถอนก็ให้ถอน เป็นผักตัดก็ให้ตัด อย่างบุกก็ถอนได้ อย่าง
กระเจียวก็เอามัด เอาเสียมไปแซะ แต่ยังไม่ขูดมา ผักหวานก็ใช้มีดตัด” ส่วนการดัดยอดหอย จันท
ระและพิสมัย เล่าว่าก็ต้องรู้ว่าต้องตัดอย่างไร และปลอกอย่างไรเพื่อให้ยอดอ่อน ไม่เช่นนั้นก็ไม่เหลือยอด
อ่อนให้แกง ซึ่งบอกอย่างเดียวไม่สามารถเข้าใจได้ ต้องลองไปตัดและสังเกตดูถึงจะรู้ เพราะแต่ละต้น
แต่ละลำจะมีความแตกต่างกัน

ในเรื่องของการปรุงเป็นอาหาร ชาวบ้านส่วนมากเรียนรู้จากครอบครัว การได้เห็นแม่ทำให้
กินเป็นประจำ และเรียนรู้ด้วยตนเองจากการฝึกสังเกต ทดลองทำและสอบถามจากเพื่อนบ้าน จันท
ระและบัณฑิตเล่าว่า เขาเห็นพ่อแม่ทำให้กิน เขาก็จำ และทำเลียนแบบ แล้วก็ทดลองทำไปเรื่อย ๆ จนรู้
เทคนิคการทำ และมีฝีมือดีขึ้น เพราะพืชบางอย่างมีอันตรายต้องรู้วิธีเตรียมและปรุง เช่น บุก และ บอน
สรรพจนเล่าว่าบุกมีอันตรายต้องรู้วิธีแกง ถ้ามีคนมาดูเราแกง เราก็ต้องบอกเขาเสริมว่ามันต้องต้มก่อน
และรินน้ำทิ้งก่อนถึงจะนำมาแกงกินได้ ส่วนอรรณพเล่าว่าเธอทำอาหารไม่ค่อยเป็น ก็ได้เรียนรู้จากแม่
สามี และเพื่อนสมาชิกในกลุ่มฯ แล้วดัดแปลงไปตามที่ตนเองชอบ

ส่วนรุ่นลูก-หลาน ก็ได้ไม่แค่ฝึกให้กินผักพื้นบ้านเท่านั้น เขาถูกฝึกให้ทำอาหารจากผัก
พื้นบ้านด้วย โดยสอนให้ทำ ด้วยการมาช่วยทำครัว สรรพจนบอกว่าเราต้องหัดเขา และทำให้เขาดู และ

ซึ่งสรุปแล้วว่าส่วนมากจะเป็นลูกสาวที่ให้เป็น เพราะว่าลูกสาวจะมาช่วยทำครัว แต่ลูกชายไม่ได้เข้าครัว พิสมัยได้เล่าการสอนลูกสาวทำอาหารจากผักพื้นบ้านไว้ดังนี้

พอจะทำอะไรให้กินก็จะสอน แกงขี้เหล็กก็ฝึกกิน แกงปลาใส่ใบชะพลู
 อย่างนี้ ก็ฝึกใบชะพลูมีประโยชน์อย่างไร ก็กิน จะทำกับข้าวอะไรเขาก็ฝึก
 กินไปด้วยทุกอย่าง เขาก็กินเป็นทุกอย่าง อีกหน่อยเขาก็ทำเป็น เพราะพา
 เขาทำ ทำอะไรก็จะใช้เขา อย่างเมื่อวานทำน้ำยาให้ ก็ใช้คนหนึ่งแกละกะ
 เทียม อีกคนหั่นกระชาย ตำกระชาย

จากเรื่องเล่าการกินผักพื้นบ้านของชาวบ้านในอำเภอสนามชัยเขต และท่าตะเกียบ ทำให้
 นักวิจัยลงความเห็นได้ว่า การกินผักพื้นบ้านจะสืบทอดต่อมายังคนรุ่นใหม่ได้ด้วยการบริโภคผัก
 พื้นบ้านของครอบครัว ถ้าครอบครัวบริโภคผักพื้นบ้าน ลูก ๆ ก็จะรู้จักกินผักนั้น ๆ ถ้าครอบครัวปลูก
 ผักพื้นบ้านนั้นไว้ ลูก ๆ ก็รู้จักผักนั้น รู้จักการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยวมาทำกิน และการปรุงอาหารก็ต้อง
 เรียนรู้จากพ่อแม่ เพื่อนบ้านที่เคยทำกิน เพราะผักพื้นบ้านหลายตัวมีเทคนิคการปรุงอาหาร
 เฉพาะเจาะจงเพื่อลดความเป็นพิษ และการปรุงอาหารผักพื้นบ้านหลายตัวที่ทำกินแบบดั้งเดิม ที่ไม่ใช่
 แค่น้ำจิ้ม หรือทอด ก็มีเทคนิคพอสมควร ซึ่งจันทร์ เล่าว่าคนแก่งบอนได้นั้นมีหลายคน แต่คนทำอร่อยมี
 น้อย แต่ละหมู่บ้านก็จะมีคนที่ขึ้นชื่อว่าทำอร่อยไม่กิน ซึ่งคนรุ่นใหม่ก็จะต้องฝึกฝนให้เกิดทักษะ

4.4 การจำหน่ายผักพื้นบ้าน

ผักพื้นบ้านที่ปลูกอยู่รอบ ๆ บ้าน ในสวน และหัวไร่ปลายนา ไม่ใช่แค่อาหารในครัวเรือน
 เท่านั้น แต่เป็นพืชเศรษฐกิจทำรายได้ช่วยค่าใช้จ่ายของครอบครัวได้อย่างดี ผักพื้นบ้านบางชนิดมีราคา
 ดีมาก และมีการรวมขายเป็นตลาดผักขนาดใหญ่ เช่น ดอกกระเจียว ดอกและยอดแต้ว และหน่อไม้เป็น
 ต้น จันทร์เล่าให้ฟังว่าดอกกระเจียวขายส่งพ่อค้าที่มารับซื้อ กิโลกรัมละเกือบ 100 บาท และพรพรรณ
 เล่าว่า

...ช่วงฤดูดอกแต้วมันมาที่เยอะ มันมีเยอะ ตลาดรับไม่ได้ ตลาดเขียวเขา
 กำหนดมาอาทิตย์หนึ่งเอา 3 โล 5 โล แต่นี้มาที่เป็น 10 โล 30 โล เป็น
 กระสอบ เราก็เอาไปส่งพนม...อย่างหน่อไม้ป่าเราก็นำไปขายต่อ...
 หน่อไม้ก็ต้มเอาไปขาย...

นอกจากผักพื้นบ้านหลัก ๆ ที่มีคนรับซื้อไปส่งตลาดผักในอำเภอสนามชัยเขต และพนมสารคามแล้ว ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรรมอินทรีย์ อำเภอสนามชัยเขตที่ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรกรรมอินทรีย์ ยังได้ส่งผักพื้นบ้านของตนมาขายกับกลุ่มฯ เพื่อนำไปขายที่ตลาดสีเขียว และส่งให้ผู้บริโภคในกรุงเทพฯ โดยตรง ซึ่งการส่งผักกับกลุ่ม สมาชิกจะได้ราคาที่ดีกว่า และนำผักที่มีหลากหลายชนิด ๆ ละนิดละหน่อยมาส่งให้กลุ่มนำไปจำหน่ายได้ โดยสมาชิกจะเก็บผักรอบ ๆ บ้าน และในสวนของตนเอง ที่เหลือจากบริโภคแล้วมาจำหน่าย หรือผักบางชนิดชาวบ้านก็ปลูกขึ้นมาเป็นแปลงเพื่อเก็บจำหน่ายโดยเฉพาะ เช่น ชะอม ผักกูด ข่า ดอกกระเจียว หรือแม้แต่ไม้ยืนต้น อย่างแส้ว เสม็ด ชาวบ้านก็นำมาปลูกเป็นแนวอยู่ในสวน หรือตามคันนา เพื่อเก็บจำหน่าย

บัณฑุร เล่าว่า “แต่ก่อนเก็บแค่กิน...เหลือก็ทิ้ง เดี่ยวนี้ก็มีคุณค่า ก็เก็บไว้ขายอย่างเราทานแล้วเหลือ เราก็มีที่ส่งเอาไปขาย มาเป็นค่าใช้จ่าย ราคาดี เดิมพอมันเหลือก็ปล่อยแก่ ไม่ได้ประโยชน์อะไร เดี่ยวนี้เหลือก็เก็บรวมกันมา 5 โล 10 โล ก็ส่ง..” พิศมัย และบังอร เล่าให้ฟังว่า เขามีรายได้จากการเก็บผักพื้นบ้านพอเป็นค่าขนมไปโรงเรียนของลูก และค่าน้ำ-ค่าไฟฟ้า บังอร บอกว่า

...ในสวนอย่างไรอาทิตย์หนึ่งมันเหลืออยู่แล้ว เราปลูกหลาย ๆ อย่างให้มันหลากหลาย ไม่ต้องมากแต่ให้ได้ทุกอย่าง อาทิตย์ละพัน ได้อยู่แล้ว แล้วค่าใช้จ่ายก็ไม่มาก...

ภาพที่ 4.6 การเก็บผักมาส่งจำหน่ายกับกลุ่มของสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์

จากการสังเกตของนักวิจัย สมาชิกหลายคนเสียดายที่ไม่ได้เก็บผักมาส่งในวันรวมผัก (วันจันทร์ และพุธ) เนื่องจากจะขาดรายได้รายสัปดาห์ ดังนั้นหากมีประชุม หรือติดภาระใดในวันนั้น ชาวบ้านจะรีบกลับบ้านในช่วงบ่าย เพื่อรีบมาเก็บผักให้ได้ก่อนมืด และนำมาส่งที่กลุ่ม บางรายตัดเสร็จ มีดคำก็มาคัดเลือก และกำที่ส่งผักเลยก็มี ซึ่งส่วนมากก็มีลูก ๆ มาด้วย หรือมาช่วยทำ ซึ่งทำให้เด็ก ๆ ได้ซึมซับรู้จักผักพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ และรู้จักคุณค่าของผักพื้นบ้าน นอกจากรู้จักการบริโภคผักพื้นบ้านในครอบครัวแล้ว การนำผักพื้นบ้านมาจำหน่ายเป็นรายได้ให้ครอบครัว ชาวบ้านยังต้องเรียนรู้การเก็บและตกแต่งผักพื้นบ้านเพื่อจำหน่ายให้ตลาดคนเมืองอีกด้วย เช่น จี๋เหล็กก็ต้องต้มไปก่อน ยอดแต้วก็เลือกเฉพาะยอดอ่อน หรือใส่ถุงเป็นชุดเล็ก ๆ ไม่ใหญ่มาก เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการที่มีผักพื้นบ้านบริโภคกันในครัวเรือน และขายเป็นรายได้ทำให้ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านได้ขยายกว้างขึ้น และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ต่อไปได้อย่างดี

4.5 บทสรุป

จากเรื่องเล่าของชาวบ้านใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา ที่สนใจในเรื่องผักพื้นบ้าน ทั้งเพื่อเป็นอาหาร และรายได้เสริมของครอบครัว ทำให้ชุมชนในพื้นที่นี้มีการรวบรวมผักพื้นบ้านที่ได้เริ่มสูญพันธุ์มาเพาะปลูกไว้ในพื้นที่สวนและรอบ ๆ บ้าน และชนขยายหาความรู้จากผู้เฒ่า และถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านสู่คนรุ่นใหม่ ให้ได้รู้จัก และเห็นความสำคัญ บริโภคและปรุงอาหารเป็น และเพาะปลูกผักพื้นบ้านเป็น โดยในเรื่องเล่าได้สรุปได้เป็น 4 เรื่องหลัก ๆ คือ ลักษณะภูมิประเทศและสถานะผักพื้นบ้านในปัจจุบัน ชนิดผักพื้นบ้านในภูมิภาคนี้ การบริโภคผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน โดยเน้นที่กระบวนการถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งจากเรื่องเล่าที่ได้นี้จะนำมาวิเคราะห์รวมกับการสังเกตการณ์ของนักวิจัย เพื่อสรุปกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของภูมิภาค และสรุปเป็น โมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของภูมิภาคนี้ในบทต่อ ๆ ไป

บทที่ 5

การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนภาคตะวันออก

ในบทนี้จะนำเสนอผลการค้นพบของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออก จากกรณีศึกษาชุมชนในอำเภอสนามชัยเขตและอำเภอท่าตะโก จากการเล่าเรื่องเกษตรกร และเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ส่งเสริมเรื่องการบริโภคผักพื้นบ้านจำนวน 11 คน และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย พบว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออกใน 2 อำเภอนี้ เกี่ยวข้องกับ 3 กระบวนการ คือ กระบวนการสื่อสาร กระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนาวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้เพื่อเป็นการช่วยสร้างความเข้าใจให้ผู้อ่าน การนำเสนอในบทนี้จะเริ่มต้นด้วยการนำเสนอรายละเอียดของความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน และวัฒนธรรมชุมชน ก่อนการนำเสนอกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้าน

5.1 ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในอำเภอสนามชัยเขต

ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชาวบ้านในอำเภอสนามชัยเขต และอำเภอท่าตะโก เป็นองค์ความรู้ในลักษณะของประสบการณ์ที่สั่งสมมาจากการดำเนินชีวิตประจำวันตั้งแต่เด็ก เป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น สอนกันในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งส่วนมากก็เพื่อจัดหาผักพื้นบ้านเพื่อการบริโภคในครอบครัว และกิจกรรมในชุมชน (การทำอาหารเพื่องานบุญต่าง ๆ) แต่มาในยุคปัจจุบันผักพื้นบ้านในพื้นที่ธรรมชาติถูกทำลาย ผักพื้นบ้านต้องมีการเพาะปลูกในพื้นที่ของตนเองเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และจำหน่ายเป็นรายได้เสริมชาวบ้านจึงต้องขวนขวายเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้านเพื่อเลียนแบบการเพาะปลูกผักพื้นบ้านในธรรมชาติ และการจำหน่ายผักพื้นบ้านด้วย ซึ่งความรู้เหล่านี้แยกได้เป็น 3 เรื่อง คือความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านและการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน ความรู้เรื่องการบริโภค และการปรุงอาหาร และความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้าน

5.1.1 ความรู้เรื่องชนิด และการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน

ความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้านที่สามารถใช้บริโภคได้ในพื้นที่ 2 อำเภอ ไม่ใช่แค่ชนิดของพืชที่สามารถใช้บริโภคได้เท่านั้น แต่ยังรวมถึงธรรมชาติของพืชชนิดนั้น ๆ ในธรรมชาติ และการเพาะปลูก เพราะในปัจจุบันผักพื้นบ้านในธรรมชาติมีน้อยมาก ชาวบ้านได้หามาปลูกไว้ที่บ้าน สวน

และไร่นาของตนเอง ซึ่งความรู้เหล่านี้เป็นความรู้ที่เป็นความรู้ในลักษณะของประสบการณ์ (Experience) การสังเกตการณ์ (Observations) และทักษะที่ฝึกฝน (Skills)

อันดับแรก ความรู้เรื่องชนิดผักในพื้นที่ ซึ่งสามารถใช้บริโภคได้ และลักษณะธรรมชาติของผักชนิดนั้น ๆ ชาวบ้านตั้งแต่วัยประมาณ 30 ปี ขึ้นไปจะรู้จักผักพื้นบ้านหลายชนิดในพื้นที่ ที่สามารถใช้บริโภคได้ ทั้งที่ตนเองไม่บริโภค และไม่มีแล้วในพื้นที่ เนื่องจากเขาเหล่านั้นมีประสบการณ์โดยตรงในการบริโภคในวัยเด็ก ในการไปเก็บจากธรรมชาติ หรือจากต้นในสวนของตนเอง โดยที่เมื่อเขาเริ่มโตสักอายุ 10 ปี ก็จะไปเก็บพืชผักในธรรมชาติกับพ่อแม่ หรือผู้ใหญ่ในครอบครัว สุนิพรได้เล่าให้ฟังว่า พ่อเขาอายุสัก 10-11 ปี เขาก็ตามแม่ และยายไปหาเก็บผักตามป่า ส่วนลูกของเขาก็ตามเขาไปเก็บผักในสวนตั้งแต่อายุ 5-6 ปี ก็ทำให้รู้จักผักพื้นบ้านต่าง ๆ ที่มีในสวน เช่นเดียวกับกับ ศรพรรณ ที่รู้จักผักพื้นบ้านจากการไปป่ากับยาย ก็จะมีวิธีเก็บเกี่ยว ว่าผักไหนต้องถอน ผักไหนใช้วิธีตัด และผักไหนใช้วิธีขุดมา หลายคนเล่าว่า พ่อไปเก็บกับผู้ใหญ่สัก 1-2 ครั้งก็จะรู้จักชนิดผัก และวิธีการเก็บเกี่ยวแล้วก็ไปเก็บเองได้

เขาก็กินผักทั่วไป ตอนเล็ก ๆ ก็พาไปเก็บ เก็บครั้ง สองครั้งก็รู้ ก็ไปเก็บเองได้แล้ว ก็บอกเขาตอนนี้กินได้ ยอคนกินไม่ได้อย่าไปเก็บ ก็ไปเก็บตามหัวไร่หัวนา ตามหัวปลวก พวกตำลึง เจอผักอะไรกินได้ก็เก็บเอา (สรศักดิ์)

หลายคนเล่าว่าถ้าไม่เคยทำก็จะทำไม่เป็น หรือบอกอย่างเดียวแต่ไม่ได้ฝึกทำก็ทำไม่เป็น เพราะแต่ละต้นมีสภาพไม่เหมือนกัน ต้นอ่อน ต้นแก่ ก็ต่างกัน ก็ต้องฝึกตัด และสังเกตด้วยตนเองจึงจะรู้ และเมื่อไปเก็บหลาย ๆ ครั้ง ทำให้ได้เรียนรู้และมีทักษะที่จะพิจารณาตัด และเก็บพืชผักแต่ละชนิดมาบริโภคเป็น

เราหัดตัด เขาใช้ให้เราดัดนะ ต้องตัด ไม่มีทางเลือก แล้วเราก็จะรู้ว่ายอด หวายนั่นอ่อนแค่ไหน แก่แค่ไหน แล้วต่อมาดูก็รู้แล้ว ก็จำเอาไว้ยอดลักษณะนี้เขาก็บอกเราก่อน แล้วก็ให้ตัดเอง ที่รู้ดีที่สุดคือให้ตัดเอง เพราะบอกอย่างเดียวก็นิไม่รู้หรอก ต้องไปตัดเองถึงรู้ ถึงรู้เลย ว่าอ้อต้องตัดทั้งขนาดนี้ อ่อนมันหายไปหมดก็จะเหลือแต่ยอดแก่ ก็รู้ตอนนั้นแหละ (บังอร)

จากเรื่องราวข้างต้น จะเห็นได้ว่าความรู้ที่ได้จากการบอก และสังเกตการณ์ (Observations) จะเป็นความรู้แบบรับรู้ (Declarative knowledge) ตามหลักการสร้างความรู้ที่กล่าวโดยหลาย ๆ คน เช่น Ryle (1949) Gurud (1997), Varela et al. (1995) และ Lam (2000) เนื่องจากเป็นความรู้ที่เกิดจากการตีความหมาย และลงความเห็นจากการเห็นหรือการได้ฟังเท่านั้นซึ่งจะต้องนำไปพัฒนาต่อเป็นความรู้ในระดับที่ลงมือปฏิบัติได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเด็ก ๆ ในชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบัน และรุ่นก่อนสามารถ จำแนกชนิดพืช และมีทักษะในการเก็บพืชผักมาบริโภคได้เมื่อฝึกปฏิบัติ และสังเกตด้วยตนเอง ซึ่งความรู้เหล่านี้เป็นความรู้ในลักษณะของประสบการณ์ตรง และทักษะ เป็นความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝน หรือปฏิบัติเพื่อเกิดความเข้าใจในระดับปฏิบัติการ ซึ่งจัดเป็นความรู้ดำเนินการ (Procedural knowledge) ตามลักษณะของความรู้ที่อธิบายโดยนักวิชาการหลายคน เช่น Sanchez (1997) และ Skyrme (1999)

เช่นเดียวกันกับความรู้เกี่ยวกับชนิดของผักพื้นบ้าน และการเก็บเกี่ยวความรู้เรื่องการปลูกผักพื้นบ้านก็มีลักษณะของประสบการณ์ การสังเกตการณ์ และทักษะจากข้อมูลที่ทำกรวิเคราะห์และศึกษา แสดงให้เห็นว่า เมื่อพื้นที่ป่าธรรมชาติหมดลง ผักพื้นบ้านในพื้นที่ป่าธรรมชาติก็หมดตามไปด้วย แต่ความคุ้นเคยในการบริโภคผักพื้นบ้าน และลักษณะของการดำรงชีพของชาวบ้านที่จะพึ่งพิงกับธรรมชาติ และสิ่งที่ตนเองมีให้มากที่สุด แทนที่การหาซื้อหาปัจจัยต่าง ๆ จากภายนอก โดยเฉพาะพืชผักจากตลาด ทำให้ชาวบ้านต้องสร้างพื้นที่ป่า และนำพืชผักพื้นบ้านตามธรรมชาติมาอยู่รอบ ๆ บ้าน สวน และไร่นาของตนเอง ดังนั้นชาวบ้านในวัย 30 กว่าปีขึ้นไปจึงมีความรู้ในการเพาะปลูกผักพื้นบ้านหลายชนิด ที่ไม่ใช่แค่พืชผักสวนครัว อย่างข่า ตะไคร้ พริก มะเขือ แต่สามารถเพาะปลูกไม้ป่า ในสวน หรือไร่นาของตนเอง ซึ่งจันทร์ ได้เล่าว่าผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านก็คิดว่ามันทำไม่ได้ที่จะเอาผักป่ามาปลูกที่สวน แต่หลายคนที่พยายามเรียนรู้จากธรรมชาติ และทดลองทำงานประสบความสำเร็จหลายคนเล่าว่าเขาไปขุดผักพื้นบ้านหลายชนิดจากป่า หรือริมลำน้ำสาธารณะมาปลูกที่รอบ ๆ บ้านและสวนของตนเอง โดยสังเกตดูที่สภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นเช่นไร ก็มาปลูกในสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงกัน เช่น การปลูกผักกูด และการปลูกผักหวาน

ก็ปลูกเรื่อย ๆ ไปก่อน ก็มีข่า ตะไคร้ กระเจียว ผักกูด ก็ไล่ไปเป็นลือก ๆ
ไป... ก็ไล่ผสมผสานกันไป ก็ดูว่าตรงไหนน่าจะปลูกกูดก็ไล่ไป ตรงไหนน่าจะ
ปลูกผักหวานก็ไล่ไป อย่างผักหวานก็อยู่ที่ดอนน้อยไม่จำจนเกินไป
(บั้งอร)

การเพาะผักหวานป่า...ก็เรียนรู้จากที่ ๆ เราไปดูงาน...เราก็จำเอามา...ก็สั่ง
เมล็ดมาลองเพาะ ตามขั้นตอนที่เขาแนะนำ ปีแรกก็ลองผิกลงดู ตาม
ความเข้าใจของเรา...ก็ทดลองอยู่ 2 ปี พอปีที่ 2 ก็ได้ผลแล้ว ปีแรกเราลอง
ผิแล้ว ปีที่ 2 พอเรารู้ เราก็ทำใหม่ พอปีที่ 3 ปีที่ 4 เราก็มีเทคนิคใหม่แล้ว
(จันทิมา)

ในขณะที่คนรุ่นใหม่ เด็ก ๆ ยังไม่ค่อยมีความรู้ในเรื่องการเพาะปลูก เพราะอยู่ในวัยเรียนที่ไม่
ค่อยได้เข้าสวน และวัยรุ่นส่วนมากก็ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ซึ่งไม่ได้มีเวลาในการทำสวน จึงทำ
ให้เพาะปลูกไม่ค่อยเป็น บัณฑิตได้เล่าให้ฟังว่า ลูกไม่ได้ช่วยปลูกต้นไม้เท่าไร เพราะไปโรงเรียน แต่
ในตอนเย็นก็ได้เข้ามาช่วยงานในสวนบ้างเหมือนกัน ส่วนอรรณ ก็พยายามให้ลูกได้เข้ามาปลูก
ต้นไม้ในสวนไว้ เพื่อจะได้ทำสวนเป็น และไม่ขายที่ดินทำกินเพราะทำสวนไม่เป็น

จากเรื่องเล่าเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าวัยกลางคนจะมีความรู้ในเชิงทักษะ และประสบการณ์ใน
การเพาะปลูกผักพื้นบ้านเป็นอย่างดี สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสภาพแวดล้อมของตนเองได้ ซึ่ง
ความรู้เหล่านี้จัดเป็นความรู้ ประเภทความรู้ดำเนินการ (Procedural knowledge) ส่วนเยาวชนและคน
รุ่นใหม่ยังมีความรู้ในเรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้านในลักษณะของความรู้แบบรับรู้ (Declarative
knowledge) ตามลักษณะของความรู้ที่อธิบายโดยนักวิชาการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งเยาวชนและคน
รุ่นใหม่จะต้องมีการฝึกฝน พัฒนาความรู้เหล่านี้ต่อเป็นความรู้ในระดับที่ลงมือปฏิบัติได้ ให้เกิดเป็น
ทักษะความชำนาญ (Skills)

5.1.2 ความรู้เรื่องการปรุงอาหาร

เรื่องเล่าที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ความรู้ในเรื่องการปรุงอาหารก็
เช่นเดียวกับความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้าน และการเพาะปลูก แต่ละวัยจะมีลักษณะความรู้ในการทำ
อาหารที่ต่างกัน และชนิดความรู้ที่ต่างกันวัยเด็กและวัยรุ่น ที่มีอายุตั้งแต่ 5-6 ปี จนถึง 20 กว่าปี จะ
สามารถปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านได้เฉพาะเมนูง่าย ๆ ที่ประยุกต์ทำกินประจำวัน เช่นต้ม ผัด และทอด
แต่เขารู้หลายอย่างว่าผักชนิดไหนทำเป็นเมนูไหนได้บ้างแต่ยังไม่เป็น บังอร ได้เล่าถึงการ
ทำอาหารของลูกสาวตนเองที่อยู่ในวัยประถมต้นดังนี้

การทำอาหารก็พอเป็น อย่างตัวเล็กเนี่ย รู้ว่าผักหวานบ้านเอามาทำอะไรกิน
เก็บมาก็เอามาต้มหมูใส่หน่อหนึ่ง หั่นผักหวานใส่ไข่เจียว แงงจืดสับหมู
แล้วก็เอาผักหวานมาใส่ เขาก็รู้จักทำกินเป็น เอามาใส่มาบั้ง อย่างชะอม
ก็รู้ว่ามาทอดไข่ได้อย่างเดียวอย่างตัวเล็กเนี่ย

ส่วนวัยกลางคนที่มีอายุประมาณ 30 ปี ขึ้นไปจะสามารถทำอาหารจากผักพื้นบ้านได้
หลากหลายขึ้น โดยเฉพาะเพศหญิง ที่ต้องฝึกทำอาหารให้ครอบครัวตั้งแต่วัยเด็ก และเขาก็ได้ดัดแปลง
การทำอาหารเพื่อให้ได้รสชาติตามใจชอบ ซึ่งจันทร์ ได้เล่าให้ฟังว่า

ก็พ่อแม่พาทำ (กิน) มา บางทีก็มาดัดแปลงเอาพอทำได้ก็เริ่มแล้ว เพราะเป็น
ลูกคนที่ 2 พ่อแม่ไปทำนา เราอยู่บ้านเราก็ทำ ทำถูกทำผิดเราก็ทำไปเรื่อย ๆ
กินได้กินไม่ได้ ก็ไม่รู้ระบบพ่อแม่เขาทำให้กินตอนเรายังทำไม่ได้ ก็เลียน
เขาไป บางทีมันก็ถูกบ้าง ผิดบ้าง ก็ทำไปเรื่อย ๆ

แต่ถ้าเป็นการทำอาหารบางเมนู ที่ใช้พืชพื้นบ้านที่มีเทคนิคการทำที่ซับซ้อนมากขึ้น ก็จะรู้วิธี
อย่างเดียวแต่ยังไม่มีเทคนิคในการทำให้นุ่มนวลอร่อย เช่นแกงขอดหอย แกงบอน เป็นต้นจันทร์เล่าว่า
แกงขอดหอยจะกินเป็นแต่ผู้ใหญ่ และพวกสูงอายุ โดยที่คนแกงเป็นมีหลายคน แต่คนแกงอร่อยจะมี
หมู่บ้านละไม่กี่คน จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าชาวบ้านที่มีอายุสัก 50 ปี ขึ้นไป จะสามารถทำอาหาร
จากพืชผักพื้นบ้าน ที่หายาก เช่นแกงจีเหล็ก แกงกล้วย หรือผักที่อันตรายถ้าทำไม่ถูกวิธี เช่น บุก บอน

ยายเขาพาแกง ก็ทำกินอยู่ทุกปี ก็รู้ ถ้าไม่รู้ ทำกินก็อันตราย อย่างบุก
อันตราย... ถ้าเป็นบุกก็ต้องต้มก่อน...อย่างจีเหล็กอย่างเนี่ย ลูกเขาก็ทำไม่
เป็น มันต้องต้มก็ครั้งถึงจะจืด อะไรอย่างเนี่ย เขาก็ไม่เข้าใจ อย่างเห็ดเห็ด
ป่า เขาก็แกงไม่เป็น เขากลับมา เขาก็ไม่กล้าเก็บกิน (ศรวรรณ)

นอกจากจะสามารถทำเมนูที่หายากได้แล้ว คนที่มีอายุสัก 50 ปี ขึ้นไปยังสามารถดัดแปลงทำให้
หลากหลายได้ เช่น อร์วรรณ และจันทร์ ได้เล่าให้ฟังว่าเมื่อพ่อแม่สอนอะไร หรือไปกินอะไรของใคร
อร่อย ก็ถามวิธีแล้วมาดัดแปลงทำตามความชอบของตนเองต่อไป รวมทั้งดัดแปลงเพื่อเพิ่มมูลค่า
ในทางการตลาดด้วย เช่นการทำขนมจีน และขนมต่าง ๆ โดยใช้พืชสมุนไพรมาผสม ซึ่งข้อมูลได้
แสดงให้เห็นว่าความรู้ ความสามารถในการทำอาหารจากผักพื้นบ้านของทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ เป็น

ความรู้ที่เป็นทักษะ ที่เป็ความรู้ประเภท ความรู้ดำเนินการ (Procedural knowledge) แต่ในวัยเด็กจะมีความรู้ประเภทความรู้แบบรับรู้ (Declarative knowledge) มากกว่า ส่วนผู้ใหญ่ ยังมีความรู้ชนิดความรู้สร้างสรรค์ (Creativity) ที่ผู้ปรุงอาหารต้องใช้การคิดค้น (Innovation) และทักษะเดิมในด้านการทำอาหารที่ตนเองมีในการคิดค้นความรู้เพิ่มเติม ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Amabile (1983) และ Sternberg และ Lubart (1991) ที่พบว่าความรู้สร้างสรรค์ (Creativity) เกิดขึ้นจากการทำงานที่มีแรงบันดาลใจ และความรู้ และทักษะเดิมที่มีอยู่ (Relevant knowledge and skills) อย่างไรก็ตามความรู้สร้างสรรค์ก็เป็นเพียงความรู้แบบรับรู้ (Declarative knowledge) ตามหลักการการสร้างความรู้ของ Ryle (1949) Varela et al. (1995) และ Brown and Duguid (1998) เนื่องจากความรู้สร้างสรรค์ต้องการฝึกฝนให้เกิดทักษะ หรือในอีกนัยหนึ่ง ในการทำอาหารจะต้องมีการฝึกฝนจนพบเทคนิคการปรุงอาหาร

5.1.3 ความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้าน

จากเรื่องเล่าของชาวบ้านในอำเภอสนามชัยเขต และท่าตะเียบ แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านในทั้ง 2 อำเภอ มีความคุ้นเคยในการค้าขายผักพื้นบ้านมานานแล้ว โดยการหาเก็บผักป่า ผักในธรรมชาติ หลายชนิดขายส่งให้กับพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้าน แล้วพ่อค้า/แม่ค้านำผักไปขายส่งที่ตลาดในอำเภอพนมสารคาม พืชส่วนมากที่ชาวบ้านเก็บมาขายจะเป็นพืชตามฤดูกาล เช่นหน่อไม้ แต้ว กระเจียว เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านจะหาเก็บมาได้พร้อม ๆ กันเป็นจำนวนมากจึงต้องขายแบบขายส่ง ซึ่งพรพรรณ ได้บอกกับเราว่า ผักป่า เช่นดอก และยอดแต้ว ชาวบ้านเก็บได้ที่ละ 10-30 กิโลกรัม ก็ต้องเอาไปขายส่งที่อำเภอพนมสารคาม บังอร ได้เล่าให้ฟังว่า “ก็มีหน่อไม้ป่าพอขายได้ แต่ตลาดก็ไม่มีมากมายหรอก นาน ๆ ก็ขายได้ที แต่ก่อนต้องไปขายที่อำเภอพนมสารคามโน้น ไปหามาก็เอามาต้ม เผา ปอก หรือทำเป็นหน่อไม้ดอง”

นอกจากจะขายส่งแล้วผักบางชนิดก็มีคนในหมู่บ้านมาหาซื้อถึงบ้าน เนื่องจากปัจจุบันหาเก็บตามธรรมชาติได้ยากเช่นบอน หวาย กระเจียว จันทน์ ได้เล่าให้ฟังว่า “ในหมู่บ้านเขาก็มาซื้อ (ยอดหวาย) ประจำ เขาสั่งตัด ... ถ้ามีงานบุญเขาจะชอบสั่ง ส่วนใหญ่เขาจะแกงถวายพระ แล้วก็เลี้ยงคนแก่ คนเฒ่า เขาจะชอบใบ”

ในปัจจุบันสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์สนใจที่จะขายผักพื้นบ้านกับกลุ่มฯ เพื่อนำไปจำหน่ายที่ตลาดสีเขียว (ตลาดผักปลอดสารเคมี และผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม) หรือส่งให้ผู้บริโภคโดยตรง การส่งผักพื้นบ้านจำหน่ายกับทางกลุ่มฯ จะมีกระบวนการทั้งการเตรียมผัก และการจัดการ

การตลาดที่แตกต่างจากการส่งผักให้กับพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้าน และตัดขายที่บ้าน สูดเล่าให้ฟังว่า ผักที่ส่งมาที่กลุ่มฯ นำไปขายที่ตลาดสีเขียวต้องมีคุณภาพไม่เช่นนั้นขายไม่ได้ ต้องส่งคืนให้เจ้าของผัก

ทางศูนย์รวมผักเป็นคนแจ้งสมาชิก ผักเขามีคุณภาพ ไม่มีคุณภาพ 1 2 3 4 5
คืออะไร ต้องปรับปรุงอะไรให้มีคุณภาพ ที่ต้องปรับปรุงส่วนมากก็หน่อข้า
ที่เขาถมา มีหน่อแก่ ผักโขมก็มี ผักโขมให้เขาเด็ดยอดอ่อนมา แต่ก่อนให้
เขาถมา มันก็มีแก่ ๆ มาด้วยตำลึงแก่เกิน แด้วแก่ ขำ เวลาซั่มมันก็เป็น
น้ำตาลไหม้ ใหม้ต้องทิ้งขายไม่ได้ ต้องแจ้ง เก็บผักเก็บอย่างไร

เรื่องเล่าของชาวบ้าน แสดงให้เราเห็นว่า ความรู้ในการทำตลาดผักพื้นบ้าน ชาวบ้านได้
เรียนรู้มาจากการทำงาน การรวบรวมผัก เตรียมผัก และไปจำหน่ายผักที่ตลาด อรอรธรรมได้เล่าให้ฟังว่า

เราเองก็ไม่ถนัดเหมือนกัน ก็เรียนรู้จากกลุ่ม เราไปขายมากกว่า พอเราไป
ขายเขาก็บอกทำอย่างนี้ ๆ นะถึงจะอยู่ดี อยากร้านไหนเราเห็นผักเขาสวย
เราก็จะไปถามเขาแล้วว่าเขาทำอย่างไร เราจะเห็นเลยเวลาไปขาย เพราะว่า
มันมีหลายศูนย์มาขาย เราจะรู้เลยของใครดี ของใครไม่ดี

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้านของชาวบ้านใน 2 อำเภอนี้ เป็นความรู้ที่
เกิดจากการทำงาน และสังเกต และการเรียนรู้จากผู้อื่น และสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับตนเอง ซึ่ง
ตามหลักการสร้างความรู้ของ Sanchez (1997) ความรู้เหล่านี้เปรียบได้กับความรู้เพื่อการปฏิบัติงาน
หรือที่เรียกว่า Know-how (Procedural knowledge) ที่เกิดขึ้นได้จากการปฏิบัติงานประจำในช่วง
ระยะเวลาหนึ่ง เป็นความเข้าใจ และทักษะที่จะใช้เพื่อการดำเนินงาน

โดยสรุปจากเรื่องเล่าของชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้านในพื้นที่ และการ
สังเกตการณ์ของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่าความรู้เรื่องผักพื้นบ้านที่ชาวบ้านในอำเภอสนามชัยเขต และ
อำเภอท่าตะโกประกอบด้วยความรู้ 3 ด้าน คือ ความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้าน และการเก็บผัก
พื้นบ้านมาบริโภค การปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน โดยความรู้เหล่านี้
ส่วนมากจะเป็นความรู้ชนิด ความรู้เพื่อการปฏิบัติงาน (Procedural knowledge) ที่เป็นทักษะความ
ชำนาญ ที่เกิดจากประสบการณ์ตรง และการฝึกฝนจากการทำงาน และชีวิตประจำวัน แต่ก็มีความรู้
บางส่วนที่เป็นความรู้ชนิดความรู้แบบการรับรู้ (Declarative knowledge) โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ของ

เด็กและเยาวชนในเรื่อง การปลูกผักพื้นบ้าน และการปรุงอาหารผักพื้นบ้าน ส่วนในวัยผู้ใหญ่ก็จะมี ความรู้สร้างสรรค์ (Creativity) ในเรื่องของการปรุงอาหาร

นอกจากนี้ความรู้โดยรวมเรื่องผักพื้นบ้าน โดยเฉพาะเรื่องชนิดของผักพื้นบ้าน การเก็บเกี่ยว เพื่อการบริโภค และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน จัดเป็นความรู้ท้องถิ่น (Indigenous knowledge) ตามคุณลักษณะของความรู้ท้องถิ่นที่อธิบายไว้โดย Sefa Dei, Hall และ Rosenberg (2000) และ Obomsawin (2001) เพราะเป็นความรู้ที่เป็นประสบการณ์ เกิดการสะสมในช่วงระยะเวลาหนึ่งใน ลักษณะขององค์รวมที่บูรณาการกันระหว่างประสบการณ์ส่วนตัว บริบททางสังคม และวัฒนธรรม และระบบนิเวศวิทยา และมีการถ่ายทอดกันมารุ่นต่อรุ่น ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงใต้จึงมีลักษณะการถ่ายทอดความรู้แบบการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ซึ่งมี กระบวนการที่แตกต่างจากการถ่ายทอดความรู้สมัยใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นระบบ และมี องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชน และสภาพแวดล้อมธรรมชาติประกอบด้วย ซึ่งจะได้อภิปรายในข้อ ต่อ ๆ ไปในบทนี้

5.2 วัฒนธรรมชุมชนในอำเภอสนามชัยเขตและท่าตะเกียบ

จากเรื่องเล่า และการสังเกตการณ์ของนักวิจัยแสดงให้เห็นว่า ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านเป็น ความรู้ท้องถิ่น (Indigenous knowledge) ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ การถ่ายทอด ความรู้ การค้นหาความรู้เรื่องผักพื้นบ้านได้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตประจำวันและวัฒนธรรมชุมชน ซึ่ง ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า กลุ่มชาวบ้านในทั้ง 2 อำเภอ อยู่ในลักษณะของชุมชนชนบท และเป็นชุมชนชาว พุทธ มีวัฒนธรรมชุมชนเป็นลักษณะความเป็นชุมชน (Community spirit) และการแบ่งปัน (Sharing culture) นอกจากนี้ยังมีลักษณะของวัฒนธรรมครอบครัวไทย ที่เน้นในเรื่องของการเชื่อฟังผู้ใหญ่ และการแบ่งบทบาทชายหญิงในครอบครัว ซึ่งทั้ง 3 วัฒนธรรมได้มีผลกับกระบวนการความรู้เรื่องผัก พื้นบ้านทั้งการบริโภค การปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน และการเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้าน

5.2.1 วัฒนธรรมความเป็นชุมชน

ชาวบ้านใน 2 อำเภออยู่ในลักษณะของความเป็นชุมชนชนบท การตั้งบ้านเรือนอยู่ใน ลักษณะรวมกลุ่ม เป็นชุมชนมีกิจกรรมร่วมกันของชุมชน มีจุดรวมของชุมชนทั้งทางการบริหารชุมชน และกิจกรรมทางศาสนาและประเพณี ชาวบ้านมีการไปมาหาสู่กัน ข้อมูลสื่อให้เห็นว่าวัฒนธรรมความ เป็นชุมชน (Community spirit) ของชาวบ้าน คือการมีความรู้สึกร่วมกันเป็นชุมชนเดียวกัน และมีการ พึ่งพาซึ่งกันและกัน

ชาวบ้านมีความรู้สึกเป็นชุมชนเดียวกันเนื่องจากชาวบ้านในชุมชนมีวิถีการดำเนินชีวิตที่เหมือนกัน นั่นคือมีอาชีพ และการทำมาหาเลี้ยงชีพเหมือน ๆ กัน ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนด้วยกัน นับถือศาสนาเดียวกัน การศึกษาในระดับเดียวกัน และมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกันด้วย จากเรื่องเล่าแสดงให้เห็นว่า หลายครอบครัวเป็นเครือญาติกัน ที่แตกครอบครัวออกมา และยังช่วยกันดูแลสมาชิกในครอบครัว และการดำเนินชีวิต ดังคำบอกเล่าของ จันทร

เดินไหนก็เข้าป่า เข้า ๆ เราก็ตามเขาไปแล้ว ไปกับเขา เราก็รู้จัก มันแล้วแต่นะ บางทีก็ไปกับญาติ ๆ ลุงป้าน้าอาเขาไป เราก็ไปกับเขา บางทีแม่เขาไปไม่ได้ เขามีลูก 8 คน เขาก็เลี้ยงน้อง เราก็ไปกับญาติ คนบ้านเดียวกันเราก็ตามเขาไป เขาเก็บ เราก็เก็บ ... เขาไปทางไหนเราก็ตาม เราก็รู้จัก

จากข้อมูลแสดงให้เห็นว่า ในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่แน่นเหนียว สามารถพึ่งพา และคาดหวังกันได้ ซึ่งตรงกับการศึกษาของ ฉัตรทิพย์ (2540) ที่พบว่าสังคมไทยระดับหมู่บ้านยังคงวัฒนธรรมชุมชน และวัฒนธรรมชาวบ้าน ที่มีความยึดเหนี่ยวกันสูง และมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และกิจกรรมทางสังคม และการศึกษาที่มุ่งเน้นรายการของ ฉัตรทิพย์ และพรพิไล (2541) ก็พบว่าชุมชนหมู่บ้านในภาคกลางของประเทศไทย ที่รวมถึงชุมชนลุ่มน้ำบางปะกง ยังคงวัฒนธรรมชุมชน ที่คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันแน่นเหนียว และตรงกับการศึกษาวัฒนธรรมไทยของ Atmiyanandana และ Lawler (2003) ที่ว่าสังคมไทยเป็นสังคมแบบพึ่งพาในแนวตั้ง (Vertical collectivism) ที่คนในสังคมจะพึ่งพา และพร้อมทำงานให้กับคนในกลุ่มเดียวกัน

ในมุมมองวัฒนธรรมชุมชนของชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัฒนธรรมที่ตรงกับข้อสรุปของ Coleman (1988) ที่กล่าวไว้ว่าลักษณะของความคาดหวัง และพึ่งพา (Expectation and obligation) จะพบได้ในชุมชนดั้งเดิม (Traditional villages) ซึ่งวัฒนธรรมชุมชนของทั้ง 2 อำเภอนี้ตรงกับลักษณะ นอกจากนี้วัฒนธรรมชุมชนของทั้ง 2 ชุมชนที่ศึกษา ยังเป็นไปตามทฤษฎีการจำแนกตัวตนในสังคม (Social Identity Theory) ที่อธิบายโดย Ashforth and Meal (1989) ที่คนในสังคมจะจัดตัวเองเป็นสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ จากการพิจารณาว่าตนเองมีคุณลักษณะเดียวกันคนในชุมชนนั้น ๆ และสามารถพึ่งพิง หรือรับประโยชน์จากชุมชนนั้นได้ การพึ่งพากันของคนในชุมชนไม่ใช่แค่การช่วยเหลือดูแลบุตรหลาน แต่ยังรวมไปถึงการแบ่งปันอาหาร และความรู้ หรือกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมความเป็นชุมชนก่อให้เกิดวัฒนธรรมการแบ่งปัน

5.2.2 วัฒนธรรมการแบ่งปันและเรียนรู้

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนที่ศึกษามีวัฒนธรรมการแบ่งปัน และเรียนรู้ (Sharing and learning culture) ในส่วนของวัฒนธรรมการแบ่งปัน เรื่องเล่าแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีการแบ่งปันกันในชุมชนทั้งการแบ่งปันสิ่งของอย่างผักพื้นบ้าน และการแบ่งปันความรู้ ซึ่งเห็นได้จากเรื่องเล่าของสุนิพร ที่ว่าผักพื้นบ้านที่ปลูกไว้ นอกจากเก็บกินในครอบครัว ก็เก็บฝาก แม่ ฝากพี่น้อง และเรื่องเล่าของศรวรรณ เรื่องการแบ่งปันความรู้ และต้นไม้

ก็รวมหลายอย่าง ปลูกผักพื้นบ้าน ปลูกผักป่า เขาก็มาขอ ก็หามาปลูกกัน
เขาก็มาแบ่ง ไปปลูก ก็บอกเขาวิธีทำกินเราก็บอกพวกเดียวกันบ้าง บางทีเขา
ก็มาดูเรา ทำอย่างไรกิน เราก็บอก ... เพราะเขาไม่เคยทำ คนแก่เขาพา เขา
ทำให้ดู เราก็กินเขา ไปกินของเขาอร่อย บอนดอง ก็เอะบอนไม้คัม ไม้
คั้น เขาก็บอก

ในส่วนของวัฒนธรรมการเรียนรู้ ชาวบ้านมีความกระตือรือร้น ในการเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้าน จากสภาพแวดล้อมธรรมชาติ จากเพื่อนบ้าน และฝึกฝนให้ตนเองมีทักษะ เพื่อเสริมความรู้ของตนเองในเรื่องผักพื้นบ้าน เพื่อให้สามารถเพาะปลูกให้มีบริโภคในครัวเรือน และได้จำหน่ายมีรายได้เหมือนเพื่อนบ้าน วัฒนธรรมการแบ่งปัน และเรียนรู้ของชาวบ้าน ได้รับผลมาจากวัฒนธรรมชุมชนที่มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน และแบ่งปันและพึ่งพาซึ่งกันและกัน ซึ่งวัฒนธรรมดังกล่าวเป็นลักษณะของวัฒนธรรมแบบความเป็นหนึ่งเดียวสูง(High-solidarity) และแบบสังคมสูง(High-sociability) ตามทฤษฎีวัฒนธรรมเชิงสังคมวิทยา (Sociology) ที่นำเสนอโดย Goffee และ Jones (1999) ที่สรุปไว้ว่า คนในสังคมนั้น ๆ จะมีแรงจูงใจในการปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม และเป็นสังคมมีการปฏิสังสรรค์ทางสังคม มีความเป็นมิตร จริงใจ เชื่อมมั่นซึ่งกันและกัน และมีการแบ่งปัน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างอิสระ

นอกจากนี้วัฒนธรรมการแบ่งปัน และการเรียนรู้ของชุมชนยัง ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อในศาสนาพุทธที่คนในชุมชนนับถือ เพราะผู้นับถือศาสนาพุทธเชื่อในเรื่องของการมีวิริยะ สร้างปัญญา และการแบ่งปัน และไม่ยึดติด ซึ่งจะเห็นได้ว่าชาวบ้านมีความพากเพียร (วิริยะ) ค้นคว้าเพื่อสร้างปัญญา และเป็นปัญญาในระดับที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยตนเอง และมีแนวทางการให้ (ทาน) ทั้งความรู้ และสิ่งของ ซึ่งเป็นการเสริมบารมีในปรัชญาพุทธศาสนา (สุทธิ ชโยดม. 2547)

5.2.3 วัฒนธรรมโครงสร้างครอบครัวไทย

สุดท้ายที่เห็นได้จากการศึกษาคั้งนี้ คือวัฒนธรรมของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของวัฒนธรรมโครงสร้างครอบครัว(Hierarchical orientation) ที่มีการจัดลำดับชั้น และการเชื่อฟังหรือปฏิบัติตามผู้อาวุโส หรือมีประสบการณ์สูงกว่า จากเรื่องเล่า แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านได้ความรู้ในเรื่องของผักพื้นบ้าน ทั้งการปลูก การบริโภค และการปรุงอาหารผักพื้นบ้าน จากญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว และผู้อาวุโส และมีประสบการณ์ในชุมชนซึ่ง สุนิพร และ บัณฑกร เล่าให้ฟังว่า ผู้ใหญ่บอกว่าอะไรกินได้ เขาก็จะจำไว้ และทำตาม ซึ่งรวมถึงเด็กรุ่นใหม่ในปัจจุบัน ถ้าพ่อแม่ไม่พาปฏิบัติก็จะละเลยไม่ปฏิบัติ ตามคำบอกเล่าของจันทร์ เล่าให้ฟังว่า

บรรพบุรุษปู่ย่าตายายพากันมาตั้งแต่ดำน้อย ๆ ... อะไรมากินหมดทุกอย่าง
อันไหนกินได้ เขาทำให้เรากิน เรากินหมด ... เด็กสมัยนี้ ไม่ค่อยกิน ไม่
เหมือนเด็กรุ่นก่อน พ่อแม่ทำอะไรให้กิน ก็กินหมด ...แม่เขาไม่กินไข่ ลูกก็
เลยไม่กินไข่ มันอยู่ที่พ่อแม่ด้วยนะ ถ้าพ่อแม่กินของพวกนี้ ลูกก็จะกินตาม
แม่เขากินไม่เป็น ลูกก็เลยไม่กิน

ซึ่งชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงใต้มีลักษณะของวัฒนธรรมแบบโครงสร้างครอบครัวที่เด็กจะเชื่อฟัง และทำตามผู้อาวุโสซึ่งถ้าพ่อแม่ และผู้ใหญ่สนใจเรื่องใด ปฏิบัติอย่างไรเด็กจะทำตาม ซึ่งตรงกับการศึกษาวัฒนธรรมไทยของ Atmiyanandana และ Lawler (2003) ที่มองว่าสังคมไทยเป็นสังคมลำดับชั้นที่มีการจัดอันดับตามอาวุโส ทรัพย์สินสมบัติ และเพศ ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Hofstede (1991) ที่พบว่าสังคมไทยเป็นสังคมแบบมีระดับอำนาจ (Power Distance) ในเรื่องของผักพื้นบ้าน ครอบครัวที่สนใจในเรื่องผักพื้นบ้าน จะเกิดการถ่ายทอดความรู้ยังรุ่นลูก แต่ครอบครัวที่พ่อแม่ไม่สนใจ ก็ขาดการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Coleman (1988) ที่กล่าวว่าครอบครัวที่มีลักษณะของโครงสร้างลำดับชั้น เช่นครอบครัวขยาย, และชุมชนดั้งเดิม (Traditional villages) จะมีความคาดหวังและพึงพา (Expectation and Obligation) จากผู้ที่อยู่เหนือกว่า

โดยสรุปวัฒนธรรมของชุมชนในทั้ง 2 อำเภอ มีวัฒนธรรมของ วัฒนธรรมชุมชน (Community spirit) และวัฒนธรรมการแบ่งปัน และการเรียนรู้ (Sharing and learning culture) และวัฒนธรรมโครงสร้างครอบครัวไทย (Hierarchical orientation) ซึ่งเป็นได้รับแรงเสริมสร้างมาจากชุมชนดั้งเดิม (Traditional villages) วัฒนธรรมไทยโดยรวม และศาสนาพุทธ ซึ่งวัฒนธรรมทั้ง 3 ลักษณะของชุมชนใน 2 อำเภอนี้มีผลต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้พื้นบ้านของชุมชนนี้ด้วย

5.3 กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในทั้ง 2 อำเภอ จะมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างกันตามชนิดของความรู้ที่ถ่ายทอด ดังนั้น กระบวนการถ่ายทอดความรู้ผักพื้นบ้านจะแยกตามชนิดความรู้ที่กล่าวในข้อ 5.1 ได้ตามเนื้อหาความรู้ ที่ทำการถ่ายทอด ซึ่งแบ่งได้เป็นการถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยวการ ถ่ายทอดความรู้เรื่องการบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน การถ่ายทอดความรู้เรื่องการ เพาะปลูกพืชผักพื้นบ้านและการถ่ายทอดความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้าน โดยในแต่ละเรื่องประกอบ ไปด้วยทั้ง 2 กระบวนการหลัก คือ กระบวนการถ่ายทอดและรับความรู้ และกระบวนการสร้างความ เข้าใจและการเรียนรู้

5.3.1 การถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว

การถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้านจะกล่าวรวมถึงการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการ รู้จักชนิดของผักพื้นบ้านทั้งในธรรมชาติ และที่ปลูกไว้ในสวนหรือรอบ ๆ บ้าน ซึ่งรวมถึงความรู้ใน การเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้าน

อันดับแรก การถ่ายทอดให้คนรุ่นลูกรุ่นหลานรู้จักชนิดพืชผักพื้นบ้านทั้งในธรรมชาติ และ ในพื้นที่ที่ทำการเพาะปลูก และรวมถึงการเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้านเหล่านั้น ทั้งในสมัยก่อนที่คนรุ่นตา-ยาย ถ่ายทอดความรู้ให้พ่อ-แม่ และปัจจุบันที่พ่อ-แม่ถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ต่อให้ลูก-หลาน มีกระบวนการ และวิธีการที่คล้ายคลึงกัน คือการบอกเล่าด้วยปากเปล่า นำเสนอของจริงให้เห็น และสาธิตการเก็บ เกี่ยวพืชเหล่านั้น โดยที่รุ่นพ่อรุ่นแม่ หรือวัยกลางคนที่มีอายุประมาณ 30-50 กว่าปี ได้เล่าให้ฟังว่า เขา ได้รู้จักชนิดของผักพื้นบ้าน ซึ่งส่วนมากเป็นผักในธรรมชาติ ในป่า และริมลำทางน้ำต่าง ๆ จากการ บอกเล่าของพ่อ-แม่ หรือเพื่อนบ้านที่เขาติดตามออกไปหาเก็บผักตามธรรมชาติมาเป็นอาหารของ คราวเรือน โดยเมื่อพบเจอพืชต้นใดที่เป็นอาหารได้ ผู้ใหญ่ก็จะแนะนำให้รู้จัก พร้อมทั้งบอกวิธีการเก็บ เกี่ยว และเก็บเกี่ยวพืชเหล่านั้นให้ได้เห็นว่าทำเช่นไร ซึ่งเห็นได้จากเรื่องเล่าของ บัณฑร ที่ว่า “...ก็ตาม แม่แก่ไปเก็บผัก เขาก็บอกว่าอะไรกินได้ กินไม่ได้ ก็จำ ๆ ไว้...” และคำบอกเล่าของ จันทร แสดงให้ เห็นว่า นอกจากจะได้ความรู้เหล่านี้จากพ่อแม่แล้วยังได้จากเพื่อนบ้าน หรือญาติ

“...เดินไหนก็เข้าป่า เข้าเราก็ตามเขาไปแล้ว ไปกับเขา เราก็รู้จัก มันแล้วแต่ นะ บางทีก็ไปกับญาติ ๆ ลุงป้าหน้าอาเขาไป เราก็ไปกับเขา เพราะบางทีแม่ เขาไปไม่ได้ ... เราตามเขาไป เขาเก็บ เราก็เก็บ ...”

ในส่วนของผู้รับความรู้ ก็มีความกระตือรือร้นในการให้ได้มาซึ่งความรู้ จากเรื่องเล่าข้างบน จะเห็นได้ว่า เมื่อเขาสู่วัยรุ่น หนุ่มสาว ชาวบ้านก็ต้องออกไปหาเก็บผักพื้นบ้านมาเป็นอาหาร โดยการออกไปหาเก็บผักนั้น ชาวบ้านต้องมีความกระตือรือร้นตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาจึงจะสามารถรู้จักผักพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ และวิธีเก็บ เนื่องจากต้องคอยฟังคำบอกเล่า และสังเกตการเก็บของผู้ใหญ่และทำตาม ซึ่งถ้าสังเกตไม่ดีอาจเก็บได้แตกต่าง ซึ่งหมายถึงได้ผักที่ไม่ดีพอ หรือไม่เหมาะสมในการบริโภค เช่นแก่ หรืออ่อนเกินไป หรือได้มาไม่ครบถ้วน ซึ่งเห็นได้จากคำบอกเล่าของบัณฑิตที่ว่า “... ก็ดูจากแม่ เขาทำอะไร ดัดตรงไหนมาทำอาหารก็ทำตามเขา ถามเขา ...” ส่วน ศรวรรณ เล่าว่า

“ ... ยายของแม่อีกทีนะ พาไปหาเก็บตามป่า ถ้าเป็นผักถอนก็ถอน เป็นผักตัดก็ให้ตัด อย่างบุกก็ถอนได้ แต่กระเจียวก็เอามีด เอาเลียมไปแซะ ... ถ้าใช้ลูกไปเก็บเขาคงตกทั้งรากทั้งโคน เพราะไม่เคยใช้เขา ...”

นอกจากสังเกตการณ์ และสอบถามจากพ่อแม่ หรือเพื่อนบ้านแล้ว ในปัจจุบันคนที่มีความสนใจในเรื่องของผักพื้นบ้าน ทั้งเพื่อเป็นอาหารในครอบครัว เพื่อสุขภาพ ลดค่าใช้จ่าย และสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว ยังมีความสนใจในการให้ได้มาซึ่งความรู้เรื่องผักพื้นบ้านจากการอ่านตามหนังสือ และเข้ารับการอบรม ตามคำบอกเล่าของบัณฑิต

“...ก็มิอ่านในหนังสือ อ่านแล้วก็จำเอา ... บ้างที่เราไม่รู้มันกินได้ ก็มาเห็นในหนังสือ ก็จำไว้ พอเจอก็ไปเก็บเอามา... อบรมก็ฟังมีมาที่นี้แหละ เขาก็แนะนำให้ปลูกผักพื้นบ้าน ถ้าเหลือกินก็เอามาขาย ... ”

ส่วนในรุ่นลูก ความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้านที่เด็กรุ่นใหม่ในปัจจุบันนี้ได้รับการถ่ายทอดจะเป็นความรู้ชนิดของผักพื้นบ้านที่ปลูกอยู่ในสวน และพื้นที่รอบ ๆ บ้านเนื่องจากในปัจจุบันพื้นที่ป่าและแหล่งน้ำธรรมชาติถูกทำลาย ทำให้พืชผักธรรมชาติถูกทำลายไปด้วย ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ให้เด็กรุ่นใหม่ในปัจจุบัน ยังเป็นลักษณะการบอกปากเปล่าเช่นเดิม แต่ไม่ใช่ในบริบทของการดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ที่ลูกไปหาอาหารเพื่อครอบครัว และเด็กในปัจจุบันไม่ได้ขนขวายให้ได้มาซึ่งความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เนื่องจากเด็กและคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันไปโรงเรียนและไปทำงานนอกหมู่บ้าน ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้คนรุ่นใหม่จึงเป็นความตั้งใจของผู้ใหญ่ที่จะสอนให้ได้ เด็กรู้จักผักพื้นบ้าน โดยส่วนมากจะพยายามชักชวนให้เด็กและคนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม

ที่เกี่ยวข้องกับผักพื้นบ้าน เช่นการทำสวน การเก็บผักมาบริโภคในครัวเรือนของผู้ใหญ่ และการเก็บผักมาจำหน่าย แล้วผู้ใหญ่จะบอกเล่าความรู้เหล่านั้น ซึ่งเห็นได้จากคำบอกเล่าของพิสมัย

“...ก็จะบอกเขาว่าที่แม่ปลูกไว้มันกินได้ ก็บอกเขา ๆ ก็จะมีจัก เริ่มรู้จักหลายอย่าง อะไรกินได้ ขายได้ เวลาไปเก็บผักนะ อย่างผักหนามในหัวก็บอกเขา เขาไปในสวนกับเราด้วย ใช้เขาทำไรก็ได้ทำได้ เพราะเขาโตแล้ว ใช้หิบบอะไร ...เขาก็ไปกับเราหมดแหละ ... ก็บอกเขาว่าเก็บผักมานี้ ควรจะเด็ดเอาแค่อ่อน ก็บอกเขาตั้งแต่วิธีเก็บจากต้นเลยอะไรอย่างนี้ ...”

ส่วนที่ 2 กระบวนการสร้างความเข้าใจและการเรียนรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้าน และการเก็บเกี่ยว จะเป็นไปในลักษณะของการสังเกตการณ์และการฝึกฝนด้วยตนเอง บังอร เล่าว่าจะตัดยอดหอย เป็นให้ได้ส่วนที่เหมาะสมในการมาบริโภคต้องฝึกตัด และสังเกตเพราะแต่ละต้นให้เหมือนกัน

“... เราหัดตัด เขาใช้ให้เราตัดนะ ต้องตัด ไม่มีทางเลือก แล้วเราก็จะรู้ว่ายอดหอยมันอ่อนแค่ไหน แก่แค่ไหน แล้วต่อมาดูก็รู้แล้ว ก็จำเอาไว้ยอดลักษณะนี้เขาก็บอกเราก่อน แล้วก็ให้ตัดเอง ที่รู้ดีที่สุดคือให้ตัดเอง เพราะบอกอย่างเดียวกันก็ไม่รู้หรอก ต้องไปตัดเองถึงรู้ ว่าต้องตัดทั้งขนาดนี้ อ่อนมันหายไปหมดก็จะเหลือแต่ยอดแก่ ก็รู้ตอนนี้แหละ...”

โดยสรุปการถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว ในส่วนของกระบวนการถ่ายทอด และได้มาซึ่งความรู้ ทั้งในสมัยก่อน และเด็กและคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน เกิดขึ้นผ่านกระบวนการบอกเล่าของพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ และเพื่อนบ้าน โดยกระบวนการของผู้ใหญ่รุ่นพ่อแม่หรือตายาย เกิดผ่านกิจกรรมการไปเก็บผักพื้นบ้านในธรรมชาติเพื่อมาเป็นอาหารในครอบครัว และค้นหาความรู้เพิ่มเติมจากการศึกษาเอกสาร แต่สำหรับเด็กและคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันเกิดจากความตั้งใจของพ่อแม่ที่ถ่ายทอดความรู้นี้ให้ลูกหลาน และผู้รับความรู้ยังไม่สนใจค้นหาความรู้เพิ่มเติม ซึ่งจะเห็นได้ว่ากระบวนการถ่ายทอดและรับความรู้ในเรื่องผักพื้นบ้านของทั้ง 2 อำเภอ มีทั้ง 3 กิจกรรมคือ 1) กระบวนการพิจารณาลักษณะความรู้ ผู้ให้ความรู้มีการพิจารณาความรู้ที่จะถ่ายทอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถ่ายทอดความรู้ให้คนรุ่นใหม่ ที่ผู้ถ่ายทอดพิจารณาเลือกความรู้ หรือชนิดผักที่ใกล้เคียงกับผู้รับความรู้ นั่นคือผักในสวนของตนเอง ผักที่ตนเองเก็บมาบริโภค และจำหน่าย 2) การถ่ายทอดความรู้ จะเน้นไปที่การสื่อสารผ่านกิจกรรมทางสังคม ได้แก่การไปเก็บผักเพื่อการบริโภค

และกิจกรรมการส่งผักเพื่อจำหน่าย ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้แฝงตามการนำเสนอของ Nonaka (1994) และ 3) การได้มาซึ่งความรู้ ของผู้รับความรู้เกิดขึ้นผ่าน 2 กระบวนการหลัก คือ กิจกรรมทางสังคม และการผสมผสาน (Combination) นั่นก็คือ การรวบรวมความรู้จากการสอบถามผู้รู้ และเอกสาร ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการรวบรวมความรู้เด่นชัดที่ผู้รับความรู้ต้องไปเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และสร้างความรู้เฉพาะของตนเองขึ้นมา ซึ่งก็คือกระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้ ซึ่งเกิดขึ้นผ่านกระบวนการสังเกตการณ์และฝึกฝน ซึ่งจัดได้ว่าเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความเข้าใจและตีความหมาย (Sense making and interpretation) ตามการนำเสนอของ Wathne, Roos and Krongh(1996) และกระบวนการเรียนรู้ ในด้านของการสร้างความรู้ความสามารถ (Competency) ตามการศึกษาของ Handy (1995)

5.3.2 การถ่ายทอดความรู้เรื่องการบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน

ความรู้ และความสามารถในการบริโภค และปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน ไม่ใช่ความรู้ระดับรับรู้ หรือความรู้ประเภทรับรู้ (Declarative knowledge) ที่ได้มาจากการบอกเล่า แต่เป็นความรู้ในระดับที่เป็นความสามารถ หรือทักษะที่ต้องการการฝึกฝนทั้งการบริโภค และการปรุงอาหารที่ต้องมีการฝึกฝน ในเรื่องการบริโภคผักพื้นบ้าน พ่อแม่จะถ่ายทอดความรู้เรื่องนี้ให้รุ่นลูก ด้วยการปฏิบัติจริง คือ การทำอาหารนั้นให้ลูกได้ฝึกบริโภคผักพื้นบ้าน โดยที่คนวัยผู้ใหญ่ฝึกบริโภคผักพื้นบ้านเนื่องจากไม่มีทางเลือกในการเลือกอาหารบริโภค ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลายคนได้เล่าตรงกันว่าครอบครัวทำอะไรให้กินก็ต้องกิน เพราะไม่สามารถไปหาซื้ออาหารได้ และไม่มีเวลาที่จะไปทำอาหารเฉพาะให้กับแต่ละคนในครอบครัวได้ เนื่องจากมีภาระต้องทำนา หรือเลี้ยงคูน้อง

นอกจากนี้การฝึกบริโภคผักพื้นบ้านยังสัมพันธ์กับการปรุงอาหารด้วย ต้องปรุงให้สอดคล้องกับความชื่นชอบ หรือพฤติกรรมบริโภค เช่นผักชนิดใดควรนำไปบริโภค หรือปรุงเป็นอาหารอะไร เช่นบอน และหอย จะการแกงแบบเฉพาะเพื่อให้มีรสชาติอร่อย ซึ่งเห็นได้จากคำบอกเล่าของ อรรพรรณ ที่เดิมไม่เคยกินผักบ้างชนิดเพราะมีรสขม แต่เมื่อย้ายมาอยู่กับสามี ทางแม่สามีฝึกให้กินด้วยการปรุงผักชนิดเดียวกันแตกต่างจากที่เคยกิน ก็กินเป็น และมีความอร่อยกับผักชนิดนั้น ๆ

ส่วนการฝึกให้เด็กบริโภคผักพื้นบ้าน จะต้องมีการปรุงผักพื้นบ้านให้สอดคล้องกับพฤติกรรม ความชอบของเด็ก ที่กินอาหารแบบอาหารรุ่นใหม่ที่ไม่ใช่อาหารพื้นบ้าน เช่นกินอาหารทอด อาหารผัด และแกงจืด เนื่องจากการบริโภคของเด็กในปัจจุบันเร่งรีบ และบริโภคอาหารที่โรงเรียนเนื่องจากไปเรียนหนังสือ ซึ่งพิจารณาได้จากคำบอกเล่าของ อรรพรรณ

“...คนลึกลับก็จะกินแต่พวกของซื้อ หนูอย่าง ไก่อย่าง เราก็บอกเขาให้พากันกิน ผักบ้างนะ...อย่างผักแกง มันไม่กินเยอะกินน้อยก็ยังดี ก็ต้องพยายามเก็บผัก ... อย่างผักหวานก็เก็บยอดผักหวานมาไว้ในตู้ ก็เอาออกมาเด็ดทอดกับไข่ แต่จะให้เอามาวุ้นกินไม่มี ก็อาศัยกินกับไข่ คัมจิดแบบนี้ก็ใส่ไป คำถึง อย่างนี้ ...”

อย่างไรก็แล้วแต่ เด็กและคนรุ่นใหม่ในทั้ง 2 อำเภอ ก็ได้รับการฝึกฝนให้บริโภคผักพื้นบ้าน ด้วยการบริโภคอาหารพื้นบ้านด้วย พิสมัยได้เล่าให้ฟังว่า เขาได้ฝึกลูกของเขาให้กินพวกแกงจืดเห็ด เห็ดใบชะพลูด้วย ก็ต้องฝึกให้เขาได้กินอาหารแบบเดียวกับที่พ่อแม่กินด้วย

ในส่วนของการปรุงอาหารพ่อแม่ถ่ายทอดความรู้ในการทำอาหารให้ลูกทั้งรุ่นลูก ทั้งรุ่นตา-ยาย ถ่ายทอดให้รุ่นแม่ และรุ่นแม่ปัจจุบันนี้ถ่ายทอดให้ลูก หรือคนรุ่นใหม่ จะทำการถ่ายทอดความรู้นี้ ด้วยการทำให้ดู และบอกวิธีทำให้ลูกหลาน ส่วนลูกก็ใช้วิธีจำเอาไว้ และเมื่อจะปรุงอาหารได้ ที่ไม่รู้วิธีทำ ก็ใช้วิธีไปสอบถามผู้ใหญ่ที่เคยทำ พรพรรณ เล่าให้ฟังว่า มีคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้านมาดูวิธีการปรุงอาหารและถามวิธีการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านหลายชนิด ที่มีวิธีการทำที่ยาก เช่น การแกงจืดเห็ด เห็ดบก เห็ดกล้วยดิบ เป็นต้น นอกจากการที่ต้องใส่ใจไปสอบถามผู้ใหญ่แล้ว พิสมัยเล่าว่า ถ้าอยากปรุงอาหารเป็น ก็ต้องสังเกตจากอาหารที่กินด้วยว่า มันมีอะไรอยู่ในอาหารนั้นบ้าง จากการเห็น กลิ่น หรือรสชาติอาหาร และอรพรรณได้เล่าเพิ่มเติมว่า การปรุงอาหารต้องมีการฝึกฝน และดัดแปลงให้เหมาะสมกับแต่ละคน จึงปรุงอาหารได้ดี และอร่อยส่วนการสอนให้เด็กปรุงอาหาร ทั้งพิสมัย และพรพรรณได้เล่าว่า เราต้องให้เด็กมาหัดทำ ด้วยการลงมือทำให้เขาดู แล้วให้เขาลองทำตาม และให้เขาทำบ่อย ๆ ก็จะทำได้

ซึ่งจากเรื่องเล่า ทำให้เห็นว่าการถ่ายทอดความรู้ เรื่องการบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านเกิดจากการปฏิบัติจริง หรือสาธิตการปรุงอาหาร หรือเทียบได้กับกระบวนการภายนอก (Externalisation) ที่เป็นกระบวนการนำความรู้ที่มีแฝงอยู่ในตัวผู้รู้ออกมาเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน (Nonaka, 1994) ส่วนในเรื่องของการรับความรู้ของผู้สนใจใฝ่หาความรู้ เกิดขึ้นจากการกระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้ เกิดขึ้นผ่านกระบวนการสอบถาม สังเกตการณ์ และฝึกฝน ซึ่งเป็นกระบวนการภายใน (Internalisation) ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ และการสร้างความเข้าใจและการตีความหมายเพื่อสร้างความเข้าใจของตนเอง ตามการศึกษาของนักวิจัยหลายท่าน เช่น Boisot (2002) และ Albino, Garavelli and Schiuma (1999) ซึ่งผู้รับความรู้จะได้รับได้เฉพาะความรู้ประเภท

รับรู้ ที่ไม่ได้แสดงถึงความสามารถในการกระทำ (Nahapiet and Ghoshal, 1998) ซึ่งผู้รับความรู้จะต้องนำไปฝึกฝนเพื่อค้นหาทักษะ และความสามารถเฉพาะตัว และใช้ได้จริง (Ryle, 1949) ดังนั้นหลังจากที่ผู้รับความรู้ได้ฝึกฝน หัดปรุงอาหารจนมีความชำนาญ และได้สูตรเฉพาะตัวขึ้นมา

5.3.3 การถ่ายทอดความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน

จากที่ชาวบ้านใน 2 อำเภอได้เล่าเรื่องของผักพื้นบ้านให้ผู้วิจัยได้ฟัง แสดงให้เห็นได้ว่าในช่วงระยะเวลาประมาณ 10 กว่าปีที่ผ่านมา การถ่ายทอดความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้านสู่คนรุ่นใหม่เป็นสิ่งจำเป็น หรือสำคัญ เนื่องจากผักพื้นบ้านในธรรมชาติได้เริ่มหมดไปพร้อมกับพื้นที่ป่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ และการเรียนรู้เรื่องการปลูกผักพื้นบ้านของคนวัยกลางคนขึ้นไป กับคนรุ่นใหม่วัยเด็กจึงต่างกันพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบท เนื่องจากคนวัยกลางคนขึ้นไปยังมีโอกาสได้เรียนรู้ และรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องนี้จากพื้นที่ป่า จากวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน แต่ในขณะที่คนรุ่นใหม่ต้องเรียนรู้เรื่องนี้จากการจัดกิจกรรม หรือจัดฉากการถ่ายทอดความรู้นี้ให้เขาเหล่านั้น โดยเฉพาะ

การถ่ายทอดความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้านของคนรุ่นเก่า หรือวัยกลางคนเป็นต้นไป เกิดขึ้นจากคำแนะนำที่ผู้ใหญ่บอกให้ขณะที่ออกไปเก็บผักพื้นบ้านในธรรมชาติด้วยกัน สรรวณเล่าให้ฟังว่า พอพบต้นที่เราอยากได้มาปลูกที่บ้าน ขยาก็จะแนะนำการขุดมาปลูก ส่วนการเพาะปลูกก็ต้องมีการเรียนรู้จากธรรมชาติ ว่าต้นไม้นั้นใดควรปลูกแบบไหน อย่างไร ซึ่งบัณฑิต ได้เล่าว่า เขารู้ว่าต้นไหนจะต้องเอามาปลูกฤดูไหน ปลูกบริเวณไหนของสวน หรือภูมิประเทศอย่างไรและต้องดูแลอย่างไร ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการสังเกตธรรมชาติ และธรรมชาติของพืชผักนั้น ๆ

“... ก็ปลูกเรื่อย ๆ ... ก็ไล่ไปเป็นล็อก ๆ ... ตรงไหนว่าง โลง ก็ไล่ผสมผสานกันไป ก็คิดว่าตรงไหนน่าใส่ผักก็ไล่ไป ตรงไหนน่าใส่ผักหวานก็ไล่ไป อย่างผักหวานก็อยู่ที่ดอนหน่อยไม่จำจนเกินไป อย่างผักกูดก็ต้องซำกับเขาหน่อย มีน้ำหน่อยก็ไม่เป็นไร ... (บังอร)

ในปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้ และการได้มาซึ่งความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน จะได้มาจากกิจกรรมส่งเสริมและรณรงค์เรื่องผักพื้นบ้าน ขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เขาทำงานในชุมชน เช่นการศึกษาดูงาน การอบรม และการปฏิบัติงานสร้างสรรค์ทางสังคมของชาวบ้านซึ่งพิสมัย และจันทิมา เล่าให้ฟังว่า เมื่อมีโครงการส่งเสริมผักกินยอดอย่างยั่งยืน มีการไปศึกษาดูงาน ชาวบ้านก็มีการ

สนใจเรื่องผักพื้นบ้าน และนำมาปลูกไว้ที่บ้าน และมีการจัดกิจกรรมให้สมาชิกได้พูดคุยเรื่องนี้เพื่อเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้สมาชิกยังได้ความรู้เรื่องนี้จากการศึกษาเอกสารซึ่งบันทึกเล่าว่าผักหลายชนิดเขาเพิ่งมารู้ว่ากินได้เมื่อพบเห็นในหนังสือ และเมื่อเขาพบเจอต้นนั้น ๆ ที่ไหนก็จะเอามาปลูกไว้ที่สวนตัวเอง และสังเกตการณ์ เรียนรู้จากในสวนตนเอง

ส่วนการถ่ายทอดความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้านให้คนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน เกิดขึ้นในส่วนของกระบวนการถ่ายทอดความรู้เท่านั้น คนรุ่นใหม่ยังไม่มีภาวะกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้ เพื่อได้รับความรู้ และการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ในตัวตนของตนเอง โดยกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากผู้ใหญ่ ซึ่งส่วนใหญ่ คือแม่เป็นผู้ถ่ายทอด ด้วยการชักชวนลูกให้เข้าไปช่วยงานในสวน เพื่อให้ลูกของตนได้เห็น ซึ่งเห็นได้จากคำบอกเล่าของ พิสมัย

ก็จะบอกเขาว่าที่แม่ปลูกไว้มันกินได้ ก็จะบอกเขา ๆ ก็จะรู้จัก ... เวลาไปเก็บผักนะ อย่างผักหนามในห้วยก็บอกเขา เขาไปในสวนกับเราด้วย ใช้เขาทำอะไรก็ได้ ... ก็เริ่มสอนแล้ว ก็บอกเขาว่าเก็บผักมานี้ ควรจะเด็ดเอาแค่อ่อน ก็บอกเขาตั้งแต่วิธีเก็บจากต้นเลยอะไรอย่างเนี่ย...

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นได้ว่า การถ่ายทอดความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้านจากผู้รู้ หรือผู้ใหญ่มาสู่เด็กในรุ่นก่อนกับรุ่นปัจจุบันนั้นแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของชุมชน คนรุ่นกลางคนได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องนี้จากผู้ใหญ่นำมาเมื่อไปเก็บผักพื้นบ้านในธรรมชาติ ซึ่งเป็นลักษณะของกระบวนการทางสังคม (Socialisation) ที่เป็นการแบ่งปันประสบการณ์ในกิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวัน ในส่วนผู้รับความรู้เองก็ขนขวายหาความรู้จากการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมผักพื้นบ้าน ได้มีการศึกษาดูงาน อบรมการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการศึกษาจากเอกสาร ซึ่งเทียบได้กับกระบวนการผสมผสาน (Combination) ที่รวบรวมความรู้แบบเด่นชัดเข้ามาไว้เป็นปัจจัยในการสร้างความรู้แฝง (Nonaka, 1994) ในส่วนของการเรียนรู้ ได้เรียนรู้จากการสังเกตการณ์จากธรรมชาติจากการฝึกฝนทำในสวนของตนเองซึ่งเป็นกระบวนการภายใน (Internalisation) ที่เป็นการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจ และความรู้แฝงในตนเอง (Nonaka, 1994) ด้วยการใช้ความรู้ชัดแจ้ง (Ryle, 1949; Brown and Duguid, 1998) ส่วนคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้ จะรับจากแม่บอกกล่าวเมื่อไปช่วยทำสวน โดยคนรุ่นใหม่ยังไม่สนใจในกระบวนการได้รับความรู้ และการเรียนรู้

5.3.4 การถ่ายทอดความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้าน

จากเรื่องเล่าแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาวิจัยมีการค้าขายผักพื้นบ้านมาเป็นเวลานาน โดยเป็นการขายผักพื้นบ้านในตลาดท้องถิ่น และซื้อขายกันในหมู่บ้าน แต่ต่อมา มีการขยายตลาดผักพื้นบ้านเป็นตลาดสีเขียวที่มีการขายเฉพาะผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการตลาดผักพื้นบ้านจึงมีทั้ง 2 ส่วน นั่นคือการถ่ายทอดความรู้การตลาดผักพื้นบ้านในตลาดท้องถิ่นเกิดขึ้นผ่านกระบวนการดำเนินชีวิต หรือการทำงาน ที่มีการเก็บผักตามฤดูกาลที่มีจำนวนมากมาขายให้ผู้รับซื้อในหมู่บ้าน แล้วนำไปจำหน่ายที่ตลาดในเมือง ซึ่งการขายผักพื้นบ้านแต่ละชนิดจะมีวิธีการทำผัก หรือแปรรูปที่แตกต่างกัน โดยชาวบ้านได้เรียนรู้จากการขาย และการบอกกล่าวของผู้รับซื้อ ซึ่งเห็นได้จากการบอกเล่าของบังอร ที่ว่า “... ก็มีหน่อไม้ป่าพอขายได้ ... แต่ก่อนต้องไปขายที่อำเภอพนมสารคามโน้น ก็ต้ม ไปหามาต้ม เผา ปอก หรือทำเป็นหน่อไม้ดอง ก็ไปส่งขายที่อำเภอพนมสารคาม... ” จะเห็นได้ว่าความรู้เรื่องนี้ได้มาด้วยการยึดจับความรู้ทางการปฏิบัติ เพราะได้ความรู้จากการดำเนินงาน (Wiig, 1999)

ส่วนการทำผักพื้นบ้านขายให้ตลาดสีเขียว จะมีความแตกต่างในการเตรียมผัก ซึ่งชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรรมอินทรีย์ จะได้รับความรู้เรื่องนี้จากเจ้าหน้าที่ ซึ่งเป็นการได้ความรู้ในกระบวนการผสมผสาน (Combination) จากโมเดลการสร้างความรู้ของ Nonaka (1994) นอกจากนี้ ชาวบ้านยังได้ความรู้จากการสังเกตการณ์ในการขายผักกับผู้บริโภค แล้วนำมาบอกให้สมาชิกผู้ส่งผักจำหน่ายรับรู้รวมทั้งการบอกต่อ ๆ กันที่เป็นการแบ่งปันความรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ (Knowledge capture) จากการทำงาน และสังเกตการณ์ ตามเทคนิคการยึดจับความรู้ของ Wiig (1999) และกิจกรรมทางสังคมจากโมเดลการสร้างความรู้ของ Nonaka (1994) จากความรู้ที่ได้รับมาได้นำไปใช้ในกระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้ด้วยการนำไปประยุกต์ใช้ และฝึกทักษะเพื่อให้ได้ผักที่ตรงตามความต้องการของตลาด ซึ่งเห็นได้จากการบอกเล่าของ สุดา

“... ตอนหลังให้ทางศูนย์รวมผักเป็นคนแจ้งสมาชิก ว่าผักเขามีคุณภาพ ไม่มีคุณภาพ 1 2 3 4 5 คืออะไร ต้องปรับปรุงอะไรให้มีคุณภาพ ... แต่ก่อนให้เขากำมา มันก็มีแก่ ๆ มาด้วย ... คำลึงแก่เกิน แด้วแก่ ชำเวลาชำมันก็เป็นน้ำตาลไหม้ ใหม้ต้องทิ้งขายไม่ได้ ต้องแจ้ง เก็บผักเก็บอย่างไรเราอยากให้เขาเห็นผัก แคบออกอย่างเดียวไม่เข้าใจ ...”

ส่วนเด็กและคนรุ่นใหม่ได้มีส่วนเข้ามารับความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้านจากการได้เห็นพ่อแม่ นำผักพื้นบ้านไปขายให้คนรับซื้อผักในหมู่บ้าน หรือศูนย์รวมผักของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ซึ่งนักวิจัยได้สังเกตเห็นว่า สมาชิกส่งผักให้ศูนย์มักจะมากับลูกชาย หรือลูกสาววัยประมาณ 7-12 ปี ลูก ๆ ก็ได้เห็นการจัดแต่งผักและการบรรจุผักเพื่อเตรียมจำหน่าย รวมทั้งได้ยินการพูดคุยเรื่องการจำหน่ายผัก และได้ลงมือช่วยทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านั้นด้วย ซึ่งการรับความรู้เรื่องตลาดผักของเด็ก ๆ เหล่านี้เป็นกระบวนการรับความรู้ในกระบวนการทางสังคมตามโมเดลการสร้างความรู้ของ Nonaka (1994) และจากการยืดยับความรู้ทางการปฏิบัติของ Wiig (1999) ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ของเด็ก ๆ ด้วยเนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ ซึ่ง Jackson (1993) ได้สรุปไว้ว่ากระบวนการเรียนรู้ คือกระบวนการด้านการรับรู้ (Cognitive approach) และสร้างความเข้าใจด้วยกิจกรรม และวิเคราะห์

จากเรื่องเล่า และการสังเกตการณ์ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การถ่ายทอดความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้านทั้งในสมัยก่อนและในปัจจุบันที่มีการถ่ายทอดให้เด็กรุ่นใหม่ เกิดขึ้นผ่านการดำเนินกิจกรรมของชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคม และการดำเนินงาน ซึ่งเป็นการได้รับความรู้ทางการปฏิบัติ นอกจากนั้นกลุ่มสมาชิกเกษตรกรอินทรีย์ที่จำหน่ายผักพื้นบ้านให้กลุ่มฯนำไปจำหน่ายที่ตลาดสีเขียว ยังได้รับความรู้จากการอบรม หรือเอกสาร ที่เป็นการรับความรู้แบบผสมผสาน (Combination) ส่วนการเรียนรู้ และสร้างความเข้าใจ ได้เกิดขึ้นผ่านการเรียนรู้จากการทำงาน (Learning by doing)

จากการวิเคราะห์ข้อมูลลงความเห็นได้ว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของ 2 อำเภอเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ หรือเรียกได้ว่าวัฒนธรรมการเรียนรู้ ที่ชุมชนได้สร้างขึ้นมาเพื่อส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้านทั้งเพื่อบริโภคในครอบครัว และการเป็นพืชเศรษฐกิจ

5.4 บทสรุป

โดยรวมในบทนี้ ได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นเรื่องเล่าเรื่องผักพื้นบ้านของชาวบ้านใน 2 อำเภอในจังหวัดฉะเชิงเทรา และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ประเด็น คือ 1) ความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน 2) วัฒนธรรมชุมชน และ 3) กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน โดยความรู้เรื่องผักพื้นบ้านจำแนกได้เป็น 4 องค์ความรู้ คือ ความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้าน และการเก็บเกี่ยว ความรู้เรื่องการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน ความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้าน ซึ่งความรู้เหล่านี้จัดเป็นความรู้ท้องถิ่น และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีการ

สะสมมาหลายช่วงคนและสัมพันธ์กับบริบททางสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป และความรู้ส่วนมากเป็นความรู้แบบแฝง (Tacit knowledge) ที่เกี่ยวข้องกับความรู้เพื่อการดำเนินการ (Procedural knowledge) ในเรื่องของวัฒนธรรมชุมชน ทั้ง 2 อำเภอมีวัฒนธรรมความเป็นชุมชน วัฒนธรรมการแบ่งปัน และวัฒนธรรมครอบครัวไทย ที่มีผลต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ทั้ง 3 กระบวนการ—การถ่ายทอดความรู้จากผู้ใหญ่ การได้รับความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ของผู้รับความรู้ ซึ่งทั้ง 3 กระบวนการ มุ่งเน้นไปที่วิธีการบอกเล่าด้วยปากเปล่า การสังเกตการณ์ การฝึกฝนด้วยตนเองแต่คนรุ่นใหม่เริ่มมีการศึกษาค้นหาความรู้จากการไปศึกษาดูงาน รับการฝึกอบรม และการศึกษาเอกสารบ้าง ซึ่งปรากฏการณ์(Phenomena) เหล่านี้จะใช้เป็นข้อมูลในการเสนอโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้านสำหรับชุมชนภาคตะวันออก ซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป

บทที่ 6

โมเดลการถ่ายทอดความรู้ผักพื้นบ้าน ภาคตะวันออก

ในบทนี้จะนำเสนอโมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออก บนพื้นฐานของปรากฏการณ์ (Phenomena) เรื่องการถ่ายทอดและการเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา ผ่านการเล่าเรื่องของชาวบ้านในพื้นที่และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย ที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 5 โดยโมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของภาคตะวันออกของประเทศไทยจะครอบคลุมทั้งกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และปัจจัยสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ และตอบคำถามการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

6.1 กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน

โมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออก นำเสนอบนพื้นฐานของสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชนในภาคตะวันออก ที่ได้มีการศึกษาจากชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทราที่มีความสนใจในการบริโภคผักพื้นบ้าน และใช้ผักพื้นบ้านเพื่อสร้างรายได้ให้ครอบครัว ด้วยเล่าเรื่องการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย ซึ่ง สรุปการค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้ และโมเดลมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

6.1.1 ความรู้และการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชน

จากการวิเคราะห์ข้อมูล เห็นได้ว่า ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในทั้ง 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นความรู้ที่เกิดจากการทำงาน การสังเกต และการเรียนรู้จากผู้อื่น และสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับตนเอง ซึ่งตามหลักการสร้างความรู้ของ Sanchez (1997) ความรู้เหล่านี้เปรียบได้กับความรู้เพื่อการปฏิบัติงาน (Procedural knowledge) ที่เกิดขึ้นได้จากการปฏิบัติงานประจำในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เป็นความเข้าใจ และทักษะที่จะใช้เพื่อการดำเนินงาน ความรู้เหล่านั้นสามารถแบ่งได้เป็น 4 กลุ่มความรู้ คือ ความรู้ชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว ความรู้เรื่องการบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้านและความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้าน โดยความรู้ส่วนมากเป็นความรู้ท้องถิ่นที่เกิดการสะสมจากประสบการณ์ และการสังเกตการณ์ของคนในท้องถิ่น ในสภาพแวดล้อมท้องถิ่น และถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งตรงกับลักษณะของความรู้ท้องถิ่นที่สรุปไว้โดย Sefa Dei, Hall and Rosenberg (2000) และ Obomsawin (2001) แต่จาก

การวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่า ความรู้บางส่วนเป็นความรู้ประเภทรับรู้ (Declarative knowledge) ที่ได้จากเอกสาร และการศึกษาดูงาน เช่น ความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้าน และการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน

ในส่วนของการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของทั้ง 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้แยกได้เป็น 2 กระบวนการหลัก ๆ คือ การถ่ายทอดและการรับความรู้ และกระบวนการสร้างความเข้าใจและการเรียนรู้ โดยการถ่ายทอดความรู้ และการเรียนรู้ของคนรุ่นเก่าหรือวัยกลางคนจะมีความแตกต่างจากกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่พวกเขากำลังถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ให้เด็ก และคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันเนื่องจากสภาพแวดล้อมเปลี่ยน แต่โดยลักษณะของความรู้ที่เป็นความรู้ท้องถิ่นเช่นเดิม กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของ 2 รุ่นก็ยังยึดในรูปแบบหลักที่เหมือนกัน ตารางที่ 6.1 แสดงข้อมูลสรุปกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของ 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา

ตารางที่ 6.1 สรุปกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา

ชนิดความรู้	กระบวนการถ่ายทอด	การรับความรู้	กระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้
ชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว	ในรุ่นของผู้ใหญ่ - การบอกเล่าด้วยปากเปล่า - นำเสนอ และสาธิตของจริง ในคนรุ่นใหม่ - การบอกเล่าด้วยปากเปล่า - การมีส่วนร่วมรับรู้ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง	ในรุ่นของผู้ใหญ่ - รับฟังการบอกเล่า - การสังเกตการณ์ - ศึกษาเอกสาร - อบรม	ในรุ่นของผู้ใหญ่ - การสังเกตการณ์และฝึกฝน -

ตารางที่ 6.1 (ต่อ)

ชนิดความรู้	กระบวนการถ่ายทอด	การรับความรู้	กระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้
การบริโภค และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน	ในรุ่นของผู้ใหญ่ - สาธิตของจริง ในคนรุ่นใหม่ - สาธิตของจริง	ในรุ่นของผู้ใหญ่ - สอบถาม - การสังเกตการณ์	ในรุ่นของผู้ใหญ่ - การสังเกตการณ์ - ฝึกบริโภค และปรุงอาหาร - ทดลองทำ ในคนรุ่นใหม่ - การสังเกตการณ์ - ฝึกบริโภค และปรุงอาหาร
การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน	ในรุ่นของผู้ใหญ่ - สาธิตของจริง - บอกเล่า - กิจกรรมรณรงค์/พูดคุย ในคนรุ่นใหม่ - การทำงานกับผู้ใหญ่	ในรุ่นของผู้ใหญ่ - การพูดคุย - เข้าอบรม/ดูงาน - ศึกษาเอกสาร	ในรุ่นของผู้ใหญ่ - สังเกตการณ์การทำงาน - ฝึกทำ - เรียนรู้จากธรรมชาติ
การตลาดผักพื้นบ้าน	ในรุ่นของผู้ใหญ่ - กิจกรรมประจำวัน - กิจกรรมโครงการส่งเสริมฯ ในคนรุ่นใหม่ - ช่วยงานผู้ใหญ่		ในรุ่นของผู้ใหญ่ - การทำงาน

จากข้อมูลในตารางข้างต้น แสดงให้เห็นว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา ภาคตะวันออกของประเทศไทย มีกระบวนการถ่ายทอดเช่นเดียวกับการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นแขนงอื่น ๆ ที่นักวิจัยหลายท่าน เช่น Sefa Dei, Hall and Rosenberg (2000) Obomsawin (2001) และ Storey (2005) ได้ศึกษาไว้คือ เป็นการถ่ายทอดความรู้ของคนในครอบครัว หรือชุมชนผ่านวิถีการดำเนินชีวิต เป็นการบอกเล่า และเรียนรู้จากการสังเกตการณ์

และฝึกฝนของตนเอง ประกอบกับชุมชนดังกล่าวมีความสนใจในเรื่องผักพื้นบ้าน และมีกิจกรรมส่งเสริมการบริโภคผักพื้นบ้าน กระบวนการถ่ายทอดความรู้จึงขยายมากขึ้นในเรื่องของการแสวงหาความรู้ การได้มาซึ่งความรู้ด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมรณรงค์ การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ และการศึกษาจากเอกสาร

6.1.2 สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมชุมชน

จากคำบอกเล่าของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมของชุมชนในทั้ง 2 อำเภอ มีลักษณะความเป็นอยู่แบบชุมชนชนบท ถึงแม้คนรุ่นใหม่ จะออกไปทำงานนอกบ้าน ซึ่งส่วนมากเป็นโรงงานอุตสาหกรรมในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดใกล้เคียง แต่ชุมชนยังมีวัฒนธรรมชุมชน วัฒนธรรมโครงสร้างครอบครัวไทย และมีวัฒนธรรมการแบ่งปัน ที่สนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีการกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้ และการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ และความชำนาญ ซึ่งสรุปได้ดังตารางที่ 6.2

ตารางที่ 6.2 วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา

วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้	ลักษณะ
วัฒนธรรมความเป็นชุมชน	ความรู้สึกร่วมกันเป็นชุมชนเดียวกัน และมีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน
วัฒนธรรมการแบ่งปันและเรียนรู้	การแบ่งปันสิ่งของ และการแบ่งปันความรู้
วัฒนธรรมโครงสร้างครอบครัวไทย	มีการจัดลำดับชั้น และการเชื่อฟัง หรือปฏิบัติตามผู้อาวุโส หรือมีประสบการณ์สูงกว่า

จากข้อมูลในตารางที่ 6.2 แสดงให้เห็นว่าชุมชนในทั้ง 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา ภาคตะวันออกของประเทศไทย ยังมีความเป็นชุมชนไม่ใช่เพียงแค่การจัดตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม แต่มีวัฒนธรรมชุมชน (Community spirit) และวัฒนธรรมโครงสร้างครอบครัวไทย ที่มีลักษณะที่ส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ได้ นอกจากนี้ชุมชนในพื้นที่ศึกษาวิจัยยังมีวัฒนธรรมการแบ่งปัน (Sharing culture) ที่แบ่งปันกันทั้งสิ่งของ (พืชผัก) ความช่วยเหลือ และ ความรู้ ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนชนบท และสังคมชาวพุทธ ที่เป็นลักษณะที่ช่วยส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้เช่นกัน ดังนั้นกระบวนการ

ถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ของแต่ละภูมิภาคต้องสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อมของชุมชน ที่รวมทั้งทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม

จากข้อมูลที่ค้นพบในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ พอจะนำเสนอเป็น โมเดลการถ่ายทอดความรู้ ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนผู้คนรุ่นใหม่ โดยโมเดลจะมีองค์ประกอบที่สอดคล้องกับ สภาพแวดล้อม และบริบทของชุมชน ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่อง ผักพื้นบ้านให้กับชุมชนชนบทอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในภาคตะวันออกของประเทศไทยที่มี ลักษณะของชุมชน ทั้งทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน

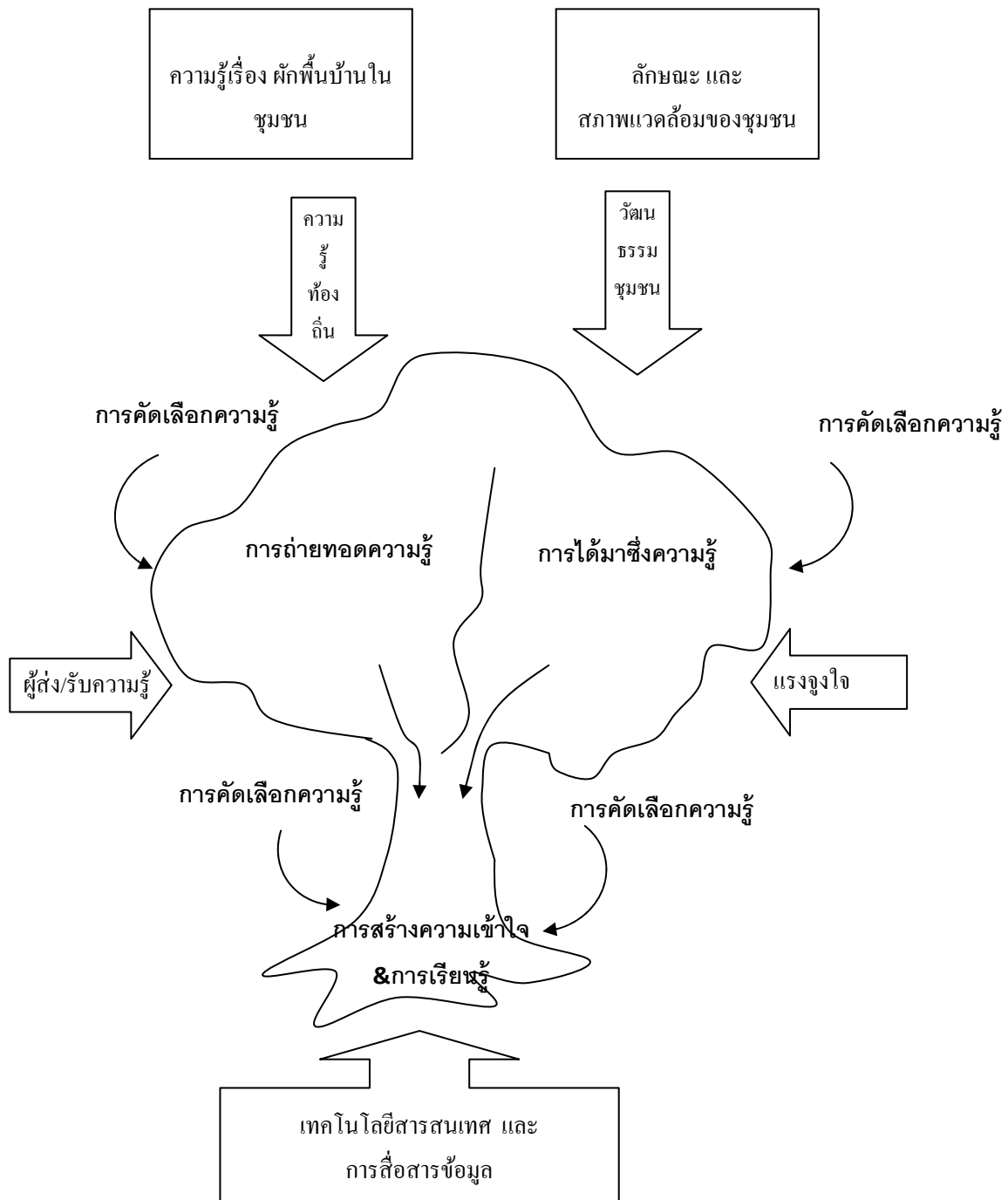
6.1.3 โมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านสำหรับชุมชนในภาคตะวันออก

โมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนผู้คนรุ่นใหม่ ที่นำเสนอบน พื้นฐานของการศึกษาวิจัยในชุมชนที่มีกิจกรรม และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ประกอบไปด้วย 5 องค์ประกอบ คือ 1) เนื้อหาความรู้ 2) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ 3) ผู้รับการถ่ายทอดความรู้และผู้ ถ่ายทอดความรู้ 4) บริบทในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งรวมทั้งสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้ สภาพแวดล้อมในการถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรมของชุมชน และแรงจูงใจในการถ่ายทอดความรู้ และ 5) เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล 6.1 แสดงองค์ประกอบของโมเดลฯ และความสัมพันธ์ ของแต่ละองค์ประกอบ โดยรายละเอียดของแต่ละองค์ประกอบจะอภิปรายในข้อ 6.2

6.2 องค์ประกอบ

6.2.1 เนื้อหาความรู้

เนื้อหาความรู้ เป็นองค์ประกอบที่กระบวนการถ่ายทอดความรู้ต้องพิจารณา เนื่องจากความรู้ ในเรื่องต่าง ๆ จะมีวิธีการ และบริบทในการถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างกัน และเป็นองค์ประกอบที่ผู้ ถ่ายทอดความรู้ และผู้รับการถ่ายทอดจากผลการศึกษาลงความเห็นว่า ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของ ชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ชาวบ้านมุ่งเน้นทำการถ่ายทอดให้คนรุ่นต่อรุ่น และคนรุ่น ใหม่ในปัจจุบัน เป็นความรู้เกี่ยวกับ 4 เรื่องหลัก คือ ชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว การบริโภค และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน โดยความรู้ ส่วนมากเป็นความรู้แฝง (Tacit knowledge) แต่ก็มีความรู้ชนิดอื่น ๆ ด้วย โดยความรู้แต่ละส่วนก็จะอยู่ ในแต่ละแหล่งที่ต่างกัน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ภาพที่ 6.1 องค์ประกอบของโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา

6.2.1.1 ชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้าน และการเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้าน เป็นความรู้ในลักษณะของประสบการณ์ตรง และทักษะที่มีอยู่ในชาวบ้านวัยผู้ใหญ่ประมาณตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป ที่ได้มีประสบการณ์การเก็บผักพื้นบ้านเพื่อการบริโภค และจำหน่าย โดยที่เด็กและเยาวชนได้เริ่มรับความรู้จากผู้ใหญ่ จากการสังเกตการณ์ในขณะที่มีการช่วยทำงาน แต่ส่วนมากยังเป็นความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านมากกว่าการเก็บเกี่ยว และยังเป็นความรู้ในระดับการรับรู้ (Declarative knowledge) ที่จะต้องมีการฝึกฝนเพิ่มทักษะและความชำนาญให้ตนเองต่อไป เนื่องจากเด็กและเยาวชนยังไม่สนใจในเรื่องผักพื้นบ้านมากนัก เพราะว่ายังอยู่ในวัยเรียน และทำงานนอกบ้านมากกว่าทำงานอาชีพการเกษตร ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Wathne, Roos and Krogh (1996) และ Gupta and Govindarajan(2000) ที่ว่าคนจะสนใจรับความรู้ต่อเมื่อเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการดำเนินกิจกรรมของเขา แต่อย่างไรก็ตาม พวกเด็ก และเยาวชนก็เริ่มซึมซับความรู้ และอาชีพการเพาะปลูก และจำหน่ายผักพื้นบ้านจากพ่อแม่ ที่มีการส่งเสริมให้ลูกหลานได้บริโภค และเห็นคุณค่าของผักพื้นบ้านในการเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้ครอบครัว ดังนั้นต่อไป เด็กและเยาวชนในชุมชน จะเห็นความสำคัญ และสนใจรับความรู้

6.2.1.2 การบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน

เช่นเดียวกับความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้าน และการเพาะปลูก ความรู้เรื่องการบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านเป็นความรู้ที่เป็นในลักษณะของประสบการณ์ตรง และทักษะความสามารถทั้งเรื่องการบริโภคผักพื้นบ้านแต่ละชนิด และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน แต่เด็กและวัยรุ่นจะรู้จักบริโภคผักพื้นบ้านที่ไม่ค่อยมีรสฝาด หรือขม และใช้ในการปรุงอาหารง่าย ๆ (ดูรายละเอียดในบทที่ 5) ในขณะที่คนรุ่นอายุ 30 ปีขึ้นไป จะรู้จักพืชพื้นบ้านที่หลากหลาย และปรุงอาหารที่เป็นรายการอาหารพื้นบ้าน หรือมีวิธีปรุงที่เฉพาะเจาะจงกับพืชพื้นบ้านแต่ละอย่างได้ โดยการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านจะเป็นความรู้ที่อยู่กับผู้หญิงที่เป็นแม่บ้าน ทำอาหารให้กับครอบครัว และอยู่เฉพาะกับบางคนในหมู่บ้านในกรณีการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านที่ปรุงยากบางชนิด เช่นหวาย และบอนเป็นต้น จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ชาวบ้านเลือกถ่ายทอดความรู้เรื่องการบริโภคผักพื้นบ้านที่เป็นพืชที่เหมาะสมกับลักษณะการบริโภคของคนรุ่นใหม่ โดยปรุงอาหารง่าย ๆ ด้วยผักพื้นบ้านให้ลูกหลาน เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจในการรู้จักการบริโภคผักพื้นบ้าน และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน

6.2.1.3 การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน

ความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน จะเป็นความรู้ที่มีอยู่ในวัยผู้ใหญ่ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับ การเพาะปลูกผักพื้นบ้านเพื่อการบริโภค และจำหน่ายเป็นรายได้เสริมให้ครอบครัว เนื่องจากใน ปัจจุบันจะหาผักพื้นบ้านในธรรมชาติไม่ค่อยได้แล้วโดยความรู้เรื่องนี้ได้รับการถ่ายทอดมาจากการ เรียนรู้จากการเก็บผักพื้นบ้านในธรรมชาติ และการทำสวนทั่ว ๆ ไป ซึ่งก็ยังเป็นเรื่องของผู้หญิง มากกว่าผู้ชาย ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้หญิง หรือแม่บ้านเป็นผู้หาพืชผัก เพื่อการทำอาหารให้กับ ครอบครัว และเป็นผู้ดูแลสวนครัวของครอบครัวมากกว่าผู้ชาย ซึ่งผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ สนับสนุนการศึกษาของPrice และ Ogle (2008) ที่ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์จะ อยู่ในผู้หญิงวัย 30-50 ปี ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ยังพบอีกว่า เด็กและวัยรุ่นอยู่ในวัยเรียนและทำงานนอก บ้าน ยังไม่ได้สนใจในการรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการปลูกผักพื้นบ้านซึ่งตรงกับแนวคิดของ Wathne, Roos and Krogh (1996) และ Gupta and Govindarajan(2000) ที่กล่าวไว้ข้างต้น

6.2.1.4 การตลาดผักพื้นบ้าน

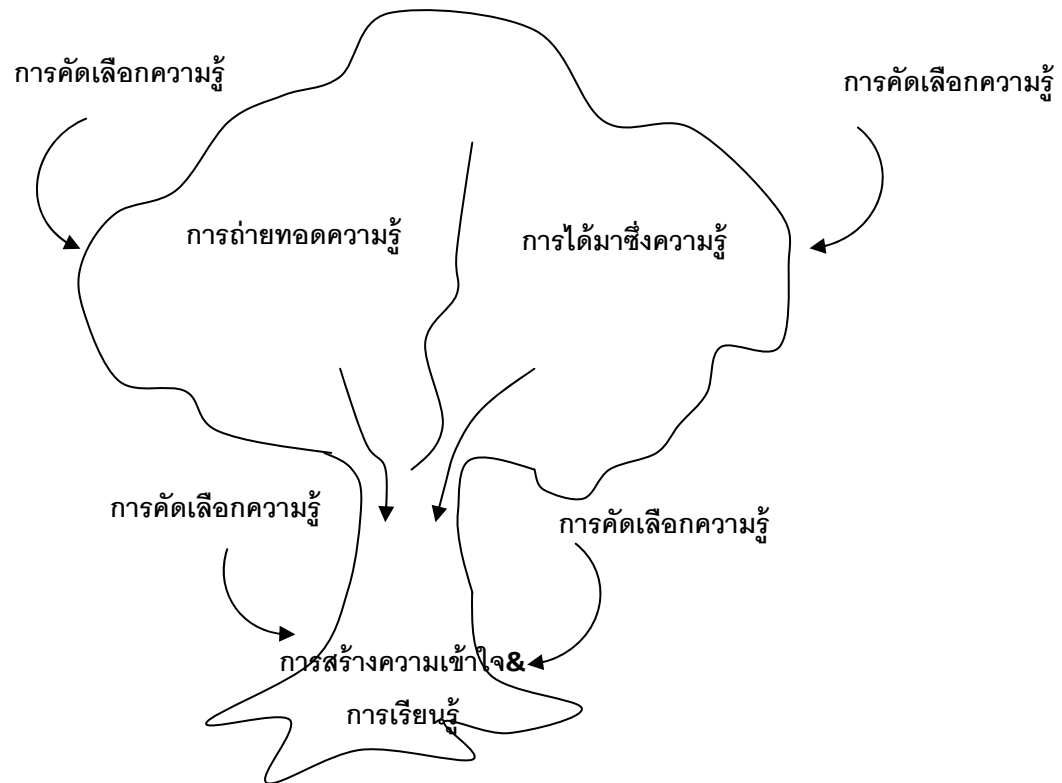
จากผลการศึกษาวิจัยแสดงให้เห็นว่า ความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้านส่วนมากเป็นความรู้ เพื่อการปฏิบัติงาน (Procedural knowledge) ที่มีอยู่ในผู้ใหญ่ที่มีการเก็บผักพื้นบ้านมาจำหน่าย ซึ่ง ส่วนมากเป็นผู้หญิงเช่นเดียวกับความรู้เรื่องผักพื้นบ้านด้านอื่น ๆ เนื่องจากผู้หญิงเป็นผู้ดูแลแปลงผัก และหาผักพื้นบ้านเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และจัดการผลิตผักพื้นบ้านส่วนที่เหลือบริโภคเพื่อ การจำหน่าย โดยในส่วนของเด็กและวัยรุ่นอยู่ในวัยเรียนและทำงานนอกบ้าน จะมีลักษณะเช่นเดียวกับ ความรู้เรื่องการเพาะปลูก ที่ยังไม่ได้สนใจในการรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องนี้ แต่วัยเด็กจะพอมี ความรู้เรื่องนี้บ้าง เนื่องจากได้ตามพ่อ-แม่ไปส่งผักเพื่อจำหน่ายมากกว่าวัยรุ่น

โดยสรุป ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในด้านต่าง ๆ อยู่ในกลุ่มของผู้หญิงวัยผู้ใหญ่ที่มีครอบครัว เป็นหลัก เนื่องจากเป็นผู้ที่ดูแลรับผิดชอบเรื่องการจัดหาอาหารให้ครอบครัว และการเพาะปลูกผัก พื้นบ้านเพื่อเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้กับครอบครัว โดยความรู้ที่มีจะเป็นความรู้ประเภทความรู้แฝง เพื่อการปฏิบัติงาน (Procedural knowledge) ที่เกิดการสะสมจากประสบการณ์ และการปฏิบัติงานจริง ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของความรู้และการสร้างความรู้ของนักวิชาการด้านการจัดการความรู้หลายท่าน เช่น Ryle (1949), Sanchez (1997) และBrown และ Duguid (1998) และเนื่องจากความรู้เรื่องผัก พื้นบ้านในด้านต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต และอาชีพของผู้หญิง ๆ จึงให้ความสนใจในการ แสวงหา และรับความรู้ รวมทั้งถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ด้วย ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Price และ Ogle (2008) ตามที่อภิปรายข้างต้น และเป็นไปตามแนวคิดของ Wathne, Roos and Krogh (1996)

และ Gupta and Govindarajan(2000) ที่กล่าวไว้ข้างต้น ที่ว่าบุคคลจะสนใจรับความรู้ ถ้าเห็นความสำคัญของความรู้นั้น ดังนั้นการสร้างความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้กับคนรุ่นใหม่ นับเป็นกิจกรรมที่สำคัญสำหรับกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ ซึ่งจะกล่าวในข้อต่อไป

6.2.2 กระบวนการถ่ายทอดความรู้

ตามชนิดของความรู้ สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมของชุมชนของทั้ง 2 อำเภอในจังหวัดฉะเชิงเทรา กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านแบ่งได้เป็น 3 กระบวนการหลัก คือ กระบวนการถ่ายทอดกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ และกระบวนการสร้างความเข้าใจและการเรียนรู้ ภาพที่ 6.2 แสดงกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน

ภาพที่ 6.2 กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน

6.2.2.1 การถ่ายทอดความรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การถ่ายทอดความรู้(Knowledge Transmission)เรื่อง ผักพื้นบ้าน แต่ละเรื่องมีวิธีการที่แตกต่างกัน และการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้รับความรู้แต่ละวัยก็มีวิธีการที่แตกต่างกัน แต่ทั้งการถ่ายทอดความรู้ให้ทั้งกับเด็กและผู้ใหญ่ มีกระบวนการของการพิจารณาความรู้ที่จะถ่ายทอดให้กับผู้รับความรู้ (Knowledge awareness and filtering) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของนักวิจัยเรื่องการถ่ายทอดความรู้หลายท่าน เช่น Liyanage, Elhag, Ballal and Li (2009) จากเรื่องเล่า และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ความรู้เลือกความรู้ที่มีความเกี่ยวข้องหรือสนับสนุนกิจกรรม และการดำเนินชีวิตประจำวัน ในส่วนของการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้ผู้ใหญ่ ผู้ให้ความรู้ถ่ายทอดความรู้ที่ตนใช้งานอยู่เป็นประจำ เช่น ชนิดของผักที่ตนเองเก็บมาบริโภค และจำหน่าย หรือความรู้ที่ตนให้ความสนใจทำการศึกษาทดลองอยู่ ส่วนการเลือกความรู้ถ่ายทอดให้กับเด็ก และคนรุ่นใหม่ ผู้ให้ความรู้จะเลือกความรู้ที่ใกล้กับตัวผู้รับ หรืออยู่ในความสนใจของผู้รับ เช่น ชนิดผักพื้นบ้านที่เด็กบริโภค แต่ความรู้ด้านการเพาะปลูก และการตลาดผักพื้นบ้าน ก็เป็นความรู้ที่ผู้ถ่ายทอดปฏิบัติอยู่ ไม่ได้เลือกตามที่เด็กสนใจ แต่เป็นการเลือกให้เด็กได้มีโอกาสเข้าไปรับรู้

กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา ประกอบด้วยวิธีต่าง ๆ ดังนี้

1) การบอกเล่าด้วยปากเปล่า(Oral transmission) เป็นวิธีที่ใช้ถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว และการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน โดยเป็นวิธีที่ใช้ทั้งกับเด็กและผู้ใหญ่ เป็นวิธีที่ใช้กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษผู้ใหญ่จะบอกเล่าให้เด็กได้รู้เรื่องเกี่ยวกับความรู้เหล่านั้นขณะดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นการให้คำแนะนำ เพื่อให้เด็กได้รับรู้ และทำความเข้าใจ และสามารถปฏิบัติงานได้ โดยการให้ความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้าน และการเก็บเกี่ยวเป็นการแนะนำความรู้ และเทคนิคการเก็บเกี่ยวขณะที่ไปเก็บผักพื้นบ้าน ซึ่งในสมัยก่อนเป็นการไปเก็บในธรรมชาติ แต่ปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้นี้เกิดขึ้นในสวนหลังบ้าน ที่พ่อแม่ (ส่วนมากเป็นแม่) ให้ลูกเข้าไปช่วยงานในสวน ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีนี้ ตรงกับการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นอื่น ๆ ที่กล่าวไว้โดย Kroma (1995) Obomsawin (2001) และ Rao (2006) ที่ว่าความรู้ท้องถิ่นจะถ่ายทอดด้วยการบอกเล่า และการสอนจากคนแก่ในชุมชนและความรู้ท้องถิ่นเป็นพลวัตรจะต้องปรับไปกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น และบริบทของสังคม (Castellano. 2000; storey. 2005)

2) การสาธิต (Demonstration) เป็นวิธีที่ใช้สำหรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้าน การบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน และการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน โดยการสาธิตเกิดขึ้นในสถานการณ์จริง เป็นธรรมชาติ ซึ่งไม่ใช่การจัดกิจกรรมเพื่อการสาธิต เพื่อให้ผู้รับความรู้ได้เห็นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในเรื่องการบริโภคผักพื้นบ้าน คือการที่ญาติผู้ใหญ่หรือแม่ทำอาหาร และบริโภคให้ลูกหลานได้รู้จักวิธีการบริโภค ซึ่งคำบอกเล่าที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ยืนยันได้ว่า คนรุ่นใหม่ที่บริโภคผักพื้นบ้านเป็น คือคนรุ่นใหม่ที่มีพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ในครอบครัวปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านให้ลูกหลานได้มีโอกาสบริโภค

เช่นเดียวกับการบอกเล่า การสาธิตเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่สอดคล้องกับการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ที่ว่าการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ด้วยการสังเกตการณ์ในกิจกรรมที่เจาะจงด้วยตนเอง (Waldram, 1986)

3) การทำงาน (Work processes) เป็นวิธีที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้าน และการเก็บเกี่ยว การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้ในสภาพแวดล้อมจริง ที่สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรม และสังคมของชุมชน ซึ่งตรงกับหลักการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นตามที่กล่าวมาแล้ว จากคำบอกเล่าของผู้เกี่ยวข้องในงานวิจัยครั้งนี้ และการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย ชาวบ้านที่ต้องการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้ลูกหลาน จะเรียกลูกหลานมาช่วยทำงาน เช่นให้ไปช่วยเก็บผักพื้นบ้าน ทำสวน และพาไปส่งผักพื้นบ้านจำหน่ายด้วย ทำให้คนรุ่นใหม่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากการสังเกตการณ์ รวมทั้งได้มีโอกาสซักถามผู้ให้ความรู้ด้วย

4) กิจกรรมรณรงค์เรื่องผักพื้นบ้าน (Campaign and education programmes) เป็นวิธีที่สามารถถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน เช่นเดียวกับการช่วยทำงาน จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดจะเข้เกราให้ความสนใจในเรื่องของผักพื้นบ้าน และมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาทำงานส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้าน ทำให้มีกิจกรรมส่งเสริมและรณรงค์เรื่องผักพื้นบ้าน เช่นการอบรม การศึกษาดูงาน การสัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเพาะปลูก และการทำตลาดผักพื้นบ้าน ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องดังกล่าวได้ ซึ่งเห็นได้ว่าเป็นกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้แบบผสมผสาน ซึ่งมีทั้งการถ่ายทอดแบบเป็นทางการ และการปฏิสังสรรค์ทางสังคมของสมาชิกผู้เข้าร่วมโครงการส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้าน

โดยสรุป กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา เกิดขึ้นด้วย 4 กระบวนการ คือ การบอกเล่าด้วยปากเปล่า การสาธิต การช่วยทำงาน และกิจกรรม วัฒนธรรมเรื่องผักพื้นบ้าน ซึ่งเห็นได้ว่ากระบวนการส่วนมากที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เป็นกระบวนการที่ไม่ใช่การถ่ายทอดที่เป็นทางการ แต่เน้นที่กระบวนการทางในวิถีการดำเนินชีวิต ของชุมชน และครอบครัวซึ่งผลการศึกษานี้ได้สนับสนุนการศึกษาของ Setalaphruk and Price (2007) ที่ว่าการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในภูมิภาคเอเชียจะถ่ายทอดผ่านกระบวนการทางสังคม วัฒนธรรม และบริบทของครอบครัว และเป็นไปตามหลักการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น (Sefa Dei, Hall and Rosenberg, 2000; Storey, 2005) และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาจะสอดคล้อง กันในเรื่องของการปฏิบัติงาน และการแสดงออก (Birren and Fisher, 1990) ส่วนการถ่ายทอดความรู้ แบบทางการผ่านกิจกรรมการฝึกอบรม ก็เป็นส่วนช่วยเสริมความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เนื่องจากความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีการถ่ายทอดอยู่ในรูปความรู้ชัดแจ้งด้วย เช่น เอกสาร หรือแม้แต่ภาพวาดตาม ผนัง หรือใบลาน เป็นต้น

6.2.2.2 การรับความรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่านอกจากการถ่ายทอดความรู้ของผู้ให้แล้ว การถ่ายทอดความรู้ยังเกิดในส่วนของผู้รับความรู้ที่ทำการแสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) หรือทำให้ผู้มีความรู้ถ่ายทอดความรู้ออกมาด้วย ซึ่งกิจกรรมสำหรับกระบวนการได้รับความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา คือ การสังเกตการณ์ การพูดคุย การศึกษาจากเอกสาร และการศึกษาดูงาน

1) การสังเกตการณ์ (Observation) เป็นวิธีที่ให้ผู้รับความรู้แสวงหาความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว การบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน ชาวบ้านได้สังเกตการณ์จากการทำงานของผู้ใหญ่ และการทำงานของตนเอง ในเรื่องของการเก็บเกี่ยว และการเพาะปลูก ชาวบ้านยังได้มีการสังเกตการณ์จากธรรมชาติอีกด้วย เนื่องจากผักพื้นบ้าน จะสัมพันธ์กับสภาพธรรมชาติเนื่องจากเดิมผักพื้นบ้านมีอยู่ในธรรมชาติ แล้วได้มีการนำมาปลูกไว้ตามบ้านเพื่อความสะดวก (Price and Ogle, 2008) และในแต่ละสภาพภูมิประเทศ หรือท้องถิ่นก็จะมีผักพื้นบ้านที่แตกต่างกัน (ล้นทม จอนจวบทรง. 2537)

2) การพูดคุย หรือกิจกรรมทางสังคม (Socialisation) เป็นวิธีการที่จะได้รับความรู้เรื่อง ชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน การบริโภคและการปรุงอาหารจากผัก

พื้นบ้าน จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีการดำเนินกิจกรรมด้านผักพื้นบ้านในลักษณะกลุ่ม ทำให้มีโอกาสดูแลเปลี่ยนแปลงความรู้กันได้ เช่นแต่เดิมการไปเก็บผักพื้นบ้านในธรรมชาติจะไปรวมกันเป็นกลุ่ม แต่ในปัจจุบันปลูกผักในพื้นที่ตนเอง แต่มีวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่ศึกษาอยู่ในลักษณะชุมชน ที่มีการมารวมกันในจุดต่าง ๆ เพื่อการทำกิจกรรมทั้งกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่นการมาส่งผักเพื่อจำหน่าย นอกจากนี้ในชุมชนยังมีการจัดกิจกรรมกลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้านอีกด้วย

3) การศึกษาจากเอกสาร(Document study)เป็นวิธีการที่จะได้รับความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว และการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าความรู้เรื่องดังกล่าวมีเขียนถ่ายทอดเป็นเอกสาร หรือความรู้ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) พอสมควรซึ่งเป็นความรู้ให้ผู้สนใจได้แสวงหา เพื่อนำไปต่อยอดทำการเรียนรู้ต่อไป

4) การศึกษาดูงาน (Study tour) เป็นวิธีการที่จะได้รับความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่าการศึกษาดูงานของชุมชนที่ทำการศึกษาวิจัย เน้นการศึกษาดูงานเรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน ที่เป็นพืชป่า ที่เพาะปลูกยาก ซึ่งเห็นได้ว่าการรับความรู้วิธีนี้จะได้รับความรู้ที่เป็นเทคนิค และประสบการณ์ที่ผู้ถ่ายทอดความรู้ประสบมาให้กับผู้ไปศึกษาดูงาน

โดยสรุป การรับความรู้วิธีทั้ง 4 วิธี ที่ชุมชนในทั้ง 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทราใช้ จะได้รับความรู้ทั้งความรู้ชัดแจ้ง และความรู้แฝง (Tacit knowledge) ที่ถ่ายทอดมาจากผู้มีประสบการณ์ โดยความรู้ชัดแจ้งจะได้รับผ่านการศึกษจากเอกสาร ส่วนความรู้แฝงจะได้รับผ่านการสังเกตการณ์ การพูดคุยแลกเปลี่ยน และ การศึกษาดูงาน ซึ่งจะเห็นได้ว่า เป็นวิธีที่สนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ที่เป็นความรู้แฝง เป็นประสบการณ์ หรือความเข้าใจอันลึกซึ้งของผู้ใหญ่ในท้องถิ่นที่ต้องถ่ายทอดด้วยการบอกเล่าโดยผู้รู้โดยตรง (Kroma.1995; Sefa Dei, Hall and Rosenberg.2000; Storey. 2005)

6.2.2.3 การทำความเข้าใจและการเรียนรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีการถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้ และการแสวงหาเพื่อรับความรู้จากผู้รับความรู้แล้ว ผู้รับความรู้จะต้องมีการทำความเข้าใจในเรื่องที่รับรู้ด้วยตนเอง และกระบวนการเรียนรู้ เพื่อการตีความหมายความรู้ (Knowledge interpretation) ที่ได้รับรู้มา ซึ่งตรงกับกรให้ความหมายการถ่ายทอดความรู้ของนักวิชาการด้านการจัดการความรู้หลายท่าน เช่น

Wathne, Roos and Krogh (1996) และ Albino, Garavelli and Gorgoglione (2004) ที่ให้ความหมาย กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ที่มากกว่าการส่งต่อความรู้จากผู้รู้ถึงผู้รับ แต่หมายรวมถึง การตีความหมายความรู้ การฝึกฝน และการสะสมความรู้

1) กระบวนการสร้างความเข้าใจ

กระบวนการสร้างความเข้าใจในความรู้ (Knowledge interpretation) จะเกี่ยวข้องกับการตีความหมายและสร้างความเข้าใจ (Sense making and interpretation) จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านทำความเข้าใจกับสิ่งที่ได้รับรู้ ด้วย 2 กระบวนการของการสร้างความเข้าใจ (Sense making) คือการสังเกตการณ์ และการฝึกฝน โดยที่การสังเกตการณ์ จัดได้ว่าเป็นการสร้างความเข้าใจ หรือการตีความหมายทางพฤติกรรม (Behaviour process) และทางการเรียนรู้ (Cognitive process) ตามหลักการสร้างความเข้าใจที่อธิบายโดย Trice and Beyer (1993)

จากเรื่องเล่า และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย พบว่าชาวบ้าน และเด็กรุ่นใหม่มีเข้าไปสังเกตการณ์ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมในเรื่องของผักพื้นบ้าน ทั้งการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว ทั้งในพื้นที่ธรรมชาติ และในสวนของตนเอง การเตรียมอาหาร การบริโภค และนำผักไปจำหน่ายซึ่งจัดได้ว่าเป็นการสร้างความเข้าใจแบบ หรือตีความหมายแบบการเรียนรู้ (Cognitive process) ที่ตนเองได้เห็น หรือประจักษ์ด้วยตนเอง ส่วนการฝึกฝน จัดได้ว่าเป็นการสร้างความเข้าใจแบบทางพฤติกรรม (Behaviour process) เนื่องจาก ชาวบ้าน ทั้งผู้ใหญ่และเด็กมีการสร้างความเข้าใจด้วยการฝึกปฏิบัติในเรื่อง การเก็บเกี่ยว การเพาะปลูก การบริโภคและการปรุงอาหาร และด้านการตลาดผักพื้นบ้าน

2) กระบวนการเรียนรู้ (Learning processes)

จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ประกอบไปด้วยกระบวนการเรียนรู้ ตามแนวคิดเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของ Jackson (1993) ที่กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ คือกระบวนการด้านการรับรู้ (Cognitive approach) ที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์หาเหตุผล และการสร้างประสบการณ์ และการสร้างความสามารถของ Handy (1995) เนื่องจากการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในทั้ง 2 อำเภอ ของจังหวัดตะขิงเตรา มี 3 กระบวนการหลัก คือ การวินิจฉัยปัญหา การหาทางออก หรือการได้มาซึ่งความรู้ และ การทดสอบความรู้

กิจกรรมแรก การวินิจฉัยปัญหา (Problem identification) หรือการค้นหาประเด็นความรู้ที่ต้องการจากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีกระบวนการของการพิจารณาความรู้ที่จะ

ถ่ายทอดให้กับผู้รับความรู้ (Knowledge awareness and filtering) ตามที่อธิบายในหัวข้อ 6.2.2.1 รวมทั้งมีการพิจารณาประเด็นที่ตนเองสนใจหาความรู้ และฝึกฝน ตามที่อธิบายในหัวข้อ 6.2.2.2 - 3

ในส่วนของกิจกรรมการหาทางออก หรือการได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) ในหัวข้อ 6.2.2.2 ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าชาวบ้านมีการแสวงหาความรู้ให้ได้มาด้วยหลายกิจกรรม ส่วนในเรื่องการทดสอบความรู้ (Knowledge testing) หรือการประเมินความรู้ (Knowledge reflection) การวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีการตรวจสอบประเมินความรู้ของตนจาก 2 วิธีหลัก ๆ คือ การใช้ความรู้ และสะท้อนผลลัพธ์ที่ได้ ตามที่นำเสนอโดยChoo (1998) และการอธิบายความรู้โดยผู้มีประสบการณ์ ตามการศึกษาของ Weick (1979) ได้เสนอไว้ในหลักการจัดการความรู้ จากเรื่องเล่าและการสังเกตการณ์ของนักวิจัย พบว่า ชาวบ้านจะลงมือปฏิบัติจริง เช่นการเพาะปลูก หรือการปรุงอาหาร จากนั้นก็พิจารณาผลลัพธ์ที่ได้ ส่วนการตรวจสอบความรู้ด้วยการอธิบาย จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่ากลุ่มผู้สนใจเรื่องผักพื้นบ้านของทั้ง 2 อำเภอ มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้านอยู่แล้ว จึงมีการพูดคุยแลกเปลี่ยน อธิบายผลการศึกษารื่องผักพื้นบ้านของตน

โดยย่อ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดพะเยาประกอบด้วย 3 กระบวนการย่อย ๆ คือ การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge transmission) การได้รับความรู้ (Knowledge Acquisition) และการทำความเข้าใจและตีความหมายความรู้ (Knowledge interpretation) ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ได้กระทำด้วยด้วย 4 กระบวนการ คือ การบอกเล่าด้วยปากเปล่า การสาธิต การช่วยทำงาน และกิจกรรมรณรงค์เรื่องผักพื้นบ้าน ส่วนกระบวนการได้รับความรู้เกิดขึ้นผ่าน 4 วิธีการ คือ การสังเกตการณ์ การพูดคุยแลกเปลี่ยน การศึกษาดูงาน และ การศึกษาเอกสาร ซึ่งเน้นการได้รับความรู้ชัดแจ้ง แต่ก็มีการรับความรู้ชัดแจ้งผ่านเอกสารด้วย โดยทั้งกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และการได้รับความรู้มีกระบวนการของการพิจารณาความรู้ที่จะถ่ายทอดให้กับผู้รับความรู้ (Knowledge awareness and filtering) เพื่อเลือกความรู้ที่เหมาะสมกับผู้รับ และตามความสนใจ และประโยชน์ของความรู้ที่จะนำไปใช้ได้ ส่วนการทำความเข้าใจและการตีความหมายความรู้ เป็นการสร้างความเข้าใจทั้งทางพฤติกรรม (Behaviour process) และการรับรู้ (Cognitive process) และจัดเป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเห็นได้ว่ากระบวนการส่วนมากที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เป็นกระบวนการที่ไม่ใช่การถ่ายทอดที่เป็นทางการ แต่เน้นที่กระบวนการทางในวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน และครอบครัว และเน้นการถ่ายทอดความรู้แฝง (Tacit knowledge) มากกว่าความรู้เด่นชัด (Explicit knowledge)

6.2.3 ผู้รับการถ่ายทอดความรู้และผู้ถ่ายทอดความรู้

จากการสังเกตการณ์ของนักวิจัย เห็นว่าบุคคลที่เกี่ยวข้องในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ คือ ผู้ให้ความรู้ และผู้รับ เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อประสิทธิภาพของการถ่ายทอดความรู้ โดยบุคคลดังกล่าวมี 3 บุคลิกที่ส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ คือ ลักษณะเปิดเผย มีความเชื่อมั่น มีแรงจูงใจ และ มีความสามารถในการซึมซับความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน

6.2.3.1 ผู้ให้ความรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลและการสังเกตการณ์ของนักวิจัย ผู้ให้ความรู้ (Sender) จะมีคุณสมบัติของการเป็นคนเปิดเผย มีความเชื่อมั่น และมีแรงจูงใจในการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ซึ่งตรงกับการศึกษาของหลายท่าน ดังนี้

1) ลักษณะเปิดเผย (Openness) ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า ผู้มีความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่วัยกลางคนขึ้นไป มีลักษณะเปิดเผย คือยินดีที่จะถ่ายทอดความรู้ หรือแบ่งปันประสบการณ์ให้กับลูกหลาน ญาติ และเพื่อนบ้าน เมื่อมีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่นการเก็บผักพื้นบ้านทั้งในธรรมชาติ และในสวนหลังบ้าน การทำสวน การจัดส่งผักเพื่อจำหน่าย เนื่องจากสภาพแวดล้อมในการเกิดกิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้เกิดลักษณะเปิดเผยของผู้ให้และรับความรู้ ตามการศึกษาของ Wathene, Roos and Von Krogh (1996)

2) ความเชื่อมั่น (Trust) ข้อมูลได้แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ความรู้และผู้รับความรู้มีความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน จึงมีการถ่ายทอดความรู้ให้ และยินดีรับความรู้ที่ผู้ให้ความรู้ถ่ายทอดให้ จากคำบอกเล่าในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้กับลูกหลาน ญาติ และเพื่อนบ้านในชุมชนเดียวกันเป็นหลัก แต่ก็มีการถ่ายทอดให้ผู้อื่นบ้าง นั่นคือถ่ายทอดเรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้านให้กับผู้มาศึกษาดูงานในพื้นที่ของตน ซึ่งกลุ่มคนเหล่านั้นก็เป็นคนในเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกเหมือนกับผู้ให้ความรู้ แต่เป็นเครือข่ายที่อยู่อาศัยในภาคอื่น ๆ นอกจากนั้น เป็นการถ่ายทอดความรู้เรื่องการบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านให้ลูกค้าเมื่อไปจำหน่ายผักนอกหมู่บ้าน

จากข้อมูลข้างต้นสอดคล้องกับข้อสรุปของ Sveiby and Simons (2002) ที่ว่าความเชื่อมั่นในบุคคลที่ถ่ายทอดความรู้ช่วยสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ขององค์กร นอกจากนี้ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่าบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ และสภาพแวดล้อมแบบเปิดที่สมาชิกมีโอกาสปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมาก หรือที่ Goffee และ Jones (1999) เรียกว่ามีวัฒนธรรมแบบสังคมสูง (High-sociability)

และในส่วนของวัฒนธรรมสังคมไทย ที่มีความเป็นวัฒนธรรมลำดับชั้น (Hierarchical oriented culture) ที่คนในสังคมเชื่อฟังผู้อาวุโส และผู้มีความรู้และประสบการณ์มากกว่า (Dubey-Vilinger, 2001) ข้อมูลข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่า ชุมชนที่ศึกษาวิจัยมีวัฒนธรรมลำดับชั้น และเป็นวัฒนธรรมที่ช่วยส่งเสริมความเชื่อมั่น และการถ่ายทอดความรู้

3) แรงจูงใจ (Motivation) ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เป็นสิ่งสำคัญในการกระตุ้นให้มีการถ่ายทอดความรู้ จากเรื่องเล่า และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่า กลุ่มผู้ถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในทั้ง 2 อำเภอของจังหวัดละโว้ มีแรงจูงใจแบบไม่ชัดเจน (Intrinsic motivation) ในการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ โดยเห็นได้จากกลุ่มผู้ถ่ายทอดความรู้มีความกระตือรือร้นและมีความยินดีในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งตรงกับข้อสรุปของนักวิจัยหลายท่าน เช่น Gupta and Govindarajan (2000b) และ Bartol and Srivastava (2002) นักวิจัยเห็นว่า กลุ่มผู้ถ่ายทอดความรู้มีความกระตือรือร้นและมีความยินดีในการถ่ายทอดความรู้ เนื่องจากการถ่ายทอดความรู้สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองในด้านต่าง ๆ ตามหลักความต้องการพื้นฐานของ Maslow (1987) คือ ความต้องการทางกายภาพ ความมั่นคง และ การยอมรับนับถือตนเอง

ในความต้องการทางกายภาพ และความมั่นคง (Physiological and safety needs) กลุ่มผู้ถ่ายทอดความรู้เล็งเห็นถึงความสำคัญของผักพื้นบ้าน จะเป็นตัวสร้างอาหาร อาชีพ และรายได้ให้กับตนเองและลูกหลานของตนจึงเป็นแรงจูงใจในการถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลาน ในส่วนของการยอมรับนับถือตนเอง จากการสังเกตของนักวิจัย ลงความเห็นได้ว่าผู้ที่มีความรู้ในเรื่องผักพื้นบ้านในชั้นที่มีประสบการณ์ยาวนาน มีความรู้ความสามารถในการเพาะปลูกผักพื้นบ้านที่เพาะปลูกยาก การปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านที่มีเทคนิคพิเศษจะเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากเพื่อนบ้าน และสมาชิกกลุ่มส่งเสริมการบริโภคผักพื้นบ้าน และเป็นความภาคภูมิใจในตนเองที่เป็นผู้มีความรู้ จึงนับได้ว่าเป็นแรงจูงใจแบบแฝง (Intrinsic motivation) ที่ช่วยสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ ดังนั้นเห็นได้ว่า ระบบรางวัล และแรงจูงใจ (Reward and incentive systems) ที่ให้ความต้องการพื้นฐานทางกายภาพ ความมั่นคงในชีวิตทั้งด้านอาหาร สุขภาพ อาชีพ และรายได้ และช่วยอำนวยความสะดวกในการสร้างความรู้ความสามารถ ก็จะช่วยสร้างแรงจูงใจให้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการเรียนรู้ของผู้รับความรู้

6.2.3.2 ผู้รับความรู้

ในส่วนของผู้รับความรู้ (Receiver) ก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเสริมประสิทธิภาพการถ่ายทอดความรู้ จากการวิเคราะห์ข้อมูล และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย ผู้รับความรู้จะมีคุณสมบัติที่ส่งเสริมการรับความรู้ และการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจในความรู้ นั้น ๆ โดยเป็นคนมีความเชื่อมั่นในความรู้และผู้ถ่ายทอดความรู้ มีแรงจูงใจในการรับความรู้และเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้าน และความสามารถในการซึมซับความรู้ ซึ่งตรงกับการศึกษาของหลายท่าน ดังนี้

1) ความเชื่อมั่น (Trust) ตามที่อภิปรายไว้ในส่วนของผู้ให้ความรู้ ผู้รับความรู้ก็ต้องมีความเชื่อมั่นในความรู้ และผู้ให้ความรู้ จึงจะเกิดความยินดีรับความรู้ที่ผู้ให้ความรู้ถ่ายทอดให้ จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลแก่คนรุ่นใหม่คือ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ และผู้มีประสบการณ์เรื่องถ่ายทอดความรู้มากกว่าตนเอง ดังนั้นผู้รับความรู้จึงมีความเชื่อมั่นในตัวผู้ให้ความรู้ ที่ให้ความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสม สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ เช่นการถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว การบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน และการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน ถ่ายทอดความรู้โดยแม่ และญาติผู้สูงอายุกว่าเป็นหลัก ส่วนความรู้ทางด้านการตลาดผักพื้นบ้าน จะได้รับจากสมาชิกกลุ่มๆ ที่มีประสบการณ์มากกว่า ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของวัฒนธรรมไทยที่คนในสังคมเชื่อฟังผู้อาวุโส และผู้มีความรู้และประสบการณ์มากกว่า (Dubey-Vilinger, 2001) ตามที่อภิปรายไว้ข้างต้น

2) แรงจูงใจ (Motivation) ในด้านของผู้รับความรู้ ก็ต้องมีแรงจูงใจ ที่จะรับความรู้ และเรียนรู้ทำความเข้าใจเรื่องผักพื้นบ้าน และสร้างทักษะในตัวเอง จากการสังเกตของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่าคนรุ่นเด็กยังไม่ค่อยมีแรงจูงใจในการรับความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน แต่ในคนรุ่นใหม่ที่มีครอบครัวและกลับมาสู่อาชีพการเกษตร และกลับมาบ้านจะให้ความสำคัญกับผักพื้นบ้าน และมีความกระตือรือร้นในการรับความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน และเรียนรู้ในเรื่องนี้ เนื่องจากมีแรงจูงใจจากการเห็นว่าผักพื้นบ้านสามารถเป็นอาหาร และสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวได้ ซึ่งตรงกับข้อสรุปของนักวิจัยหลายท่าน เช่น Gupta and Govindarajan (2000b) และ Bartol and Srivastava (2002) ที่กล่าวว่าแรงจูงใจส่งผลสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ เนื่องจากมีการถ่ายทอดความรู้สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองในด้านต่าง ๆ ตามหลักความต้องการพื้นฐานของ Maslow (1987) คือ ความต้องการทางกายภาพ และความมั่นคง จึงนับได้ว่าเป็นแรงจูงใจที่ชัดเจน (Extrinsic motivation) ที่ให้ผลลัพธ์ที่ชัดเจน ตามทฤษฎีเรื่องระบบรางวัล และแรงจูงใจ (Reward and incentive systems) ช่วยส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดความรู้

3) ความสามารถในการซึมซับความรู้ (Absorptive capacity) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สนับสนุนให้ผู้รับความรู้ได้รับความรู้ และเกิดกระบวนการทำความเข้าใจ และเรียนรู้ในความรู้ที่ได้รับ มาได้ประสบความสำเร็จ จากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ผู้รับความรู้เรื่องผักพื้นบ้านมีลักษณะของ ความสามารถในการซึมซับความรู้ เนื่องจากผู้รับความรู้มีความคุ้นเคยกับความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอด มีความเหมือนร่วมของผู้ให้ความรู้กับผู้รับความรู้ (Homophily) ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Gupta and Govindarajan (2000) รวมทั้งผู้รับความรู้ในระดับวัยกลางคนมีความรู้เรื่องผักพื้นบ้านก่อนหน้านี้ด้วย (Previous knowledge and experience) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการทำความเข้าใจในความรู้ที่ได้รับ (Albino et al. 1999)

ในส่วนของความคุ้นเคยในความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ผู้รับความรู้ทั้งคนรุ่นใหม่ และรุ่นเก่ามีความคุ้นเคยกับความรู้เรื่องผักพื้นบ้านมาก่อนที่ตนจะได้รับการถ่ายทอดความรู้ ผู้รับความรู้ในสมัยก่อนที่ปัจจุบันเป็นผู้สูงอายุ และวัยกลางคน ต้องช่วยงานในครอบครัวในการไปเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้านในธรรมชาติมาเป็นอาหารของครอบครัว ส่วนคนรุ่นใหม่ได้เห็นครอบครัวเกี่ยวข้องกับผักพื้นบ้าน ทั้งการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยวมาเพื่อบริโภคในครัวเรือน และนำไปขาย ดังนั้นผู้รับความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในทั้ง 2 อำเภอจะมีความสามารถซึมซับความรู้ได้รวดเร็ว นอกจากนี้การได้คลุกคลีกับผักพื้นบ้าน ทำให้ผู้รับความรู้มีความรู้เรื่องผักพื้นบ้านก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดความรู้อย่างจริงจัง เช่นการเข้าร่วมกลุ่มส่งเสริมผักพื้นบ้าน และการตั้งใจให้ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของผู้ใหญ่ต่อลูกหลาน ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Cohen และ Levinthal (1990) ที่ว่าการมีความรู้ก่อนหน้าที่ตรงกับความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการารรับความรู้

ความเหมือนร่วมของผู้ให้ความรู้กับผู้รับความรู้(Homophily) เรื่องเล่า และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ความรู้และผู้รับความรู้มีความเหมือนร่วมกันในเรื่องของ ความสนใจ วัฒนธรรมและความเชื่อ สถานภาพทางสังคม และการศึกษา โดยเฉพาะผู้ให้ความรู้และผู้รับวัยสูงอายุ และวัยกลางคน ที่มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในช่วงสภาพแวดล้อมของชุมชน และการทำมาหาชีฟในชุมชนเหมือนกัน แต่คนรุ่นใหม่ในปัจจุบันจะมีความเหมือนร่วมที่ลดลง แต่ผู้รับความรู้วัยเด็กยังมีความสนใจน้อย เนื่องจากมีโอกาสออกนอกชุมชนไปเรียน และทำงาน ซึ่งมีอาหารให้เลือกบริโภคมากกว่าผักพื้นบ้าน ซึ่งจะมีสถานภาพทางสังคมหรืออาชีพ และการศึกษาที่ต่างจากผู้ให้ความรู้ แต่ผู้รับความรู้ยังมีวัฒนธรรมชุมชนที่เหมือนกัน เนื่องจากยังอยู่อาศัยในชุมชนเดียวกัน ซึ่งความเหมือนร่วมของผู้ให้และผู้รับความรู้จะช่วยเผยแพร่กระจายความรู้ได้มีประสิทธิภาพมากขึ้นตามการศึกษาเรื่องการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ของ Roger (2003)

โดยย่อ คุณลักษณะของทั้งผู้ให้และผู้รับความรู้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเสริมประสิทธิภาพในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ผู้ให้ความรู้จะต้องมีลักษณะเปิดเผย มีแรงจูงใจในการถ่ายทอดความรู้ มีความเชื่อมั่นในผู้รับความรู้ ส่วนผู้รับความรู้ก็ต้องมีความเชื่อมั่นในผู้ให้ความรู้ มีแรงจูงใจ และความเหมือนร่วมกับผู้ให้ความรู้

6.2.4 บริบทในการถ่ายทอดความรู้

บริบทในการถ่ายทอดความรู้ (Context) ที่ช่วยในการเสริมประสิทธิภาพกระบวนการถ่ายทอดความรู้ประกอบด้วย สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม และรางวัล และแรงจูงใจ

6.2.4.1 สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้

กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เกิดขึ้นผ่านวิธีการที่ไม่เป็นทางการ การเรียน หรือการฝึกอบรมอย่างเป็นทางการ แต่เกิดขึ้นผ่านการบอกเล่าด้วยปากเปล่า การพูดคุย การสาธิตผ่านกิจกรรมประจำวัน การสังเกตการณ์ แต่ก็มีกิจกรรมอื่น ๆ ด้วยเช่น การศึกษาดูงาน และการศึกษาเอกสาร จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่า สื่อหลักที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ คือสื่อที่ได้พบปะกัน และสื่อสารได้อย่างมีปฏิสัมพันธ์โดยตรง ซึ่งจัดว่าเป็นช่องทางการสื่อที่สมบูรณ์สามารถถ่ายทอดข้อมูลได้สมบูรณ์ (Rich communication channels) ซึ่งเป็นการสร้างลักษณะความเปิดเผยให้ผู้ให้และผู้รับข้อมูล (Gupta and Govindarajan, 2000)

อย่างไรก็ดี ช่องทางการสื่อสารอื่น ๆ ก็จำเป็นต้องมีเพื่อช่วยเพิ่มการถ่ายทอดความรู้ เช่นการถ่ายทอดผ่านเอกสาร และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่นซีดี หรืออินเทอร์เน็ต เนื่องจากคนรุ่นใหม่ และวัยกลางคนมีการค้นหาความรู้ผ่านเอกสาร และนักเรียนมีการใช้คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต ซึ่งจะอภิปรายในหัวข้อ 6.3

6.2.4.2 สภาพแวดล้อม

สภาพแวดล้อมในการถ่ายทอดความรู้ คือสภาพแวดล้อมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นอกจากนี้ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านยังเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์รักษาพันธุ์ท้องถิ่น ซึ่งชุมชนจะให้ความสำคัญกับการสร้างสำนักการเป็นเจ้าของ ดังนั้นสภาพแวดล้อมการรับรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญ

1) สภาพแวดล้อมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Sharing environment) จากการสังเกตของนักวิจัย เห็นว่าสภาพแวดล้อมในชุมชนของทั้ง 2 อำเภอ มีสภาพแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้แลกเปลี่ยนความรู้ โดยในชุมชนมีสภาพแวดล้อมของการมีส่วนร่วม (Collaborative environment) ทั้งที่เป็นตามวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน และจากกิจกรรมส่งเสริมผักพื้นบ้าน อันดับแรก สภาพแวดล้อมการมีส่วนร่วมในวิถีการดำเนินชีวิต กิจกรรมในชุมชนมีลักษณะให้สมาชิกชุมชนเข้ามาร่วมทำงาน เป็นคณะกรรมการต่าง ๆ ของชุมชน และกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี เช่นงานบุญต่าง ๆ ในส่วนของสภาพแวดล้อมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมผักพื้นบ้าน การทำงานในรูปแบบของคณะกรรมการ และการรวมกลุ่มกิจกรรมเพื่อศึกษาความรู้ จนกระทั่งกิจกรรมการตลาดที่เปิดโอกาสให้แลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ และปฏิสังสรรค์ทางสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนที่มีการตั้งบ้านเรือนอยู่รวมเป็นกลุ่ม และไม่มีการทำรั้วที่มีดัดขึ้นเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการปฏิสังสรรค์ และการสื่อสาร ซึ่งเป็นการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และความเชื่อมั่นของผู้ที่มีการแลกเปลี่ยนตามการศึกษาของ Handzic and Agahari (2004)

2) สภาพแวดล้อมการรับรู้หรือการเรียนรู้ (Learning environment) นั้นคือสภาพแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้ผู้รับความรู้ได้รับรู้และทำความเข้าใจ หรือเกิดกระบวนการรับรู้ (Cognitive process) และเปิดโอกาสให้มีการทำกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ หรือเกิดกระบวนการทางพฤติกรรม (Behaviour process) ตามกระบวนการสร้างความเข้าใจ (Sense making) ที่อธิบายโดย Trice and Beyer (1993) จากการสังเกตของนักวิจัย เห็นว่าสภาพแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้ผู้รับความรู้ได้เกิดกระบวนการรับรู้ มีอยู่ทั่วไปทั้งที่บ้าน และในชุมชน เช่นที่บ้าน คนรุ่นใหม่เห็นพ่อแม่และญาติทำการเพาะปลูก และเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้านมาบริโภค และจำหน่าย และยังไม่มีโอกาสตามมาจำหน่ายผักพื้นบ้านในจุดรับซื้อผักพื้นบ้านด้วย ส่วนสภาพแวดล้อมที่ทำให้ผู้รับรู้ได้เกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ คือสภาพแวดล้อมที่คนรุ่นใหม่ได้ร่วมกิจกรรมในการทำสวน การเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้านกับพ่อแม่ และญาติ รวมทั้งได้มีโอกาสได้ปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านด้วยตนเอง ซึ่งสภาพแวดล้อมเหล่านี้นำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมที่สนับสนุนการถ่ายทอดความรู้

6.2.4.3 วัฒนธรรม

จากเรื่องเล่า และการสังเกตของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมที่สนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน คือวัฒนธรรมแบบพึ่งพา (Interdependent oriented culture) วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยน (Sharing culture)

1) วัฒนธรรมแบบพึ่งพา (Interdependent oriented culture) จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน อาศัยวัฒนธรรมแบบพึ่งพา ซึ่งเห็นได้จากการที่คนหนุ่มคนสาวในสมัยก่อน ออกไปหาเก็บผักพื้นบ้านในธรรมชาติร่วมกับญาติและเพื่อนบ้าน ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์เรื่องผักพื้นบ้านจากญาติ และเพื่อนบ้าน รวมทั้งการไปขอความรู้จากเพื่อนบ้าน เช่นการไปให้สอนเพาะปลูก หรือปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน ซึ่งวัฒนธรรมแบบพึ่งพา จะมีในสังคมแบบรวมกลุ่ม หรือเป็นชุมชน ที่จะมีความพึ่งพา และเสียสละกันของคนในกลุ่มที่มีระดับความแตกต่างกันในกลุ่ม (Triandis, 1995) ซึ่งสังคมไทยในต่างจังหวัดยังมีลักษณะของสังคมชุมชน ที่คนในชุมชนเดียวกันมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ทำกิจกรรมร่วมกัน และมีการแบ่งปันกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรวิไล เลิศวิชา. 2541)

2) วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Sharing culture) จะช่วยให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์จากผู้ให้ความรู้ และผู้รับความรู้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อสร้างความเข้าใจร่วม (Shared meaning) และความมุ่งมั่นเรียนรู้ หรือวัฒนธรรมการเรียนรู้ (Learning culture) จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนมีลักษณะของวัฒนธรรมสังคมสูง (High Sociability) ที่มีความเป็นมิตร มีการปฏิสังสรรค์ทางสังคม และยินดีแบ่งปันประสบการณ์ ซึ่งส่งเสริมให้เกิดการถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้ และผู้รับความรู้ได้เกิดการสร้างความหมายร่วม และแนวคิดร่วม (Mental model) เพื่อช่วยสร้างความเข้าใจในความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอด ในส่วนวัฒนธรรมการเรียนรู้ สมาชิกกลุ่มมีความมุ่งมั่นในการเรียนรู้ และฝึกฝนเพื่อสร้างทักษะความชำนาญ เนื่องจากมีวัฒนธรรมของความเป็นเอกภาพสูง(High Solidarity) ที่มีความเข้าใจร่วมในเป้าหมายของกลุ่ม (ความสำคัญของผักพื้นบ้าน และเป้าหมายการส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้าน)

โดยรวม ข้อมูลแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมแบบพึ่งพา และวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ที่สนับสนุนทั้งกระบวนการสื่อสารถ่ายทอดความรู้ของผู้ให้ความรู้ และการสร้างความเข้าใจ และเรียนรู้ของผู้รับความรู้ โดยที่ชุมชนไทย มีลักษณะของวัฒนธรรมแบบพึ่งพาอยู่แล้ว และวัฒนธรรมแลกเปลี่ยน ส่วนวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของความเป็นเอกภาพ เกิดขึ้นได้จากกิจกรรมการส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้านที่ปลูกฝังให้ชุมชนตระหนักในความสำคัญของผักพื้นบ้าน

6.2.4.4 รางวัลและแรงจูงใจ

จากที่ได้มีการอภิปรายในหัวข้อ 6.2.3 แรงจูงใจของผู้ถ่ายทอดและผู้รับความรู้มีความสำคัญต่อประสิทธิภาพของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ดังนั้นชุมชนที่จะถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่จะต้องเสริมสร้างแรงจูงใจให้ทั้งผู้ถ่ายทอดและผู้รับความรู้ จากการศึกษาเอกสารแสดงให้เห็นว่ารางวัลและสิ่งกระตุ้นมีส่วนสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ (Wiig, 1994; Szulanski, 1996) และรางวัลไม่ได้ไปขัดขวางแรงจูงใจ รางวัลเด่นชัด (Extrinsic) เช่นเงินรางวัลสามารถใช้เพื่อสนับสนุนการเพิ่มความสามารถได้โดยไม่ทำลายแรงจูงใจเชิงสร้างสรรค์ (Amabile, 1993) จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า ชุมชน หรือกลุ่มชนเผ่าเรื่องผักพื้นบ้านไม่มีการให้รางวัลชัดเจนในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ แต่ชาวบ้าน และสมาชิกกลุ่มฯ มีแรงจูงใจในการถ่ายทอดความรู้ ค้นหาและเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เพื่อการมีความรู้ความสามารถในการผลิตผักพื้นบ้านเพื่อเป็นอาหาร และรายได้เสริมให้กับครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำผักพื้นบ้านมาจำหน่ายกับกลุ่มฯ เนื่องจากมีรายได้ที่ดีกว่าการนำผักไปจำหน่ายในตลาดทั่ว ๆ ไป แต่สมาชิกต้องเตรียมผักที่มีคุณภาพ เช่นเก็บเกี่ยวอย่างเหมาะสม จัดห่อเพื่อจำหน่ายอย่างเหมาะสม เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสังเกตเห็นได้อีกว่า ผู้ที่มีความรู้ และยินดีถ่ายทอดความรู้ให้เพื่อนบ้านและคนรุ่นใหม่ จะได้รับการยอมรับ นับถือจากคนในชุมชน ซึ่งจัดได้ว่าเป็นรางวัลและแรงจูงใจแบบแฝง (Intrinsic reward and incentive systems) ซึ่งเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ที่สร้างความพึงพอใจให้กับผู้ทำ (Amabile, 1993) และเป็นรางวัลเชิงวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้คนสร้างความรู้ความสามารถ (Wiig, 1994) ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมไทยที่ยอมรับ และนับถือผู้มีความรู้มากกว่า

โดยย่อ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ต้องการ รางวัลและแรงจูงใจเพื่อเสริมประสิทธิภาพในการกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ทั้งในส่วนของผู้ให้ความรู้ได้ถ่ายทอดความรู้ และผู้รับความรู้ในกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ และการสร้างความเข้าใจ โดยรางวัลและแรงจูงใจหลักสำหรับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจะเป็นรางวัลแบบไม่ชัดเจน (Intrinsic reward and incentive systems) และรางวัลชัดเจนที่ใช่ส่งเสริมแรงจูงใจ ที่ Amabile(1993) เรียกว่า ‘extrinsics in service of intrinsics’

6.3 เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล

จากการศึกษาข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า การถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านไม่ได้ขึ้นอยู่กับ ICT แต่เน้นหนักที่การถ่ายทอดความรู้ผ่านการพูดคุยแบบพบปะหน้ากัน (Oral transmission) กิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวัน และการสังเกตการณ์ ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของการ

ถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น (Indigenous knowledge) แต่จากการสังเกตของนักวิจัย ชุมชนให้ความสำคัญในการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้คนรุ่นใหม่ที่เป็นวัยเรียน ทั้งระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ซึ่งเป็นวัยที่มีโอกาสในการคอมพิวเตอร์ ส่วนคนรุ่นใหม่และวัยกลางคนทั่วไปก็มีการใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่กันเกือบทุกคน แต่มีจำนวนครัวเรือนน้อยมากที่มีคอมพิวเตอร์ในครัวเรือน การใช้คอมพิวเตอร์ของเด็กวัยเรียนจึงเป็นการใช้คอมพิวเตอร์ที่โรงเรียนที่เป็นการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เบื้องต้น และระบบอินเทอร์เน็ต แต่จากการศึกษาเอกสาร เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล (Information and Communication Technology หรือ ICT) เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการจัดการความรู้ โดยเป็นการเพิ่มช่องทางในการสื่อสารความรู้ การได้มาซึ่งความรู้ และการเรียนรู้

ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ผ่านระบบคอมพิวเตอร์เบื้องต้น และระบบอินเทอร์เน็ต เพื่อให้เด็กรุ่นใหม่ได้เรียนรู้ จึงเป็นช่องทางที่เพิ่มประสิทธิภาพการถ่ายทอดความรู้ได้ จากการศึกษาเอกสาร พบว่าบริการบนระบบอินเทอร์เน็ตที่สามารถสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ได้เป็นอย่างดีประกอบด้วย เทคโนโลยีการบริหารจัดการเนื้อหา เทคโนโลยีเว็บ 2.0 ที่อนุญาตให้ผู้ใช้ได้มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ข้อมูล หรือแลกเปลี่ยนข้อมูลเข้ามาสู่ระบบได้อย่างง่าย ดังนี้

6.3.1 เทคโนโลยีการบริหารจัดการเนื้อหา

จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นได้ว่า ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านสามารถแยกได้เป็นหลายหมวดหมู่ (ความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว ความรู้เรื่องการบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน) และแต่ละกลุ่มคนก็มีความสนใจค้นหาความรู้ และรับการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องที่แตกต่างกัน ตามความสอดคล้องกับความต้องการและความสนใจ ดังนั้นความรู้เรื่องผักพื้นบ้านควรได้รับการจัดการเนื้อหา และการเผยแพร่เนื้อหาบนระบบเว็บเพจ ซึ่งเป็นระบบที่คนรุ่นใหม่มีโอกาสนำไปใช้งานเป็นอย่างมาก ซึ่ง Moffett, McAdam and Parkinson (2004) ได้สรุปไว้ว่า การจัดการเนื้อหา เป็นการใช้ระบบการจัดการเอกสาร และเว็บเทคโนโลยีมาจัดการกับเนื้อหาความรู้ โดยที่ระบบการจัดการเอกสาร คือระบบที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเอกสารให้เป็นอิเล็กทรอนิกส์ การจัดสร้างหมวดหมู่ การทำดัชนี เพื่อการสืบค้น และกระจายเอกสารให้ผู้ใช้ (Bielawski and Boyle. 1997)

6.3.2 เทคโนโลยีเว็บ 2.0

นอกจากการนำเสนอเนื้อหาความรู้ เรื่องผักพื้นบ้านผ่านการจัดการเนื้อหาบนระบบเว็บเพจแล้ว การใช้เทคโนโลยีเว็บ 2.0 ในการเผยแพร่ความรู้จะเป็นอีกช่องทางในการกระจายความรู้ให้ถึงคน

รุ่นใหม่เชิงโต้ตอบ (Interactive) หรือพลวัต ที่คนรุ่นใหม่มีโอกาสได้สะท้อนผลการรับรู้ และการเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้านของตนเอง ซึ่งจัดว่าเป็นการแบ่งปันประสบการณ์ ซึ่งตรงกับแนวคิดการสร้างความรู้ท้องถิ่น ที่ว่าเป็นความรู้ที่เกิดจากการสังสมและสังเกตการณ์ร่วมของคนรุ่นต่อรุ่น ที่ต้องการการโต้ตอบของคนในท้องถิ่น (Sefa Dei, Hall and Rosenberg, 2000; Obomsawin, 2001) ในส่วนของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ การสะท้อนความรู้ ความเข้าใจของตนเอง เป็นการช่วยสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ในขั้นตอนของการตีความหมาย (Interpretation) ที่เป็นขั้นตอนในการสังเคราะห์แปลความหมายกับความรู้ที่ตนได้รับมาด้วยการสะท้อนความเข้าใจของตนเอง (Cranfield and Yoong, 2007; Liyanage, Elhag, Ballal and Li, 2009) จากลักษณะของความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เทคโนโลยีเว็บ 2.0 ที่สามารถนำมาช่วยในการถ่ายทอดความรู้ เป็นได้ทั้งสารานุกรมอิสระ (Wikis) สังคมออนไลน์ (Social network) บล็อก (Blog) และการแลกเปลี่ยนสื่อประสม (Multimedia sharing)

สารานุกรมอิสระ (Wikis) สามารถนำมาใช้เพื่อสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ โดยสามารถนำความรู้มาเผยแพร่เป็นสารานุกรมผักพื้นบ้าน และเปิดโอกาสให้ผู้รู้ หรือมีประสบการณ์เรื่องผักพื้นบ้านเข้ามาเสริมความรู้ หรือแก้ไขความถูกต้องในเนื้อหาความรู้ได้ส่วนสังคมออนไลน์ (Social network) และบล็อก (Blog) จะเป็นพื้นที่ให้นำเสนอความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ที่ผู้รับความรู้สามารถสื่อสารโต้ตอบเพื่อแสดงความคิดเห็น หรือการซักถามผู้รู้ เพื่อตีความหมายความรู้ และสร้างความเข้าใจในเรื่องที่เรียนรู้ได้ นอกจากนี้ยังสามารถช่วยขยายเครือข่ายความรู้ได้ด้วยการใช้ฟังก์ชันการติดตาม (Tagging) ที่เป็นบริการหนึ่งของเทคโนโลยีเว็บ 2.0 (Tredinnick, 2006; Anderson, 2007) ส่วนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในลักษณะของการสาธิต และการบอกเล่าประสบการณ์โดยตรงของผู้รู้ยังสามารถทำได้ผ่านการใช้บริการ การแลกเปลี่ยนสื่อประสม (Multimedia sharing) เช่น การใช้ Youtube ได้เป็นอย่างดี

6.4 บทสรุป

โดยรวมในบทนี้นำเสนอโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้านของภาคตะวันออก โดยใช้ปรากฏการณ์การถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนใน 2 อำเภอในจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นข้อมูลในการนำเสนอ โดยโมเดลประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ 1) เนื้อหาความรู้ 2) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ 3) ผู้รับการถ่ายทอดความรู้และผู้ถ่ายทอดความรู้ 4) บริบทในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งรวมทั้งสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้ สภาพแวดล้อมในการถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรมของชุมชน และแรงจูงใจในการถ่ายทอดความรู้ และ 5) เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูลโดยโมเดลนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้าน

ให้กับชุมชนชนบทอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในภาคตะวันออกของประเทศไทยที่มีลักษณะของชุมชน ทั้งทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน โดยในบทต่อไปจะนำเสนอแนวทางสำหรับการนำโมเดลไปปรับใช้กับชุมชนต่าง ๆ และแนวทางสำหรับนักวิจัยเพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

บทที่ 7

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

ในบทนี้จะสรุปภาพรวมทั้งหมดของรายงานวิจัยครั้งนี้ โดยจะสรุปวัตถุประสงค์ และคำถามการวิจัย ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ ผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะจากงานวิจัยที่จัดแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ ข้อเสนอแนะสำหรับผู้นำผลการศึกษาในครั้งนี้ไปใช้ และข้อเสนอแนะสำหรับนักวิจัยที่สนใจศึกษาในเรื่อง การถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น

7.1 สรุปงานวิจัย

7.1.1 วัตถุประสงค์ และคำถามงานวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก คือ 1) การศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชน จากคนแต่ละรุ่นในชุมชนสู่คนรุ่นใหม่ และ 2) สรุปโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออก บนพื้นฐานของข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ โดยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีคำถามการวิจัยเพื่อการค้นหาคำตอบ 3 ข้อ คือ

- 1) ชุมชนชนบทมีการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น (ความรู้ผักพื้นบ้าน) สู่คนรุ่นใหม่อย่างไร
- 2) โมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านควรเป็นอย่างไร
- 3) เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information and communication technology หรือ ICT) สามารถมีส่วนสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นได้อย่างไร

7.1.2 ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีวิจัยการวิเคราะห์เรื่อง (Narrative analysis) เพื่อค้นหากระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน และ ปัจจัยต่าง ๆ ที่สนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชน ส่วนการเก็บข้อมูลใช้วิธีการเล่าเรื่อง (Narrative inquiry) และการสังเกตการณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลประจักษ์แจ้ง (Insights of respondents) และประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล และเข้าใจในข้อมูลให้มากที่สุด โดยมีการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง เพื่อให้ได้แหล่งข้อมูลที่สมบูรณ์มากที่สุด การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยในครั้งนี้ใช้การเข้ารหัสและจัดหมวดหมู่ โดยจัดตามประเด็นของเนื้อหาที่ค้นพบ และกรอบการวิจัย ที่นำเสนอโดย Clandinin and Connelly (2000)

และ Boje (2001) และมีการนำเสนอรายงานวิจัยในที่น่าสนใจเรื่องราว (Stories) และรายละเอียดของข้อมูลด้วยการนำเสนอข้อความจริงของผู้ให้ข้อมูลประกอบ นอกจากนี้งานวิจัยได้ออกแบบระเบียบงานวิจัยที่คำนึงถึงคุณภาพงานวิจัย ทั้งด้านความถูกต้อง (Validity) ความน่าเชื่อถือได้ (Credibility) และ ความคงที่ (Reliability)

7.1.3 การค้นพบ

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า มีข้อมูลที่เป็นหลักฐาน แสดงปรากฏการณ์เรื่อง การถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในภาคตะวันออก ซึ่งการตอบคำถามของการวิจัยในครั้งนี้ หรือการมุ่งสู่สามัญการ (Generalisation) ด้วยการตอบคำถามจากกรณีศึกษาของชุมชนใน 2 อำเภอ ของจังหวัดฉะเชิงเทรา

7.1.3.1 คำถามที่ 1: ชุมชนชนบทมีการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น (ความรู้ผักพื้นบ้าน) สู่คนรุ่นใหม่อย่างไร

จากเรื่องเล่า การสังเกตการณ์ของนักวิจัย และวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่าชุมชนในภาคตะวันออก ใน 2 อำเภอ ของจังหวัดฉะเชิงเทรา มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ประกอบด้วย 3 กระบวนการย่อย ๆ คือ กระบวนการถ่ายทอด กระบวนการรับรู้ และกระบวนการสร้างความเข้าใจและการเรียนรู้ โดยแต่ละกระบวนการมีการพิจารณาคัดเลือกความรู้ในการถ่ายทอด และรับความรู้ โดยความรู้แต่ละเรื่องจะมีวิธีการสำหรับแต่ละกระบวนการที่แตกต่างกัน นอกจากนั้น ในแต่ละช่วงเวลาก็มีวิธีการที่แตกต่างกัน เนื่องจากสภาพแวดล้อมต่างกัน และสภาพสังคมก็เปลี่ยนไป โดยที่แต่ละเรื่องของความรู้ และช่วงเวลามีวิธีการถ่ายทอดความรู้ในกระบวนการต่าง ๆ ดังนี้

1) กระบวนการถ่ายทอด (Knowledge Transmission) คือกระบวนการที่ผู้มีความรู้เรื่องผักพื้นบ้านถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ไม่รู้ในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้เรื่องต่าง ๆ และในช่วงเวลาต่างกันมีวิธีการที่ต่างกัน ดังนี้

- การถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดของผัก และการเก็บเกี่ยว จะเน้นที่การบอกเล่าด้วยปากเปล่าทั้งในปัจจุบัน และในอดีตที่คนวัยผู้ใหญ่ได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องนี้ในสมัยที่ตนเองเป็นเด็ก แต่ในอดีตจะมีการสาธิตให้กับลูกหลานเห็นการเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้านในธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันเด็กและเยาวชนไม่ค่อยได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้าน จึงไม่ค่อยได้มีการสาธิต แต่จะเป็นลักษณะการให้คนรุ่นใหม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมและรับรู้ในกิจกรรม

- การถ่ายทอดความรู้เรื่องการบริโภค และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน จะใช้วิธีการสาธิตการปรุงอาหาร และการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมในเรื่องการปรุงอาหาร และการได้บริโภคผักพื้นบ้านจริง ๆ ในชีวิตประจำวัน

- การถ่ายทอดความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน ในสมัยก่อนชาวบ้านได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้านจากการสาธิต และการบอกเล่าของผู้ใหญ่ แต่ในปัจจุบันคนรุ่นใหม่ได้รับความรู้จากการทำงานร่วมกับพ่อแม่ หรือญาติ ๆ ในสวน หรือกิจกรรมการณรงค์ของที่ส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้าน

- การถ่ายทอดความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้าน เป็นการถ่ายทอดผ่านกิจกรรมการดำเนินชีวิต ที่ชาวบ้านจะมีการนำผักพื้นบ้านตามฤดูกาลมาขายให้ชาวบ้านที่รับซื้อเพื่อนำไปส่งในตลาด ซึ่งมีการกระทำกันมาแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยคนรุ่นใหม่ยังได้รับการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องนี้จากการเขามาช่วยงานผู้ใหญ่อีกด้วย

2) กระบวนการได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) เป็นกระบวนการที่ผู้สนใจในความรู้ ขวนขวายหาความรู้มาให้ตัวเอง ซึ่งกระบวนการนี้จะเรียกว่ากระบวนการได้มาซึ่งความรู้ จากเรื่องเล่า แสดงให้เห็นว่า กระบวนการนี้เกิดขึ้นกับผู้ใหญ่ที่มีความสนใจในเรื่องของผักพื้นบ้าน ในขณะที่คนรุ่นใหม่ และเด็กยังไม่สนใจในกระบวนการนี้ โดยกระบวนการนี้มีวิธีการต่าง ๆ สำหรับแต่ละความรู้ ดังนี้

- การได้มาซึ่งความรู้เรื่องชนิดของผัก และการเก็บเกี่ยว เกิดขึ้นด้วยวิธีการสังเกตการณ์ รับฟังการบอกเล่าจากผู้รู้ และการศึกษาจากเอกสาร

- การได้มาซึ่งความรู้เรื่องการบริโภค และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน เกิดขึ้นด้วยวิธีการสังเกตการณ์ และการสอบถามโดยตรงกับผู้เชี่ยวชาญ

- การได้มาซึ่งความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน เกิดขึ้นด้วยวิธีการพูดคุยกันตามธรรมชาติ การศึกษาจากเอกสารและการไปอบรม หรือดูงานที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้านจัดขึ้น

- การได้มาซึ่งความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้าน เกิดขึ้นด้วยวิธีการสังเกตการณ์การทำตลาดผักพื้นบ้านของชุมชน

3) กระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้ (Knowledge interpretation) เป็นกระบวนการที่ผู้ได้รับความรู้ทำความเข้าใจกับความรู้นี้ที่ได้รับ ที่เกี่ยวข้องกับการตีความหมายเพื่อ

สร้างความเข้าใจ (Sense making) และกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) จากเรื่องเล่า แสดงให้เห็นว่า กระบวนการนี้เน้นที่วัยผู้ใหญ่ ในขณะที่คนรุ่นใหม่ และเด็กยังไม่ได้สนใจในการเรียนรู้ และทำความเข้าใจกับความรู้ที่ผู้ใหญ่ และคนรุ่นเก่าพยายามได้ถ่ายทอดความรู้ให้ ซึ่งพอมิบังก็ในเรื่องของการบริโภค และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน โดยสรุปความรู้แต่ละเรื่องมีกระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้ ดังนี้

- การสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้เรื่องชนิดของผัก และการเก็บเกี่ยว เป็นการเรียนรู้ด้วยการฝึกฝน และสังเกตการณ์

- การสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้เรื่องการบริโภค และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน ได้ใช้วิธีการเดียวกัน คือการสังเกตการณ์ และการฝึกฝน ซึ่งเป็นทั้งการฝึกฝนในการปรุงอาหาร และการฝึกการบริโภคอาหารที่ปรุงด้วยผักพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ แต่การสังเกตการณ์ของผู้ใหญ่จะมีลักษณะของการวิเคราะห์ในส่วนประกอบอาหาร และวิธีการปรุงด้วย

- การสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน ใช้วิธีการเช่นเดียวกับทั้ง 2 เรื่องข้างต้น แต่การสังเกตการณ์จะมีการสังเกตการณ์การพบเห็นการปฏิบัติของผู้มีความรู้ และการสังเกตการณ์จากธรรมชาติด้วย

- การสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้าน เป็นการเรียนรู้จากการทำงาน (Learning by doing) ด้านการทำตลาดผักพื้นบ้าน

จากเรื่องเล่า และข้อมูลที่นักวิจัยพบเห็น แสดงนัยว่าชุมชนในภาคตะวันออก ใน 2 อำเภอ ของจังหวัดฉะเชิงเทรา มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ประกอบด้วย 3 กระบวนการย่อย ๆ คือ กระบวนการถ่ายทอด กระบวนการได้มาซึ่งความรู้ และกระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้ โดยมีวิธีการไปในแนวทางเดียวกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ที่ถ่ายทอดผ่านรุ่นต่อรุ่นจากประสบการณ์ตรง คือสังเกตการณ์ และการกระทำในวิถีชีวิตการทำงานปกติ และเน้นการถ่ายทอดด้วยการบอกเล่า และการสอนของผู้สูงอายุในชุมชน (Kroma. 1995; Sefa Dei, Hall and Rosenberg. 2000; Sorey. 2005) และเป็นการถ่ายทอดความรู้ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และบริบทของวัฒนธรรมและสังคม (Hansen and VanFleet. 2003; Langill. 2007) ซึ่งเป็นไปเช่นเดียวกับการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ อยู่ที่ผู้หญิงวัย 30-50 ปี ที่มีหน้าที่จัดหา และเพาะปลูกผักพื้นบ้านเพื่อประกอบอาหารให้ครอบครัว (Price and Ogle. 2008)

7.1.3.1 คำถามที่ 2: โมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านควรเป็นอย่างไร
จากผลการศึกษาในครั้งนี้ โมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ซึ่งเป็นความรู้
ท้องถิ่นได้ถูกพัฒนาขึ้นจากกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนใน 2 อำเภอ
ของจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยโมเดลประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ เนื้อหาความรู้ กระบวนการ
ถ่ายทอดความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้และผู้ถ่ายทอดความรู้ บริบทในการถ่ายทอดความรู้ และ
เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล

เนื้อหาความรู้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ โดยเกี่ยวข้องกับ
กับ 2 องค์ประกอบ คือ วิธีการถ่ายทอดความรู้ และแรงจูงใจในการรับความรู้ เนื่องจากบุคคลจะ
สนใจรับการถ่ายทอดความรู้ ในความรู้เรื่องที่น่าสนใจ และเกี่ยวข้องกับงานของตนเอง (Wathne,
Roos and Krogh. 1996; Gupta and Govindarajan. 2000)

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ประกอบด้วย 3 กระบวนการ คือ การถ่ายทอดความรู้ การ
ได้มาซึ่งความรู้ และการทำความเข้าใจและการเรียนรู้ โดยแต่ละกระบวนการจะมีการพิจารณา
กลั่นกรองความรู้ที่ต้องถ่ายทอดและรับความรู้ด้วย โดยการถ่ายทอดความรู้ประกอบด้วย 4
กิจกรรม คือการบอกเล่าด้วยปากเปล่า การสาธิต การช่วยทำงาน และกิจกรรมรณรงค์เรื่องผัก
พื้นบ้าน กระบวนการรับรู้ประกอบด้วย 4 กิจกรรม คือ การสังเกตการณ์ การพูดคุย การศึกษาจาก
เอกสาร และการศึกษาดูงาน ส่วนกระบวนการทำความเข้าใจและการเรียนรู้ ประกอบด้วย 3
กระบวนการย่อย ๆ คือ การสร้างความเข้าใจ และกระบวนการเรียนรู้ โดยการสร้างความเข้าใจ
(Sense making) เกิดขึ้นได้จากทั้ง 2 กระบวนการ: การทำความเข้าใจทางพฤติกรรม (Behaviour
process) ที่ให้ผู้รับความรู้ได้เห็นกิจกรรมด้านผักพื้นบ้านด้วยตนเอง และทางการเรียนรู้ (Cognitive
process) ผ่านการสังเกตการณ์แบบวิเคราะห์ และการฝึกฝนด้วยตนเอง

ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ และผู้ให้ความรู้ ควรจะมีคุณลักษณะที่ส่งเสริมการถ่ายทอด
ความรู้ 4 คุณลักษณะ คือ ลักษณะเปิดเผย ความเชื่อมั่น แรงจูงใจ และความสามารถในการซึมซับ
ความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ในส่วนของบริบทในการถ่ายทอดความรู้ ช่วยในการเสริมประสิทธิภาพ
กระบวนการถ่ายทอดความรู้ประกอบด้วย สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ สภาพแวดล้อม
วัฒนธรรม และรางวัลและแรงจูงใจ

สื่อที่มีประสิทธิภาพสำหรับการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้าน คือสื่อที่ทำให้
ผู้ให้ความรู้และผู้รับความรู้ได้พบปะกันโดยตรง (Face-to-Face) เนื่องจากเป็นช่องทางที่ถ่ายทอด
ข้อมูลได้อย่างมาก (Rich communication) และเป็นการเสริมสร้างลักษณะความเปิดเผยของทั้งสอง

ฝ่าย (Gupta and Govindarajan, 2000) ส่วนสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ คือ สภาพแวดล้อมการมีส่วนร่วม (Collaborative environment) และการเรียนรู้ (Learning environment)

เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล สามารถนำเข้ามาเพื่อช่วยส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้กับคนรุ่นใหม่ได้ โดยเทคโนโลยีที่สอดคล้องกับลักษณะของความรู้ และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูลของคนรุ่นใหม่ในชุมชน ได้แก่ เทคโนโลยีการจัดการเนื้อหา และเทคโนโลยีเว็บ 2.0

7.1.3.1 คำถามที่ 3: เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information and communication technology หรือ ICT) สามารถมีส่วนสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นได้อย่างไร

ตามที่ได้ตอบคำถามข้างต้น เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล ที่สนับสนุนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้กับคนรุ่นใหม่ได้ ได้แก่ เทคโนโลยีการจัดการเนื้อหาบนเว็บ และเทคโนโลยีเว็บ 2.0 โดยที่เทคโนโลยีการจัดการเนื้อหาบนเว็บจะช่วยให้การเผยแพร่ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านอย่างเป็นระบบ ที่มีการแบ่งความรู้เป็นหมวดหมู่ และมีเครื่องมือสืบค้นเพื่อช่วยผู้รับความรู้ได้เลือกหาชุดความรู้ที่สนใจได้ง่าย ส่วนเทคโนโลยีเว็บ 2.0 ประกอบไปด้วยบริการที่เหมาะสมกับคนรุ่นใหม่ในชุมชนภาคตะวันออก คือ Blog, Wikis, Multimedia sharing และ Social Network

7.2 ข้อเสนอแนะ

7.2.1 ข้อเสนอสำหรับผู้นำไปปฏิบัติ

ผลการศึกษาในครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ให้กับผู้ที่สนใจ หรือชุมชนในเรื่องการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านสู่คนรุ่นใหม่ โดยชุมชนที่จะดำเนินกิจกรรมเรื่องการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้าน ควรจะพิจารณาในประเด็นต่อไปนี้

7.2.1.1 เนื้อหาความรู้

ชุมชนที่สนใจการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้าน ควรจะต้องพิจารณาองค์ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของตน ว่าเป็นการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องใด เพราะความรู้แต่ละเรื่อง มีคุณลักษณะของความรู้ และสิ่งแวดล้อม หรือบริบทที่แตกต่างกัน ซึ่งก็มีวิธีการถ่ายทอดที่ต่างกันไป เช่น ความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้านที่มีในชุมชนนั้น ๆ ใช้เพื่อกิจกรรมใด เช่น เพื่อการบริโภค

ในครัวเรือน หรือการจำหน่าย ถ้าเป็นไปได้เพื่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น กิจกรรมที่ถ่ายทอดจะอยู่ในบริบทของในครัวเรือน หรือชุมชนเท่านั้น ไม่ได้ข้องเกี่ยวกับภายนอก หรือตลาดผักพื้นบ้าน ภายนอกชุมชน หรือความรู้เรื่องการบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน ก็จะมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่สอดคล้องกับการบริโภค หรือการสร้างพฤติกรรมกรรมการบริโภค เป็นต้น

7.2.1.2 ผู้ให้ และผู้รับความรู้

ผู้ที่นำโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านนี้ไปใช้ ควรจะต้องพิจารณาบุคลิกในด้านการถ่ายทอดความรู้ และการรับความรู้ของผู้ให้ และผู้รับความรู้ เพื่อที่จะจัดการพัฒนาบุคคลเหล่านั้นในด้านที่ยังบกพร่องอยู่ เพื่อเป็นการเสริมประสิทธิภาพกระบวนการถ่ายทอดความรู้

7.2.1.3 บริบทในการถ่ายทอดความรู้

เช่นเดียวกับองค์ประกอบก่อนหน้านี้ ผู้ที่จะนำโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านนี้ไปใช้ ควรจะต้องพิจารณาบริบทในชุมชนที่จะมีการถ่ายทอดความรู้ เพื่อพิจารณาปรับสภาพแวดล้อม และจัดสร้างองค์ประกอบให้ส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดความรู้กระบวนการต่าง ๆ และกิจกรรมต่าง ๆ เช่น สภาพแวดล้อมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเรียนรู้ การสร้างสื่อกลางการสื่อสารที่เพิ่มความสมบูรณ์ในการสื่อสาร วัฒนธรรมองค์กร และแรงจูงใจที่ส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งค้นหาวัฒนธรรมของชุมชน และแรงจูงใจที่มีอยู่ในชุมชนที่สามารถนำมาสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้

7.2.2 ข้อเสนอแนะสำหรับนักวิจัย

ในการศึกษาวิจัยนี้มีข้อจำกัดในเรื่องทรัพยากรในการศึกษาวิจัย ทั้งด้านเวลา จำนวนสมาชิกในโครงการศึกษาวิจัยนี้ และงบประมาณ ทำให้การศึกษาในครั้งนี้ทำการศึกษาจากกรณีศึกษาเพียงกรณีเดียว คือ ชุมชนในเขต 2 อำเภอในจังหวัดฉะเชิงเทราเท่านั้น โดยไม่ได้มีการทำการศึกษาในชุมชนในพื้นที่ปารอยต่อทั้ง 5 จังหวัด และจำกัดกรอบการศึกษาวิจัยอยู่ที่การพัฒนาโมเดลในการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน โดยไม่ได้ครอบคลุมถึงการนำโมเดลไปทดลองใช้และประเมินผล ดังนั้นเพื่อการขยายความรู้ในเรื่องการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านในภาคตะวันออก ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยต่อไป มีดังนี้

- ศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้าน ในอีก 4 จังหวัดที่เหลือของพื้นที่ปารอยต่อทั้ง 5 จังหวัด อาจ会有ความแตกต่างทางสภาพแวดล้อม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน ซึ่งอาจจะมีกระบวนการ และกิจกรรมในการถ่ายทอดความรู้

เรื่องผักพื้นบ้านที่มีความแตกต่างบ้าง จึงควรที่จะศึกษาเปรียบเทียบ และสรุปเป็นภาพรวมการถ่ายทอดความรู้เรื่องดังกล่าวในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

- ศึกษาเรื่องการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ในองค์ความรู้ท้องถิ่นเรื่องอื่น ๆ ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และสรุปโมเดลในการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

- ศึกษาประสิทธิภาพการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีเว็บ 2.0 ในด้านการใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นให้คนรุ่นใหม่

- ศึกษาในเรื่องประเภท และคุณลักษณะของบุคคลที่เป็นผู้ให้ความรู้ และผู้รับความรู้ในความรู้แต่ละชนิดของความรู้ท้องถิ่นในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

- ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการถ่ายทอดความรู้ เช่น สิ่งแวดล้อม รางวั และแรงจูงใจ และวัฒนธรรมของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

7.3 บทสรุป

โดยสรุปการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้ทำการศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยศึกษาผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยวิธีการศึกษาการวิเคราะห์เรื่องเล่า (Narrative analysis) การศึกษาแสดงให้เห็นว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านเป็นไปในทางเดียวกับถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นทั่วไป และการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน มีความแตกต่างจากการถ่ายทอดความรู้จากผู้ใหญ่สู่เด็กในอดีต เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และบริบทต่าง ๆ ของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไป โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้สรุปโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย บนพื้นฐานของปรากฏการณ์ที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางให้ชุมชนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่สนใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นได้นำไปประยุกต์ใช้

บรรณานุกรม

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540) **บ้านกับเมือง**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรวิไล เลิศวิชา. (2541) **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ณัฐ ออาจสมิตี. (2548) **คุณค่าทางโภชนาการของผักพื้นบ้านในประเทศไทย**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.dtam.moph.go.th/alternative/viewstory.php?id=365> (23 มิถุนายน 2552)
- ถันทม จอนจวบทรง. (2537) **ผักพื้นบ้าน (ภาคใต้) ทางเลือกในการผลิตและการบริโภค**. กทม: สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม.
- ถันทม จอนจวบทรง. (2553) **เอกสารประกอบการสอนวิชา BC 4203 การศึกษาเฉพาะเรื่องทางคอมพิวเตอร์ธุรกิจ**. สมุทรปราการ: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
- วิกิพีเดีย. (2554) **ข้าวต้มมัด**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.th.wikipedia.org/wiki/ข้าวต้มลูกโยน>. (15 พฤศจิกายน 2554).
- ศูนย์กลางความรู้แห่งชาติ. (2554) **ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.tkc.go.th>. (16 พฤษภาคม 2007).
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2554) **สรุปผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2554)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร.
- สุทธิ ชัยอุดม. (2547) **ธรรมบรรยาย หลักสูตร 10 วันของท่านอาจารย์โกเอ็นก้า**. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน จำกัด.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2546) **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์
- Abu-Rashed, J., Bertaux, N. and Okunoye, A. (2005) "Knowledge management and economic development in developing countries: an examination of the main enablers" **Global Business and Economics Review**. 7(1) page 85-99.
- Adam, L. (2009) **Information and communication technologies, knowledge management and indigenous knowledge: Implementations to livelihood of communities in Ethiopia**. [Online] Available: <http://www.eictda.gov.et/papers.php> (16 May 2009).
- Albino, V., Garavelli, A.C. and Schiuma, G. (1999) "Knowledge transfer and inter-firm relationships in industrial districts: the role of the leader firm" **Technovation**. 19 page 53-63.
- Albino, V., Garavelli, A.C. and Gorgoglione, M. (2004) "Organization and technology in knowledge transfer" **An International Journal**. 11(6) page 584-600.

- Aldridge, J.W. Jr. (2002). **A multidimensional model for building knowledge assets: Applying socio-technical systems to online action research**. Unpublished doctoral dissertation. Fielding Graduate Institute, Santa Barbara, CA, USA.
- Alsup, M. and Strong, K. (2004) "Enterprise content management: Charting the path" **AIIM E-Doc magazine**. 18(3) page 16-27.
- Amabile, T.M. (1983) **The social psychology of creativity**. New York: Springer-Verlag.
- Amabile, T.M. (1993) "Motivational synergy: Toward new conceptualizations of intrinsic and extrinsic motivation in the workplace" **Human Resource Management Review**. 3(3) page 185-201.
- Anderson, P. (2007) **What is Web 2.0? Ideas, technologies and implications for education**. [Online] Available: <http://jisc.ac.uk/media/documents/techwatch/tsw0701b.pdf> (15 November 2011).
- Ashforth, B.E. and Mael, F. (1989) "Social Identity theory and the organization" **The Academy of Management Review**. 14(1) page 20-39.
- Atmiyanandana, V, and Lawler, J.J. (2003) Culture and management in Thailand. In M. Warner (Ed.) **Culture and management in Asia** page 228-248. London: Routledge Curzon.
- Audi, R. (2003) **Epistemology: A contemporary introduction to the theory of knowledge** 2nd. New York: Routledge.
- Babbie, E. (2001) **The practice of social research** (9th ed.). Belmont, CA.: Wadsworth.
- Badaracco, J.L. Jr. (1991) **The knowledge link**. Boston: Harvard Business School Press.
- Balasubramanian, P. et al. (1999) "Managing process knowledge for decision support" **Decision Support Systems**. 27(1) page 145.
- Baltes, P.B. (1993) "The aging mind: Potential and limits" **The Gerontologist** 33(5) page 580-594.
- Bartol, K.M. and Srivastava, A. (2002) "Encouraging knowledge sharing: The role of organizational reward systems" **Journal of Leadership & Organizational Studies**, 9(1) page 64-76.
- Bielawski, L. and Boyle, J. (1997) **Electronic document management systems: A user centered approach for creating, distributing and managing online publications**. Prentice Hall.

- Birren, J.E. and Fisher, L.M. (1990) The elements of wisdom: overview and integration. In R.J. Stenberg (Ed.) **"Wisdom its nature, origin and development"** page 317-332. New York: Cambridge University Press. New York: Cambridge University Press.
- Boisot, M.H. (1998) **Knowledge assets Securing competitive advantage in the information economy**. New York: Oxford University Press.
- Boje, D.M. (2001) **Narrative methods for organizational and communication research**. London: SAGE Publications.
- Brown, J.S. and Duguid, P. (1998) "Organizing knowledge" **California Management Review**. 40(3) page 90-111.
- Bryman, A. (2004) **Social research methods**. New York: Oxford University Press.
- Carrillo, P.M., Robinson, H.S., Anumba, C.J. and Bouchlaghem, N.M. (2006) "A knowledge transfer framework: The PFI context" **Construction Management and Economics** (24) page 1045-1056.
- Cassell, C. and Symon, G. (1994) **Qualitative research in work contexts**. In C. Cassell and G. Symon (Eds.) "Qualitative methods in organizational research: A practical guide" page 1-13. London: SAGE Publications.
- Castellano, M.B. (2000) **Updating aboriginal traditions of knowledge**. In G.J. Sefa Dei, B.L. Hall, and D.G. Rosenberg (Eds.) **"Indigenous knowledge in global contexts"** page 21-36. Toronto: University of Toronto Press.
- Chonchon. (2007) **Inter-generational transfer of indigenous knowledge and why indigenous knowledge is important**. In V.S. Mee and Scott (Eds.) "Regional Conference on Inter-Generational Transfer of Indigenous Knowledge and Skill" page 6-9. Chiang Mai: Indigenous Knowledge and Peoples (IKAP) Network.
- Choo, C.W. (1998) **The knowing organization: How organizations use information to construct meaning, create knowledge, and make decisions**. New York: Oxford University Press.
- Clandinin, D.J. and Connelly, F.M. (2000) **Narrative inquiry experience and story in qualitative research**. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Cohen, W.M. and Levinthal, D.A. (1990) "Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation" **Administrative Science Quarterly**, 35(1) page 128-152.

- Coleman, J.S. (1988) "Social capital in the creation of human capital" **The American Journal of Sociology**, 94 page S95-S120.
- Cranfield, J. and Yoong, P. (2007) "The role of the translator/interpreter in knowledge transfer environments" **Knowledge and Process Management**. 14(2) page 95-103.
- Creswell, J.W. (2005) **Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research** (2nd. Ed.). Upper Saddle River, NJ.: Merrill Prentice Hall.
- Czarniawska, B. (1998) **A narrative approach to organization studies**. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- Davenport, T.H. and Prusak, L. (1998) **Working knowledge: How organizations manage what they know**. Boston: Harvard Business School Press.
- Delamont, S. (2004) **Ethnography and participant observation**. In C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium and D. Silverman (Eds.) "Qualitative research practice" page 217-229. London: SAGE Publications.
- De Long, D.W. and Fahey, L. (2000) "Diagnosing cultural barriers to knowledge management" **Academy of Management Executive**. 14(4) page 113-127.
- Despres, C. and Chauvel, D. (2000) **A thematic analysis of the thinking in knowledge management**. In C. Despres and D. Chauvel (Eds.) "Knowledge horizons: The present and the promise of knowledge management" page 55-86. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Dey, I. (1993) **Qualitative data analysis: A user-friendly guide for social scientists**. London: Routledge.
- Dooley, K.J., Corman, S.R. and McPhee, R.D. (2002) "A knowledge directory for identifying experts and areas of expertise" **Human Systems Management**. (21) page 217-228.
- Drisko, J.W. (1997) "Strengthening qualitative studies and reports: Standards to promote academic integrity" **Journal of Social Work Education**. 33(1) page 185-197.
- Dubey-Villinger, N. (2001) **Thai business culture: Hierarchy and groups, initiative and motivation**. In J.B. Kidd, X. Li and F. Richter (Eds.), "Advances in human resource management in Asia" page 105-116). New York: Palgrave.

- Durkin, J. (1994) **Expert systems: Design and development**. New York: Macmillan Publishing Company.
- Elliott, J. (2005) Using narrative in social research qualitative and quantitative approaches. London: SAGE.
- Feng, W. et al. (2009) "Understanding expert systems applications from a knowledge transfer perspective" **Knowledge Management Research & Practice**. (7) page131-141.
- Fetterman, D.M. (1991) **A walk through the wilderness: learning to find your way**. In W.B. Shaffir and R.A. Stebbins (Eds.) "Experiencing fieldwork: An insider view of qualitative research" page 87-96). Newbury Park, CA: SAGE Publications.
- Garud, R. (1997) "On the distinction between know-how, know-why, and know-what" **Advances in Strategic Management**, 14, page 81-101.
- Garza, J.M. and Ibbs, C.W. (1992) **Knowledge Elicitation strategies and experiments applied to construction**. In T. Arciszewski and L. Rossman. (Eds".) "Knowledge acquisition in civil engineering" page 69-85 New York, NY: American Society of Civil Engineering.
- Gibbs, G.R. (2002) **Qualitative data analysis: Explorations with NVivo**. Buckingham: Open University Press.
- Glesne, C. (1999) **Becoming qualitative researchers: An introduction** (2nd ed.). New York: Addison Wesley Longman.
- Goffee, R. and Jones, G. (1999) **What holds the modern company together?** In "Harvard business review on managing people" page 1-44. Boston: Harvard Business School Publishing.
- Gopalakrishnan, S. and Santoro, M.D. (2004)" Distinguishing between knowledge transfer and technology transfer activities: The role of key organizational factors" **IEEE Transactions on Engineering Management**. 51(1) page 57-69.
- Gorman, G.E. and Clayton, P. (2005) **Qualitative research for the information professional: A practical handbook** (2nd ed.). London: Facet Publishing.
- Gray, B. (1998) **Collaboration The constructive management of differences**. In G.R. Hickman (Ed.). "Leading organizations: Perspectives for a new era" page 467-480. Thousand Oaks: SAGE Publications.

- Guba, E.G. and Lincoln, Y.S. (1994) **Completing paradigms in qualitative research**. In N.K. Denzin and V.S. Lincoln (Eds.). "Handbook of qualitative research" page 105-117. London: SAGE Publications.
- Gubrium, J.F. and Holstein, J.A. (1997) **The new language of qualitative method**. New York: Oxford University Press.
- Gudmundsdottir, S. (1996) "The teller, the tale, and the one being told: The narrative nature of the research interview" **Curriculum Inquiry**. 26(3) page 293-306.
- Gupta, A.K. and Govindarajan, V. (2000a) "Knowledge flows within multinational corporations" **Strategic Management Journal**. 21(4) page 473.
- Gupta, A.K. and Govindarajan, V. (2000b) "Knowledge flows within multinational corporations" **Strategic Management Journal**. 21(4) page 473.
- Gupta, J.N.D., Sharma, S.K., and Hsu, J. (2004) **An overview of knowledge management Creating knowledge based organizations**. Hershey, Idea Group.
- Hall, I. and Hall, D. (2004) **Evaluation and social research: Introducing small-scale practice**. New York: Palgrave Macmillan.
- Hampden-Turner, C. (1990) **Corporate culture from vicious to virtuous circles**. London: Hutchinson.
- Handy, C. (1995) **Managing the dream**. In S. Chawla and J. Renesch (Eds.). "Learning organizations: Developing cultures for tomorrow's workplace" page 44-54. Portland, Oregon: Productivity Press.
- Handzic, M. and Agahari, D. (2004) "Knowledge sharing culture: A case study" **Journal of Information & Knowledge Management**. 3(2) page 135-142.
- Hansen, S.A. and VanFleet, J.W. (2003) **Traditional knowledge and intellectual property: A Handbook on issue and options for traditional knowledge holders in protecting their intellectual property and maintaining biological diversity**. Washington, DC: AAAS.
- Hislop, D. (2005) **Knowledge management in organizations A critical introduction**. Oxford: Oxford University Press.
- Hofstede, G. (1991) **Cultures and organizations: Software of the mind: Intercultural cooperation and its importance for survival**. London: McGraw-Hill.

- Holsapple, C.W. and Joshi, K.D. (1999) **Knowledge selection: Concepts, issues, and technologies.** In J. Liebowitz (Ed.) "Knowledge management handbook" page 7-17. Boca Raton; CRC Press.
- Hunter, J., Koopman, B. and Sledge, J. (2003) **Software tools for indigenous knowledge management.** [Online] Available: <http://www.archimuse.com/mw2003/papers/hunter/hunter.html>. (14 July 2009)
- Hylko, J. (2005) "Thanks for the memories: Capturing expert knowledge" **Power**. 148(4) page 58.
- Jones, P.C. (1964). *The nature of knowledge*. New York: The Scarecrow Press.
- Jonjoubson, L. (2008) **An integrated knowledge management model for community enterprises: A case study of a rural community enterprise in Thailand.** Unpublished doctoral thesis. Victoria University of Wellington, Wellington, **New Zealand**.
- Joshi, K.D., Sarker, S. and Sarker, S. (2007) "Knowledge transfer within information systems development teams: Examining the role of knowledge source attributes" **Decision Support Systems**. 43 page 322-335.
- Kilgour, M. (2006) "Improving the creative process: Analysis of the effects of divergent thinking the techniques and domain specific knowledge on creativity" **International Journal of Business and Society**. 7(2) page79-107.
- Kitaro, N. (1960) *A study of good*. Translated by V.H. Viglilmo. New York: Greenwood Press.
- Kluckhohn, C. (1962) **The concept of culture.** In R. Kluckhohn (Ed.) "Collected essays of Clyde Kluckhohn: Culture and behavior" page19-73. New York: The Free Press of Glencoe.
- Koanantakool, T. (2003) **ICT and community building in the rural areas of Thailand.** [Online] Available: <http://www.pecc.org/PECC2003Brunei/cbf-workshop/session1-thaweesak.pdf>. (21 April 2006).
- Kroma, S. (1995) **Popularizing science education in developing countries through indigenous knowledge.** [Online] Available: <http://www.nuffic.nl/ciran/ikdm/3-3/articles/kroma.html>. (20 April 2006).
- Kwan, M.M. and Cheung, P. (2006) "The knowledge transfer process: From field studies to technology development" **Journal of Database Management**. 17(1) page 16-32.

- Lam, A. (2000) "Tacit knowledge, organizational learning and societal institutions: An integrated framework" **Organization Studies**. 21(3) page 487-513.
- Langill, S. (2007). **Introduction to indigenous knowledge**. *The Overstory Agroforestry Ejournal*, **Article 82**. [Online] Available: <http://www.agroforestry.net/overstory/overstory82.html>. (21 July 2007).
- Lee, M.R. and Lan, Y. (2007) "From Web 2.0 to conversational knowledge management: Towards collaborative intelligence" **Journal of Entrepreneurship Research**. 2(2) page 47-62.
- Levine, J.M. and Moreland, R.L. (1999) **Knowledge transmission in work groups: Helping newcomers to succeed**. In L. Thompson, J. M. Levine and D.M. Messick (Eds.). "Shared cognition in organizations: The management of knowledge" page.267-296. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Litan, R.E. (2005) "Information technology meets the developing world" **International Studies Review**, 7 page 326-327.
- Liyanage, C et al. (2009) "Knowledge communication and translation—a knowledge transfer model" **Journal of knowledge management**. 13(3) page 118-131.
- Lopez, S.P., Peon, J.M.M. and Ordas, C.J.V. (2004) "Managing knowledge: The link between culture and organizational learning" **Journal of Knowledge Management**. 8(6) page 93-104.
- Mason, J. (1996) **Qualitative researching**. London: SAGE Publications.
- Maxwell, J.A. (1996) **Qualitative research design: An interactive approach**. Thousand Oaks, SAGE Publications.
- Miles, M.B. and Huberman, A.M. (1994) **Qualitative data analysis: An expanded sourcebook** (2nd ed.). Thousand Oaks, California: Sage.
- Moffett, S., McAdam, R. and Parkinson, S. (2004) "Technological utilization for knowledge management" **Knowledge and Process Management**. 11(3) page 175-184.
- Moorman, C. and Miner, A.S. (1998) "Organizational improvisation and organizational memory" **The Academy of Management Review**. 23(4) page 698-723.

- Morse, J.M. (2003) **Principles of mixed methods and multimethod research design**. In A. Tashakkori and C. Tedlie (Eds.) "Handbook of Mixed Methods in social & behavioral research". page 189-208. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Nahapiet, J. and Ghoshal, S. (1998) "Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage" **Academy of Management**, 23(2) page 242-266.
- National Electronics and Computer Technology Center (NECTEC). (2003) **Thailand ICT indicators moving towards the information society**. Bangkok: NECTEC.
- Newell, S. et al. (2002) **Managing Knowledge Work**. New York: Palgrave.
- Ngulube, P. (2002) "Managing and preserving indigenous knowledge in the knowledge management era: Challenges and opportunities for information professionals" **Information Development**. 18(2) page 95-101.
- Nonaka, I. (1994) "A dynamic theory of organizational knowledge creation" **Organization Science**. 5(1) page 14-37.
- Nonaka, I. (2002) **A dynamic theory of organizational knowledge creation**. In C.W. Choo and N. Bontis (eds.). "The strategic management of intellectual capital and organizational knowledge" page 437-462. New York: Oxford University Press.
- Obomsawin, R. (2001) "Indigenous knowledge and sustainable development" **Development Express** (3) page 1-3.
- Orlikowski, W.J. and Baroudi, J.J. (1991) "Studying information technology in organizations: Research approaches and assumptions" **Information System Research**. 2 page 1-28.
- Ott, J.S. (1989) **The organizational culture perspective**. Chicago: The Dorsey Press.
- Pakaluk, M. (2005) **Aristotle: Nicomachean ethics An introduction**. Cambridge: Cambridge University press.
- Patton, M.Q. (2002) **Qualitative evaluation and research methods**. Newbury Park, Calif.: Sage Publications.
- Price, L.L. and Ogle, B. (2009) **Gathered indigenous vegetables in Mainland Southeast Asia: A Gender asset**. [Online] Available: http://www.idrc.ca/en/ev-126374-201-1-DO_TOPIC.html (18 June 2009).

- Puffer, P. (1995) **The value of indigenous knowledge in development programs concerning Somali pastoralists and their Camels**. [Online] Available: http://www.geocities.com/somali_agrecons/Sompast.html (24 June 2009)
- Punch, K.F. (2005) **Introduction to social research quantitative and qualitative approaches** (2nd ed.). London: SAGE Publications.
- Rao, S.S. (2006) "Indigenous knowledge organization: An Indian scenario" **International Journal of Information Management**. 26 page 224-233.
- Reeve, C.D.C. (1992) **Practices of reason Aristotle's Nicomachean Ethics**. Oxford: Clarendon Press.
- Reid, F. (2003) "Creating a knowledge-sharing culture among diverse business units" **Employment Relations Today**. 30 page 43-49.
- Riessman, C.K. (1993) **Narrative analysis**. Newbury Park, California: SAGE Publications.
- Rodgers, W. and Negash, S. (2007) "The effects of web-based technologies on knowledge transfer" **Communications of the ACM**. 50(7) page 117-122.
- Rowe, C. and Broadie, S. (2002) **Aristotle's Nicomachean Ethics**. Oxford: Clarendon Press.
- Ryen, A. (2004) **Ethical issues**. In C. Seale, G. Gobo, J.F. Gubrium and D. Silverman (Eds.). "Qualitative research practice" page 230-247. London: SAGE Publications.
- Ryle, G. (1949) **Concept of mind**. London: Hutchinson's University Library.
- Ryu, C. et al. (2005) "Knowledge acquisition via three learning processes in enterprise information portals: Learning-by-investment, learning-by-doing, and learning-from-other" **MIS Quarterly**. 29(2) page 245-278.
- Sackmann, S.A. (1991) **Cultural knowledge in organizations: Exploring the collective mind**. New Bury Park: SAGE Publications.
- Sanchez, R. (1997) **Managing articulated knowledge in competence-based competition**. In Sanchez, R. and Heene, A. (Eds.) "Strategic learning and knowledge management" page 163-187. Chichester: John Wiley & Sons.
- Schein, E.H. (1992) **Organizational culture and leadership**. San Francisco: Jossey-Bass.

- Schwandt, T.A. (1994) **Constructivist, interpretivist approaches to human inquiry**. In N.K. Denzin and Y.S. Lincoln (Eds.) "Handbook of qualitative research" page 118-137. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Sefa Dei, G.J., Hall, B.L. and Rosenberg, D.G. (2000) **Introduction**. In G.J. Sefa Dei, B.L. Hall, and D.G. Rosenberg (Eds.) "Indigenous knowledge in global contexts" page 3-17. Toronto: University of Toronto Press.
- Sena, J.A. and Shani, A.B. (1999) **Intellectual capital and knowledge creation: Towards an Alternative Framework**. In J. Liebowitz (Ed.) "Knowledge management handbook" pagae 8-16. Boca Raton; CRC Press.
- Setalaphruk C, Price LL. (2007) "Children's traditional ecological knowledge of wild food resources: A case study in a rural village in Northeast Thailand" **Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine**. 3(33).
- Schein, E.H. (1992) **Organizational culture and leadership**. San Francisco: Jossey-Bass.
- Sie, L. and Yakhlef, A. (2009) "Passion and expertise knowledge transfer" **Journal of Knowledge Management**. 13(4) page 175-186
- Silverman, D. (2005) **Doing qualitative research: A practical handbook** (2nd ed.). London: SAGE Publications.
- Skyrme, D.J. (1999) **Knowledge networking: Creating the collaborative enterprise**. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Smith, H.A. and Mckeen, J.D. (2005) "Instilling a knowledge-sharing culture" **The Knowledge Management Forum**, 2(4),
- Somnasang, P., Moreno, G. and Chusil, K. (1998) "Indigenous knowledge of wild food hunting and gathering in north-east Thailand" **Food and nutrition bullentin**. 19(4) page 359-365.
- Storey, K. (2005) **Geography 6250/4410 – Seminar in resource management environmental impact assessment**. [Online] Available: <http://www.uccs.mun.ca/~kstorey/course.htm>. (20 April 2006).
- Sternberg, R. (2003) "WICS: A model of leadership in organizations" **Academy of Management Learning and Education**. 2(4) page 386-401.

- Sternberg, R. and Lubart, T.I. (1996) "Investing in Creativity" **American Psychologist**. 51(7) page 677-688.
- Storey, K. (2005) **Geography 6250/4410 – Seminar in resource management environmental impact assessment**. [Online] Available: <http://www.uccs.mun.ca/~kstorey/course.htm>. (20 April 2006).
- Stringer, E.T. (1999) **Action research** (2nd ed.). Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Sutton, D.C. (2001) "What is knowledge and can it be managed?" **European Journal of Information Systems**. (10) page 80-88.
- Sveiby, K. and Simons, R. (2002) "Collaborative climate and effectiveness of knowledge work – an empirical study" **Journal of Knowledge Management**. 6(5) page 420-433.
- Swan, J. et al. (1999) "Knowledge management and innovation: networks and networking" **Journal of Knowledge Management**. 3(4) page 262.
- Syed-Lkhsan, S.O.S., and Rowland, F. (2004) "Knowledge management in a public organization: a study on the relationship between organizational elements and the performance of knowledge transfer" **Journal of Knowledge Management**. 8(2) page 95-111.
- Szulanski, G. (1996) "Exploring internal stickiness: impediments to the transfer of best practice within the firm" **Strategic Management Journal**. 17 page 27-43.
- Tashakkori, A. and Teddlie, C. (2003) **Handbook of mixed methods in social & behavioural research**. Thousand Oaks, California: Sage.
- Taylor, S.J. and Bogdan, R. (1984) **Introduction to qualitative research methods: The search for meanings** (2nd ed.). New York: Wiley.
- Tredinnick, L. (2006) "Web 2.0 and business A pointer to the intranets of the future?" **Business Information Review**. 23(4) page 228-234.
- Triandis, H.C. (1995) **Individualism & collectivism**. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Trice, H. and Beyer, J.M. (1993) **The cultures of work organizations**. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Tyson, T. (1989) **Working with groups**. Hong Kong: The Macmillan Company of Australia PTY Ltd.

- UNESCO. (2006) **Best practices on indigenous knowledge**. [Online] Available: <http://www.unesco.org/most/bpindi.htm>. (20 April 2006).
- Van Den Bosch, F.A.J. and Van Wijk, R. (2001) **Creation of managerial capabilities**. In Sanchez, R. (Ed.) *“Knowledge management and organizational competence”* page 159-176. New York: Oxford University Press.
- Van Maanen, J. (1988) **Tales of the field: On writing ethnography**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Varela, F., Thompson, E., and Rosch, E. (1995) **The embodied mind: Cognitive science and human experience**. Massachusetts: The MIT Press.
- Waldram, J.B. (1986) “Traditional knowledge system: The recognition of indigenous history and science” **Saskatchewan Indian Federate College Journal**. 2(2) page 115-124.
- Walsham, G. (1995) “Interpretive case studies in IS research: nature and method” **European Journal of Information Systems**. 4, page 74-81.
- Wathne, K., Roos, J. and Von Krogh, G. (1996) **Toward a theory of knowledge transfer in a cooperative context**. In G. Von Krogh and J. Roos (Eds.). “Managing knowledge perspective on cooperation and competition” page 55-81. Place of publication: Publisher
- Wegner, D.M. (1987) **Transactive memory: A contemporary analysis of the group mind**. In B. Mullen and G.R. Goethals (eds.) “Theories of group behaviour” page 185-208. New York: Springer-Verlag.
- Wenger, E., McDermott, R. and Snyder, W.M. (2002) **A guide to managing knowledge cultivating communities of practice**. Boston: Harvard Business School Publishing.
- Weick, K.E. (1979) **The social psychology of organization**. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing.
- Wiig, K.M. (1994) **Knowledge management: The central management focus for intelligent-acting organizations**. Arlington, TX: Schema Press.
- Wiig, K.M. (1999) **Introducing knowledge management into the enterprise**. In J. Liebowitz (Ed.). “Knowledge management handbook” page 3-41. Boca Raton; CRC Press.
- Williamson, K. (2006) “Research in constructivist frameworks using ethnographic techniques” **Library Trends**. 55(1) page 83-101.

- Wong, K.Y. and Aspinwall, E. (2004) “Characterizing knowledge management in the small business environment” **Journal of Knowledge Management**. 8(3) page 44-61.
- World Bank. (2009) **What is indigenous knowledge?** [Online] Available: <http://www.worldbank.org/afr/ik/basic.htm> (23 June 2009).
- Wurman, R.S. (1997) **Information architects**. New York: Graphis.
- Wyllie, J. (1998) **Knowledge management tools – Ancient history or contemporary breakthrough?** [Online] Available: <http://www.skyrme.com/updates/u16.htm> (16 August 2005).
- Yin, R.K. (1994). **Case study research: Design and methods**. Thousand Oaks, California: Sage.
- Zack, M.H. (2002) **Developing a knowledge strategy**. In C.W. Choo and N. Bontis (Eds.). “The strategic management of intellectual capital and organizational knowledge” page 255-276. New York: Oxford University Press.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก: การอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมงานวิจัย

ภาคผนวก ข: รายชื่อผู้ให้ข้อมูล (ชื่อปลอม)

ภาคผนวก ค: ตัวอย่างเรื่องเล่าจากผู้ให้ข้อมูล

ภาคผนวก ง: เอกสารการวิเคราะห์ข้อมูล

ภาคผนวก จ: ผักพื้นบ้านพร้อมรูปภาพ

ภาคผนวก ก: การอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมงานวิจัย

1. ผลการพิจารณาคณะกรรมการจริยธรรมงานวิจัย

เรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม

เอกสารรับรอง

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

วันที่ 22 มีนาคม 2553

ชื่อเรื่อง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ:
กรณีศึกษาการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออกของประเทศไทย
ชื่อนักวิจัย/หัวหน้าโครงการ อาจารย์ ดร.ล้นทม จอนจวบทรง
คณะวิชา/หลักสูตร คณะบริหารธุรกิจ
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

ขอรับรองว่า งานวิจัยดังกล่าวข้างต้นได้ผ่านการพิจารณาเห็นชอบโดยสอดคล้องกับ
ประกาศเฮลซิงกิ จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

ลงนาม

(อาจารย์ ดร.อุดม จันทรารักษ์ศรี)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

วันที่รับรอง

22 มีนาคม 2553

เลขที่รับรอง

อ.006/2553

2. หนังสือขออนุญาตเข้าทำวิจัยในพื้นที่

กุมภาพันธ์ 2553

เรื่อง ขอความร่วมมือในการศึกษาวิจัยในชุมชน
เรียน ประธานกลุ่ม

ข้าพเจ้านางสาวล้นทม จอนจวบทรง และนางสาวธนทร ชินกุลวงษ์ อาจารย์ประจำสาขาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ กำลังดำเนินโครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น: กรณีศึกษาการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของชุมชน เพื่อเป็นประโยชน์กับชุมชนอื่น ๆ ในการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นของตนเองสู่คนรุ่นใหม่ โดยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้ทำการวิจัยได้เลือกชุมชนในโครงการส่งเสริมผักพื้นบ้าน ตำบลคูขายหมี อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

ผู้วิจัยจึงขอความร่วมมือในการจัดเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์สมาชิก หรือให้สมาชิกในกลุ่มของท่าน หรือญาติพี่น้องของสมาชิกเล่าประสบการณ์ในการส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้าน เพื่อศึกษาค้นคว้าสำหรับงานวิจัยดังกล่าว โดยการให้สัมภาษณ์ขึ้นอยู่กับความยินยอมของแต่ละบุคคล และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนากิจกรรมในหน่วยงานของท่าน

ด้วยความนับถือ

(อ.ดร. ล้นทม จอนจวบทรง)
หัวหน้าโครงการวิจัย

3. หนังสือชี้แจงรายละเอียดโครงการวิจัยฯ

เรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม

รายละเอียดการศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ: กรณีศึกษาการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ข้าพเจ้า นางสาว ลั่นทม จอนจวบทรง อาจารย์ประจำ สาขาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ กำลังทำการศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ: กรณีศึกษาการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ข้าพเจ้าจะขอเชิญสมาชิกใน 14 หมู่บ้านในตำบลพะเนียง อ.สนามชัยเขต จ. ฉะเชิงเทราเข้าร่วมในการศึกษา โดยผู้เข้าร่วมจะเล่าเรื่องเกี่ยวกับการทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ และส่งเสริมการบริโภคผักพื้นบ้านในชุมชนด้วยการเล่าเรื่อง (Narrative inquiry) เรื่องที่เล่าจะมีการจดบันทึกและบันทึกเทปไว้เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับงานวิจัยนี้เท่านั้น กิจกรรมของผู้เข้าร่วมจะมีการสังเกตการณ์จากนักวิจัย ทำการจดบันทึก และถ่ายภาพ โดยรับอนุญาตจากผู้ทำกิจกรรมก่อน

รายชื่อของผู้เข้าร่วมจะไม่สามารถตรวจสอบได้ในเอกสารงานวิจัย เอกสารและข้อมูลที่ท่านให้เพื่อการศึกษาในครั้งนี้จะใช้โดยข้าพเจ้า และผู้ร่วมวิจัยนี้เท่านั้น ข้อมูลสรุปจะจัดส่งให้หน่วยงานของท่าน และรายงานการศึกษาจะจัดส่งให้คณะผู้พิจารณาการวิจัย และจัดเก็บ ณ ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยฯ ผลการศึกษาในครั้งนี้จะจัดส่งให้กับหน่วยงานของท่าน และ อาจนำไปเผยแพร่ในวารสาร และการประชุมทางวิชาการเท่านั้น หากข้าพเจ้าต้องการนำไปเผยแพร่ในรูปแบบอื่นจะต้องขออนุญาตจากท่านเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

การเข้าร่วมของท่านเป็นงานอาสาสมัคร ผู้เข้าร่วมสามารถถอนตัวจากโครงการนี้ได้ ก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล หรือภายในวันที่ 31 พฤษภาคม 2553 หากท่านถอนตัวจากโครงการนี้ ข้อมูลที่ท่านให้จะทำการลบออกจากรายงาน

งานวิจัยในครั้งนี้ดำเนินการภายใต้ตามหลักจริยธรรมการวิจัยของมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ หากท่านต้องการทราบข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับโครงการวิจัยนี้ สามารถติดต่อข้าพเจ้าได้ที่เบอร์โทร 084-6597620 หรือ lanthom@hcu.ac.th

ด้วยความนับถือ

(นางสาว ลั่นทม จอนจบทรง)

หัวหน้าโครงการศึกษาวิจัย

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้
ท้องถิ่น: กรณีศึกษาการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

- ☐ รับทราบว่ารายงานการวิจัยจะไม่สามารถตรวจสอบรายชื่อของข้าพเจ้าได้
- ☐ รับทราบว่าทำให้ข้อมูลจะมีการบันทึกเทป
- ☐ รับทราบว่ากิจกรรมการทำงานของข้าพเจ้าจะมีการสังเกตการณ์และถ่ายภาพ
- ☐ รับทราบว่ารายงานจะจัดส่งให้โครงการส่งเสริมฝึกฝนบ้าน และคณะผู้สอบงานวิจัยของทางคณะกรรมการจัดการสารสนเทศ
- ☐ รับทราบว่าผลการวิจัยจะนำไปเผยแพร่ในวารสารหรือการประชุมทางวิชาการ หากผลงานวิจัยถูกนำไปเผยแพร่ทางอื่นต้องได้รับการอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากข้าพเจ้าก่อน

หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ

[illegible]

ภาคผนวก ข: รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

รายชื่อสมมุติของผู้ให้ข้อมูลแยกตามอำเภอ และหมู่บ้าน

1. อำเภอสนามชัยเขต

ลำดับที่	ชื่อสมมุติ	หมู่บ้าน
1	พรพรรณ	บ้านยางแดง ต.คู้ายาม
2	พิศมัย	บ้านยางแดง ต.คู้ายาม
3	บังอร	บ้านยางแดง ต.คู้ายาม
4	ศรพรรณ	บ้านบางพะเนียง ต.คู้ายาม
5	จันทร์	บ้านบางพะเนียง ต.คู้ายาม
6	อรพรรณ	บ้านป่าอ้อแทน ต.คู้ายาม
7	สุนิพร	บ้านห้วยกบ ต.คู้ายาม
8	จันทิมา	บ้านห้วยน้ำใส ต.ลาดกระทิง

2. อำเภอท่าตะเียบ

ลำดับที่	ชื่อสมมุติ	หมู่บ้าน
1	บัณฑาร	บ้านน้อยนาดี ต.ท่าตะเียบ
2	สรศักดิ์	บ้านน้อยนาดี ต.ท่าตะเียบ
3	พิมพรรณ	บ้านทุ่งยายชี ต.ท่าตะเียบ

3. เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน

สุดา

ภาคผนวก ค: ตัวอย่างเรื่องเล่าจากผู้ให้ข้อมูล

นาง บังอร บ้านยางแดง 5 กรกฎาคม 2553

พ่อแม่แนะนำให้เรารู้จักการกินผักพื้นบ้านได้อย่างไร

เริ่มต้นตอนเป็นเด็กย้ายมาอยู่ที่นี่ ตอนนั้นอายุน้อยกว่าน้องนุ่น อายุประมาณ 5 ขวบ ย้ายมาจากเขาหินซ้อน เขตอ.พนมสารคาม ก็ย้ายมาตั้งแต่สมัยเป็นป่าเป็นดง พ่อแม่ก็ถางป่าทำไร่นาสำปะหลัง ปลูกผักแปลงไว้กิน ผักป่าก็มีหน่อไม้ ตอนเด็กก็ไปหาหน่อไม้ป่ามาขาย ก็ทำกินด้วย ก็กินเป็น ผักต่าง ๆ ก็มีหลายอย่างที่พ่อแม่พากิน พวกผักป่า ก็หน่อไม้ พ่อแม่ก็บอก ก็พากิน ผักตัวไหนกินได้เขาก็บอก เวลาเราเจอเราก็เก็บมากิน ก็ไม่ได้มีการค้าขาย ก็เก็บมากินอย่างเดียว ก็มีหน่อไม้ป่าพอขายได้ แต่ตลาดก็ไม่มีมากมายหรอก นาน ๆ ก็ขายได้ที่ แต่ก่อนต้องไปขายที่อ.พนมสารคามโน้น ก็ต้ม ไปหามาต้มเผ้า ปอก หรือทำเป็นหน่อไม้ดอง ก็ไปส่งขายที่อ.พนมสารคาม

นอกจากพ่อแม่มีใครแนะนำอีกบ้าง

ก็มีเพื่อนบ้านบอก ผักตัวนี้กินได้นะ ก็เอามาทำกินดู ก็เลยรู้จักกิน พอโตมาก็ใช้ชีวิตอยู่กับป่า มันยังเป็นป่าเป็นดง มีผักที่หลากหลาย มีอะไรกินได้ ที่รู้จักกินก็เก็บเอามากิน พอโตมาก็เริ่มขายได้บ้างจำไม่ได้ พ.ศ. ที่เท่าไร ที่แรกก็ยังไม่ได้ปลูก หาเก็บตามป่าเล็ก ๆ น้อย พอระยะหลังมีผู้ประสานงานเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านเรา เริ่มมีการค้าขาย รู้ว่าผักตัวนี้ขายได้ ก็หาถึงพันธุ์ตัวที่จะสุกพันธุ์ ก็หาเอามาปลูกไว้ก็สะสมไว้ในบ้าน เพราะป่าถูกทำลาย ก็จะเริ่มหมดแล้ว ก็มีกันไว้กิน และได้ขายบ้าง ต่อมาก็เริ่มค้าขายกันขึ้น

การเอามาปลูก บ้างที่ก็จากเมล็ด ต้นมันร่วง อย่างแต้ว ก็แกะเอามาปลูก ตอนหลัง ๆ ก็จัดซื้อ ไปซื้อกิ่งพันธุ์มาปลูกในสวน ส่วนมากก็ต้นที่เขาแนะนำว่าต้นนั้น ต้นนี้ก็เอามาปลูก ก็เป็นต้นไม้ที่เรารู้จัก

ช่วยเล่าการเข้ามาเป็นสมาชิก

เริ่มเลยก็มีโครงการเมนู 1 ทำผักพื้นบ้าน ก็เป็นโครงการผักกินยอดยั่งยืน ก็เอามาปลูก ก็พากันทำ คนสนใจก็ทำ ก็เริ่มทำแบบเล็ก ๆ น้อย ๆ เอาไว้กินในครอบครัวก่อน แล้วก็เริ่มมีการค้าขาย ในช่วงหลังก็มีการขายได้หลายอย่าง ช่วงหลังก็มาทำเป็นเกษตรอินทรีย์ ระยะหลังก็มีทำขาย มีตลาดรองรับ

พอมิตลาดอินทรีฯ ก็มีโรงเรียนเสริมความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ เราก็จะมากันช่วงบ่าย หลังประชุมกลุ่ม ออมทรัพย์ จะมาเรียนรู้เรื่องผักกัน ก็ให้รู้เรื่องการเตรียมดิน ทำอย่างไรจะปลูกผักได้ดี การจัดระบบ แปลงผักอย่างนี้

การเก็บผักเอาไปขาย

เราก็เก็บขายทุกวันพฤหัสบดี แล้ววันจันทร์มีขายที่โรงพยาบาล ตอนนี้ก็เริ่มเปิดตลาดใหม่ที่บางคล้า ก็เอาไปขายในบางส่วน

พอมาทำผักขาย ก็มีความแตกต่างจากตอนเป็นเมนู 1 คือ คนที่เป็นสมาชิกก็เริ่มมองเห็น เริ่มมีรายได้ เหลือกินแล้วก็ได้ขาย ทำเยอะขึ้น มีตลาดรองรับการขายผัก

ตอนปลูกก็มีเรื่องการเตรียมดิน การเก็บเมล็ดพันธุ์ ได้รับความรู้เรื่องมาตรฐาน ก็มีพื้นที่ แล้วก็พวกเรา จากหมู่บ้านบางพะเนียง แล้วก็ได้มีไปดูงาน นานแล้วก็ไปสกลนคร ไปดูเรื่อง ไปสกลนคร แล้วก็ไป ศรีสะเกษ หรือขอนแก่น มันนานแล้วจำไม่ได้ ก็ไปดูเรื่องการปลูกผักพื้นบ้านของเขา ดูว่าเขาทำแปลง ไร่อย่างไร ทำสวน ไปดูสวนลุงผ่อง

สุดา— สกลนครไปดูเรื่องการเพาะเบี๋ยผักหวาน

ก็ดูเขาทำแล้ว เขาเอาใจใส่ทำเต็มที่ มีรายได้ต่อเนื่อง กลับมาจากดูงาน ก็ตื่นตัวทำเยอะ มาตื่นตัวมากก็ ตอนทำเกษตรอินทรีย์เพราะมีตลาดรองรับมาก ก่อนหน้านั้นที่ขายมันยังยากอยู่

พอตื่นตัวเราก็ดูแลเอาใจใส่มากขึ้น กลับมาก็มาคุย มาเล่ากันว่าเขาทำแล้วมันดี มีรายได้ดี ก็มาเล่าให้ คนที่ไม่ได้ไปฟัง ทางโน้นเขาก็ทำเหมือน ๆ เรา ก็มาประยุกต์ใช้ได้ เขาก็ทำผสมผสาน เลี้ยงไก่ เลี้ยง ปลา

ปัจจุบันทำงานในสวนของตัวเองอย่างไร

ก็ปลูกพืชหลายอย่างผสมกันไป ตั้งแต่ไม้โต จนถึงที่พื้น ก็ปลูกเรื่อยไป อย่างพวกโต ๆ ก็มีมะนาว ส้ม โอ ก็ปลูกเรื่อย ๆ ไปก่อน ก็มีข้าว ตะไคร้ กระเจียว ผักกูด ก็ใส่ไปเป็นลือก ๆ ไปเป็นผักพื้นล่างอีกที ตรงไหนว่าง ไร่ ก็ใส่ผสมผสานกันไป ก็ดูว่าตรงไหนน่าใส่ผักกูดก็ใส่ไป ตรงไหนน่าใส่ผักหวานก็ใส่

ไป อย่างผักหวานก็อยู่ที่ดอนน้อยไม่ห่างเกินไป อย่างผักกูดก็ต้องฆ่ากับเขาหน่อย มีน้ำน้อยก็ไม่เป็นไร ผักตัวนี้มันชอบ

เราก็รู้จากที่เห็นปลูกแถว ๆ บ้าน ก็รู้ว่าผักกูดต้องปลูกที่มีน้ำน้อยหนึ่ง มันต้องการน้ำตลอดปี ต้องและฆ่าหน่อย พืชตัวนี้มันชอบ เห็นจากธรรมชาติก็เห็นว่าพืชตัวนี้มันอยู่ที่ลุ่ม ๆ หน่อย ก็ปล่อยอย่างธรรมชาติ ก็ดูจากธรรมชาติว่าพืชตัวนี้มันอยู่อย่างไร เวลาปลูกแล้วก็ค่อยดูแลหญ้า ถากหญ้า ใส่ปุ๋ย ปุ๋ยก็หมักเอง ก็เอาจากขี้วัว เอาแกลบ เอาขี้วัว ราผสมกัน น้ำหมักก็เอาอาหารที่เราทำทุกวัน ๆ แล้วก็ลงถึงไว้ แล้วลงกากน้ำตาล มีกางปลา หัวปลาก็ใส่ลงไปเป็นน้ำหมัก เวลาทำปุ๋ยก็เอาน้ำตัวนี้ราด

ได้ความรู้จากไหน

ก็จากกลุ่มที่เขาทำกัน อย่างกลุ่มป่าอิเทินเขาก็มีสูตรของเขา เราก็รู้จักกันจากกลุ่มอมทรัพย์ เริ่มรู้จักกันแล้วก็มีโครงการนี้ สำหรับตัวเองไม่รู้จักพวกเขามาก่อน แต่ก็มีบางส่วนที่เรารู้จักกันมากก็มี ป่าอิเทินก็ไปอีก 30 กม. 18 กม.

การใช้ปุ๋ยและน้ำหมัก

ก็ใช้ปุ๋ยตัวเดียวกัน มันเป็นผักใกล้เคียงกัน เป็นผักใช้ยอด ก็ใช้ปุ๋ยตัวเดียวกันใส่ ถ้าพวกส้มโอ มะนาวส่วนมากก็ใช้ขี้วัวเปล่า ๆ ที่ใส่ ๆ กันอยู่ตอนนี้ คือเอาขี้วัวมาใส่ ก็ทำเหมือนเขา เขาว่าให้เอาน้ำหมักนี้ใส่ก็เอาใส่ แล้วน้ำหมัก ผักกินยอดมีกากปลามันก็ดี ผักที่ทำกับข้าวกินเหลือเศษก็เอาใส่ถึง ๆ ไป

การสอนผู้อื่น

ยังไม่เคยสอน มีพวกป่าอิเทิน ไปสอนที่โป่งเจริญ ไปสอนทำปุ๋ยหมัก

การช่วยทำส่วนของลูก ๆ และการสอนเรื่องผักพื้นบ้าน

ก็มีบางครั้ง คนเล็กเนี่ย คนโตก็มีช่วยบ้างตอนปิดเรียน ในครอบครัวส่วนไหนที่ทำกินเขาก็รู้ทุกตัว ส่วนไหนที่กินได้เขาก็รู้ เขาก็เรียนรู้จากที่ช่วยกันทำ จากในสวน อันไหนกินได้ก็จะรู้ เอามาทำอะไรกินก็จะรู้ เขาก็จะรู้จักเกือบทุกตัว เขาจะรู้ เขาอยู่แบบจำเจ เห็นแทบทุกวัน

การทำอาหารจากผักพื้นบ้านของลูก ๆ

การทำอาหารก็พอเป็น อย่างตัวเล็กเนี่ย รู้ว่าผักหวานบ้านเอามาทำอะไรกิน เก็บมาก็เอามาสับหมูใส่ หน่อหนึ่ง หั่นผักหวานใส่ไข่เจียว แกงจืดสับหมูแล้วก็เอาผักหวานมาใส่ เขาก็รู้จักทำกินเป็น เอามาใส่ มาม่าบ้าง อย่างชะอมก็รู้ว่ามาทอดไข่ได้อย่างเดียวอย่างตัวเล็กเนี่ย

การทำกินผักพื้นบ้านยาก ๆ ของเด็กรุ่นใหม่

ที่เขากินไม่เป็นก็อย่างเช่น หน่อข่าเขาก็กินไม่เป็นนะ อย่างยอดหาวอย่างเนี่ย อย่างหน่อข่ามีรสเผ็ด¹ มั่งเขาก็ไม่กิน หน่อหาวมีรสขมเขาก็ไม่กิน เผ็ดคือมีรสเผ็ด มันจุน เด็กรุ่นใหม่เขาไม่กิน กินไม่เป็น เราทำให้ เขาก็ไม่กิน เขาบอกไม่อร่อย

สุดา—มันแค่วันนี้ เพราะอะไร มันเป็นช่วงอายุ แต่อีกหน่อยพอเขาแก่ไปฮอร์โมนในร่างกายมัน เปลี่ยนไปเขาจะกิน พออายุมากขึ้นเขาจะยากกิน อาหารมีรสขมมันจะอร่อย อย่างพืชนั้นตัวเองไม่กิน สะเดา มะระนี้ขมมาก พอเริ่มอายุขึ้นหลัก 4 มันอร่อย รสชาติดี

ฉลุยกินผักพวกนี้ใหม่ตอนเด็ก ๆ

กินเป็น เพราะแม่พากิน กินแบบนี้ก็ต้องกินเป็น คือเอามาต้มกินกับน้ำพริกก็กินได้ เอามาแกงใส่ไก่ก็ กินได้ ยอดหาวก็กินเป็นด้วยนะ เมื่อก่อนนี้แกงยอดหาวก็กินกันทั้งครอบครัวก็ต้องกิน ไม่มีไข่ ไม่มี หมู ไม่มีให้เลือกกิน สมัยนี้มีสิ่งให้เขาเลือกได้ เขาไม่กินอันนี้เขาก็เปลี่ยนไปกินไข่ มีให้เลือก เราเลือก ไม่ได้ก็กินเป็นทุกอย่าง ไม่กินก็อด หลังจากเรากินเป็นก็ชอบ อร่อย อย่างว่ามันไม่มีตัวเลือกที่อร่อย

สุดา—เขาไปโรงเรียน เขาก็ไปกินไข่ กินอะไร กลับมาก็จะมากินอย่างนั้น

คนรุ่นใหม่รู้จักการกินหาวใหม่

คนรุ่นใหม่ อย่างเด็ก ๆ ไม่รู้จักหรือกว่ากินอย่างไร ทำอย่างไร เห็นหนามเต็มก็ไม่วรรกว่าต้องเอา ตรงไหนมากิน ขนาดอยู่กับสวนเอง อย่างน้องนุ่นก็ไม่รู้จัก หรือไม่รู้ตรงไหนอ่อนตรงไหนแก่ ถ้าให้ตัด ก็คงจะเอาแต่ยอด คือความอ่อนก็ไม่มี มันก็จะหายไปกับโคนมันนั่นแหละ ส่วนอ่อนมันจะอยู่ระหว่าง กลาง ให้มีความยาวของยอดปลายนิดหนึ่ง ตรงโคนหน่อหนึ่ง ยอดหาวถ้าจะเอาแต่ยอดเหมือนของ อันก็จะกลายเป็นของแก่ไปเลย

¹

เผ็ด คือรสเผ็ดเล็กน้อยและมีกลิ่นหอมระเหยที่จุน

ที่เขาไม่รู้ หรือจะเป็นเพราะว่าเราไม่เคยให้เขาไปตัดเอง ทำเอง เขาไม่รู้เลยนะ คุณไม่ออกเลยนะเด็กวันนี้ ตอนสมัยเรา เราหัดตัด เขาใช้ให้เราตัดนะ ต้องตัด ไม่มีทางเลือก แล้วเราก็จะรู้เองว่ายอดหยาบมันอ่อน แค่นั้น แค่นั้น แล้วต่อมาคุณก็รู้แล้ว ก็จำเอาไว้อุดลักษณะนี้ ความอ่อนของมันอยู่ระหว่างตรงไหน ถ้าตัดสั้นเกินไปก็ได้แต่ของแก่

เขาก็บอกเราก่อน แล้วก็ให้ตัดเอง ที่รู้ดีที่สุดคือให้ตัดเอง เพราะบอกอย่างเดียวก็น่าจะรู้หรือหอก ต้องไปตัดเองถึงรู้ ถึงรู้เลย ว่าจะต้องตัดถึงขนาดนี้ อ่อนมันหายไปหมดก็จะเหลือแต่ยอดแก่ ก็จะรู้ตอนนี้แหละ

ตอนนี้คนอายุน้อยสุดที่จะรู้เรื่องหยาบก็อายุ 20 ก็รู้ว่ายอดหยาบ แต่ไม่รู้วิธีการตัด การทำ หน่อไม้ก็เหมือนกัน เด็กวันนี้ไม่ได้หาหน่อไม้เอง ก็ไปเรียนไม่ได้หาหน่อไม้เอง แม้แต่หน่อไม้ในสวนเจ้าของ ก็ไม่รู้ ไม่ได้ใช้ไปตัด พ่อแม่ก็ตัดเอง ถ้าใช้ไปตัดก็เอามาแต่ยอด ใช้ลูกไปตัดก็ตัด เอามาแต่ยอด ต้องให้เขาทำบ่อย ๆ จะได้เรียนรู้ไปเอง มันอยู่ในสวนก็ต้องให้เขาตัดบ่อย ๆ ก็จะรู้ว่าตัดแค่นั้นจะได้ของดี เด็กบางคนอาจจะรู้ แต่ลูกที่บ้านไม่รู้ ใช้ให้ไปตัดก็ได้ อย่างนั้น ต้องให้ทำบ่อย ๆ มันไม่รู้จักภาษา ส่วนมากของยอดเช่นยอดเต้าร้าง ยอดหยาบขม ที่เด็กมันไม่ค่อยรู้จัก รู้จักแต่ไม่รู้จักตัด รู้จักปอกเอา

หะอมก็จะรู้ จะเก็บเป็น ปรงอาหารเป็น ถ้าตัดแล้วก็ต้องตัดทิ้งบ้างจะได้แตกมาสวย ก็เรียนรู้เอาเอง ว่าตัดแค่นั้น ตัดไม่ดีก็ออกยอดไม่สวย อย่างเช่นถ้าหนีบมาแต่ยอดไปกิน ปล่อยให้ยอดยาว เวลาแตกยอดใหม่มาก็ไม่สวย ต้องหนีบให้ดำไปอีกหน่อยเวลาตัดยอดมากิน เวลาแตกใหม่ก็จะสวย

การเข้าไปทำสวน

ส่วนมากก็เข้าไปทำคนเดียว อย่างเหลือคนเล็กคนเดียว คนโตเขาไม่อยู่ คนโตก็ไปเรียนที่กรุงเทพฯ ก็มีเหมือนกันเวลาเขาอยู่บ้าน เข้า ๆ ก็ให้เข้าไปช่วย ช่วยตาก ช่วยปลูกอะไรอย่างนี้ ตัวเล็กแต่เดี๋ยวนี้ก็ไม่ได้ค่อยให้เขาหรือ เพราะเขาแพ้ง่าย พอเอาเข้าไปด้วย ไปเจอยุ่งกั๊ด หรือหญ้าคัน ๆ เดี่ยวไม่ไหว ก็พยายามจะฝึกเขาอยู่ ให้ใช้ชีวิตอยู่กับสวน ถ้าไปปลูกของ ไปตากหญ้าก็เอาเขาไปด้วย เขาทำได้ก็ให้เขาทำ

สุดา—บังอร เดิมไม่ได้อยู่บนฐานเกษตร เย็บผ้า ฟีน้อยก็ทาสี จะนั่งเย็บผ้าได้นานแค่นั้น หุยุดงานก็ไม่ มีเงิน ถ้ามีสวนก็มีฐานรองรับ

ปัญหาที่กลับมาทำการทำเกษตร

ก็พยายามแบบว่า ก็พยายามตามให้ทันเขา เข้าร่วมกลุ่ม อย่างการฝึกอบรมก็พยายามเข้าไปให้ทันเขา เข้ากลุ่ม เข้าร่วมกิจกรรม ก็เข้าร่วมประชุม เช่นประชุมวันที่ 4 โครงการเมนู 5 โครงการนำร่อง เราก็ช่วยเขาทำอาหารให้เขา แล้วก็ได้รับฟังที่เขาประชุมกันเล็ก ๆ น้อย ๆ โครงการเมนู 5 ก็เกี่ยวกับเรื่องผักนี้แหละ

สุดา—ก็ของเครือข่าย ทำเรื่องสวัสดิการ ก็ส่งเสริมอาชีพ ก็เป็นโครงการชื่อเมนู 5 เป็นโครงการที่เอาเงินลงมาช่วยฟื้นฟูเศรษฐกิจ และปัญหาสังคมของคนยากจน การที่เข้าถึงงบประมาณสังคมในเมนูอื่น ๆ มันยากมาก เมนู 5 ที่ให้ต้องเป็นเครือข่ายเท่านั้น เป็นองค์กรเดี่ยว ๆ ก็ไม่ได้ อย่างกลุ่มแม่บ้านที่นี่ได้เมนู 1 เป็นเรื่องเศรษฐกิจ กระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วม ที่นี้เขามีฐานกลุ่มออมทรัพย์ มีความแข็งแรงพอ เขาก็เสนอโครงการเรื่องผักกินยอด เป็นโครงการแฝง มีผักกินยอดกับเย็บจักรอุตสาหกรรม ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองให้พวกเรียนจบใหม่ ๆ ยังไม่มีงานทำ ตอนนั้นบังอรเขาเย็บผ้าเป็นอยู่แล้วก็มีฝึกเย็บจักรอุตสาหกรรมอยู่กับบ้าน อีกหาหนึ่งก็เข้าสวนปลูกผัก เป็นโครงการผักกินยอด ผักพื้นบ้านทุกชนิด

ไม่มีกึ่งพันธุ์ก็ไปจัดหาซื้อกิ่งพันธุ์ พวกที่มันจะสูญหาย ครั้งแรกเลยก็ไปซื้อที่ปราจีนฯ

สุดา—อย่างกิ่งชะอม เพราะส่วนใหญ่ปลูกชะอม ก็เป็นพวกชะอมนะ แต่อย่างไ้แล้วก็เข้าไปหาขุดเอาตามห้วย ตามหนอง ตามที่คนอื่นที่มันจะถูกฟันทิ้ง ก็จะไปขุดมา ทุกคนก็ทำได้เอง พอมีการณรงค์กันแล้ว พอไปเจอ จัดซื้อได้ก็ถามกันว่าจะเอาไหม มันจะได้เพิ่มปริมาณให้มากขึ้น โครงการเมนู 1 ก็หมดตั้งแต่ปี 43 เขาก็ทำต่อเนื่องกันมาเรื่อย กลุ่มก็ยังทำกัน ตอนนั้นส่งเสริมไม่ทั่วถึง ตลาดก็มีแค่พนมสารคาม ราคาถูก 3 ซีกกำมะระเม็ดเม็ดกำละ 3 บาท แต้วกำละบาท ทั้งชะอมทั้งแต้วกำละ 2 บาท แต้วกำละบาทด้วยซ้ำ ก็ต้องส่งเพราะตลาดยังไม่กว้าง พอมันขยายตัวเยอะเป็นเกษตรอินทรีย์ เพราะทำตลาดได้กว้าง เพราะเป็นระบบอินทรีย์ที่ไม่มีสารเคมี

การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์

สมาชิกก็ลงทะเบียนคนละ 20 บาท สมาชิกต้องทำเกษตรอินทรีย์ ไม่ใช่สารเคมี ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี

สุดา—ต้องยินยอมให้เรามาตรวจแปลงตัวเอง ให้กรรมการเข้ามาตรวจแปลง

ไม่ได้อ่านกฎระเบียบเลย เพราะทำแบบอินทรีไม่ได้ใช้อะไรสักอย่าง

สุดา—กลุ่มวางมาตรฐานกลุ่ม ซึ่งมกท. มีแนวทาง แต่กลุ่มต้องวางมาตรฐานกลุ่ม ซึ่งมีความเข้มข้น ต้องไม่ต่ำกว่า มกท. สูงกว่าได้ ต้องทำให้ได้มาตรฐาน แล้วมกท. ก็มาตรวจ เราก็ใช้มาตรฐาน มกท. มาตรวจกลุ่มด้วยต้องให้เข้มข้น ถ้ามันอ่อนกว่ามกท. ก็ต้องปรับ ก็มีการปรับทุกปี ได้มาตรฐานใหม่ของกลุ่มก็มีการแจกคู่มือ มกท. ก็มีการให้คู่มือเล่มใหม่

รู้ดีกว่าเขามีเรียกประชุม มาชี้แจง

สุดา—ของบงอรเป็นมาตรฐานใหม่ ไม่เหมือนรุ่นเก่า มีปรับปรุงข้อนั้น ข้อนี้ เพราะแต่ละที่ ๆ ผู้ตรวจสอบมาตรวจก็มีข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องมาตรฐาน เรื่องระบบการตรวจสอบ การดูแลภายใน งานเงื่อนไขเหล่านี้ก็ต้องปฏิบัติทันที หรือต้องปรับปรุงทันที ถ้าเป็นต้องปฏิบัติทันทีก็ต้องทำเลย ถ้าต้องปรับปรุงก็ปีหน้า มีผลใหม่ ปีหน้าเขามาตรวจก็ต้องแก้ไขแล้ว ก็จะมีโค่นล้ม (ตรวจ) อย่างของบงอรปีหน้าก็ต้องโค่นตรวจ

สุดา--ที่จริงบงอรต้องเล่าให้ฟังว่า พอถึงรุ่นลูกนี้ พอกระบวนการฝึกมันแข็งแรง ทั้งกิจกรรม สนับสนุนทั้งเรื่องความรู้ที่ดี เรื่องกระบวนการส่งเสริมการปลูก จนถึงการตลาดเบ็ดเสร็จ รุ่นลูกเราได้เรียนรู้ ได้เกี่ยวข้องทุกขั้นตอน ได้ตามแม่ไปประชุมเวลาเสาร์อาทิตย์ ถ้าไม่ติดไปรร. ก็ตามแม่ไปแล้ว ขนาดม็อบโรงไฟฟ้ายังไป ขาดเรียนก็เอา ต่อรองกับพ่อแม่ขอขาดเรียน เพราะไปร่วมกิจกรรมกับพ่อแม่ได้ความรู้กว่าไปรร. พูดถึงขนาดนั้นอะ

การรับรู้เรื่องกระบวนการทำผักของลูก ๆ

เขาจะรู้ว่าผักนี้ปลอดภัย ปลอดภัยนะ ไม่ใช่สารเคมี ไม่ใช่ยาฆ่ายา ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี ต้องใช้ปุ๋ยหมัก กินแล้วก็ปลอดภัย เขาจะรู้ตรงนี้ก่อน

สุดา—เห็นคนเตรียมผัก แม่ Pack ผัก คนเอาผักมาส่งที่นี่ บงอรเขามีหน้าที่รวม แพ็คผัก

สมาชิกหลาย ๆ คนเขาเอาผักมาที่นี่ ก็รับผักเขาไว้ ก็จะมาตรวจดู คัดผักของเขา อันไหนทำไมสวยก็แกะออกทำไม คัดออกไป ก็ดู แบบว่าให้มันสวย แพ็คถุง เขาก็มีคนมารับเข้ากรุงเทพฯ กลางคืนก็ทำเอาไว้

ตอนนี้ก็ทำคนเดียว ผักยังไม่มากถึงกับต้องทำหลายคน ตอนนี้ก็จัดการคนเดียวไปก่อน ต่อไปถ้ามันเยอะจริง ๆ ก็ต้องเข้ามาช่วยกัน หมายถึงสมาชิกนี้แหละต้องเข้ามาช่วยกัน

ความรู้เรื่องการคัดผัก

มันไม่สวยอะ อย่างผักโขมใบหยิก มีเพี้ยติดตามกั้คัดออก ถ้ามันไม่ดีก็เอาออก ไม่ต้องส่งไปตลาด ที่แรกก็ไม่กล้าทำ เพราะกลัวสมาชิกเขาจะว่าทำผักเขาหาย เขาส่งมาเท่านี้ คราวนี้ทางตลาดเขาหวังดึงมา ผักไม่สวยเอาไปแล้วขายไม่ได้ เผลอ ๆ ก็มีเพี้ยติดไป ก็ตัดสินใจเอาออก แล้วก็บอกสมาชิกว่าที่ทำไปแบบนี้เพราะผักมันมีปัญหาอะ บอกให้เขาเข้าใจว่าผักไม่ดี ไม่มีคุณภาพเอาไปที่ตลาดแล้วขายไม่ได้

คนคัดผักก็ได้ค่าจ้าง แล้วแต่ผักมาก ผักน้อย ๆ ก็ได้ 100 บาท ผักมากก็ 150

สุดา—ลูกชายป้าบางเขาเป็นแผนกขนส่ง รถประจำของเขา ตอนหลังให้ทางศูนย์รวมผักเป็นคนแจ้งสมาชิก ว่าผักเขามีคุณภาพ ไม่มีคุณภาพ 1 2 3 4 5 คืออะไร ต้องปรับปรุงอะไรให้มีคุณภาพ

ที่ต้องปรับปรุงส่วนมากก็หน้าตาที่เขาเข้ามา มีหน่อแก่ ผักโขมก็มี ผักโขมให้เขาเด็ดยอดอ่อนมา แต่ก่อนให้เขากำมา มันก็มีแก่ ๆ มาด้วย

สุดา—ตำลึงแก่เกิน แต้วแก่ ชำ เวลาชำมันก็เป็นน้ำตาลไหม้ ใหม้ต้องทิ้งขายไม่ได้ ต้องแจ้ง เก็บผักเก็บอย่างไร ต้องเก็บช่วงเช้า

บ้งอร—ตอนส่งเขามีบิลมาพร้อม ตอนคัดแล้ว ตัวไหนมันขาดไปก็มาลงบิลใหม่ แล้วก็เอาผักส่วนที่เราคัดออก เอาให้เขาดูว่ามันเป็นแบบไหน เราเอาไปให้เขาดูที่บ้าน

สุดา—เราอยากให้เขาเห็นผัก แค่ออกอย่างเดียวไม่เข้าใจ

บ้งอร—บอกอย่างเดียวไม่เข้าใจ แต่เขาก็เริ่มปรับปรุง ตัวไหนที่ทำมาไม่ดี เขาก็ปรับปรุง ส่วนที่ขาดน้ำหนักไม่ครบ ก็ต้องมากำใหม่ให้เขา

สุดา—สมาชิกบางคนส่งผักมาเป็นกำ แต่น้ำหนักไม่ถึง อย่างส่งบิลมา 20 กำ พอกำใหม่ได้ 15 กำ เราก็แจ้งเขาน้ำหนักผักไม่ถึง สมาชิกเขานึกไม่ถึงว่าเราจะแก้ของเขา เขาเลี้ยงส่งผักเป็นกำ เราก็เช็คคราวนี้เขาก็ไม่กล้า

บ้งอร—เราก็เชื่อกันได้ 2 ชิดใหม่ ไม่ถึงเราก็แก้ ผักเขาก็จะหายไป เราก็จะบอกเขา

สุดา- หรือผักแก่ เราก็แก้กำไรใหม่ เอาส่วนแก้ทิ้ง

บังอร—บ้านยางแดง มีส่งผัก 6 คน

นัน- เขาเก็บผักไว้ที่บ้านเพราะลูกชายเป็นคนส่งผัก ดิยวนี้ป่าบงก็ต้องมาส่งที่ศูนย์ด้วย เพราะศูนย์จะต้องดิงเรื่องคุณภาพผัก

บังอร—ผักที่ไปตลาดบางคล้า ยังไม่มาก เสาร์เช้าก็รวมผัก บ่ายก็เดินทาง

สุดา- อังอาร์ ก็รวมผักไปขายที่มสธ. เช้าวันพุธเดือนละ 2 ครั้ง พุธเย็นก็รวมไปเข้าพหุหัตถ์ คราวนี้แหละ ไม่มีผักจะไป

ต้องบริหารตลาด ที่รีเงินต้องเตรียมผักเป็น 2 เท่า เพราะ รร.ปัญญาไทย—รร.วอลดริบ มารับผักด้วย เขาส่งผักล็อตหนึ่งไม่ธรรมดา เพราะเอาเข้าโรงครัวตลอดสัปดาห์ ผักบุงส่งที่ 12 กิโล หน่อไม้ 15 กิโล รับมือไว้ผักบุงมีชนิดคนเคี้ยว สอื่งก็กวางสูง ก็ปลูกเป็นล็อต เวลาเก็บที่ก็เก็บยกแปลง เวลาโตที่ก็เป็น 10 กิโล หน่อไม้ก็เป็น 100 กิโล

การฝึกให้ลูกช่วยทำผัก

บังอร— ลูกยังไม่ช่วยทำผัก ยังไม่ได้เอามาฝึก ช่วงเย็นเขามีการบ้าน แล้วเราก็ทำดิค ยันตี 3 ดี 3 ครั้ง แล้วเขาจะมารับผักดี 4

สุดา—หน่อไม้เป็น 100 กิโล พี่นนั้นก็ต้องไปช่วย

บังอร—หน่อไม้เขาก็มาส่งทั้งหน่อ เราก็ต้องปลอกเปลือกออก ตัดแต่งให้สวย เหลือแต่อ่อน ๆ เอาใส่ถุง ช่างน้ำหนัก คนจะซื้อประมาณ 8 ชิด ก็ใส่ถุงก็เขียนน้ำหนัก ดิดราคา

สุดา—รวมผักมี 3 ที่ ยางแดง บางพะเนียง ป่าอิแทน ที่ป่าอิแทนของพี่ชลิคนเดียวก็เต็มบ้าน ผักเยอะสุดก็ที่บางพะเนียง เพราะรวมผักที่ห้วยน้ำใสมาส่งด้วย รองลงมาก็ป่าอิแทนเพราะพี่ชลิเขาปลูกต่อเนื่องอย่างผักบุงจินเนี้ย 10 กว่า กิโล ของสอื่งเขาก็มีผัก ก็ทำของเขาเอง ไม่ได้ส่งมาให้พี่ชลิ เพราะมันเกินมือพี่ชลิ เพราะผักแก่เองต้องให้เพื่อนบ้าน น้องสะใภ้ มาทำผัก แต่งผัก ทางตลาดวิจารณ์ว่าการแต่งผักไม่มีคุณภาพแต่งผักไม่สวย

สุดา—เดี๋ยวนีเขาตื่นตัวมากขึ้น เพราะมีผักเก็บตลอดสัปดาห์

บังอร—เห็นเขาเก็บผัก เรานั่งเย็บผ้า ก็ไม่มีเงินรายอาทิตย์เลย เพราะเย็บผ้าได้เป็นเดือน บ้างที่ก็เดือนกว่า เย็บเสร็จก็เอาไปส่งถึงได้ แบบว่ามีของอยู่แต่ไม่ได้เก็บ ก็ต้องไปบำรุงใส่ปุ๋ยก่อนค่อยเก็บ ของมันมีแทบทุกอย่าง ก็มีผักแต้ว ใบเสม็ด ชะมวง หน่อข่า ชะอม ผักหวานบ้าน ผักข้าว ได้ทั้งยอด ลูกสุก ที่แรก

ก็จะเก็บยอด คราวนี้มันไต่ขึ้นสูง เก็บไม่ถึง ก็มีลูก ลูกสุกก็ได้กิโลละ 20 บาท ลูกกับยอดราคาเท่ากัน แต่ลูกมันหนัก เก็บที่ 3 กิโล

สุดา—3 ลูกก็ 2 กิโลแล้ว บางที 2 ลูก 2 กิโล ลูกละกิโล เก็บ 4 ลูกก็ได้ ลูกละ 20 บาท

บังอร—มันมีลูกทั้งปี ไม่เป็นฤดู ออกลูกทั้งปี ลูกสุกเขามักน้ำไปทำน้ำ ลูกอ่อนหนูไม่ชอบกิน มันมีรสขมหน่อย ๆ ลูกอ่อนออกอยู่เรื่อยก็ไม่เคยกิน

สุดา—ลูกอ่อนแกลงอร่อยมาก อะไรชม ๆ มันยาบำรุงธาตุ ฟันชอบทุกอย่าง ส่วนยอดอร่อย กินแล้วลื่นยอดบวบเลย มันอร่อยมาก กินกับน้ำพริกกะปิ

บังอร—จีเหล็กก็มี ก็ต้มไปขาย

สุดา—กิโลละ 30 เพิ่มการเกี่ยวเข้าไป รอบหนึ่งก็ได้ กิโล 2 กิโล

บังอร—สัปดาห์หนึ่งมีรายได้จากผัก 300 บาท 270 บาท ยังไม่ได้บวกค่าจัดการผักต่างหาก เรื่องผ้าเราก็ทำตอนกลางคืนเอา ตอนเช้าตื่นมาก็หุงหาข้าวก่อน สัก 6-7 โมง ก็เข้าสวน จะตื่นตั้งแต่ตี 4 เออเย็บผ้า ชั่วโมงหนึ่งก่อน พอตี 5 ก็ไปเสียบหม้อข้าว ล้างจาน ทำข้าวเสร็จก็ 6 โมง ส่วนมากจะเข้าทำเสาร์-อาทิตย์ วันธรรมดาที่โน่นนี่ พ่อเขาก็ไปทำงาน แล้วก็ยังมีเลี้ยงคนสูงอายุอีก (แม่)

เข้าสวนถ้าเข้าไปเช้า 7.30 – 8 โมง ก็ออกแล้ว เขาไปกั๊กหญ้า ถอนหญ้า ใส่ปุ๋ย ถ้ามันเหียนอยู่แล้วก็ไปปลูก เมื่อเช้านี้ไปปลูก ปลูกผักกูด ถั่วพูล แล้วก็ใส่ปุ๋ยถั่วฝักยาว ก็คิดไว้เช้านี้จะไปทำไร จะไปถางหญ้า หรือไปปลูก เย็บผ้าก็เลิก 4-5 โมง หรือเที่ยงคืน หน้าบ้านจะเพาะเห็บทุกอย่าง ถั่ว ใส่ถุงไว้หมด พอขึ้นค้ำ แพนก็ไปขึ้นค้ำไว้ให้ เราก็ไปตามปลูก ใช้เวลาช่วงเย็น เย็บผ้าก็เบรคมาสักบ่าย 4 โมง 5 โมง ก็เบรคมาทำสวน

สุดา—ก็ประเมินว่าตลาดมันเพิ่มขึ้น แล้วก็ได้พักจากเย็บผ้า เพราะเย็บผ้ามันอยู่ทำเดียว แล้วผักก็ปลูกเสริม วางแผนปลูกต่อเนื่องเรื่อย ๆ ดังนั้นเดือนหนึ่งก็มีรายได้เสริมไม่ต่ำกว่าอาทิตย์ละ 500-1000 บาท

บังอร—ค่ากับข้าวนี้พอเลย ค่าน้ำ ค่าไฟ

สุดา—ช่วยค่าน้ำ ค่าไฟ ได้ ต้องวางแผนการปลูก ผักพื้นบ้าน พันธุกรรมท้องถิ่น มันมีศักยภาพ และมันมีงานวิจัยท้องถิ่น ถ้าไม่ส่งเสริมก็เท่ากับทำลายพันธุกรรม ถ้าไปเกี่ยวข้องกับการค้าเสรี ผักพื้นบ้าน ถ้ามืดลึบไม่วิจัยเรื่องข้าว จดสิทธิบัตรไว้ พันธุกรรมพื้นบ้านก็ถูกขนออกไปแล้ว หลาย ๆ ตัว ที่ถูกขนออกไปเป็นผักพื้นบ้าน เป็นพันธุกรรมพื้นบ้าน ศาสตร์ที่จะช่วยรักษาความเจ็บป่วยของคน ความดัน เบาหวาน

บังอร—เกษตร(กร) น้อย ๆ อย่างเราทำ (ใหญ่) อย่างเขาไม่ได้

สุดา—เราพูดถึงความมั่นคงทางอาหาร และพันธกรรมพื้นบ้าน ความรู้พื้นบ้าน ได้ทำกิน ความสุขของคนในครอบครัว พื้นที่ปลูกอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร ถ้าคำนวณเป็นเม็ดเงินมันเยอะมาก สิ่งแวดล้อม ลดการใช้สารเคมี มันเป็นมูลค่าเท่าไร มูลค่าเป็นหมื่นล้าน ถ้าทำในระบบนี้ไม่ต้องใช้สารเคมี

บังอร—ผักน้อย ๆ อย่างผักปลังหน้าบ้าน คำนวณมาได้หลายบาทนะ

สุดา—ตัดไป อีก 10 วัน ก็ออกยอดใหม่ให้ตัดอีก ทุกสัปดาห์ ปีหนึ่งมีกี่สัปดาห์ ๆ ละ เท่าไร

บังอร—เมื่อวันพุธตัดได้ 4 กำ วันเสาร์ก็ตัดได้อีกแล้ว

สุดา—4 กำ ก็ 8 จีต ดีชะกิโลหนึ่ง อาทิตย์หนึ่งก็ 1 กิโล เดือนหนึ่ง 4 กิโล 48 สัปดาห์ เอา 4 ลูกเข้าไป กำหนึ่ง 4 บาท

บังอร—นี่อย่างเดี๋ยวนะ แค่มืออย่างเดี๋ยวนะ แล้วถ้าเรามีหลาย ๆ อย่างละ

สุดา—ที่เขาทำ แล้วลงในหนังสือเกษตรผสมผสานเล่มใหม่ออกมาไง ว่าทำเกษตรผสมผสานในที่ 1 ไร่ ได้เงินล้าน มีคนโทรมาคุยตลอดตั้งแต่หนังสือเล่มนี้ออก คำนวณในมุกกลับมันช่วยลดรายจ่ายของครอบครัว เงินที่ต้องไปหาหมอรักษาสุขภาพตัวเอง เงินออมที่เพิ่มขึ้นในครอบครัว

บังอร—เราซื้อแต่หมู ไก่ก็มีเลี้ยงอยู่ฝั่งโน้น วันได้เป็น 10 ลูก เก็บไข่มา ตัวไม่ค่อยได้กินหอรอก ไม่มีคนทำ ไก่มีเป็น 100 ไก่ก็อยู่กับคอกวัว

สุดา—ปลาก็เลี้ยง วัวก็ได้ขี้วัวไว้ทำปุ๋ย

บังอร—ไม่เคยต้องซื้อปุ๋ย จะซื้อก็แต่แกลบ

การจดบันทึกการทำฟาร์ม

สุดา—เป็นภาคบังคับอยู่แล้ว ถ้าไม่ทำมีปัญหา เพราะไม่เป็นไปตามมาตรฐานของกลุ่ม ซึ่งต้องมีบันทึกปัจจัยการผลิต เพราะว่าทางมกท. มาตรวจจะมาดูด้วยว่าสมาชิกใส่ปุ๋ยเท่าไร เมื่อไร ปุ๋ยหมักสูตรอะไร เอามาจากไหน ผู้ตรวจภายในการจะมาถาม ต้องทำบันทึกให้เขาดู

ชอบไม่ที่ทำแบบนี้

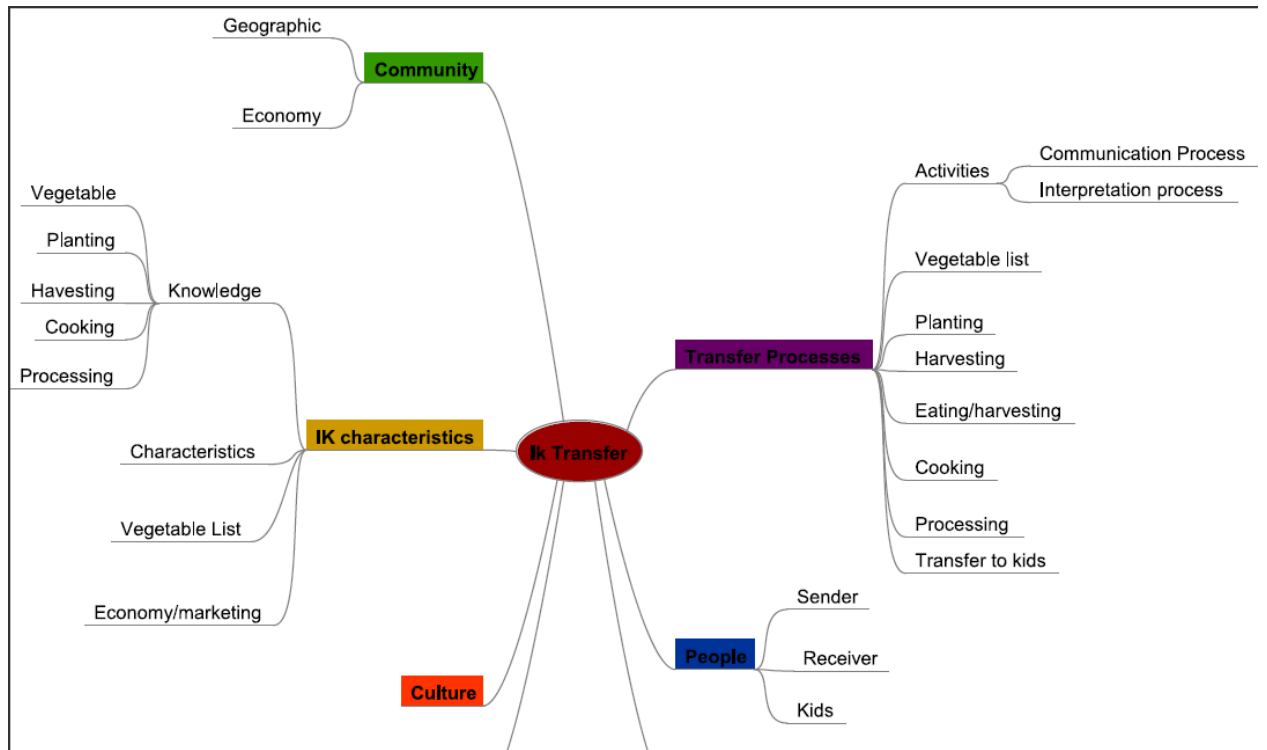
บังอร—ชอบทำ รู้สึกมีความสุขอยู่กับสวน เก็บผักขาย จริง ๆ แล้วไม่อยากให้ลูกไปแบบนั้นเลย ลูกเรียนรัฐศาสตร์ บริหารกระบวนการยุติธรรม จริง ๆ แล้วไม่ว่าจะเรียนจบขนาดไหน ปริญญาตรี สวนก็ไม่แน่นอนเพราะมันเป็นอาหารของเราจริง ๆ เลย ก็บอกเขาแหละ แต่ไม่รู้จะได้แค่ไหน ตัวอย่างพ่อแม่ก็ทำให้เห็น ก็บอกเขาด้วย เรียนไปขนาดไหน ทำงานอะไร สวนทิ้งไม่ได้อยู่แล้ว ปลูกผักของกินทุกอย่าง เพราะเราต้องกิน

อยู่ในครอบครัวเดียวกัน ก็แตกต่าง แฟนไปทำงานนอกบ้าน ออกจากบ้านก็ 200 ต่อวันที่ไป คำนวณมัน
 รถบ้าง อะไรบ้าง เราทำอยู่นี้เหมือนมีรายได้น้อยกว่าที่จริง แต่เรามีเงินเหลือมากกว่า ดีกว่า เพราะว่า
 ผักหญ้าที่เก็บในสวนกิน เช้าเขาเอาไปแล้ว 200 ไป กลับมาไม่เหลือสักบาท คิดแล้วไปทำงานนอกจะ
 เหลือไหม เขาก็เข้าไปในสวน ก็พยายามจะดึงเขามาให้อยู่เต็มที่ ให้ลูกคล้อยอยู่กับสวน ไม่อยากให้ไป
 ทำงานข้างนอก คิดแล้วมันได้มากกว่า ทำอย่างนั้นอยู่ได้อาทิตย์เป็นพันบาท อยู่ได้สบาย ๆ อย่างมี
 สุขสบาย เขาทำแบบนี้แบบทำเหมา มีลูกน้องไป แต่คำนวณดูแล้วเหมือนจะไม่เหลือ ค่าใช้จ่ายของเขา
 วันละ 200 หนูจ่ายให้เขาไป 3-4 วันแล้วนะ เขามาหนูเอาตังค์ใส่กระเป๋าให้เขา 200 หนูก็เข้าสวน ก็วาง
 สตางค์ให้เขาไว้ หนูก็บอกว่าตังค์วางอยู่ตรงนี้นะ แล้วก็เข้าสวน ลูกลองจ่ายให้เขาหลายเช้าแล้วนะ หนู
 ไม่อยากบอกทำลองจ่ายกลัวไม่ได้คืน ในสวนอย่างไรอาทิตย์หนึ่งมันเหลืออยู่แล้ว เราปลูกหลาย ๆ
 อย่างให้มันหลากหลาย ไม่ต้องมากแต่ให้ได้ทุกอย่าง อาทิตย์ละพัน ได้อยู่แล้ว แล้วค่าใช้จ่ายก็ไม่มาก
 ออกไปอย่างนั้นไหนจะเสี่ยงอันตราย

ทำไม่ต้องใช้พื้นที่เยอะ จัดระบบให้มันได้ ที่ไร่เดียวก็พอ ตรงนี้ 2 ไร่ 2 งาน ยื่นยาวไปในห้วยอีก ไม่ได้
 ทำตลาด ยังได้ได้อีก ยังทำได้อีกเยอะ ก็จะพยายาม จัด ๆ ไป

ภาคผนวก ง: เอกสารการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การจัดหมวดหมู่ของข้อมูล

2. ตัวอย่างการให้รหัสข้อมูล

A	B	C
Text No.	Text	Category 1
1	เด็กที่บ้านกินเป็นทุกคน--บุญยง	P_kid
2	ต้องมืออยู่ตลอด ปลุกอยู่ทุกอย่าง เช่นแต้ว เสมิต ชะมวง ชะอม ผักพื้นบ้าน นะ ก็ปลุกเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นสวนครัว แคพอกิน เหลือกินก็เอามาขายไม่ได้ก็ เอาไปเลี้ยงวัว	Culture
3	ผักพื้นบ้าน ก็มีทั้งขึ้นเอง แล้วเอาไปปลุกไว้ เพราะว่าขึ้นเองไม่ค่อยมีแล้ว ตามห้วยหนองคลองบึงมันโดนยาฆ่าหญ้าไล่มา ก็เราก็ต้องไปย้ายจาก ตรงนั้นเอามาปลุกในสวน ก็ไปหาชุดตามป่า หรือไปเอาจากศูนย์เกษตร เขาหินซ้อน แบบพวกที่เขาปลุกไว้ เช่นพวกผักกูด	IK_characteristic
3	ผักพื้นบ้าน ก็มีทั้งขึ้นเอง แล้วเอาไปปลุกไว้ เพราะว่าขึ้นเองไม่ค่อยมีแล้ว ตามห้วยหนองคลองบึงมันโดนยาฆ่าหญ้าไล่มา ก็เราก็ต้องไปย้ายจาก	P_organisation
4	ก็ไม่เชิงว่าเขาเพาะแจกหรอก แต่เดิมเรามีความร่วมมือกับเขา โดย สมาชิกเราไปเป็นสมาชิกปลูกผักปลอดภัยกับศูนย์ฯ เขาก็เอาต้นพันธุ์จาก	P_organisation
5	พอสมาชิกเราต้องการทำ ต้องการพันธุ์ เราก็ไปขอพันธุ์กลับมา ก็ขอซื้อใน ราคาถูก แต่ด้วยความที่เราร่วมมือกันมาด้วยดี ทางศูนย์ฯ ก็อนุเคราะห์ให้ เอามาขยายได้เลย เราก็ไปเอามา 2 รอบแล้ว อย่างบ้างก็ไปเอามา ขยาย--นั่น	P_organisation
6	เดิมผักกูดอยู่ในห้วย ตามป่าผักหนาม แถวท่ากระดาน เราก็เอามาปลูก พอชุดลอกคลองก็หมดไป ก็หมดไปประมาณ 10 ปีแล้ว ฉะนั้นอะไรที่อยู่	Co_Geographic

2. ตัวอย่างการรวมกลุ่มเรื่องเล่า

A	B	C	D	E	F	G	H	
Speaker	Text	Text	Categories	Sub-categories				
	12	ต่อมาจากคนอื่นก็ไม่ค่อยได้เข้า เพราะไปโรงเรียน ไปโรงเรียน ก็ไม่ค่อยได้เข้าครัวแล้ว เพราะไปรร.ต้องไปพักอยู่รร.	Culture-cooking	Present				
	17	หลานทำเป็นแต่บางคน ก็พ่อแม่เขาพาทำที่บ้านคนเขา กิน แต่ถ้าคนที่เขาไม่กิน มันก็ไม่สนใจ ไม่ทำ อาหาร ตามสั่ง เด็กสมัยนี้ ไม่ค่อยกิน ไม่เหมือนเด็กรุ่นก่อน พ่อ แม่ทำอะไรให้กิน ก็กินหมด	Culture-cooking	Present				
	15	พอทำได้ก็เริ่มแล้ว เพราะเป็นลูกคนที่ 2 พ่อแม่ไปทำงาน เราอยู่บ้านเราก็ทำ ทำถูกทำผิดเราก็ทำไปเรื่อย ๆ กินได้ กินไม่ได้ ก็ไม่รู้ละ	Culture-cooking	วิถีชีวิต				
	23	ผู้หญิงก็ทำ แต่คนไม่ค่อยทำ ที่บ้านให้พ่อทำเพราะมีลูก 8 คน 3 ปี ก็ 2 คน มันก็ต้องเลี้ยงกัน	Culture-cooking					
	27	เขาไปโรงเรียน เขาก็ไปกินไข่ กินอะไร กลับมาก็จะมากิน อย่างนั้น	Culture-eating	Present				
	18	ถ้าแม่เขาพากินมันก็กิน แต่แม่เขาไม่กินใจ ลูกก็เลยไม่กิน ใจ มันอยู่ที่พ่อแม่ด้วยนะ ถ้าพ่อแม่กินของพวกนี้ ลูกก็จะ	Culture-eating	Present				
	3	ที่หาเก็บกินพ่อแม่พาขึ้นมา ผักหวานแบบนี้คนโบราณจะ ไม่กิน จะถางทิ้ง เพิ่งมารู้จักกินตอนสมัยใหม่ ที่กินคือ	Culture-eating	การทำตามพ่อแม่				

ประวัติย่อผู้วิจัย

คณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ – นามสกุล

ล้นทม จอนจบทรง

ประวัติการศึกษา

PhD (Information Systems) Victoria University of Wellington,
New Zealand

MSc (Information Management) Asian Institute of Technology
(AIT), Pratumthanee, Thailand

วิทยาศาสตร์บัณฑิต (เทคโนโลยีการผลิตสัตว์) คณะ

เทคโนโลยีการเกษตร, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า

เจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง

สถานที่ติดต่อ

สาขาวิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจ
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

ผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล

ณธกร ธรรมบุญวิศ

ประวัติการศึกษา

วท.บ. (เทคโนโลยีสารสนเทศ) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอม
เกล้าธนบุรี วท.ม. (เทคโนโลยีสารสนเทศ) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี
พระจอมเกล้าธนบุรี

สถานที่ติดต่อ

สาขาวิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจ
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ